

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Владислав Р. Стефановић

УТИЦАЈ ТЕРОРИЗМА НА БЕЗБЕДНОСТ
У РЕГИОНУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

докторска дисертација

Београд, 2019.

**UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES**

Владислав Р. Стефановић

**IMPACT OF TERRORISM ON SECURITY
IN THE WESTERN BALKANS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2019.

Ментор: Проф. др Драган Симеуновић – Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

1. Проф. др Драган Симић
2. Проф. др Желимир Кешетовић

Датум одбране: _____

ИЗЈАВЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Овај рад посвећујем Јасмини, која је борбу против тероризма изнела уз осмех.

Хвала на подршци, стрпљењу, љубави и разумевању.

Аутор

УТИЦАЈ ТЕРОРИЗМА НА БЕЗБЕДНОСТ У РЕГИОНУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

РЕЗИМЕ

Предмет овог рада је утицај тероризма на безбедност у региону Западног Балкана. Кроз истраживање биће анализирани узроци настанка тероризма, фазе његовог развоја и облици испољавања током историје, све до данашњих дана, и то у региону Западног Балкана. Поред тога, истраживањем ће бити обухваћени и други фактори који су утицали или утичу на њега, и најзад, актуелни тренутак ове појаве и њен непосредан утицај на безбедност у региону. Биће изнети и могући начини превазилажења негативног утицаја тероризма по безбедност у региону Западног Балкана.

Циљ истраживања је препознавање тероризма као безбедносног изазова за регион Западног Балкана, описивање узрока настанка и развоја тероризма у региону као целини. У оквиру тога ће бити приказани и односи међу појединим државама региона, као и њихови односи са земљама изван Западног Балкана, те утицај глобалног тероризма на регионалну безбедносну ситуацију.

Научни значај истраживања огледа се у доприносу његових резултата верификацији, а делом и проширивању фонда научних сазнања о тероризму и безбедности, провера способности метода теорије политике, науке о међународним односима, науке о безбедности и других друштвених наука у формулисању научних објашњења сложених међузависних процеса у области међународних односа и безбедности у региону Западног Балкана.

Друштвени значај истраживања проистиче из значаја геостратешке позиције Западног Балкана, који међународна заједница и Европска унија по питању тероризма доживљавају као безбедносно нестабилно подручје Европе, при чему је стабилизација безбедности региона стратегијски интерес држава региона и ЕУ. Друштвени значај

додатно је увећан чињеницом да су државе Западног Балкана истовремено и објекат и субјекат у решавању проблема тероризма, регионалног и глобалног, и безбедносних претњи у региону.

Кључне речи: Тероризам, безбедност, Западни Балкан, екстремизам, фундаментализам, радикализам, фанатизам, религија.

Научна област: Политичке науке

Ужа научна област: Политичка теорија, политичка историја, методологија политичких наука и међународне студије

УДК број: 321.28::355.02(497)(043.3)
316.647.7(497)(043.3)
323:2(497)(043.3)

Abstract

The subject of this paper is the impact of terrorism on security in the Western Balkans region. The study will analyze the causes of the onset of terrorism, the stage of its development and forms of manifestation throughout history to this day, in the region of the Western Balkans. In addition, the research will also include other factors that have influenced or affected him, and, ultimately, the current moment of this phenomenon and its immediate impact on security in the region. Possible ways of overcoming the negative impact of terrorism on security in the Western Balkans region will be outlined.

The aim of the research is to recognize terrorism as a security challenge for the region of the Western Balkans, describe the causes of the emergence and development of terrorism in the region as a whole. This will also show the relations between individual countries of the region, as well as their relations with countries outside the Western Balkans, and the impact of global terrorism on the regional security situation.

The scientific significance of the research is reflected in the contribution of its results to verification, and partly by expanding the fund of scientific knowledge on terrorism and security, checking the ability of methods of policy theory, science of international relations, science of security and other social sciences in formulating scientific explanations of complex interdependent processes in the field international relations and security in the region of the Western Balkans.

The social significance of the research stems from the significance of the geostrategic position of the Western Balkans, seen by the international community and the European Union as a security unstable region of Europe in terms of terrorism, with the stabilization of the security of the region as a strategic interest of the countries of the region and the EU. The social significance is further enhanced by the fact that the countries of the Western Balkans are at the same time an object and subject in solving the problems of terrorism, regional and global, and security threats in the region.

Key words: terrorism, security, Western Balkans, extremism, fundamentalism, radicalism, fanaticism, religion.

Scientific field: political science

Scientific subfields: Political theory, political history, methodology of political science and international studies

UDS number: 321.28::355.02(497)(043.3)
316.647.7(497)(043.3)
323:2(497)(043.3)

I ДЕО

1. УВОД	1
1.1. Предмет, циљеви и значај истраживања.....	2
1.2. Хипотетички оквир истраживања.....	6
1.3. Методолошки приступ.....	7

II ДЕО

2. ПОЈАМ БЕЗБЕДНОСТИ И РЕГИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ	15
2.1. Појам безбедности.....	15
2.2. Појам регионалне безбедности.....	21
3. БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ, РИЗИЦИ И ПРЕТЊЕ	27
3.1. Појам безбедносних изазова, ризика и претњи.....	28
3.2. Начин класификације и разграничења изазова, ризика и претњи.....	31
4. ПОЈАМ ТЕРОРИЗМА, ИСТОРИЈАТ И КЛАСИФИКАЦИЈА	37
4.1. Појам тероризма.....	37
4.2. Дефиниција тероризма.....	37
4.3. Историјат.....	39
4.3.1. Претече и настанак тероризма.....	40
4.4. Класификација.....	59
4.4.1. Критеријуми класификације тероризма.....	59
4.4.2. Класификација према циљној оријентацији.....	62
4.4.3. Класификација према средствима и методама.....	63
4.4.4. Класификација према типу актера.....	65

III ДЕО

5. НАСТАНАК И РАЗВОЈ ИСЛАМИСТИЧКИХ ТЕРОРИСТИЧКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА	66
5.1. Блиски исток након Другог светског рата.....	68
5.2. Крај рата у Авганистану и настанак глобалних терористичких организација.....	85
5.3. Глобалне терористичке организације након 2001. године.....	90
6. САВРЕМЕНИ ИСЛАМИСТИЧКИ ТЕРОРИЗАМ	98
6.1. Верски финансиран тероризам.....	99
6.2. Основни филозофски концепти ислама.....	109

6.2.1. Појава ислама и активност пророка Мухамеда.....	118
6.2.2. Сукоб око наследника пророка Мухамеда.....	122
6.2.3. Савремени однос између сунита и шиита.....	126
7. ПОЈАВА ТЕРОРИЗМА У РЕГИОНУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА.....	130
7.1. Тероризам у првој половини XX века.....	132
7.2. Деловање терористичких организација у СФРЈ.....	147
7.3. Развој терористичке мреже у региону Западног Балкана након 1990. године.....	156
8. ПОСТОЈЕЋЕ ТЕРОРИСТИЧКЕ И ЕКСТРЕМИСТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ.....	168
8.1. АП Косово и Метохија.....	169
8.2. Централна и северна Србија.....	179
8.3. Босна и Херцеговина.....	188
8.4. Македонија.....	195
8.5. Црна Гора.....	199
8.6. Хрватска.....	205

IV ДЕО

9. ПОЛИТИКА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА.....	211
9.1. Геостратешки и геополитички положај Западног Балкана.....	212
9.2. Систем националне безбедности држава Западног Балкана.....	213
9.3. Стратегије националне безбедности држава Западног Балкана.....	238
10. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ДРЖАВА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА У БОРБИ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА.....	265
10.1. Србија.....	266
10.1.1 АП Косово и Метохија.....	274
10.2. Босна и Херцеговина.....	280
10.3. Хрватска.....	285
10.4. Црна Гора.....	291
10.5. Македонија.....	297

V ДЕО

11. САРАДЊА ДРЖАВА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА У СУПРОТСТАВЉАЊУ РИЗИЦИМА И ПРЕТЊАМА ОД ТЕРОРИЗМА.....	302

11.1. Тероризам – претња по безбедност државама Западног Балкана	302
11.2. Сарадња држава Западног Балкана у борби против тероризма	310

12. МУЛТИЛАТЕРАЛНИ ОБЛИЦИ САРАДЊЕ ДРЖАВА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА	313
12.1. Државе Западног Балкана и УН	315
12.2. Регионалне иницијативе Западног Балкана.....	334

VI ДЕО

13. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	344
Литература	352
Табеле, мапе, фотографије, слике	378
Биографија аутора.....	379
Прилози:	
Прилог 1 – Изјава о ауторству	
Прилог 2 – Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада	
Прилог 3 – Изјава о коришћењу	

І ДЕО

УВОД

На почетку XXI века тероризам је постао једна од централних тема у науци о политици и многим другим наукама и научним дисциплинама, и најзначајнији безбедносни проблем за државе и међународне организације. Повећање броја студија и анализа током XXI века на тему тероризма најбоље сведочи о томе да се препознаје као главна претња економској и политичкој стабилности широм света. С обзиром на то да представља глобални проблем, сваки помак у изналажењу метода и идентификацији садржаја тероризма представља значајан напредак ка стварању претпоставки за успешно супротстављање том виду насиља.

У новијој светској историји не постоји регион или држава који су имуни на тероризам. Терористичке организације формиране у једној средини, по правилу, никада не остају изоловане искључиво на том простору, већ се гранају и шире и на друге регионе. Ширењем терористичке мреже, тероризам је постао глобални феномен у који су укључене, посредно или непосредно, све терористичке организације.

За разлику од етно-сепаратистичког и идеолошког тероризма, који је као облик политичког насиља доминирао у другој половини XX века, тероризам у име религије постао је доминантан облик политичког насиља у савременом свету. Национализам и идеологија и даље представљају потенцијалне окидаче за екстремно понашање и извођење терористичких напада, али је њихова улога у значајној мери умањена, док религијски екстремизам и тероризам представљају централно питање глобалне, регионалне и државне безбедности.

Државе Западног Балкана, као и регион у целини постале су погодно тле за настанак и развој терористичких организација и терористичке мреже. Дубоко укореењени сукоби народа, етничких и верских група на овој територији, као и освајачки ратови држава из ближег или даљег окружења, проузроковали су настанак спирале насиља, која прати овај регион вековима. Облик испољавања насиља зависио је од општег регионалног и светског

контекста, тако да се оно манифестовало у разним појавним облицима. Један од појавних облика примене насиља представља тероризам који се у одређеном историјском периоду налазио на маргинама безбедносних претњи док је у другим периодима заузимао централно место као безбедносна тема.

Разграната мрежа терористичких организација са значајном логистичком подршком, представља велику безбедносну претњу у савременом свету у региону Западног Балкана. Активности ових организација усмерене су првенствено ка регрутовању и обучавању терориста за деловање у Западном свету, али је и на овим просторима изведено неколико терористичких напада. Посебну опасност представља ширење вахабијског покрета који се залаже за стварање исламске државе и који је непријатељски располежен према свим другим религијским заједницама. За остварење својих циљева они сматрају легитимном и оправданом употребу свих облика насиља.

Поред истраживања узрока појаве тероризма, његовог настанка и развоја, пажњу ћемо усмерити и на деловање држава региона у циљу спречавања и сузбијања деловања терористичких организација. Првенствено ће се анализирати националне стратегије и начини решавања овог проблема који су садржани у њима. Затим, пажња ће се усмерити и на сарадњу држава и међународних организација у сузбијању тероризма, првенствено са Уједињеним нацијама (УН) и Европском унијом (ЕУ).

На основу наведеног контекста, истраживање ће у мањој мери бити усмерено и на пропитивање историјских чињеница, које су довеле до настанка тероризма и развоја националних стратегија, које су се прилагођавале сузбијању поменуте претње.

1.1. Предмет, циљеви и значај истраживања

Западни Балкан је позорница дугих и различитих наслеђених нерешених проблема из прошлости, од којих су у савременој историји најважнији Балкански ратови, Први светски рат, стварање Краљевине СХС, Други светски рат и стварање СФРЈ, који у себи садрже низ сепаратних проблема. Антагонизми из прошлости јављају се на сцени Западног

Балкана након угрожавања безбедности у региону или на међународној сцени. Низ терористичких напада од 2001. године, који су по својим последицама засенили све претходне терористичке акције, условили су настанак глобалног тероризма као највеће безбедносне претње савременог света, а која је пројектована и на регион Западног Балкана. Религијски фондиран тероризам, као најзаступљенији облик тероризма у савременом свету, пронашао је своје уточиште и на Западном Балкану, чиме је овај регион постао део међународне терористичке мреже. Најизраженији је исламистички тероризам и етно-сепаратистички тероризам прожет исламистичким идејама. Бројне исламистичке организације, тј. организације које окупљају муслимане и промовишу радикални ислам и употребу екстремних и насилних метода, у великој мери угрожавају безбедност Западног Балкана и Балканског полуострва. У прилог оваквој тврдњи говори и чињеница да је Западни Балкан, редовно, једно од главних питања на годишњим заседањима Генералне скупштине Уједињених нација. Током истраживања биће учињен покушај да се укаже на сву сложеност феномена тероризма и положаја Западног Балкана у глобалној терористичкој мрежи, и да се укаже на могуће начине разрешења овог проблема, тј. смањења безбедносних претњи тероризмом у региону Западног Балкана. На основу изнетог можемо констатовати да предмет истраживања представљају промене и тенденције у безбедносним политикама држава Западног Балкана, услед нарастајуће опасности од тероризма.

У оквиру предмета истраживања *утицај тероризма на безбедност у региону Западног Балкана*, истраживањем и аналитичко-критичким сагледавањем феномена тероризма анализираће се узроци настанка тероризма на овим просторима, фазе његовог развоја и облици испољавања у савременој историји Западног Балкана. Истраживање ће обухватити и друге факторе који су утицали или утичу на њега, као и актуелни тренутак ове појаве и њен непосредан утицај на безбедност у региону. Биће изнети и могући начини превазилажења негативног утицаја тероризма по безбедност у региону Западног Балкана.

Циљ истраживања је научна дескрипција одредница тероризма као безбедносног изазова за регион Западног Балкана, описивање узрока настанка и развоја тероризма у региону као целини. У оквиру тога ће бити приказани и односи међу појединим државама региона, као и њихови односи са земљама изван Западног Балкана, те утицај глобалног тероризма на

регионалну безбедносну ситуацију. Током истраживања ће се, међутим, излазити из оквира научне дескрипције и прелазити у научну класификацију, полазећи од тога да ће се користити и анализа и аналогија како би се што прецизније дефинисали сви битни елементи за објашњење овог феномена и на тај начин показало да је реч о оригиналној идеји, до сада спорадично истраживаној у српском научном домену, која ће бити значајна за развој науке уопште. У том контексту очекујемо да ће наше истраживање представљати допринос једном сегменту проучавања питања безбедности.

Теоријски циљ истраживања је утврђивање теоријско-сазнајних критеријума за изналажење и вредновање концепцијских полазишта и адекватних модела дефинисања суштине и карактера безбедносних изазова глобалног тероризма у региону Западног Балкана, како би се јасније могла сагледати и схватити сва сложеност овог проблема.

Практични (друштвени) циљ истраживања је скретање пажње на феномен који постоји не само на Западном Балкану него и у неким другим деловима света, где је ислам доминантна религија, или регионима где је насељен значајан број муслимана. Друштвеним субјектима је потребно указати на сву могућу опасност због његових негативних последица у региону и у свету, па самим тим и код нас, посебно због тога што је блиско повезан са питањем међународних односа, безбедности и глобалног тероризма. Полазећи од реалности наших веза са државама Блиског истока и чињенице да се не сме искључити могућност интерактивног односа појединих екстремистичких исламистичких елемената с наших простора са истомишљеницима из блискоисточних арапских и муслиманских земаља (без обзира на то што је на нашим просторима преодминантан сунитски ислам), као и чињенице да је до таквих контаката већ долазило, стицање нових сазнања у вези с тим могло би да буде веома корисно, и то не само из научног угла.

Научни значај истраживања огледа се у доприносу његових резултата верификацији, а делом и проширивању фонда научних сазнања о тероризму и безбедности.

Првенствено треба доказати да су религијски фондиране организације и утицај које они остварују значајни за објашњење процеса утврђивања утицаја тероризма на безбедност у региону Западног Балкана. Узорковањем резултата овог процеса, установићемо улогу коју остварују његови елементи и њихов значај, као и међусобни утицај феномена које

истражујемо. Рад тежи да допринесе бољем разумевању концепта безбедности и феномена тероризма.

Посебан научни значај рада био би у провери способности метода теорије политике, науке о међународним односима, науке о безбедности и других друштвених наука у формулисању научних објашњења сложених међузависних процеса у области међународних односа и безбедности у региону Западног Балкана, као и научна дескрипција утицаја тероризма на безбедност у региону Западног Балкана.

Друштвени значај истраживања проистиче из значаја геостратешке позиције Западног Балкана, који међународна заједница и ЕУ по питању тероризма доживљавају као безбедносно нестабилно подручје Европе, при чему је стабилизација безбедности региона стратегијски интерес држава региона и ЕУ.

Државе Западног Балкана су због унутрашњих подела и супротстављених безбедносних политика, које су настале деведесетих година прошлог века, направиле отклон од суштинских промена у безбедносним приоритетима и изазовима, што је имало за последицу усвајање нерационалних политика безбедности и непознавање друштвених промена које су наступиле након Хладног рата.

Научно преиспитивање улоге терористичких организација, заправо је препознавање унутрашњих и спољних безбедносних ризика, изазова и претњи држава у региону Западног Балкана. Анализом стратегија у борби против тероризма свих поменутих држава, као и облицима сарадње у решавању овог проблема, објашњава се улога тероризма и безбедности и њен друштвени значај за сваку државу и регион у целини. Друштвени значај додатно је увећан чињеницом да су државе Западног Балкана истовремено и објекат и субјекат у решавању проблема тероризма, регионалног и међународног и безбедносних претњи у региону.

1.2. Хипотетички оквир истраживања

Муслиманске организације у региону Западног Балкана, које припадају глобалној терористичкој мрежи, усмериће терористичке нападе и ка државама Западног Балкана. Од почетка ратова на Балкану, формирају се терористичке организације и организације које промовишу религијски фундаментализам и екстремизам, сарађујући са другим организацијама изван овог региона. Завршетком ратова, значајан број поменутих организација наставља са радом и појачава своје активности након низа терористичких напада почев од септембра 2001. године. Након 2001. године, Западни Балкан у све већој мери постаје значајан регион за глобалну терористичку мрежу, што у великој мери угрожава безбедност овог региона.

Услови у којима је дошло до појаве исламистичког тероризма у региону Западног Балкана, последица су политичких, друштвених, верских и економских проблема насталих током XX века. Политички и друштвени услови на Западном Балкану, као и верски, економски и национални елемент, утицали су на настанак терористичких организација и екстремних исламистичких група у XX веку. Оружани и политички сукоби током деведесетих година XX века, погодовали су развоју исламистичког екстремизма и тероризма.

Војна интервенција Совјетског Савеза у Авганистану од 1979. до 1989. године представљала је прекретницу за развој исламистичког тероризма. Исламистичке организације које су деловале пре рата у Авганистану, деловале су самостално без обједињене командне структуре. Након завршетка рата у Авганистану, исламистичке терористичке организације стекле су финансијски, кадровски и технички капацитет.

На простору Западног Балкана настају организације које делују у саставу глобалне терористичке мреже. Западни Балкан има организовану и развијену терористичку мрежу, која делује као засебни терористички центар у саставу глобалне терористичке мреже. Глобална терористичка мрежа сарађује и има контролу над терористичким организацијама на Западном Балкану. Муслимански верски ауторитети су кроз оснивање верских доктринарних школа, регрутовали велики број екстремиста који су уточиште пронашли на

Западном Балкану. Појава вахабизма додатно је подстакла екстремно понашање муслимана.

Државе Западног Балкана препознају изазове, ризике и претње по безбедност од исламистичког тероризма у овом региону. Регион Западног Балкана представља погодно тле за регрутовање и обучавање терориста. Системи безбедности поменутих држава у највећој мери су усмерени ка елиминисању терористичких претњи. Стратегије националне безбедности ових држава препознају тероризам као једну од највећих безбедносних претњи.

У борби против тероризма неопходна је међусобна сарадња држава Западног Балкана, као и сарадња поменутих држава са УН и другим међународним организацијама. По завршетку ратова на простору бивше СФРЈ, државе Западног Балкана приступиле су војној сарадњи и реформи сектора безбедности, како би предупредиле дестабилизацију региона и отклониле безбедносне изазове и претње. Регионалне иницијативе држава на Западном Балкану у борби против тероризма, у сарадњи са међународним организацијама, допринеле су стабилизацији региона.

1.3. Методолошки приступ

У истраживању ће се користити интегрално-синтетички правац теоријско-методолошког приступа, чиме се не одбацује ниједан теоријско-методолошки правац, већ се врши синтеза научно-методолошких сазнања. Наведена сазнања представљају основно полазиште нашег истраживања.

Истраживање обухвата општенаучне методе које се међусобно условљавају и преплићу, попут **хипотетичко-дедуктивне, статистичке** и методе **моделовања**. Хипотетичко-дедуктивном методом проверавамо позната и проверена знања. Статистичка метода омогућиће мерења и квантитативна истраживања, која су неопходна у истраживању политичког насиља, што нас оспособљава и за примену метода моделовања. У истраживању смо усмерени и на сакупљање података, тако да ћемо користити **методу**

анализе садржаја, а сагледавање нормативистичких метода ће се употребљавати у оквиру нормативно-правне регулативе.

Рад ће се поставити у фази сређивања података, тј. логичке и техничке контроле и њихове анализе, чиме вршимо проверу података о безбедносном утицају тероризма на регион Западног Балкана, на основу чега вршимо верификацију хипотеза, док на крају приступамо закључивању о појави, што подразумева извођење закључака.

Отежавајућа околност у овом истраживању није само недостатак података и извора грађе. Тешкоћу представља и ниво вештине селекције дела, научног и публицистичког материјала. У истраживању ће бити коришћена научна литература и политичка документа. Такође, користиће се политичке и безбедносне активности највиших носилаца власти и лидера организација које представљају део терористичке мреже.

Од актуелних доступних података, посебно оних који се односе на безбедносне капацитете држава региона, користићемо оне који нису означени степеном тајности, али се не презентују јавно.

Друштвени и политички феномени које истражујемо кореспондирају са концептом „политичке моћи”. Стога, користићемо реалистичку парадигму и у оквиру ње аргументацију неокласичног реализма. Основна уверења реализма, да се политика увек одвија између друштвених група, да се групе понашају егоистично и да је моћ, посебно војна моћ, детерминанта која утиче на однос међу групама, представља моћ као централну политичку тему. Суштина концепта моћи је у „способности да се властитом вољом другима намеће жељено понашање, то је вероватноћа да ће један актер тог односа остварити свој циљ упркос противљењу других актера.”¹ Тероризам се у значајној мери уклапа са одређењем моћи. Употребом насиља, настоји се остварити политички циљ, или наметнути сопствена воља. Тероризам је и саставни део политичких процеса које карактерише настојање политичких актера да остваре политичке промене. То се манифестује у намери да се утиче на политичку власт, политичке промене, остваривање власти, моћи и доминације.

¹ Михаило Ђурић, *Социологија Макса Вебера*, Напријед, Загреб, 1990, стр. 285.

Поличка власт се остварује кроз политичку моћ „која представља могућност да се формалним и неформалним утицајем у сфери политике утиче на кључне токове развоја друштва, а најчешће је испољена кроз односе подређености и надређености, при чему степен утицаја обично стоји у пропорционалном односу са степеном моћи.”² Утицај тероризма у политичким процесима манифестује се у настојањима да се оствари власт или утиче на њу, као и да се постигне моћ и доминација. Утисак подређености настоји се умањити или елиминисати коришћењем насиља, која се приказује као одређен облик моћи, тј, способност да се утиче на надређене.

Друштвене групе представљају окосницу организовања и деловања друштва. У том контексту организовања и деловања друштва, Симеуновић сматра да је политика „појава чији је настанак нужно повезан са настанком класа и способношћу једне (владајуће) класе, да успостави монопол насиља над осталим деловима друштва и да их организује у функционалну целину способну да, упркос класном сукобу, обезбеди класну репродукцију друштвеног живота на све вишем нивоу.”³ Друштвена група или класа на власти настоји да успостави монополем насиља контролу над свим друштвеним групама и појединцима у оквиру територије над којом има суверену власт. У случају побуне или незадовољства група и појединаца над којима се влада, власт ће употребити насиље како би обезбедила класну репродукцију постојећег друштвеног живота. Монопол насиља омогућава владајућој класи да се насиљем супротстави унутардржавним и спољним факторима који настоје да је дестабилизују.

Тероризам као политичка појава „увек настаје са политичким намерама и егзистира у пољу политике, јер уколико не постоји политичка мотивисаност, односно политички циљ, не може се говорити о тероризму... Он увек представља борбу против неке и нечије политике, односно против неке политичке власти и покушај заснивања сопствене.”⁴ Супротстављене друштвене групе, било по идеолошкој, верској или другој основи, настоје остварити своје циљеве који егзистирају у пољу политике и теже преузимању власти, или теже да остваре утицај на њу, како би успоставиле друштвене вредности за које се залажу. Тероризам, као друштвени феномен, представља борбу друштвених група за преузимање

² Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Горапрес, Београд, 2009, стр. 99.

³ Славомир Миросављевић, Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, Пето издање, Службени гласник, Београд, 2013, стр. 24.

⁴ Драган Симеуновић, *Тероризам*, Правни факултет у Београду, Кримен, Београд, 2009, стр. 66.

власти, тј. њено очување или промену и реализовање својих политичких циљева. Борба друштвених група за освајање власти или утицаја на њу, не реализује се искључиво насилним средствима, али насиље неретко представља начин и средство за преузимање власти.

Тежња друштвених група да се освоји власт применом силе, у највећој мери зависи од моћи којом располажу. Сходно томе, државе настоје и на међународној сцени остварити своје циљеве применом силе или претњама силом. Понашање државе не можемо да сведемо само на способност остваривања циљева на међународном плану у складу са структуром међународног система, јер смо на основу наведеног увидели да они у великој мери зависе од унутардржавних фактора. Унутардржавни фактори могу бити и „људска природа, природа политичког система, идеологија и амбиција.”⁵

У разматрању учешћа наведених фактора у безбедносним стратегијама држава у борби против тероризма, морамо узети у обзир и следеће чињенице које можемо разматрати и у циљу мобилисања или мотивације појединих терористичких организација или појединаца у извршењу аката тероризма. Мотиве и циљеве терориста Симеуновић објашњава дефиницијом да су терористи „носени жељом да се што боље легитимишу у очима међународне јавности, која, хтели то они или не, ипак на крају одлучују о њиховом статусу и прихваћености резултата њихове борбе. Данашњи терористи прибегавају самоозначавању, које рефлектују вредности либерално-демократског света. Тиме покушавају да постигну да се тероризам прихвати са позитивног становишта, како би обухватили широк круг потенцијалних регрута за своју борбу и представили своје активности међународној заједници, као борбу за слободу.”⁶ Настојећи да своју идеологију представе као скуп идеја која су у сагласности са вредностима демократије и да избегну демонизовања, савремени терористи, посебно исламистички, настоје да своју борбу афирмишу као борбу потлачених против угњетавача. С обзиром на то да „идеологије нужно прожимају људске погледе на свет, веровања, очекивања, вредновања и понашања људи, које се јављају у манифестним и прикривеним формама,”⁷ неопходно је размотрити идеологију као интегративни фактор у окупљању и организовању

⁵ Fareed Zakaria, *From wealth to power: The unusual origins of americans world role*, Princeton university press, Princeton, 1998, p. 148.

⁶ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 19.

⁷ Славомир Мирсављевић, Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, оп. цит., стр. 18.

терористичких организацаја, али и као везивног ткива за перцепцију и формулисање најзначајнијих безбодносних изазова и претњи за државу.

Идеологија је уско повезана са амбицијама, као тежњом за успехом или славом⁸, што доводи идеологију у вези са амбицијама појединаца и група да остваре своје тежње за стицањем власти, учешћа у њој или утицаја на политичке одлучиоце. Терористичке организације настоје да представе систем идеја које заступају као једини могући оквир за остваривање права и слобода, чиме настоје да окупе присталице и да их мобилишу за борбу у остваривању својих циљева. Употреба насиља као метода или начина за остваривање својих циљева, представља основну разлику између терористичких организација и формалних или неформалних друштвених организација које теже политичким променама. С друге стране, и носиоци политичке власти стоје у одбрани идеолошких вредности које заступају и неретко користе насиље како би очували постојећи систем.

Насиље користе и носиоци власти и државни органи, или њихови припадници, који теже очувању власти. С обзиром на то да се насиље неретко користи у остваривању политичких циљева, ипак не користе сви насиље и не у свакој прилици. Употреба насиља, или претња употребом насиља, може се објаснити и са становишта људске природе „која поред одбрамбене агресивности, која је бенигна, може бити и малигна агресивност, чији су корени у људском карактеру. Малигна агресивност није изазвана спољашњом претњом, већ жељом за уживањем у разарању и уништавању, и одлика је само човека у живом свету.”⁹ Роберт Мертон (*Robert Merton*) сматра да је „насилнички облик понашања друштвено структурални проблем, који је условљен недостатком могућности људи да постигну прихватљиве друштвене вредности на друштвено легитиман начин.”¹⁰ Агресивност појединца условењена је жељом за разарањем и уништавањем, која се испољава у случају да појединци или групе не могу да остваре прихватљиве друштвене вредности на легитиман начин. И поред наведених узрока агресивности и насиља, морамо узети у обзир да ће људи различито реаговати у истој ситуацији, неки ће употребити насиље, док ће се неки суздржати. Овај феномен се објашњава карактером човека који је

⁸ Ибидем, стр. 18.

⁹ Ерих Фром, *Психоанализа и религија*, Нова књига, Београд, Подгорица, 2017, стр. 12.

¹⁰ Robert Merton, "The unanticipated consequences of purposive social action". *American sociological review*, vol 1, no. 6, pp. 894–904.

условљен многим факторима, попут васпитања...¹¹ Употреба насиља у циљу реализације политичких циљева није феномен савременог друштва, већ значајна одлика политичког живота уопште, али се насиље не везује за све политичке и друштвене групе и појединце, већ само за појединце и групе који имају предиспозиције за употребу насиља у циљу реализовања својих циљева, у овом случају политичких.

Представљена аргументација коју ћемо користити припада теорији неокласичног реализма, а парадигма реализам, али користимо и метод сродне историјске науке – историјски метод. Њиме ћемо идентификовати преломне тачке у настанку тероризма, посебно у региону Западног Балкана, као и узроке настанка, начина деловања и циљеве.

Опредељење за парадигматске циљеве и теоријски оквир настало је на основу наведених аргумената, али треба размотрити и либералну теорију као и алтернативне приступе како би се оправдало усвојено опредељење. Либералну теорију и алтернативне приступе аутор је одабрао на основу њихове учесталости значаја за теорију политике, науку о међународним односима и анализе спољне политике.

Либерализам полази од уверења да либерално политичко и економско уређење умањује напетости између држава. У оквиру тог приступа, најзаступљеније су: „теорија либералног мира”, „теорија демократског мира” и „теорија неолибералног институционализма”.¹² Да ли ове теорије одговарају у анализи предмета истраживања, размотрићемо у наредном тексту.

Заступници теорије либералног мира сматрају да је мир условљен слободном трговином. Државе које развијају слободну трговину и отворено тржиште имуне су на безбедносне нестабилности и ратове. Томас Фридмен (*Thomas Friedman*) заступа хипотезу, у значајној мери поједностављену, „да државе које имају Мекдоналдс не ратују међу собом.”¹³ Уколико је слободна трговина предуслов за развој безбедносне заједнице, тј. друштва у којима је степен безбедносних изазова и претњи смањен на најмањи ниво, поставља се питање да ли су такве државе имуне на тероризам, као једну од највећих безбедносних претњи савременог света. Пракса показује да слободна трговина не представља чинилац

¹¹Ибидем, стр. 894–904.

¹² Myriam Rousseau, Victor Mauer, *The routledge handbook of security studies*, London, Routledge, p. 22.

¹³ Thomas Friedman, *The Lexus and the olive tree*. New York, Anchor books, 2000, p. 249.

који обезбеђује стабилност државе, у безбедносном смислу, посебно када је реч о тероризму. У државама у којима је у великој мери развијена слободна трговина, одиграо се велики број терористичких напада са великим бројем настрадалих. Наведени терористички напади наводе на закључак да државе са развијеном слободном трговином нису имуне на тероризам. У овом случају, на основу наведених чињеница, теорију либералног мира не можемо узети као референтни оквир за објашњење и разумевање тероризма.

Становиште да је за смањење насиља кључно постојање демократије, представља основно полазиште заступника теорије демократског мира. Присталице ове теорије сматрају да су демократске државе мање безбедносно нестабилне у односу на државе са недомократским облицима власти и да су мање ратоборне. Менсфилд и Снајдер (*Edward Mansfield, Jack Snyder*) прихватају становиште да консолидоване демократије не ратају међу собом, или да то чине ретко, али указују на процес демократизације који може узроковати повећање насиља, наводећи да „у транзиционом периоду демократизације, државе постају више, а не мање агресивне, склоне су рату и воде ратове са демократским државама.”¹⁴ Такође, консолидоване демократије мање су склоне унутрашњим сукобима у односу на хибридне режиме и делимично слободне државе.¹⁵ Процес демократизације који је почео деведесетих година у бившој Југославији и Совјетском Савезу, проузроковао је избијање бројних грађанских ратова и међудржавних сукоба. Иако теорија демократског мира има проблема у објашњењу међународне стварности, на основу наведеног, теорију демократског мира можемо у извесној мери применити у изучавању међудржавних сукоба и грађанских ратова, али феномен тероризма не можемо објаснити или описати у оквиру ове теорије, јер ни једна држава није имуна на тероризам без обзира на степен развијености демократије. Само у периоду од 2000. до 2015. године забележено је преко 61.000 терористичких напада који су изведени на скоро свим континентима, у државама са различитим обликом државног уређења, степеном развијености демократије, доминантне религије или националне припадности.¹⁶ Мето терористичких напада биле су државе

¹⁴ Edward Mansfield, Jack Snyder, „Democratization and the Danger of War”. *International Security*, vol. 20, no. 4, p. 5.

¹⁵ Harvard Hegre, „Toward a democratic civil peace? Democracy, political change, and civil war, 1816–1992.”, *American Political Science Association*, vol. 95, no. 1, pp. 33–48.

¹⁶ Подаци су преузети из „Global Terrorism Database” (Светска база терористичких напада) Универзитета у Мериленду. Доступно преко: <http://www.start.umd.edu/gtd/globe/index.html>, (приступљено 7. марта 2017).

широм света, од држава са консолидованом демократијом до нестабилних или ратом захваћених држава. С обзиром да су и државе са консолидованом демократијом представљале мете терориста и да тероризам препознају као једну од највећих безбедносних претњи, не можемо феномен тероризма разматрати у оквиру теорије демократског мира.

За разлику од наведених либералних теорија, неолиберални институционалисти истичу улогу међународних организација у очувању мира. Конституисање међународних организација није настало као потреба држава, у циљу заштита појединачних интереса држава, већ заштите интереса свих држава. Државе су спремне да сарађују у оквиру међународних институција, јер им оне омогућују мирно решавање спорова. Либерални институционалисти сматрају да свет карактерише комплексна међузависност, односно мрежа транснационалних веза између држава, тржишта и појединца.¹⁷ У том контексту, међународне институције ревидирају безбедносну дилему и пружају могућност за мирно решавање спорова. Међународна сарадња у оквиру међународних институција неретко је довела до неслагања и сукобљавања великих сила, посебно у Савету безбедности УН. Одступања су прилично изражена и у усвајању дефиниције тероризма и стратегије превентивног деловања и сузбијања тероризма. Неусклађеност и непостајање дефиниције тероризма, која је општеприхваћена у најзначајнијим међународним организацијама попут УН, представља велики проблем у идентификацији терористичких организација и њиховог деловања. Непостојање општеприхваћене дефиниције тероризма у најзначајнијим међународним институцијама, представља значајан проблем у препознавању тероризма и припреме за извођење терористичког акта. На овај начин немогуће је одговорити на проблем тероризма, с обзиром на то да све државе не препознају овај феномен на исти начин. Међународне институције могу имати значајну улогу у сузбијању и неутралисању тероризма, уколико се усагласе око тога шта је тероризам и које методе треба користити у борби против њега. Парцијалне и паушалне дефиниције само доприносе развоју теористичких организација.

¹⁷ John Mearsheimer, „The False Promise of International Institutions”, *International Security*, vol. 19, no. 3, pp. 5–49.

II ДЕО

2. ПОЈАМ БЕЗБЕДНОСТИ И РЕГИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

У савременом свету безбедност представља феномен који је заступљен у свим друштвеним областима. У науци о политици безбедност „заузима посебно, можда чак и централно место.”¹⁸ У свакадневном политичком животу и науци о политици све је учесталија употреба појма безбедности. Носиоци политичке власти неретко објашњавају политичке одлуке у складу са безбедносном ситуацијом на унутрашњем, регионалном или глобалном плану. Такође, и у науци о међународним односима, политичкој теорији и теорији о спољној политици, безбедност представља један од централних појмова. Заступљеност појма безбедности у свакодневном животу као и у политичким наукама, обавезује нас да објаснимо појам безбедности, као и регионалну безбедност, из различитих дискурса. У првом потпоглављу објаснићемо појам безбедности, док ће у другом потпоглављу бити речи о регионалној безбедности.

2.1. Појам безбедности

Безбедност представља специфичну комбинацију знања које припадају већ етаблираним наукама „од етике, права, социологије и психологије, кибернетике, теорије вероватноће и ризика, до биологије, хемије, екологије итд.”¹⁹ Корелација са поменутиим наукама упућује на сложеност појма безбедности, као и на широки спектар знања неопходан за прогнозу стања безбедности у будућности. Објашњење појма безбедности захтева одговор на четири основна питања која образују његово интелектуално језгро. Питања су:

– Шта је безбедност;

¹⁸ Филип Ејдус, *Међународна безбедност – Теорије, сектори и нивои*, Београд, Службени гласник, 2012, стр. 25.

¹⁹ Пол Вилијамс, *Увод у студије безбедности*, Београд, Службени гласник, 2012, стр. 17.

- Чија безбедност;
- Шта све можемо схватити као питање безбедности;
- Како се безбедност може постићи;²⁰

На основу наведених питања, Вилијамс појашњава да се „безбедност најчешће повезује са смањењем претњи вредностима које негујемо, посебно оних претњи које, ако нису контролисане, угрожавају опстанак неког појединог објекта у блиској будућности.”²¹ Безбедност обухвата област од угрожавања егзистенције појединог објекта до способности очувања прихваћених политичких и друштвених циљева и вредности. У том контексту не можемо говорити само о угрожавању вредности, тј. угрожавању општеприхваћених смерница и стања друштвене и политичке заједнице, већ и о безбедносним стратегијама са циљем отклањања егзистенцијалних претња. Кен Бут (*Ken Booth*) одредио је безбедност као „више од опстанка”, где оно „више” представља извесну слободу од претњи које одређују живот, дакле, неке „животне изборе”.²² Слободу од претњи „животних избора” можемо разматрати у развијеним државама где постоји спорадична опасност од угрожавања прихваћених друштвених вредности. Овај принцип тешко је применити у државама или регионима који су на рубу егзистенције и где свакодневно умире велики број цивила и припадника оружаних снага. И у другом примеру можемо говорити о безбедности. Уколико безбедност представља одсуство претњи које одређују живот, неопходно је приступити изради безбедносних стратегија и предузети мера, превасходно у циљу очувања живота свих угрожених. Инсистирањем само на вредностима које одређују „животне изборе”, занемарићемо људски живот који представља централни појам студија безбедности. Одсуство претњи превасходно треба да се односи на људски живот, док су вредности у друштвеној заједници манифестација друштвених, моралних или верских норми које настају у интеракцији људи и заједница. Те норме настају када друштва нису егзистенцијално угрожена и када су створени услов за развој и еволуцију појединаца, друштва и државе. У случајевима егзистенцијалне угрожености, превасходно се настоји да се очува живот, док су све остале вредности у трећем плану. У овом случају, безбедност се

²⁰ Ибидем, стр. 18.

²¹ Ибидем, стр. 44.

²² Ken Booth, *Theory of World Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.

своди на одсуство претњи по губитак живота. Безбедност неоспорно обухвата слободу од претњи које одређују живот, тј. неке животне изборе, али обухвата и одсуство претњи по живот.

У зависности од гледишта, можемо разликовати два дијаметрално супротна става о безбедности. По једном, безбедност се схвата као синоним за нагомилавање моћи и да је моћ пут ка безбедности. По другом, безбедност је заснована на еманципацији усмереној ка остваривању правде и заштити људских права. Прво гледиште доводи у пропорционалну везу моћ и безбедност. Повећање моћи повећава безбедност. Ово гледиште посебно је присутно код војно развијених држава. Велика средства улажу се у војну индустрију, како би се увећала борбена способност и превентивно деловало против угрожавања војне и невојне претње изнутра и споља. Велике војне силе попут Америке, Русије, Кине, Велике Британије, Француске и др., издвајају значајна средства из буџета за развој војне и информационе технологије у циљу повећања безбедности. У прилог томе говори чињеница да је „софистицирана војна и информациона технологија помогла у многим случајевима при спречавању терористичких напада и дестабилизације државе.”²³ Ипак, превентивне мере у циљу спречавања тероризма нису успеле да осујете све терористичке нападе.²⁴ Софистицирана војна технологија и савремена средства информационих технологија нису успеле да спрече све терористичке нападе и да превентивно делују. Неоспорно је да су те методе дале резултате, али нису успеле у потпуности да онемогуће деловање терористичких организација.

Према другом гледишту, безбедност се схвата као однос између појединих чинилаца који је заснован на поверењу који произилази из одређених обавеза. На овај начин повећава се

²³ Примери успешних противтерористичких акција познатих јавности: Денисов, Антон У Владимирској области припадници ФСБ-а су ликвидирали два потенцијална милитанта, повезана са међународним терористичким организацијама. Доступно преко <https://rs.sputniknews.com/rusija/201704191110841237-rusija-Vladimira-terorizam/> (приступљено 20. априла 2017); Николај Петрушев, *Међународни терористи врбују борце на Кавказу*, доступно преко <https://rs.sputniknews.com/rusija/201704191110837052-Patrusev-teroristi-vrbovanje-Kavkaz/> (приступљено 20. априла 2017); Chris Richards, *French cops foil planned terrorist attack in northern suburb of Argenteuil*, Available from <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/paris-anti-terror-raids-french-7625164>, (Accessed 20. April 2017); Bruno Waterfield, *Two killed in Belgium police anti-terror raid in Verviers*, Available from: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/belgium/11349110/Casualties-in-Belgium-police-anti-terror-raid-in-Verviers.html>, (Accessed 20. April 2017); Tara John, *U.K. Police Arrest Man in Suspected Chemical Attack on London Airport*, Available from: <http://time.com/4542496/london-city-airport-chemical-incident/> (Accessed 20. April 2017)

²⁴ Леонид Велкхов, *Беслан: Тијек трагичних догађаја у школи*, Доступно преко: <http://www.slobodnaevropa.org/a/27220604.html>; (приступљено 20. априла 2017); Раде Маровић, *11. септембар, дан који је променио свет*, Доступно преко: <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2448506/11-septembar-dan-koji-je-promenio-svet.html>; (приступљено 20. априла 2017);

предвидивост у односима између држава, народа и друштвених група. Централно питање и услов за успостављање безбедносног амбијета, по овом гледишту, је заинтересованост свих страна. Неопходно је да све стране сарађују у постизању безбедности. Недостатак овог приступа је у недовољном степену поверења супротстављених страна. Наиме, супротстављене стране са великим неповерењем приступају из страха да се супротна страна неће придржавати преузетих обавеза и да ће им бити нанесена штета. Овај приступ имао је успеха у неким случајевима, док је у неким доживео фијаско и пре почетка спровођења договорених мера. Поред недостатака у оба приступа, можемо закључити да се увођењем додатних безбедносних мера и настојањем за споразумним разрешењем кризе може поспешити повећање степена безбедности.

Разматрајући мере и методе за повећање безбедности, неопходно је одговорити на питање шта представља предмет истраживања студија безбедности, или о чијој безбедности говоримо. Ема Ротшилд (*Emma Rothschild*) сматра да је „централни објект безбедности у пореиоду од средине XVII века до Револуције у Француској и Наполеонових освајања био појединац и друштво... Након периода Наполеонових освајања, безбедност је све више обухватала појединца, државу и друштво.”²⁵ Увођењем концепта колективне безбедности, оснивањем Друштва народа и Уједињених нација, безбедност је обухватила и међународну раван. Након неуспеха Друштва народа и делимичног успеха Уједињених нација, настаје идеја „националног интереса” садржана у америчкој Повељи о националној безбедности. Увођењем новог приступа заснованог на националној безбедности изједначена је међународна безбедност и национална безбедност, што је довело до конфузије у одређењу предмета безбедности. У настојању да одредимо предмет безбедности изнећемо неколико мишљења о предмету безбедности и о чијој безбедности говоримо.

Током Хладног рата, у међународним односима превладало је мишљење да су државе централни објект безбедности. После завршетка биполарне поделе света, почетком деведесетих година XX века, тежиште питања безбедности усмерава се на појединца и заштиту људских права.²⁶ Наредни приступ се усредсређује на појам друштва као најважнијег предмета студија безбедности, јер људи не сагледавају увек групе

²⁵ Emma Rothschild, „What Is Security?”, *The Quest for World Order*, vol. 124, no. 3, pp. 61–62.

²⁶ Bill McSweeney, *Security, Identity and Interests*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

идентитете и колективитете на чисто инструменталан начин – бити потпуно целовито људско биће значи припадати посебним друштвеним групама.²⁷ У оквиру овог приступа друштво представља референтни облик безбедности, јер у друштвеној групи појединац остварује и препознаје свој идентитет који га разликује од других група. Заштита личног идентитета, кроз припадност друштвеној групи, остварује се очувањем вредности групе. У последњим деценијама, све више пажње усмерено је и на еколошку безбедност. Овим гледиштем се тврди да на основном нивоу политика безбедности мора имати еколошки смисао, посебно се мора признати да су људи део природе и да зависе од екосистема и животне средине.²⁸ Наведени приступи сагледавају безбедност са различитих нивоа не пружајући свеобухватан одговор о димензијама безбедности, тј. не обухватају све објекте безбедности који су предмет изучавања.

Бари Бузен (*Barry Buzan*) сматра да је задатак аналитичара из области безбедности да се усресреде на неизбежне односе између различитих нивоа анализе.²⁹ На тај начин пружа се потпунија слика о безбедносној ситуацији која зависи од свих чинилаца који на њу утичу. Бузен пружа аналитички оквир за размишљање о могућим предметима са најнижег (индивидуалног) нивоа, кроз различите изворе колективних идентитета (укључујући чиновништва, државе, регионе, цивилизације), све до нивоа међународног система.³⁰ Пружени аналитички оквир омогућава да се размотре или доведу у везу безбедносни изазови и претње од нивоа појединца до равни међународног система. У разматрању сектора или нивоа безбедности, неопходно је одговорити на питање шта се сматра безбедносним питањем за тај предмет истраживања.

У разматрању сектора и нивоа безбедности, Вилијамс наводи да „у једном смислу сваки појединац на планети располаже јединственим скупом безбедносних приоритета који су, делимично, обликовани чиниоцима као што су пол, род, старост, религијска припадност, класна и расна припадност, националност, као и то одакле су, куда иду и шта желе да виде у будућности.”³¹ Наведени безбедносни приоритети немају исти значај, или се не налазе

²⁷ Martin Shaw, *Global Society and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

²⁸ Randall Hughes, „The impacts of climate change in coastal marine systems”, *Ecology Letters*, vol. 9, no. 2, pp. 228–241.

²⁹ Barry Buzan, „Peace, power and security: Contending concepts in the study of international relations.” *Journal of Peace Research*, vol. 21, no. 2, pp. 109–125.

³⁰ Barry Buzan, *People, states & fear: An Agenda for international security studies in the post-cold war era*, Bolder, Lynne Rienner Pub, 1991.

³¹ Пол Вилијамс, *Увод у студије безбедности*, оп. цит., стр. 47.

на истом месту на хијерархијској лествици приоритета, за сваког појединца, друштво, нацију, верску групу... Основне и најзначајније вредности, или безбедносни приоритети, нису исти за све појединце или друштвене групе. Вредности се уобличавају и стичу „културом свога друштва, усвајају се његове вредности и норме које се, као начин живота, као збирка идеја и навика, као својеврсни *нацрт живљења*, преносе са поколења на поколење.”³² Како објашњава Клоковска „култура се поставља као принцип посебности.”³³ Култура посебности кроз коју се усвајају вредности особености карактеристичне за одређену друштвену групу или појединца, резултира усвајањем различитих вредносних приоритета. Из тог разлога државе различито обликују политике безбедности. У настојању да израде листу претњи и безбедносних изазова у савременом свету која би била општеприхватљива, УН су одржале панел дискусију 2004. године. После многих расправа, у извештају „Агенда – безбеднији свет”, разликују се шест група претњи којима се баве светске владе: „економске и друштвене претње, укључујући сиромаштво, заразне болести и еколошка уништавања, унутардржавни сукоби, укључујући грађански рат, геноцид и друга масовна недела, нуклеарно, радиолошко, хемијско и биолошко оружје, тероризам и међународни организовани криминал.”³⁴ Након излагања агенде изнете су критике о безбедносним приоритетима и групи питања која треба да добије приоритет.

Неке државе заступале су мишљење да су проблем нуклеарног оружја и тероризам приоритетна питања, док су на другој страни питања оружаних сукоба и претње оружаним сукобима представљале централно место. Постављана су и питања у вези са здравственом заштитом и бригом о трудницама и питања у вези са ратом. Неусаглашеност држава о централним питањима безбедности довеле су у питање сарадњу држава у сузбијању безбедносних изазова и претњи. Сарадња се у највећој мери одвија између држава које деле ставове о највећим безбедносним изазовима и претњама. Грубу поделу могуће је направити по културолошкој, верској и регионалној припадности. Регионална припадност заузима можда и централно место, јер је безбедност региона условљена степеном

³² Мишел Хараламбос, *Социологија; теме и перспективе*, Загреб, Техничка књига, 2002, стр. 3–6.

³³ Антонија Клоковска, *Социологија културе*, Београд, Чигоја штампа, 2001, стр. 40.

³⁴ „A more secure world: Our shared responsibility”, *UN Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change*, New York, pp. 2–3.

поверења и сарадње држава региона, што повећава и степен безбедности сваке државе региона.

2.2. Појам регионалне безбедности

Развој институционалног регионалног организовања отпочео је у XX веку, да би пуни замах остварио у XXI веку. Пре Првог светског рата државе су биле организоване у оквиру Друштва народа, које је представљало једини облик удруживања у циљу очувања безбедности. У другој половини XX настају прве регионалне безбедносне међународне организације да би се „до краја двадесет првог века од све већег броја међувладиних регионалних организација преко 25 обавезало на очување безбедности – у Европи, Африци, Јужној и Северној Америци, Азији и Блиском истоку/исламски свет (види табелу 1).”³⁵

Табела 1. Главне регионалне безбедносне организације, 1945–2007.

Африка	OAV/AV, IGADDI/GAD, ECOWAS, SADC/SADCC, CEMAC
Европа	EC/EV, WEV, NATO, (Varšavski pakt), OSCE, CIS, CSTO
Азија	(SEATO), ASEAN, SAARC, ARF, SCO, CACO, ICO
Средњи исток	LAS, (CENTRO), GCC, AMU (ACE), ECO, ICO
Обе Америке	OAS, CARICOM, OECS, MERCOSUR
Аустралија – Азија	ANZVS, SPF/PIF

³⁵ Драган Симић, *Наука о безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 5–12.

Напомена: Институција која је престала да постоји наведена је у загради, а иза косе црте наведено је промењено име институције.

Повећање броја регионалних безбедносних институција мало нам говори о њиховој делатности, тј. о успесима у очувању мира и повећању безбедности. Неке добро утемељене регионалне организације забележиле су значајне напретке у области безбедности, било у Африци, југоисточној Азији, Латинској Америци или Европи; извештај о другима – на Средњем истоку, у јужној или централној Азији, на пример – остаје ограничен.³⁶ Регионалне безбедносне организације немају подједнако успеха у свим регионима. У регионима у којима постоји више значајних интегративних фактора и где сукоби нису дубоко укорени, организације имају већи успех. Међутим, површна анализа може навести на погрешне закључке. Пакистан и Индија нису се одрекле нуклеарног оружја, Израел поседује нуклеарно оружје, Иран је на корак од производње и поседовања нуклеарног оружја са интерконтиненталним балистичким ракетама, Северна Кореја је извршила више проба нуклеарног оружја и развија интерконтиненталне балистичке ракете, а Европска унија постаје индиферентна према проблемима Западног Балкана.³⁷ Наведени проблеми представљају само део проблема регионалних безбедносних организација.

У разматрању регионалне безбедности морамо узети у обзир и неформалне облике организовања држава и њихову сарадњу, у циљу сузбијања безбедносних ризика и претњи. Неформални контакти, пре свега се односе на свакодневну комуникацију држава региона на економском и војном плану. Размена безбедносних информација, развој трговине и усаглашавање спољне политике су активности које поспешују развој региона и јачају поверење међу државама.³⁸ Наведени примери указују на значај институционалног

³⁶ Пол Вилијамс, *Увод у студије безбедности*, оп. цит., стр. 397.

³⁷ Четири земље важе за *дефакто* поседнике нуклеарног оружја, иако им, као сталним чланицама Савета безбедности УН, нуклеарни статус није признат (тј. дозвољен) путем међународних уговора. То су Индија, Пакистан и Израел. Индија је обавила прве нуклеарне експлозије 1974. године, тврдећи да оне служе у мирнодопске сврхе. Јавно показивање свог нуклеарног оружја, она је обновила 1998. године, када јој се придружује и њен регионални супарник Пакистан. Израел није никад обавио јавну нуклеарну пробу, а ни потврдио нити демантовао поседовање нуклеарног оружја, али је опште уверење да га и он поседује. Процењује се да Индија има 45 до 95 нуклеарних бојевих глава, Пакистан од 35 до 50, а Израел од 75 до 200. Северна Кореја је извршила низ нуклеарних проба, чиме се сврстала у клуб нуклеарних држава. Иран је у значајној мери развио нуклеарни програм, али није извршио ни једну нуклеарну пробу, чиме се не сврстава у ред држава са нуклеарним оружјем. „Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance”, *The Arms Control Association website*, Available from: <http://www.armscontrol.org/factsheets/>, (Accessed 18 August 2017),

³⁸ Jeremy Crampton, Stuart Elden, *Space, knowledge, and power: Foucault and geography*, Ashgate Publishing Company, Burlington, 2007, p. 181.

организовања држава у циљу повећања безбедности и свакодневну сарадњу држава на свим пољима.

Пре разматрања у вези са резултатима рада организација и сарадњом држава у успостављању регионалне стабилности, размотрићемо појам региона и како се он дефинише. Уобичајено схватање региона обухвата географско и друштвено-политичко значење. У географском смислу, регион означава територију или акваторију средње величине. Хетне и Судербаум (*Björn Hettne, Fredrik Söderbaum*) објашњавају да „у политичким наукама и међународним односима, појам регион углавном дефинисан као ограничена група држава које повезује географија, као и одређени ниво међузависности.”³⁹ Најопштије објашњење региона, као географског и политичког појма, пружа нам референтни оквир основних обележја региона. Вилијем Томпсон (*William Thompson*) је установио да „постоји двадесет и једно обележје које се у дисциплини о међународним односима користи за идентификацију региона. Та обележја су:”⁴⁰

1. Географска блискост;
2. Образац регуларних и интензивних односа;
3. Међуповезаност;
4. Унутрашње признање да је реч о засебној области;
5. Спољно признање да је реч о засебној области;
6. Један или више актера;
7. Најмање два актера;
8. Најмање три актера;
9. Само мале силе;
10. Регионалне јединице имају мању моћ него доминантне јединице у систему;
11. Субординација у односу на систем;
12. Географско-историјска зона;
13. Ниво језичке, етничке или историјске повезаности;
14. Интегрисаност области;
15. Постојање политике интеграција;
16. Функционална дифузност;
17. Институционализација односа;
18. Аутономија у односу на систем;
19. Посебна конфигурација војних снага;

³⁹ Björn Hettne, Fredrik Söderbaum, „Theorising the Rise of Regionness”, *New political economy*, vol. 5 no. 3, p. 462.

⁴⁰ William Thompson, „ The regional subsystem: A conceptual explication and a propositional inventory”, *International Studies Quarterly*, vol. 17 no. 1, p. 93.

20. Регионална равнотежа локални снага;
21. Заједнички развојни статус.

Обележја региона које је поставио Томпсон представљају значајне индикаторе за идентификацију региона у целини, узевши у обзир све критеријуме.

Бачев (*Dimitar Bechev*) сматра да је „у науци о међународним односима могуће разликовати три приступа значењу региона: приступ изнутра ка споља, споља ка изнутра и процесе дискурзивне изградње региона.”⁴¹ Према првом приступу, одређење региона се односи на унутрашња обележја, попут географских карактеристика, културе, језика, економских интеграција... Основне карактеристике овог приступа су интрарегионална обележја. Наведена обележја представљају регион и чине једну целину. У оквиру овог контекста, регион сачињавају унутрашња везивна ткива држава региона, која га чине целином. Наредни пример дефинише регион на основу спољашњих обележја. Основна обележја су геополитичке природе и односе са на политички положај региона у међународном систему. Трећи приступ је више усмерен на социјалну компоненту конструисаности региона. У оквиру тог концепта, региони нису географске или политичке целине, већ представљају друштвене конструкције које зависе од природе међународног система, односа политичке моћи на међународној и регионалној сцени. Униполарни или биполарни међународни системи настојаће да умање значај региона, како би у што већој мери остварили свој утицај као међународни субјекат који има доминантан утицај на што већи број држава, док мултиполарни свет пружа шири простор за регионално организовање. Више центара моћи утичу на стварање региона, који се окупљају око државе која је доминантна у том региону. У зависности од ракурса из биполарног или мултиполарног света, зависиће и друштвена конструкција о кохерентности региона и његовог значаја.

Наведени приступи који представљају „референтни оквир”⁴² сагледавања региона из угла науке о међународним односима, пружају нам основне карактеристике региона са

⁴¹ Dimitar Bechev, *Constructing southeast Europe: The politics of Balkan regional cooperation*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2011, p. 232,

⁴² Референтни је оквир темељни Гофманов (Ервинг Гофман) појам за тумачење комуникацијских догађаја, а подразумемијева основну спознајну структуру која управља перцепцијом и репрезентацијом стварности. Почива на претпоставци да се догађаји и ситуације дефинирају у складу с њиховим организацијским начелима и субјективним

становишта унатрашњих и спољашњих критеријума за препознавање региона и региона као категорије социјалне конструкције. Томпсонова обележја региона пружају ширу слику региона, тј. већи број „индикатора“⁴³ који детерминишу регион, што нам омогућава да узмемо у обзир већи број чинилаца у разматрању региона и њихове односе и везе.

Као што смо поменули, развој институционалног регионалног организовања, отпочео је у XX веку, али у студијама безбедности регион није представљао довољно значајан чинилац за дубље анализе, посебно у другој половини XX века. Током трајања „гвоздене завесе“, супер силе су тежиле да свет поделе без остатка.⁴⁴ У таквој међународној политичкој ситуацији, мало је било простора за регионално удруживање или неформално деловање региона. Један од првих значајних корака ка увођењу региона, као нивоа анализе у науци о међународним односима, учинио је Роналд Јалем (*Ronald Yalem*). Потребу за увођењем региона као значајног нивоа анализе и чиниоца у науци о међународним односима Јалем је објаснио у „све већој комплексности светске политике.“⁴⁵ Трендови који су се појавили на светској сцени током друге половине XX века, у све већој мери су захтевали и разматрање региона као друштвене и политичке целине који је у већој или мањој мери „утицао на међународну сцену“.⁴⁶ Значај региона поставио је, између осталог, и питање безбедности региона. Крајем Хладног рата, процес регионализације постао је значајна тема у науци о међународним односима и теорији политике.⁴⁷ Настанак новог међународног система условио је и појаву јачег регионалног организовања, посебно у економском и безбедносном смислу.

залагањем судионика. Видети у: Ервинг Гофман, *Како се представљамо у свакодневном животу*, Геопоетика, Београд, 2000.

⁴³ Индикатори могу бити изворне чињенице материјалне стварности – разне природне творевине, на земљи и ван ње (флора, фауна, клима, хидрографски и геограски облици итд.), разне друштвене творевине као што су друштвене институције, друштвене установе, друштвене организације, материјални производи, норме и слично; затим одређена понашања људи као што су: делатности, радње, чиновни, операције, искази људи речима и другим симболима итд. Славомир Миросављевић, Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука, оп. цит.*, стр. 457.

⁴⁴ Појам „Гвоздена завеса“ је први пут употребио Винстон Черчил 1946. године на једном од својих предавања у САД после Другог светског рата. Било је скоро па немогуће да се уђе у неку од земаља СССР, из разлога што је на границама држава СССР била постављена тешка артиљерија. По завршетку Другог светског рата, тзв. „Гвоздена завеса“ је нестала и наступила је ера глобализације.

⁴⁵ Ronald Yalem, „The level of analysis problem reconsidered“, *The Yearbook of World Affairs*, vol. 31, no. 1, p. 307.

⁴⁶ Ибидем. стр. 312.

⁴⁷ Концепт новог регионализма указује на промену у просторној димензији социо-економског развоја у доба глобалне конкуренције и захтева за све већом економском флексибилношћу и сталним иновацијама. Овај концепт је и окосница регионалне политике ЕУ. Riccardo Cappellin, „Federalism and the network paradigm: Guidelines for a new approach in national regional policy“, Available from: <http://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa96/SESSION.A/a267.pdf>, (Accessed 22 september 2017), p. 2.

Крајем XX века Бери Бузен поставио је прву теорију о свеобухватном изучавању региона. Бузен сматра да је „доста напора уложено у анализу безбедности на државном нивоу, како у анализу политике националне безбедности, тако и у анализу кризних жаришта... Слично томе, многе анализе оријентисане су према великим апстракцијама системске анализе... Међутим, између њих проналазимо само магловите и изведене појмове регионалне равнотеже снага и подсистема... Управо у овој средњој области, концепт безбедности има једну од својих најкориснијих примена”⁴⁸ Преусмеравање анализе са глобалног на регионални ниво представља значајан корак за разумевање функционисања међународног система, јер је утицај супер сила полако слабио и све више постајао условљен дешавањима у региону, који добијају све већи утицај на дешавања на међународној сцени. Бузан сматра и да са безбедносног аспекта у региону имају своју логику понашања која није пресудно условљена структуром међународног система. Државе региона у већој мери су упућене једна на другу и имају више заједничког, па су и односи интезивнији у односу на државе ван региона, што омогућава да се безбедносне претње пре појаве у региону, јер безбедносне претње лакше и брже прелазе мање раздаљине. Сукоби који су настали након Хладног рата представљају ваљан пример за разумевање региона, посебно из угла безбедности. Регионални сукоби на простору СССР и СФРЈ крајем XX века су указали на значај деловања, у циљу сузбијања безбедносних претњи и регионалног организовања, као превентивног деловања у искорењивању безбедносних изазова, ризика и претњи. Након поменутих догађаја, долази до повећања улоге регионалних организација и интезивирања сарадње држава региона међу собом и релевантним међународним институцијама.

Развој регионалних безбедносних организација може поспешити смањење безбедносних претњи између региона, посебно између држава у региону. Комуникација регионалних држава и размена безбедносних информација смањује ризик дестабилизације региона и повећава поверење између држава. Сложена структура региона, како је навео Димитар Бечеј (*Dimitar Bechev*), упућује нас на прихватање региона као динамичне географске, политичке и културолошке целине, у којој и најмања померања и промене могу имати последице по цео регион.⁴⁹ Обележја за идентификацију региона коју је пружио Вилијем Томпсон (*William Thompson*) представљају све оне аспекте или димензије које представљају

⁴⁸ Barry Buzan, *People, states and fear: the national security problem in international relations*, op.cit., p. 105.

⁴⁹ Dimitar Bechev, „Carrots, sticks and norms: the EU and regional cooperation in Southeast Europe”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, vol. 8, no. 1, pp. 27–43.

везивно ткиво региона, али и потенцијалне изворе сукоба.⁵⁰ Наведена обележја у већини случајева особена су за сваку државу, и свако угрожавање, омаложавање, игнорисање или непризнавање, може довести до реакције друге државе или народа и подстаћи или продубити сукоб.

Оснивање и деловање регионалних безбедносних организација, превасходно имају за циљ очување регионалног мира и стабилности, али се њихово деловање пројектује и ван граница региона. У прилог тези о деловању регионалних организација у циљу остварења повољног безбедносног амбијента, Вилијамс наводи да се „регионална безбедносна институција може схватити као организација, чија повеља садржи отворено указивање на безбедност путем сарадње одбрамбене, безбедносне и спољне политике на извесном нивоу... Та разлика може се разумети упоређивањем пројекта ране Европске заједнице (ЕЗ) с пројектом Европске уније (ЕУ)... Безбедност је испланирана да се суочи с претњама сукоба унутар држава и између њих.”⁵¹ Овај вид организовања условљава понашање држава унутар региона и пружа смернице за деловање, али и тежњу да се одговори на системске промене у региону и ван њега, такође, сугерише се близак однос између материјалних интереса и колективног понашања.

3. БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ, РИЗИЦИ И ПРЕТЊЕ

Појмовно дефинисање безбедносних изазова и претњи, као и њихова класификација, захтева одговор на питања „ко или шта је објекат безбедности? Каква је природа претње? Ко је одговоран за безбедност? Којим се поступцима, средствима и начинима достиже, чува и унапређује безбедност?”⁵² Прецизирањем објеката безбедности, ко је угрожен и које вредности су угрожене, као и каква је природа претње пружа нам почетну слику о објекту безбедности, вредностима и природи претње. На који начин су угрожени, тј. препознавањем изазова, ризика и претњи, долазимо до класификације и разграничења термина изазова, ризика и претњи. У наредном поглављу анализираћемо безбедносне

⁵⁰ Jack Levy, William Thompson, *Causes of War*, Blackwell, London, 2010, pp. 16–17.

⁵¹ Пол Вилијамс, *Увод у студије безбедности*, оп. цит., стр. 400.

⁵² Драган Симић, *Наука о безбедности*, оп. цит., стр. 5–12.

изазове, ризике и претње, а у другом извршићемо њихову класификацију, како би препознали начине организовања и деловања терористичких организација у региону Западног Балкана.

3.1. Појам безбедносних изазова, ризика и претњи

У настојању да одредимо безбедносне изазове, ризике и претње, објаснићемо опасност као централни елемент граматике безбедности, јер без објашњења опасности не можемо јасно и у целости објаснити и разумети значај, улогу и аналитички потенцијал безбедносних изазова, ризика и претњи. Ејдус препознаје опасност као основни појам безбедности наводећи да „у студијама безбедности препознајемо, опасност као референтни објекат безбедности, субјекат безбедности и средства, тј. мере безбедности као основне појмове.”⁵³ Безбедносни изазови, ризици и претње представљају манифестационе облике опасности. Опасност се јавља у сва три случаја. У случају да не постоји опасност, не би постојали ни изазови, ризици и претње. Опасност у значајној мери детерминише изазове, ризике и претње и уобличава и дефинише мере и средства, у циљу повећању степена безбедности. На концептуалном нивоу, опасношћу ћемо се бавити само у оној мери која је значајна за овај рад, тј. обраду теме рада.

Опасност можемо дефинисати као „стање у којем постоји вероватноћа да ће наступити повреда неког правног добра, ситуација у којој се на основу објективно постојећих околности може основано претпоставити да непосредно може уследити повреда правног добра неког физичког или правног лица.”⁵⁴ Опасност је, дакле, стање или ситуација у којој постоје објективне околности које могу угрозити правно добро, физичко или правно лице. Препознавање опасности у правној литератури могуће је у великој мери применити и на поље безбедносних студија. Објективне околности, са становишта студија безбедности, које угрожавају правно добро, физичко или правно лице обухватају далеко шири спектар угрожених објеката, од појединаца до друштвених група, институција, држава, региона...

⁵³ Филип Ејдус, Међународна безбедност – теорије, сектори и нивои, оп. цит., стр. 36.

⁵⁴ Милош Бабић, *Крајња нужда у кривичном праву*, Правни факултет у Бањој Луци, Бања Лука, 1987, стр. 81.

С обзиром на велики број учесника на међународној сцени и динамику развоја процеса на светској позорници, али и на нивоу региона и унатар државе, немогуће је са сигурношћу тврдити хоће ли неки догађај наступити или неће. Отежавајућа околност у прогнози опасности и степена опасности сврстава опасност делимично у сферу спекулативног. Сврставање у сферу спекулативног не искључује постојање опасности и могућност прогнозе са високим степеном извесности. На основу индикатора који недвосмислено указују на опасност и препознавање варијабила који усмеравају на промену стања, које можемо подвести под појам опасности, омогућено нам је да у високом степену препознамо опасност. У препознавоњу опасности, у значајној мери помажу нам и манифестациони облици опасности, безбедносни изазов, ризик и претња.

Безбедносни изазов представља један од манифестних облика опасности: „Изазов је ситуација која некога или нешто ставља на пробу.”⁵⁵ У таквој ситуацији „проба” може имати позитиван или негативан исход. На пробу могу бити стављени појединац, друштво, држава, регион, међународна заједница... На пример, удруживањем у регионалне организације, формалне и неформалне, државе могу остварити добит, али исто тако и губитак. У зависности у којој мери је држава способна да се уклопи у интегративне токове, зависи и њен успех у том облику удруживања. Способност државе у овом случају се огледа у „проби” државе да оствари своје циљеве. Способност државе представља препознавање актуелних политичких процеса и примене метода које ће омогућити, у оквиру тих процеса, остварење властитих државних интереса.

Други тип опасности који се најчешће везује за могућност губитка, штете, повреде или уништењања, јесте ризик. Међутим, ризик се не предузима само са прихватањем губитка. Ризик подразумева и очекивани успех и неуспех. Рационални актери предузимају, и спремни су на ризик, само уколико очекују добитак.⁵⁶ Такође, свесни су да у крајњем

⁵⁵ Филип Ејдус, *Међународна безбедност – Теорије, сектори и нивои*, оп. цит., стр. 36.

⁵⁶ Рационалне одлуке доноси савршено рационални појединац, односно особа која је у стању да прецизно дефинише проблем, постави јасне циљеве и формира скуп свих алтернатива (опција) којима се постављени циљеви могу достићи. Требало би истаћи да се у оквиру нормативне теорије не поставља питање рационалности циља, већ само начина да се циљ оствари – избора алтернативе за његово достизање. Другим речима, у питању је инструментална рационалност. Непристрасним прикупљањем и интерпретацијом информација, овакав појединац утврђује карактеристике алтернатива на основу којих процењује њихову атрактивност и врши избор. Ипак, одлуке се најчешће доносе у условима ризика и неизвесности. У условима неизвесности, појединац је способен да процени све исходе (различите резултате) алтернатива који се могу остварити у зависности од догађаја (околности), у којима се акције спроводе, али не и вероватноће јављања ових догађаја. Бојана Радовановић, „Индивидуално одлучивање, групно одлучивање и делиберација”, *Филозофија и друштво*, вол. 23, бр. 2, стр. 148–150.

исходу тај потез предузимања ризика, може имати и негативне последице. Исход преузимања ризика је неизван. Он зависи од више чинилаца. Суштински значај ризика је свест о постојању опасности и предузимања мера у циљу њиховог сузбијања, са тенденцијом да се оствари повољан исход. Ризик од избијања опасности није у потпуности изван, али постојање објективних индикатора који указују на опасност претпоставља покретање мера у његовом сузбијању. Мере које предузима субјект изложен опасности, могу резултирати повољним или неповољним исходом. Суштински гледано, субјект безбедности, свестан је да мере које предузима могу имати повољан или неповољан исход. У зависности од процене ситуације и ресурса којима располаже, резултат може бити позитиван или негативан. Ризик представља мере које субјект безбедности предузима у циљу повећања безбедности, али које могу имати и негативан ефекат.

Претња, као трећи вид опасности, представља намеру да се нанесе штета. Може се манифестовати у различитим облицима, а најчешћи су повреда, уништење, казна... Ејдус наводи, у објашњењу штете, да је „у теорији игара, претња стратешки потез којим актер А најављује спровођењем одређених потенцијално штетних активности, ради промене понашања актера Б... У социјалној психологији, претња је осећање актера Б да ће му актер А нанети штету... Релациона дефиниција претње представља однос између актера А и Б, у коме актер А тежи томе да се актер Б осећа угрожено и успева у тој тежњи.”⁵⁷ Примећујемо да је претња однос два актера, где један наноси штету другоме, или тежи да се он осећа угроженим. Такође, значајна карактеристика претње је да један актер настоји да промени понашање другог актера. Младен Бајагић износи дефиницију где је „претња намера наношења конкретне штете или казне, назнака да нешто блиско непожељно и непријатно долази, носећи у себи директне негативне последице. У односу на изазове и ризике, претња је по интензитету непосредна, или посредна са јасним знацима веома скорог наношења штете у случају изостанка брзог реаговања на њу... Претња почетно има негативан предзнак, јер подразумева врсту притиска којим се наговештава и ставља у изглед конкретна штета или неко зло са позиција силе, све у циљу да се одређени објект безбедности присили на одређене уступке или понашање. Претња садржи свесну намеру узроковања неке штете или стављања у изглед штете или нежељене последице по објект

⁵⁷ Филип Ејдус, Међународна безбедност – Теорије, сектори и нивои, оп. цит., стр. 37.

безбедности...”⁵⁸ Бајагић наводи да постоји назнака да нешто блиско непожељно долази. Претња, дакле, може да се најави, тј. да један актер упозори другог актера о намерама наносења штете, или може постојати основана назнака да ће један актер нанети штету другом актеру. Претњу можемо одредити као намеру да се нанесе штета или изразиту назнаку да ће се нанети штета.

Након разматрања безбедносних изазова, ризика и претњи, у наредном потпоглављу настојаћемо да одредимо начине класификације ових појмова. Њиховом класификацијом разграничићемо критеријуме на основу којих се изазови, ризици и претње сврставају у одређене категорије, што ће нам помоћи у разумевању тероризма, као централне теме овог рада.

3.2. Начин класификације безбедносних изазова, ризика и претњи

Класификацију безбедносних изазова, ризика и претњи могуће је извршити на основу неколико критеријума. Ејдус разврстава критеријуме „према секторима безбедности и разликује: војни, политички, социјетални, економски и еколошки изазов, ризик и претњу... У односу на порекло опасности, разликује оне који су настали унутар политичке заједнице, односно унутрашње изазове, ризике и претње и оне који су настали изван ње, односно спољне изазове ризике и претње.”⁵⁹

Војни сектор безбедности односи се на угрожавање безбедности споља, док су полицијске снаге окренуте ка сузбијању угрожавања безбедности изнутра. Војна безбедност се најчешће конципира као одсуство од спољних претњи или као коришћење организованог насиља у политичке сврхе. Колинс наводи да „постоје расправе о томе да ли је боље поуздати се у одбрану или напад те могу ли се ове двије категорије уопште разликовати... Војна безбедност постиже се на мноштво начина – одвраћањем (изрицањем војних претњи како би се спречила акција), одбраном (развијањем способности успешног одбијања напада), нападом (започињањем војног сукоба), балансирањем (унутрашњом

⁵⁸ Младен Бајагић, *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007, стр. 130.

⁵⁹ Филип Ејдус, *Међународна безбедност – Теорије, сектори и нивои*, оп. цит., стр. 38.

мобилизацијом ресурса или склапањем савеза, како би се поравнао однос снага с противником), прикључивањем победничкој страни (активним подупирањем доминантног актера), промицањем одређених норми и идеологија те друштвених система (као што су антимилиитаризам, либерална демократија, социјализам и капитализам), стварањем позитивног мира (решавањем сукоба), споразумима, империјалном и неоимперијалном доминацијом те чак етничким чишћењем и геноцидом.”⁶⁰ Наведени начини за постизање војне безбедности условљени су различитим концептима војнобезбедносних деловања и војнобезбедносних претњи.

У савременом свету, природа ратовања као и основни безбедносни изазови, ризици и претње, у великој мери су измењени. Виткоф и Кегли то објашњавају трендом савремених сукоба наводећи да су „задржане и даље многе карактеристике оружаних сукоба међу државама и унутар њих, а опште тендеције показују да се смањује број земаља које учествују у ратовима, и да већина ратова сада избија на Глобалном југу и да је циљ рата у смислу освајања стране територије престао да буде мотив, као и да ратови између великих сила постају застарели.”⁶¹ Смањење броја ратова између држава, посебно војне напетости између великих сила, није довело до повећања безбедности. На међународној сцени појављују су нови актери који угрожавају безбедност, од ниова појединца до нивоа међународне безбедности.

Један од највећих безбедносних изазова у савременом свету представља тероризам. С обзиром на то да тероризам не остаје изолован у једној средини, већ се брзо грана и шири, донети његовог деловања присутни су у целом свету. Симеуновић истиче да је „крај двадесетог века и време оснажења старих и појаве нових врста тероризама... Исламистички тероризам је постао светска опасност број један, а самоубилачки и сајбер тероризам су постали нове, али важне појаве у свету тероризма... XXI век је започео са интезивним терористичким насиљем и ништа мање интезивном борбом против њега... На основу постојећих показатеља за веровати је да ће тероризам бити судбина XXI века и то пре свега у форми исламистичког и етно-сепаратистичког тероризма.”⁶² С обзиром на природу савременог тероризма, можемо га сврстати у војни безбедносни сектор, али је

⁶⁰ Алан Колинс, *Сувремене сигурносне студије*, Политичка култура, Загреб, 2010, стр. 155.

⁶¹ Чарлс Кегли, Јудин Виткоф, *Светска политика, тренд и трансформација*, Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2006, стр. 584.

⁶² Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 120.

неопходно да обухватимо и унутрашње претње за које је превасходно задужена полиција. На тај начин, борба против тероризма подразумева обједињено деловање војних и полицијских снага у његовом сузбијању и превентивном деловању.

Док је војни, или војни и полицијски сектор безбедности превасходно упућен на владајућу елиту, политички сектор обухвата превасходно представнике државне власти, али и друге чиниоце који посредно или непосредно утичу на најважније друштвене токове. Политичка стабилност поретка, или политичка безбедност, у највећој мери зависи од представника државне власти, који располажу монополом над легитимном употребом физичке силе, којим одржавају организациону способност државног апарата. С друге стране, државни апарат трпи притисак од политичких чинилаца унутар државе и међународних правних норма који је прихватио, као и трендова на међународној политичкој сцени.

Способност државе да очува политичку безбедност зависи у највећој мери од снаге државе да очува свој легитимитет. Способност државе да одговори на угрожавање политичке безбедности зависи од снаге државе, али и од интезитета претњи које теже да угрозе политичку стабилност. Снага државе се у овом случају не своди на примену насиља, тј. употребу војних или полицијских снага, већ на способност да се очува социјално-политичка кохезија, а да се смањи или избегне социјално-политичка дезинтеграција. Снага државе огледа се и у способности да се грађанима испоруче јавна добра. Критеријуми на основу којих се одређују слабе и снажне државе су многобројни, што отежава њихову класификацију.

Роберт Ротберг (*Robert Rotberg*) је извршио класификацију држава у неколико категорија, према критеријуму снаге за очување или јачање социјално-политичке кохезије.⁶³ Ротберг разликује снажне, слабе, неуспеле и урушене државе. Снажне државе поседују легитимитет и сувереност и у стању су да испоруче јавна добра својим грађанима. Слабе државе нису способне да испоруче јавна добра свим грађанима, и у њима се доводи у питање легитимитет њихове власти у неким деловима њихове територије. У неуспелим државама власт није способна да испоручи јавна добра и обезбеди безбедност у већем делу своје територије. У урушеним државама власт има мало, или у неким деловима нимало суверености и у оваквим државама влада анархија, хаос и незакоње. Снага државе зависи

⁶³ Robert Rotberg, *When states fail: Causes and consequences*, Princeton University Press, Princeton, 2004.

од суверености и легитимитета власти, који су условљени привредном развијеношћу и подршком народа за актуелну политику. Привредна развијеност учвршћује политичку стабилност, док подршка различитих друштвених група, националних, религијских или етничких, додатно поспешује политичку безбедност. Пад привредног развоја или незадовољство неких друштвених група, негативно утичу на политичку безбедност.

Сектор економске безбедности превасходно се односи на тежњу одсуства од економских претњи. Претња по економску безбедност може бити усмерена на укупну привреду државе или на неке сегменте или секторе привреде. Кебл (*Vincent Cable*) је у настојању да разјасни значање економске безбедности и претње по економску и привредну стабилност државе, издвојио „пет различитих значења економске безбедности”.⁶⁴ Најзначајнија, производња и трговина, за економску безбедност државе се односи на материјална добра, средства и ресурсе који су посредно или непосредно везани за одбранбену способност државе. То се, пре свега односи на производњу и трговину војном опремом и наоружањем, али и свим пратећим средствима и ресурсима значајним за систем одбране. Наредно значење економске безбедности огледа се у коришћењу инструмената економске политике. Коришћење тих инструмената може бити офанзивног или дефанзивног карактера. У те инструменте сврставају се бојкот, рестрикција снабдевања, санкције, квоте и разнородни облици економске помоћи. На овај начин држава настоји да предузме мере које штите њен привредни развој и стабилност и онемогући нарушавање привредне и економске стабилности. Треће значење се односи на очување економске стабилности и стварања услова за привредни развој. Положај државе на међународној сцени и њен утицај на токове размене и трговине у међународном окружењу, у великој мери зависи од привредног развоја и економске стабилности. Привредно развијене државе у већој мери ће трговати робом и услугама са другим државама, што поспешује прилив капитала који непосредно утиче на економску стабилност. Економска безбедност појединца представља следеће значење економске безбедности. У ужем смислу се под економском безбедношћу појединца подразумева приступ основним потребама појединца. У ширем смислу обухваћени су и други чиниоци попут запосленост, социјалне заштите, здравствене неге, образовања... У овом случају, економска безбедност подразумева задовољење основних и изведених потреба појединца за пристојан живот. Последње значење односи се на

⁶⁴ Vincent Cable, „What is international economic security”, *International affairs*, vol. 71, no, 2, pp. 305–324.

глобалну димензију економске, социјалне и еколошке безбедности. Глобална димензија економске стабилности укључује широк дијапазон чинилаца који утичу на економску безбедност државе, од кретања цене нафте и других ресурса од великог значаја, до климатских промена, очувања животне средине, као и многи други процеси који се односе на нелегалне послове и поступке. У оквиру овог значења економске безбедности, безбедност државе је условљена, између осталог, и дешавањима на глобалном плану.

Социјетална безбедност постала је посебно значајна категорија безбедности након Хладног рата. Биполарна подела света направила је оштру политичку поделу између либералних и комунистичких режима, док се након Хладног рата као једна од централних тема наметнула идеја идентитета. Политичка идеолошка подела света, уступила је место ентитетима који се разликују по свом идентитету. У новонасталом простору појавили су се нови учесници на међународној сцени, попут појединаца, удружења грађања, друштвених група, терористичких организација, мултинационалних корпорација, нација, религијских и цивилизацијских група. Појава нових учесника на међународном плану није угрозила централну улогу државе, али је држава своју улогу и значај у свету, у све већој мери делила са наведеним новим учесницима или чиниоцима.

У савременој науци, концепт социјеталне безбедности први износи Бери Бузан као „одржив развој традиционалних образаца језика, културе, религијских и националних идентитета, као и обичаја државе”.⁶⁵ Бузан је социјеталну безбедност дефинисао у оквиру концепта колективног идентитета. Проблем у овој дефиницији представља појам идентитета који није јасно дефинисан. Семјуел Хантингтон подразумева да „оно на шта људи у кризи идентитета могу да рачунају су крв и уверења, вера и породица... Људи се удружују са људима који имају сличног претка, религију, језик, вредности и институције, а удаљују од оних код којих је то различито.”⁶⁶ Хантингтонова кључна обележја идентитета можда не обухватају све чиниоце који утичу на обликовање идентитета, али пракса показује да су наведена обележја најзначајнија за појединце у препознавању своје припадности и одговара на питање ко су и шта су.

⁶⁵ Barry Buzan, *People, states and fear: An agenda for international security studies in the post-cold war era*, op.cit., p. 105.

⁶⁶ Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, ЦИД Подгорица, Подгорица, 2000. год, стр. 140.

На основу представљеног објашњења идентитета, претње социјеталне безбедности можемо препознати, уколико постоји страх од нежељене промене колективног идентитета. Уколико постији ривалитет између различитих друштвених група које припадају ривалским колективним идентитетима, посебно етничким и религијским, долази до сукоба тих друштвених група. Сукоб може бити латентант или агресиван. Степен претње од настанка сукоба ривалских идентитетских група и сукоб међу њима могуће је различито разврстати, како по извору и степену, тако и по његовом разрешењу. Не залазећи дубље у изворе, степене и начине разрешења идентитетског проблема, о којима ће бити више речи у наредним поглављима, социјеталну безбедност можемо одредити као одсуство страха од промене колективног идентитета.

Велики демографски и привредни развој довео је у питање еколошку безбедност. Поред питања мира, разорујања, ограничења броја нуклеарних пројектила, унутардржавних сукоба, све чешће се поставља питање о еколошкој безбедности. Питање еколошке безбедности превасходно се односи на питање односа човека и природе. С обзиром на то да је у питању однос човека и природе, а не однос неке друштвене групе или нације према природи, одговор на решавање овог проблема у већој мери се односи на глобалне безбедносне претње. Држава, као део глобалне заједнице, такође представља неизоставан чинилац у решавању овог проблема, али је сарадња на глобалном нивоу неопходна за дефинисање и разрешење овог проблема. Бери Бузан је еколошку безбедност одредио као „безбедност животне средине која се односи на одржавање локалне и планетарне биосфере као суштинског система подршке, од кога зависе сви људски подухвати”⁶⁷ Референти објекат еколошке безбедности представља основу за опстанак планете, а зависи од понашања држава на локалном нивоу и на међународном плану, према планети на којој живимо. Однос државе према својој животној средини и залагање за њено очување на међународном плану подстичу смањење еколшких безбедносних претњи.

⁶⁷ Barry Buzan, *People, states and fear: An agenda for international security studies in the post-cold war era*, op. cit., pp. 19–20.

4. ПОЈАМ ТЕРОРИЗМА, ИСТОРИЈАТ И КЛАСИФИКАЦИЈА

4.1. Појам тероризма

У разматрању и одређењу појма тероризма изнели смо замисао „појма као једног предмета или врсте предмета или одредби предмета.”⁶⁸ Њиме смо отворили простор за прелаз од интуитивног ка стварно сазнајном појму тероризма. Како бисмо образовали појам тероризма, неопходно је „схватити суштинске одредбе тога предмета, јер појам и јесте целовита замисао одређеног предмета, помоћу замишљања његових битних одлика.”⁶⁹ Тероризам је пре свега „сложена и развојна појава која има мноштво појавних облика.... које карактерише изразити динамизам, које су условљене великим бројем разноврсних чинилаца и које се јављају у различитим појавним, а уз то и маркантним формама.”⁷⁰ Одлика тероризма као сложене и развојне појаве, условљена је не само различитим типом актера, већ и средствима и методама. Такође, условљена је не само према различитом типу актера, већ и према средствима и методама и програматско-циљној оријентацији. У зависности од историјског и политичког контекста, разликовани су и циљеви, актери, средства и методе терориста. Појавни облици тероризма условљени су средствима која терористи поседују, а која могу у највећој мери да застраше. Сложеност, развојност, различити појавни облици и динамизам, представљају битне одлике појма тероризам. Могуће је уврстити и друге одлике, али је за овај рад довољно узорковање наведених битних одлика.

4.2. Дефиниција тероризма

Појам *тероризам* није нимало лако дефинисати јер је реч о развојној појави која има мноштво појавних облика.⁷¹ Појам *тероризам* различито је тумачен у различитим

⁶⁸ Славољуб Дубић, *Наука и научни рад: Наука и научни метод*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1970, стр. 141.

⁶⁹ Славомир Миросављевић, Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, оп. цит., стр. 144.

⁷⁰ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 17.

⁷¹ Ибидем, стр. 17.

друштвеним и историјским условима. Неки аутори узимају у обзир и мотиве у деловању савремених терориста као један од чинилаца за објашњење и дефинисање савременог тероризма. Наиме, Ноам Чомски (*Noam Chomsky*) разликује два приступа проучавању тероризма, „дословни приступ и пропагандистички приступ.”⁷² На основу изнетих ставова Чомског, тероризам можемо дефинисати као „употребу насилних средстава усмерених против јавности како би се постигли политички (идеолошки), религијски, и други циљеви”.⁷³ Ова дефиниција обухвата насиље, политичке циљеве и мотиве за деловање терориста, што нас приближава објашњењу тероризма. Међутим, и у овој дефиницији препознатљива је двострукост стандарда и морала. Симеуновић наводи да „све земље, а нарочито велике силе, искорењују ову врсту тероризма која им прети... Међутим, када је у питању тероризам у *туђем дворишту*, немали број земаља се понаша крајње интересно, а тиме често и супротно међународном праву, идући све до отворене подршке некој форми тероризма.”⁷⁴

Наведене дефиниције и објашњења овог појма најбоље осликавају тешкоће у дефинисању тероризма. Како бисмо избегли теоријске расправе и прихватили дефиницију која је погодна за одговор на тему рада, ослонићемо се на дефиницију Драгана Симеуновића, а која од свих изнетих у највећој мери обухвата и објашњава савремени тероризам: „Као вишедимензионални политички феномен, савремени тероризам се може теоријски најопштије одредити као: сложени облик организованог групног, или ређе индивидуалног институционалног политичког насиља, обележен не само застрашујућим насилничко-физичким и психолошким, већ и софистицирано-технолошким методама политичке борбе, којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити *велики циљеви* на морбидно спектакуларан начин, а непримерено датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају... Друштвено-угрожавајући опус тероризма обухвата претњу силом у оквиру интензивне психолошко-пропагандне делатности, злоупотребу интернета

⁷² Дословни приступ подразумева приступ када о тој теми озбиљно приступамо и пропагандистички приступ када се појам тероризма користи као оружје у служби неког система моћи. Ноам Чомски окарактерисан је као један од најистакнутијих критичара тзв. америчкога империјализма и савремених глобализацијских процеса. Ноам Чомски, *Гусари и цареви, стари и нови – међународни тероризам какав доиста јест*, Извори, Загреб, 2004, стр. 47.

⁷³ Милан Биланчић, *Сјеме зла – елементи социологије тероризма*, Плејада, Загреб, 2010, стр. 77.

⁷⁴ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 7.

у терористичке сврхе, отмице, уцене, психофизичко злостављање, атентате, саботаже, диверзије, самоубилачке нападе, појединачна и масовна политичка убиства и интенцију испољавања, ређе над стварним и потенцијалним политичким противницима, а чешће над представницима система и невиним жртвама... Као вид индивидуалног, нелегитимног, нелегалног и неинституционалног насиља, тероризам је увек окренут против одређених институција неког друштва, односно *in concretum* против неке државе.”⁷⁵ Наведена дефиниција тероризма обухвати све манифестационе облике, узроке, учеснике, методе и технике деловања терориста, циљеве, средства и ефекте који се теже постићи терористичким деловањем. Овако постављена дефиниција тероризма омогућава нам да сагледамо феномен тероризма као друштвене и политичке појаве, од настанка до савременог доба, и да објаснимо узроке терористичког деловања у савременом свету.

4.3. Историјат

У разматрању тероризма као друштвеног, посебно политичког феномена, неопходно је првенствено представити етимолошко порекло, процесе који су претходили његовом настанку, појаву првих терориста или терористичких група. Као политички феномен, тероризам је током историје имао „фазе мировања и напрегнутих акција у зависности од реконструкције и иновације друштвених и политичких циљева, садржаја, значења и хијерархије друштвених и политичких вредности, правила и норми понашања и друштвених и политичких организација.”⁷⁶ Настанак и развој тероризма условљен је политичким и друштвеним садржајем општег друштвеног контекста. У том контексту, тероризам морамо сагледати као процес који је имао своје развојне фазе, и различите манифестативне облике током историје. Тај историјски процес и услови у којима је дошло до појаве тероризма, као и његов развој, размотрићемо у наредним поглављима. Генеза

⁷⁵ Ибидем, стр. 80.

⁷⁶ Славомир Миросављевић, Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, оп.цит., стр. 26.

тероризма, као облика политичког насиља, значајно ће допринети објашњењу савременог тероризма, посебно верског тероризма.⁷⁷

4.3.1. Претече и настанак тероризма

Када је реч о претечама и настанку тероризма, настојаћемо да представимо истинско повезивање прошлости, садашњости и будућности, ослањајући се на проверене историјске чињенице. Непроверени и некритички примери претеча тероризма, довели су до забуне и отежали поступак утврђивања узрока и првих појавних облика тероризма. Неретко су се различити облици и врсте политичког насиља, који се по свом садржају и актерима разликују од терориста, подводили или поистовећивали са тероризмом. Такође, појмови терор и тероризам се користе и као синоними, а у питању су не само појмови различитих карактеристика, већ појмови различитих категорија. Наведени примери не представљају једине грешке у изучавању претеча тероризма, као и тероризма уопште, али су најчесталији. Претходно ћемо изложити етимолошко порекло речи и његову генезу. Овај поступак олакшава разумевање и утицај друштвеног и политичког контекста на услове настанка тероризма.

Према Симеуновићу „термин тероризам има у основи латински израз *terror* (terror, terroris – ужас, велики страх), који по етимолошком тумачењу води порекло од индоевропске речи *ter*, укључујући и њену метаксичку варијанту *tre*. Реч терор је поступно заживела у многим језицима, а реч тероризам је данас вероватно саставни део вокабулара сваког службеног савременог језика. Сматра се да исти корен имају и изрази: *terrible* (ужасан), *deterrent* (заstraшивање, заstraшујући), *turmoil* (немир, метеж), *tremble* (дрхтање), *tremor* (потрес, дрхтање), у нашем језику трести се, трема, као и многи други.”⁷⁸ Наведени пример указује да термин *terror* потиче из далеке прошлости и да није кованица савременог света. Такође, индикативно је да су многи преузели термин тероризам као ознаку за негативне појаве у друштву, које се везују за страх и непожељне ситуације.

⁷⁷ „Полазећи од тога да је свако насиље примена силе, политичко насиље се као једна од појавних варијанти укупног друштвеног насиља може најопштије одредити као директна или индиректна, латентна употреба силе у сфери политике и политичког, односно као директна или индиректна, примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима, стварног или потенцијалног, односно претпостављеног политичког противника.” Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, оп. цит., стр. 102.

⁷⁸ Ибидем, стр. 86.

У прилог наведеој тези говори и „да се још у делима римских мислилаца и хроничара бележи многострука употреба речи терор, најчешће у изворном значењу за означавање великог страха и масовног ужаса (*Ciceron, Livije, Tacit, Ovidije*), али још тада, мада ређе, налазимо и употребу речи терор у у смислу означавања инструмената власти, или неке силе као код Куртија (*patria tot regum, unicus quondem terror*).”⁷⁹ Означавање терора као страха и непожељне ситуације, код Куртија се објашњава и узроком тог страха. Наиме, он потиче од инструмената власти, или од употребе силе. Ови записи јасно упућују да је у питању употреба силе од стране власти или неке друге друштвене групе. Наведени примери говоре у прилог тези да је тероризам присутан од почетка друштвеног организовања и стварања првих држава. Употреба силе може се разумети и као употреба силе појединца, али помињање силе у контексту државних институција упућује на друштвене групе.

Неки аутори везују појаву речи, или термина тероризам за Француску револуцију. Брус Хофман (*Bruce Hoffman*) сматра да се „тероризам најпре проширио у народу за време Француске револуције и да је у то време имао *позитивно* значење... Систем или *regime de la terreur* из 1793–1794. од којег потиче енглеска реч – усвојен је као средство успостављања реда у току прелазног анархичног периода немира и преврата, који су уследили после устанка из 1789. године, као што је случај са многим другим револуцијама.”⁸⁰ Тероризам Хофман доводи у везу и поистовећује са инструментом власти који је коришћен за консолидовање револуционарне власти. Правећи разлику између државног терора и тероризма, јасно је да новоуспостављена власт није користила тероризам него државни терор. Садржајна и суштинска заједничка карактеристика и разлика између тероризма и државног терора је „што су оба оружје мањине, што су им жртве најчешће недужна лица и што теже изазивању страха не код жртве, већ страха жртвом код друштвене групе којој жртва припада. Полазни критеријум њиховог разликовања је однос извршеног насиља и власти.”⁸¹ Симеуновић полази од разликовања односа извршеног насиља и власти, и од објекта тероризма, тј. друштвених група код којих се треба изазвати страх. Друштвене групе могу представљати групе које су на

⁷⁹ Rufus Curtius, *Historiae Alexandri Magni*, Nedick, 1908. (5,7,8 Pias 585); Видети у Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 86.

⁸⁰ Брус Хофман, *Унутрашњи тероризам*, Народна књига Алфа, Београд, 2000, стр. 11.

⁸¹ Драган Симеуновић, *Теорија политике; Основи политичких наука*, Наука и друштво, Београд, 2002. стр. 160.

власти, али исто тако могу представљати групе које нису на власти, а супротстављају се власти или политици коју та власт спроводи. Прве појавне облике теоризма не можемо доводити у везу са Француском револуцијом, мада су се и тада испољавали, већ са првим облицима насиља друштвених група према власти, јер теоризам представља „акт насиља против неке и нечије власти, дакле, облик насилног супротстављања власти.”⁸² Такође, на основу изнетог етимолошког порекла речи тероризам, његов настанак не можемо довести у везу са Француском револуцијом.

У делу Едмунда Берка (*Edmund Burke*) *Рефлекције о Француској револуцији* које се у литератури о тероризму обично наводи као дело у коме је први пут употребљен израз тероризам, као уосталом и у једном другом Берковом делу, уопште не постоји тероризам, већ израз *режим терора*. Описујући насиље у току Француске револуције, Берк јасно говори о насиљу које спроводе Робеспјер, Мара и остале вође револуције, али са позиција власти. Насиље врше сада већ носиоци власти, тако да је у питању државни терор, а не тероризам.

Поред наведених непотпуних или нетачних навода о историјском пореклу речи тероризам и његовом првом помињању, ипак можемо са великом извесношћу тврдити да је термин тероризам скован током Француске револуције од стране Граха Бабефа (*Francois Noel Babeuf Gracchus*) у његовом листу *La Tribune du peuple* из 1794. године.⁸³ Напомена да је Бабеф први пут поменуо термин тероризам, одређен је високим степеном извесности, али не потпуним. Из историјских списа и докумената непрестано добијамо нова сазнања или открића која ће и овај навод можда оповргнути. За сада, ово је најстарији сачуван документ у коме се помиње тероризам. То не значи да је он тада имао исте карактеристике као што има у савременом свету, али је и тада означавао феномен у коме се користи насиље, како би се послала порука свима. Међутим, како објашњава Симеуновић „по природи ствари и термин *терор* и *тероризам* као појава су логично дошли тек после појаве терора, тачније после помодности употребе термина терор, поводом Француске револуције, будући да наставак -изам у термину тероризам јасно упућује на чињеницу да се ради о покушају да се следи и чини терор, на идејном и практичном плану, на основу

⁸² Ибидем, стр. 160.

⁸³ Ибидем, стр. 91.

већ проживљене историјске праксе те појаве и доктрина које је објашњавају.”⁸⁴ Тероризам је настао као појава после Француске револуције, а у масовнију употребу улази у XX веку када постаје део социјалних и политичких категорија. Након Француске револуције, током XIX и XX века настају многобројне доктрине које се залажу за употребу тероризма, у мање или више истом значењу које данас користимо. Појављују се анархисти, националистички атентатори и њихове псеудослободарске организације, борци за класе, вере и расе, убице у име идеологије које ће оставити печат тог времена. Узрок за појаву термина тероризма је да је „тероризам као напросто створило и учинило фреквентном речју време, оно му је и аутор и корисник, икао је такав тероризам и сада његова својина.”⁸⁵ Од прве употребе речи тероризам до савременог тероризма, тероризам је мењао своје манифестативне облике, у зависности од политичких и друштвених прилика. Коришћење силе и застрашивање у циљу остварења политичких интереса карактерише тероризам од свог настанка, али су се мењале идеологије које су га покретале, средства која су коришћења и различити политички циљеви.

Тероризам је у највећој мери феномен савременог света. Истраживање о етимолошком пореклу речи, прве употребе термина тероризам и претуррање по примерима историјског политичког насиља, како би се објаснио савремени тероризам, није пружило велике резултате. Посебно морамо издвојити да тероризам није настао када и политика. Савремени тероризам, тачније његове основне одлике, настале су у XIX веку. У циљу разграничења тероризма са другим облицима политичког насиља, и прегледом настанка првих друштвених група, које су неретко називане терористичким, или које су користиле насиље у циљу остварења својих политичких циљева, пружимо хронолошки преглед настанка првих терористичких организација, тј. појаве првих терористичких аката.

Многи аутори сматрају да су Зилоти прва терористичка организација, тј. да они представљају претечу тероризма. Пре него се осврнемо на значење поменутог појма у модерном световном и духовном значењу, изнећемо његово значење у времену настанка. Етимолошки, термин зилот потиче од речи *зелотос*, и означава неког ко је претерано ревностан у нечему, а може се односити и на некога ко је следбеник, поборник или

⁸⁴ Ибидем, стр. 92.

⁸⁵ Ибидем, стр. 94.

фанатик по питањима вере.⁸⁶ Фанатизам у питањима религије, као и поборништво, представљају актуелне теме са становишта савременог тероризма, с обзиром на то да је доминантан религијски тероризам. С друге стране, морамо узети у обзир да термин зилот у савременом значењу има и позитивно и негативно значење.⁸⁷

Зилоте помиње и Мирчу Елијаду (*Mircea Eliade*) у књизи *Водич кроз светске религије*. Елијаде наводи да је „године 66. наше ере, као одговор на провокације прокуратора Флоруса, избила побуна, а подржавали су је зилоти, јеврејски националисти, којима је преостало једно једино средство, тероризам против Римаљана и романизованих Јевреја.”⁸⁸ Зилоте је Елијаде представио као националисте (Јевреје) који су користили тероризам у борби против Римске власти. Такође, Елијаде наводи да „иако је хришћанство, које носи датум од касније, од Исусовог живота, најављивано као религија мира, ван сваке сумње је да је Исус лично имао везе са зилотима, јеврејским фундаменталистичким терористима чији је циљ био да се стави тачка на римску окупацију.”⁸⁹ Зилоти су према Елијади националистички фундаменталистички терористи. С обзиром на то да је римска власт, тј. Римљанин проглашен за врховног свештеника и гувернера или шефа народа, побуна⁹⁰ Јевреја представљала је побуну против религијске власти са политичким циљевима. У том контексту, зилоти представљају борце за остваривање националних циљева, тј. ослобођење од власти Рима, али и борце за успостављање своје вере као државне религије. Фундаментализам се може, у овом контексту тумачити као позивање на поштовање својих религијски обичаја и светог писма у изворном облику, док се борба за власт односи на

⁸⁶ Ибидем, стр. 94.

⁸⁷ Речи као што су „зилот” или „фундаменталиста”, иако је њихово значење изворно вредносно позитивно (зилот је неко ко се држи дисциплине својствене својој вери, а фундаменталиста неко ко је привржен фундаменталним начелима свог система вредности) стога се данас употребљавају да означе терористе, злочинце или људе који су спремни да врше насиље над колективом због наводно партикуларних ставова који су у супротности са духом заједнице. Александар Фатић, „Хришћанско схватање политике”, *Култура полиса*, вол. 11, бр. 24, стр. 113.

⁸⁸ Мирча Елијаде, *Водич кроз светске религије*, Народна књига Алфа, Београд, 1996, стр. 203.

⁸⁹ Ибидем, стр. 77.

⁹⁰ После смрти Александра Великог (323. године пре наше ере), Јудеја је потпала под власт Птоломеја, који су владали Египтом из своје престонице Александрије, града са запажено великим бројем Јевреја. У 198. години пре н. е., Јудеја је пала под Селеукидско царство. У 167. години пре н. е., Антиохије IV је укинуо јеврејски закон и оскрнавио Храм, оставивши Зевсов кип. Ова је ситуација пробудила револт Макавеја. Храм су побуњеници заузели и очистили 164. године пре н. е., у знак сећања на тај догађај, установљен је осмодевни празник Ханука или празник новог посвећења. Године 140. пре н. е., Симон, последњи од браће Макавеја, проглашен је врховних свештеником и гувернером или шефом народа. Тако је настала хасмонеанска династија која је и под римским протекторатом задржала религиозну функцију. Године 40. пре н. е. Ирод, који је био надзорник Јудеје у име Римљана, проглашен је у Риму за цара Јевреја. После 6. године пре н. е., Јудеја је била директно под управом римског перфекта, а онда прокуратора. Године 66. наше ере, као одговор на провокације прокуратора Флоруса, избила је побуна, а подржали су је зилоти, јеврејски националисти којима је преостало једно једино средство, тероризам против Римљана и романизованих Јевреја. Ибидем, стр. 202–203.

политички циљ. Међутим, Елијаде не наводи које методе и технике борбе су користили, тако да наводе о употреби тероризма не можемо потврдити. На основу ових навода, можемо закључити да је мотив за борбу Јевреја против Рима био политичке и верске природе. Са становишта савременог тероризма, где су верски и политички циљеви у већини случајева обједињени, наведени примери могу нам послужити у разумевању верског тероризма у модерном свету.

У прегледу историје Јерусалима, Сајмон Сибег Монтефорје (*Simon Sebag Montefiore*) у књизи *Јерусалим* објашњава улогу зилота и основне карактеристике ове друштвене групе у нешто друкчијем значењу од наведеног аутора. Такође, и сам друштвено-историјски контекст као и политичке прилике су представљене у нешто ширем контексту, који се у мањој мери разликује од Елијадиног објашњења. Разлика у опису и објашњењу друштвено-историјског контекста може бити узрокована раличитим предметом изучавања поменутих аутора. Елијаде приступа са становишта објашњења улоге различитих религијских група, њихове улоге и значаја у друштву и развоја религијске групе, док Монтефорје објашњава настанак и развој Јерусалима са историјског становишта, објашњавајући улогу и значај различитих друштвених група и појединаца за Јерусалим. Монтефорје у оквиру поглавља „*Јеврејски ратови 66–70. године нове ере*” наводи да су „Агрипа и Бреника напустили Јерусалим, пославши 3.000 коњаника да подрже умерене Јевреје, но упркос томе, победу су однели екстремисти. Зилоти, популарна група окупљена око Храма, или сикари, разбојници са бодежима, после јуриша на Горњи град растерали су трупе краља Агрипе.”⁹¹ Зилоти су представљени као екстремисти и разбојници са бодежима. Разбојништво подразумева насиље, али није политички мотивисано, тако да на основу наведеног описа не можемо закључити да нису у питању терористи и да нису користили терористичке методе. Екстремизам се може манифестовати као тероризам и тероризам је екстремно понашање, али сваки екстремизам није тероризам. Монтефорје означава зилоте као екстремисте у односу на умерене Јевреје који су се залагали за договор са Римом.⁹² Екстремно понашање зилота и њихов екстреман став односи се на политичко решење са Римом. Неприхватање власти Рима, као и заступање идеје да је неопходна борба са Римом све до потпуног ослобођења Јерусалима

⁹¹ Сајмон Сибег Монтефорје, *Јерусалим, Биографија*, Евро-Ћунти, Београд, 2014. стр. 178.

⁹² Ибидем, стр. 190.

од окупације и успостављања Јеврејске власти, сврстала је зилоте у екстремисте, јер су се залагали за рат, тј. борбу против окупатора, не желећи да разговарају о било ком другом решењу за Јерусалим. О разбојништву зилота наводи се да „Јован из Гишале позвао Идумеје, најварварскији и најсвирепији народ, који су упали у град, затим и у Храм натопљен крвљу, а онда су протутњали улицама и побили 12.000 људи.... натоварени пленом, Идумеји су напустили Јерусалим над којим је управу преузео Јован из Гишале... Јован је распустио Галилејце и зилоте, како би могли да уживају у наградама, Света кућа постала је кућа блуда.⁹³ Зилоти су, дакле, били јеврејска друштвена група која се залагала за рат са Римом, а током сукоба у Јерусалиму представљали су групу разбојника која је трагала за пленом, а светилиште, тј. храм претворили су у кућу блуду. Ни на основу овог објашњења улоге и значаја зилота у јеврејским ратовима 66–70. нове ере, не можемо закључити да је у питању терористичка група, или група која је користила терористичке методе. С друге стране, Монтефјоре зилоте означава као екстремисте, што засигурно и јесу били, а што нам може помоћи у разумавању савременог, тј. тероризма уопште. Тероризам и екстремизам иду руку под руку. О екстремизму ће бити више речи у наредним поглављима, али је значајно да разликујемо ова два феномена која се манифестују у различитим облицима и неретко имају додирне тачке.

Наредни пример непотпуног и произвољног тумачења претеча тероризма, односи се на верску секту *таги*. Насилничка хиндуистичка секта таги, настала у VII веку, представља верску групу која је користила насиље, тачније разбојништво, а жртве разбојништва жртвовали су у част богиње Кали. На основу анализе деловања тага, које пружају изванредни британски извори, добија се исцрпан и поуздан увид не само у њихове ритуалне радње, обичаје, начин живота и садржај моралног кодекса, већ и у њихове криминалне активности.⁹⁴

Британски извори⁹⁵ наводе да је основно занимање тага било друмско разбојништво. Пресретали су путнике по друмовима, убијали их и тек потом пљачкали. Жртве разбојништва никада нису остављали у животу, а тела убијених би ритуално унакажавали

⁹³ Ибидем, стр. 181.

⁹⁴ Драган Симеуновић, „Критички преглед о утврђивању времена настанка тероризма и његовим претечима”, *Војно дело*, 2010. стр. 315.

⁹⁵ Henry Sleeman, *A Journey through the Kingdom of Oude in 1849–50*, ed. P.D. Reeves, Cambridge, 1971; Tuher, F.I.S., *The Yellow Scarf: Life of Thuggee Sleeman*, London, 1961. видети у Драгана Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 101–103.

и раскомадали и приносили жртву. Поступање према жртвама од стране свих припадника ове верске секте ширило је велики страх међу народом, посебно међу путницима. Плен од пљачки су задржавали за себе и живели од њега, јер су сматрали да им је богиња Кали послала плен, док су жртве приносили богињи, јер је њен плен, живот опљачканих.

Таги су деловали у малим групама и избегавали публицитет, што најбоље потврђује чињеница да жртве никада нису остављали у животу, а ритуалном приношењу жртава присуствовали су само припадници секте. Временом је секта окупила велики број присталица из различитих етничких и верских група, јер је припадност секти обезбеђивало лагодан и удобан живот. Повећање броја припадника секте, имало је за последицу поступну промену начина деловања у разбојничким акцијама, али и у ритуалима посвећеним богињи Кали. Напади на путнике постали су све учесталији, а разбојничке групе постале су све масовније. Увећање секте захтевало је и већи плен. Усресређеност на плен, а не на верске обреде, постепено је преобликовао верску секту која живи од разбојништва, у чисте разбојнике. Разбојници су временом почели да се задовољавају пљачкањем и убијањем, док приношење жртава богињи није представљало императив. Јављају се и ситуације када жртве пљачке не буду убијани, већ су успевали да побегну.

Поред наведених промена у деловању тага и настојање Британије и индијских власти да се омогући несметана трговина и проток робе и људи, довеле су до урушавања и на крају нестанка ове секте. Масовна хапшења, расељавање и давање бенефиција деци из породица чији су родитељи били припадници таги секте, уродиле су плодом.

Друмски разбојници, као што су били припадници секте таги, не могу ни на који начин да се доведу у везу са терористима и тероризмом. Разбојништво и тероризам користе насиље, али у различите сврхе. Разбојници делују у циљу стицања личног богатства, а терористи теже реализацији политичких циљева. Религијски фанатизам присутан код тага може навести на погрешан закључак да су били верски терористи, посебно у контексту савремених политичких трендова, где је најзаступљенији верски тероризам. Верски фанатизам је присутан у многим религијама и религијским групама, али велика већина не припада терористичким организацијама и своја религијска уверења не изражава актима агресивног понашања. Међутим, не смемо заборавити да верски фанатизам, у контексту савременог тероризма, може бити добра подлога за индоктринацију и регрутовање

терориста. Ширење страха и панике, које су таги проузроковали својим екстремним методама мучења, представља једну од карактеристика тероризма, али у другом контексту. Таги то нису чинили са циљем утицаја на власт, док је терористима то основни мотив. Терористи играју на карту ширења страха и панике, како би утицали на политичке промене. У овом случају, за разлику од тагија, мотив је политички.

Именовати таге као терористичку групу представљало би велику грешку, јер нема елемената који би подржали ту тезу. Ширење страха и панике, што је можда једина заједничка карактеристика, није довољан аргумент за одбрану наведене тезе. Панику и страх шире и мафијашке организације или поједине митске фигуре. Са становишта овог рада, интересантна је веза верског фанатизма и насиља. О верском фанатизму ће бити речи у наредним поглављима, али важно је истаћи да верски фанатизам може да се манифестује у виду насиља, или да верске фанатичне групе понекад користе насиље.

Наредна верска група коју многи аутори наводе као претечу тероризма су *асасини* (*Assasins*). Реч је заправо о огранку муслиманске религијске секте исмаилита која у арапском калифату егзистира од половине осмог века.⁹⁶ Симеуновић детаљније износи да је „ на просторима од Персије до Леванта након верског раскола крајем XI и почетком XII века, ову секту осмислио и на врло специфичан начин популарисао верски учитељ, песник и научник Хасан Ибн ел Сабах, засновавши у етничкој групи Низари милитантни огранак исмаилита, којим је руководио до смрти, а који је због својих метода деловања данас познат под називом асасини.”⁹⁷ Колико је познато, према наводима претходно цитираних аутора, етничка група Низари су једина групација која је масовно прихватила ово учење, тако да је погрешно тумачење да су сви Персијанци били асасини или да су сви исмаилити припадали овој верској групи. Не можемо тврдити да међу асасинама није било Персијанаца, али засигурну да сви Персијанци нису били чланови ове верске групе.

Реч асасин етимолошки потиче од арапске речи *hashishiyyun* што значи уживалац хашиша. Временом се реч асасин одомаћила и у другим језицима, па тако у француском и енглеском језику речју *assasin* означава се атентатор, помагач у убиству из заседе, мучки

⁹⁶ Смирнов Николай Александрович, *Мусулманское сектанство*, Москва, 1930, видети у Драгана Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 103.

⁹⁷ Marshall Hodgson, *The order of Assassins*, Nag, 1955, видети у Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 103.

убица.⁹⁸ Узимајући у обзир чињеницу да је арапски језик настао далеко пре француског и енглеског, као и да су асасини били ноторни уживаоци хашиша и да су убиства вршили под утицајем хашиша, сматрамо да је примереније и утемељеније етимолошко порекло речи објаснити арапским називом за хашиш.

Секта асасини настаје у једанаестом веку у планинама на северозападу Ирана, а припадници секте се настањују у утврђењима које су подигнута на планинским венцима јужно од Каспијског мора. Основна намера за оснивање секте била је остваривање војнополитичких циљева. Уживање у хашишу и строго поштовање религијских догми, служили су Хасан Ибн Сабаху као инструменти за стављање под пуну контролу своје следбенике и за стварање култа личности о божјем изасланику на земљи.

У оквиру војног утврђења, направљен је врт окружен високим зидом, у коме су припадници секте уживали у вину, меду, млеку и лепим младим девојкама. С обзиром на то да је Сабах тежио формирању организоване војне формације која би му приносила плен из плачкашких похода, и чији припадници би без поговора положили живот по његовој команди, било му је неопходно да војску устроји по строгим исмаилитским догмама. Изградња поменутог врта представљала је имитацију раја, али и место за световно уживању, као вид награде за служење врховном вођи који је себе доживљавао као имама. Велике количине хашиша и уживање у телесним задовољствима мотивисало је припаднике секте да беспоговорно следе Сабаха. И сам Сабах је био склон фанатизму којим је индоктринирао своје следбенике. Током свог живота у утврђену, само је два пута напуштао замак. Својим поступцима поставио је основни закон верске секте, аскетизам и изолованост. Симеуновић Сабахово понашање објашњава природом страсти, тј. „полазећи од тога да свака страст тежи да се одмах задовољи, сматрао је да никад ништа што је његова жеља кроз коју говори Бог, не сме одлагати, а понајмање убиство непријатеља, јер је он заправо божји непријатељ. Чиста вера по Сабаху подразумева стално и темељно чишћење сваке врсте, пре свега редова своје секте.”⁹⁹ Као пример осталим припадницима секте да ће ова верско начело спроводити без изузетка, убио је и два своја сина.

⁹⁸ „Француски као и енглески етимолошки правописи наводе да је реч ассасин, која у оба језика значи атентатор, помагач у убиству из заседе, мучки убица”, Видети: Симеуновић Драган, *Тероризам*, оп. цит., стр. 103.

⁹⁹ Ибидем, стр. 103.

Временом је Сабах окупио значајне војне снаге које су биле добро обучене за ратовање и сурове у војним окршајима. Неретко су прибегавали и атентатима над вођама или високо позиционираним војним управитељима својих непријатеља. Спроводио је и сурово и систематско насиље над сунитима, посебно над Турцима Селџуцима и Персијанцима. Међутим, пљачкашки напади и атентати нису били само у функцији отимања плена, већ и у тежњи Сабаха да оствари своје војне, политичке и религијске циљеве. Сабах је имао циљ да освоји Багдад, калифат и околне регионе, у чему је и успео. Војни успеси асасина уливали су страх не само међу становништвом, већ и међу шеицима који су настојали да им се не замере како би се заштитили од њихових напада који су у великој већини били успешни.

На основу изнетог кратког прегледа о асасинима, можемо закључити да су били фанатизована верска секта, која је основна начела своје вере остваривала коришћењем насиља против неистомишљеника, са тежњом да своју веру прошири и на остале регионе. Међутим, поред верске индоктринације и фанатазма, неопходно је узети у обзир обред иницијације и мотиве за приступање секти, како бисмо у што већој мери објаснили и разумели деловање секте, као и њено место и улогу у историји, посебно са становишта тероризма.

О начину врбовања и индоктринацији чланова култа, Симеуновић записује да је „новопримљеним члановима у моменту иницијације уз вино давана и дрога у великим количинама. Када би омамљени заспали, преношени су у рајске вртове где им је данима било омогућено неслућено уживање, тим пре што су будући чланови секте у име добротинства бирани из редова робова, сирочади или крајње сиротиње. Све време боравка у вртovima обилато су уживали у дроги, о чему су се старали виши чланови секте, што указује да је циљ био брзо учинити новопримљеног члана секте потпуним зависником од дроге.”¹⁰⁰ Овај поступак иницијације упућује да је у питању нарко-секта. Прихватање верског учења и беспоговрно извршавање наређења, омогућавало је припадницима секте да добију следовање наркотика и уживају у благодетима симулираног рајског врта. Прихватање верског обрасца исмаилизма, проповеданог и успостављеног од стране Сабаха, подстакнуто је, ако не и условљено, редовним следовањем хашиша и телесних

¹⁰⁰ Ибидем, стр. 186.

уживања. Потпуна покорност Сабаху у пљачкама, атентатима и војним освајањима заснивала се не само на верском фанатизму, већ и на наркоманској зависности. Такође, интересно је да су припадници секте долазили из најнижих друштвених слојева. Незадовољни друштвеним статусом, изморени глађу и тешким радом, припадници најнижих друштвених слојева приступали су секти која им је пружала друштвено уважавање, припадност групи, али пре свега храну и пиће, као и уживање у рајском врту које је за њих до приступања секти било незамисливо.

Асасине не можемо навести као претечу терористичких организација, не само по мотивима деловања, методама и техникама извођења њихових оружаных операција, већ и по начину регрутовања својих чланова. Сабах је имао за циљ освајање територија, ослањајући су у остварењу тог циља на разбојништво, атентате и војне сукобе, регрутујући своје чланове из најнижих друштвених слојева које је претварао у наркомане. Основни мотив приступања секти, за коју можемо рећи да је оличење религијског фанатизма, није мотивисано религијским учењем, већ благодетима које то чланство пружа.

За наш рад, интересантан је између осталог, начин одабира припадника секте и верски фанатизам. Припадници секте нису мотивисани за улазак у секту верским учењима, већ другим разлозима, а након приступања секти врши се индоктринација која добија облике фанатизма и екстремизма. О значају ове везе, или поступку одабира и стварања фанатика и екстремиста индоктринацијом, као и улози верског учења у том поступку, биће речи у наредним поглављима.

Настанак терористичких организација

Политичко насиље обележило је све епохе развоја друштва, јављајући се у различитим облицима и врстама. Крајем XIX века јавља се тероризам, тј. оно што данас сматрамо тероризмом. Тероризам је упориште пронашао у анархистичким и нихилистичким идеологијама, чији су представници заговарали употребу насиља у револуционарној борби

за освајање власти. Политичко насиље заговарали су и раднички и националистички покрети са циљем побољшања положаја радника, посебно након индустријске револуције, и положаја националних група.

Након Француске револуције, која је у значајној мери ослоњена на идејне везе са левим крилом те револуције, уследила је револуција 1848. године, заснована на идејама левичарског покрета и идејама које су потресле цело европско тло. Неуспех револуције проузроковао је низ бомбашких напада и атентата од стране фрустрираних револуционара, али сви ти акти нису представљали терористичке акте. Недостојали су јасни политички циљеви, организованост, систематичност, стратегијско планирање, као и сама идеја. Неки аутори приписију Карл Марксу (*Karl Marx*) идејну основу за деловање терориста, али приписивање Марксу да је духовни вођа и креатор тероризма потпуно је погрешно. Вајт истиче да Карл Маркс није био терориста, „свакако јесте био присталица револуције 1848. године и уопште је тежио променама насилним путем, али се залагао и за насилне и за мирнодопске промене.”¹⁰¹ У прилог том ставу Симеуновић наводи да када се изврши увид у Марксово дело „види се да он на тек неколико места, мада на неким са посебном тежином говори о могућности освајања власти мирним путем, док је број места на којима Маркс помиње насиље неупоредиво већи.”¹⁰² Маркс је био заговорник револуционарног насиља и то је разлог за сврставање његове идеје у контекст тероризма, посебно што је представљао надахнуће за многе терористичке организације, али не можемо рећи да је Маркс био терориста.

Тероризам, као друштвени и политички феномен, јавља се у деветнаестом веку у Русији. У том периоду настају прве терористичке организације „Земља и воља” и „Народна револуција”, које су се залагале за промену власти употребом насиља и екстремних метода. Најистакнутији заступници те идеје били су Сергеј Геннадиевич Нечајев (*Sergéï Gennádievitch Necháev*) и Михаил Александрович Бакуњин (*Михаил Александрович Бакунин*), који су заступали идеју да је тероризам најефикасније средство за остваривање идеја анархистичког покрета. Заједно са Бакуњиним, Начејевим и Владимиром Иљичем Лењином (*Владимир Ильич Ульянов Ленин*) усвојена је теорија револуционарног терора, која сматра да је неопходно темељно чишћење друштва и потпуно уништење

¹⁰¹ Џонатан Вајт, *Тероризам*. Александрија прес, Београд, 2004, стр. 83

¹⁰² Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 110.

контрареволуционара. Идеја о употреби насиља забележена је у прокламацији „Млада Русија” из 1862. године која „указује да излаз из тадашњег лажног и бесмисленог поретка води у крваву и неумољиву револуцију, а њоме ће се све радикално изменити и ликвидираће се присталице тадашњег поретка”¹⁰³

Настанак прве терористичке организације „Народна воља” у Русији 1878. године тешко је објашњиво, узимајући у обзир општи друштвено-политички контекст. У периоду настанка „Народне воље” на власти у Русији био је најпрогресивнији руски цар Александар II Романов, који је увео слободу говора и окупљања, ослободио кметове ропства и тежио да своју власт подели са Парламентом. Поред настојања да „демократизује” своју владавину, Александар Романов убијен је 1. марта 1881. године, након седам неуспелих атентата од стране припадника „Народне воље”. Еубанк и Вејнберг (*Lee Eubank, Leonard Weinberg*) примећују да „тенденција да демократизовање режима уједно доводи и до пораста испољавања екстремизма, па и тероризма, остало је трајно обележје услова у којима настаје и одржава се тероризам... према новијим истраживањима могућност за настанак и деловање терористичких организација у некој држави је три пута већи уколико је држава демократска, односно таква могућност је три и по пута мања, уколико је на власти ауторитарни режим.”¹⁰⁴ На основу поменутог навода закључујемо да оснивање терористичких организација и њихово деловање није условљено обликом власти и степеном демократије.

Након Русије, анархистичке идеје прошириле су се Европом, што је довело до низа атентаната и испољавања других облика политичког насиља. На пример: „италијански анархиста Санте Ђеронимо Ђазерио (*Sante Geronimo Caserio*) је 1894. године извршио атентат на председника Француске, Марија Франсоа Сади Карнота (*Marie François Sadi Carnot*); 1897. године на смрт је изводена и Елизабета Баварска (*Empress Elisabeth of Austria*); исте године шпански анархисти су ликвидирали сопственог премијера Антонија Кановас дел Кастиљу (*Antonio Cánovas del Castillo*); 1900. године ликвидирао је и италијански краљ Умберто I (*Umberto Ranieri Carlo Emanuele Giovanni Maria Ferdinando Eugenio di Savoia*); 1914. у Сарајеву је убијен аустроугарски престолонаследник...

¹⁰³ Путник Дајић, *Терор у руском револуционарном покрету*, Међународни раднички покрет, Београд, 1973, стр. 70.

¹⁰⁴ Lee Eubank, Leonard Weinberg, „Does democracy encourage terrorism?”, *Terrorism and political violence*, vol. 6, no. 4, pp. 417–433.

Тероризам је у то време постао главна преокупација политичара, полицијских челника, новинара и писаца, од Достојевског (*Фёдор Михайлович Достоевский*) до Хенрија Џејмса (*Henry James*).¹⁰⁵

Анархизам је утицао и на оснивање екстремних група и организација у САД, које су користиле насиље у циљу остваривања политичких амбиција. Организације су се разликовале према циљевима и методама деловања. Кју-клукс-клан (*Ku Klux Klan*) се залагао за „супериорност беле расе, расизам и антикомунизам”¹⁰⁶, док се „раднички покрет супротстављао репресивном режиму и захтевао већа права радника, посебно за осмочасовно радно време.”¹⁰⁷ Ширење страха и панике, били су мотиви обе организације, али су припадници Кју-клукс-клана усмерили своје деловање у највећој мери према црначкој популацији, нападима на насеља у којима су црнци насељени, док је раднички покрет усмерио своје деловање према државним институцијама, организујући штрајкове и уличне протесте.

Идеје анархиста су покренуле оснивање многих револуционарних организација широм света које су користиле неке од терористичких метода како би оствариле своје политичке циљеве. Тренд настао у деветнаестом веку, настављен је и током двадесетог века. Упоредо са револуционарним терористичким организацијама јављају се и националистичке терористичке организације које ће доминирати током двадесетог века.

¹⁰⁵ Laqueur Walter, *Postmodern Terrorism: New Rules for an Old Game*, Foreign Affairs, vol. 75, no. 5, pp. 340–341, Available from: <http://www.foreignaffairs.com/articles/52432/walter-laqueur/postmodern-terrorism-new-rules-for-an-old-game>, (Accessed 2 July 2017),

¹⁰⁶ Rory McVeigh, „Structural Incentives for Conservative Mobilization: Power Devaluation and the Rise of the Ku Klux Klan, 1915–1925”, *Social Forces*, vol. 77, no. 8, pp. 1461–1496

¹⁰⁷ Раднички покрет се у САД развијао се по другим начелима него у осталим земљама. Нагли успјех капитализма потпуно је преобразио радничке увјете. Индустријализација је навела америчке раднике на оснивање синдиката и жестоку борбу за своја права. Витезови рада и Америчка Радничка унија бит ће најважнији национални синдикати до краја 19. стољећа. Идеологија Витезова у организирању свих врста радника, неовисно о квалификацији и раси, бит ће сасвим супротна строгом, стручном и ексклузивном начину организирања Америчке Радничке Уније. Социјализам добива већу иако никад масовну потпору на почетку 20. стољећа. Амерички радници никада нису прихватили социјалистичка начела као амерички начин рјешавања радничког питања. Такођер, лијеве радикалне скупине биле су ослабљиване сукобима унутар себе, хетерогеном нарави америчког радништва, те јаком репресијом, поглавито дјелом „црвеним опасностима” након два свјетска рата. Велика депресија повећат ће изгледе за пробој социјализма. Међутим, с одредбама Роосвелтовог Нев Деала радници ће добити сигурније увјете рада и законски ће им се омогућити формирање синдиката што је задовољило већину америчких радника. Хауард Зин, *Народна повијест САД*, В.Б.З., Загреб, 2012., стр. 287.

У том периоду формира се и прва етно-сепаратистичка организација ИРА (Ирска републиканска армија), која је и једина жива терористичка организација из тог времена.¹⁰⁸ На Балкану се формира организација ВМРО (Внатрешна македонска револуционарна организација) која је еволуирала од националистичке организације до бугарске терористичке организације. Залагање за аутономију македонске и јадренске области одвијало се уз политичку подршку Бугарске, али је у реализацији тог пројекта далеко чешће коришћено политичко насиље. Једна од одлика ове организације је да је изразито антигрчки и антисрпски настројена, и да је у реализацији својих политичких циљева неопходно коришћење насиља. „Све време постојања ВМРО је изразито антисрпски и антигрчки настројена (1897. године је у Солуну од истакнутих чланова обе фракције основано *Друштво против Срба*), на челу друштва је био Даме Груев, а циљ друштва је био, како о томе пишу *Народне новине* из Бугарске, да огњем и мачем искорени Србе из Македоније.”¹⁰⁹ Атентат на југословенског краља Александра, од стране Влада Георгијева, истакнутог члана и једног од оснивача ВМРО, најбоље илуструје интензивну антијугословенску и антисрпску политику. Мета терориста нису били само високи српски званичници, већ и српски народ. Џејмс и Бренда (*James Lutz, Brenda Lutz*) „ВМРО се показала као сурова терористичка организација, тако што је убила преко 200 југословенских званичника, а ранила још много више, а посебна мета су јој били српски досељеници у Македонији које је тежила да протера.”¹¹⁰ Паралелно са ВМРО делују и усташе – клерофашистичка хрватска терористичка организација. Наведене организације су биле „усташе које су уживале подршку Италије и Мађарске, а сарађивали су интензивно са ВМРО на убиству југословенског монарха”,¹¹¹ како наводи Симеуновић. Овом атентату претходиле су многобројне диверзије, терористички напади и атентати. „Први атентат је

¹⁰⁸ ИРА (Ирска републиканска армија, енгл. Irish Republican Army) – најстарија национална терористичка организација у Еуроци 20. стољећа. Настала је у Сјеверној Ирској 1919. као екстремна струја политичке организације СИНН ФЕИН с политичким циљем одвајања Ирске од британске круне. Круна сјеверноирског мировног процеса је тзв. „Споразум на Велики петак” склопљен у травњу 1998, којег су потписали представници најважнијих републиканских и унионистичких странака, но без судјеловања Синна Феина. У листопаду 2001. ИРА је пристала уништити своје причуве оружја те је под међународним притиском издала неубичајно приопћење којим се испричава цивилним жртвама својих напада. Према неовисном истраживању, ИРА је од краја шездесетих година до краја 2001. била одговорна за 1821 убојство, што је нешто мање од педесет посто жртава сјеверноирског сукоба. Од тога броја погинулих 621 биле су цивилне жртве, а истодобно је убијено и нешто мање од тристо припадника ИРА-е. Важан корак према свршетку сјеверноирског конфликта наступио је у коловозу 2005. објавом ИРА-е да престаје с оружаном кампањом против британских власти. Венер Доминик, *Повијест тероризма*, Алфа, Загреб, 2005.

¹⁰⁹ Димитар Спасић, „Војнополитичка акција „македонствујучих” у СХС/Југославији 1919–1934. године”, *Часопис „Архив”*, вол. 3, бр. 3, стр. 94.

¹¹⁰ James Lutz, Brenda Lutz, *Terrorism, origins and evolution*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, p. 67.

¹¹¹ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 118.

извршен 22. марта 1929, када су Мијо Бабић и Матија Солдина убили у Загребу главног уредника *Новости* и председника *Југословенске штампе* Тонија Шлегела.”¹¹² Деловање усташке терористичке организације било је усмерено према разбијању идеје југословенства и стварање независне хрватске државе, а мете су им били и цивилни и војни објекти, представници власти и становништво. Уз безрезервну помоћ Италије, Мађарске, Данске, Аустрије и Немачке оснивају се многобројни кампови за обуку терориста који су деловали све до стварања НДХ (Независне државе Хрватске).

Промена деловања усташа дошла је „по стварању марионетске државе Хрватске 1941. године, када су усташе дошле на власт и уместо тероризма почеле да врше терор... Са позиција власти, усташе су у својим концентрационим логорима ствараним по узорима на немачке, убиле на стотине хиљада недужних Срба, Јевреја и Рома само зато што су припадали других етничких група.”¹¹³ Тероризам је своје упориште нашао и ван Европе. Јерменска терористичка организација „АСАЛА”¹¹⁴ (*Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia*) је извршила низ терористичких напада усмерених против високих представника турске власти, на које је Турска одговорила страшном одмаздом над јерменским народом.¹¹⁵ Деловање терористичке организације „Асала” и одговор турских власти у доброј мери осликавају позицију Турске у том периоду, али и утицај тероризма на политичке одлуке и потезе које једна власт врши под утицајем тероризма.

У периоду између два светска рата тероризам егзистира као идеолошки заснован феномен, десничарски и левичарски, али и као етно-сепаратистички заснована идеја. Друштво народа је тежило да сузбије и реши проблем тероризма усвајањем Конвенције о борби

¹¹² Милан Баста, *Рат је завршен 7 дана раније*, Привредни преглед, Београд, 1986, стр. 45.

¹¹³ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп.цит., стр. 118.

¹¹⁴ Терористичка организација формирана 1975. године са циљем присиљавање Турске да призна извршени геноцид над Јерменима 1915–16. године. Оснивачки циљеви организације су, признање Турске и међународне заједнице за геноцид извршен над Јерменима, плаћање репарације и стварање једне Јерменске државе. Colleen Sullivan, *Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (ASALA)*, Enciclopedia Britannica, Available from: <https://www.britannica.com/topic/Armenian-Secret-Army-for-the-Liberation-of-Armenia>, (Accessed 7 August 2017).

¹¹⁵ Током лета и јесени 1915. године, јерменски цивили су прогнани из својих домова у Турској и марширали су кроз долине и планине Источне Анатолије према концентрационим логорима у пустињи. Депортација, надгледана од стране цивилних и војних званичника Турске, пропраћена је систематском кампањом масовног убиства јерменских побуњеника, као и локалних Курда и Черкаша. Преживели који су стигли до пустиње у Сирији завршили су у концентрационим логорима. Многи су умрли од глади, а масакри су настављени и у 1916. године. Конзервативне процене су израчунале да је око 600.000 до више од 1.000.000 Јермена било заклано или умрло на маршевима. Догађајима из 1915–16. године присуствовали су бројни страни новинари, мисионари, дипломате и војни официри који су послали извештаје о жртвама и убијањима. Colleen Sullivan, *Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (ASALA)*, Enciclopedia Britannica, Ibidem.

против тероризма,¹¹⁶ али Конвенција није никада заживела. Неуспех у усвајању међународне конвенције оставио је широки простор за манипулације. Негативна конотација тероризма послужила је за неосновано оптуживање супротстављених држава и за довеђење у везу појединих режима са тероризмом. Симеуновић наводи пример да је „1938. године стрељан у СССР чувени српски математичар и левичар Сима Марковић, као и још многи други невини људи тих година, због наводног припадања некаквој десничарској терористичкој организацији.”¹¹⁷ Тероризам је послужио и за дисквалификацију непријатеља, фашистички режими су оптуживали социјалисте за тероризам, док су социјалисти тврдили да се фашисти служе терористичким методима. Тероризам је већ у том периоду добио негативну конотацију и послужио као инструмент или средство за оптуживање непријатеља за незаконита дејства, па је постао друштвено неприхватљив.

Завршетак Другог светског рата довео је до чешће злоупотребе термина тероризам. У антиколонијалној борби држава „трећег света” неретко су коришћене и терористичке методе у циљу стицања независности и ослобађања од колонијализма, што је од стране колонијалних држава тумачено као тероризам и незаконито деловање, док су социјалистичке државе то тумачиле као борбу против окупатора. Несумљиво је да су многе државе и организације користиле тероризам, али је у неким случајевима тероризам представљао једини начин борбе за ослобођење окупираних територија.

Завршетак антиколонијалних ратова доводи до јасније дефинисаних терористичких аката. Крај борба држава „трећег света” и ступање левичарског тероризма на сцену, јасно је раздвојио појам државног терора и тероризма. Разликовање терора и тероризма објашњено је на следећи начин: „тероризам је постао скоро искључиво резервисан за насиље против неке и нечије власти, док је израз терор углавном остао везан за насиље власти, односно неког режима, иако још понегде има употребе тог термина у смислу означавања тероризма као терора.”¹¹⁸ Јасна диференцијација између термина терор и

¹¹⁶ Први озбиљан корак у борби против тероризма десио се након убиства југословенског краља Александра и француског министра Бартоа у Марсељу 9. октобра 1934. године, када је Француска и званично предложила оснивање Међународног кривичног суда. У одговору на француски предлог, Савет Лиге народа, одлучио је да оснује комитет експерата који је имао задатак да направи предлог текста конвенције о спречавању злочина тероризма. Нацрт Конвенције о спречавању тероризма, био је усвојен под именом: „Конвенција Лиге народа за спречавање тероризма”.

¹¹⁷ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 119.

¹¹⁸ Ибидем, стр. 119.

тероризам помогла је у приближавању јаснијег дефинисања појма тероризам и разликовања терористичких аката од државног терора.

Завршетак Хладног рата довео је до промене програматско-циљне оријентације терористичких организација и указао на њихов значај у рушењу социјалистичких држава. Рушењем Источног блока, неке терористичке организације слављене су као борци за ослобођење од комунистичког режима, или носиоци идеје стварања независних држава. Промена трендова на међународној сцени условила је и промену у препознавању и класификацији терористичких организација.

Почетак XXI века ојачао је „старе” терористичке организације и изнедрио нове, религијске терористичке организације. Исламистички тероризам је постао највећа претња безбедности и миру у савременом свету и највећи изазов на пољу безбедности. Самоубилачки тероризам, мотивисан религијским уверењима, представља један од највећих и најтеже решивих безбедносних проблема. Такође, и „сајбер тероризам” се све чешће користи као засебни облик тероризма, или у функцији неког другог облика тероризма.

Прогнозе да ће крај XX века донети и крај насиља, нису се обистиниле. Највећи безбедносни изазов преузео је друго рухо. Тероризам је постао глобални безбедносни проблем, у коме највећу опасност представља исламистички тероризам. Симеуновић сматра да „на основу постојећих показатеља за веровати је да ће тероризам бити судбина XXI века, и то пре свега у форми исламистичког и етно-сепаратистичког тероризма.”¹¹⁹

Преглед настанка тероризма у модерном свету и његова генеза, помоћи ће нам у разумевању не само тероризма, већ и појаве исламистичког или религијски фондираног тероризма као доминантог безбедносног изазова у савременом свету. Различити појавни облици и мотиви за терористичко деловање у модерном, али и савременом свету, осликавају услове у којима настају и методе борбе за остварење својих циљева. Разноврстност организација и идеолошких циљева представљају само параван за остваривање основних тежњи већине исламистичких терористичких организација, које се залажу за остваривање калифата и ширења политичког утицаја на што већој територији. У

¹¹⁹ Ибидем, стр. 120.

првом реду то су државе Блиског истока, али и Запад који пружа подршку неким од држава који се супротстављају тој идеји, и који отежава реализацију њихових зацртаних циљева. Такође, на мети исламистичких терориста су и државе Истока, посебно Русија, која је узела активно учешће у борби против тероризма и која је претрпела више стравичних терористичких напада.

Уколико бисмо поједноставили савремене безбедносне изазове и претње, са једне стране стајали би исламистички терористи, а с друге стране све државе које се боре против исламистичког тероризма. Међутим, слика није баш јасно издиференцирана, јер неке државе пружају подршку одређеним терористичким организацијама и проглашавају их борцима за слободу, док организације које се боре за исте циљеве и користе исте методе, стављају на листу најопаснијих терористичких организација. Уплитање великих сила и њихов поглед на исламистички тероризам, у великој мери отежава разрешење овог проблема, али представља и значајну препреку у писању овог рада. Како би што тачније и прецизније одредили проблем који је предмет овог рада, почећемо са његовом класификацијом.

4.4. Класификација

Класификација тероризма се може извршити на основу различитих критеријума и принципа. Отежавајућа околност у квалификацији тероризма представља комплексност феномена као друштвене појаве која поприма различите појавне облике, динамизам и постојање мешовитих облика тероризма.

4.4.1. Критеријуми класификације тероризма

Када је реч о класификацији тероризма, „модел и системи класификовања и типологије су алтернативе дефиницијама и имају неколико предности, при чему

класификације могу повећати наше разумевање тероризма, али сви терористички акти морају се схватити као специфичне друштвене, историјске и политичке околности.”¹²⁰ Разни модели и системи класификације тероризма засигурно могу повећати наше разумевање тероризма, али је за појмовно одређење тероризма и хватање у коштац са дефинисањем тероризма, неопходно применити класификацију која је најцелисходнија, најпрецизнија и најсвеобухватнија, како бисмо избегли непотпуно, или нетачно квалификовање терористичких организација. Додатни проблем који говори у прилог овој тези је и постојање мешовитих облика тероризма, „рецимо, једна организација која се бори за свој сепаратистички циљ, може из разлога мотивације чланства, или задобијања чланства или задобијања моћних међународних савезника, истовремено бити и религијски или идеолошки веома опредељена, или пак организација која користи самоубилачке методе може користити у великој мери и конвенционалне терористичке методе.”¹²¹ Наведени пример терористичке организације указује на комплексност тероризма и захтева прецизну класификацију овог феномена.

Један од првих критеријума за класификовање тероризма заснован је према локацији терористичке акције, држављанству извршилаца и жртава. На основу ових критеријума можемо разликовати „међународни и међудржавни тероризам, при чему се класификација заснива на аналитичким мерилима, а чији је циљ да расветле деловање тероризма у међународним односима.”¹²²

Наведени критеријуми за класификовање тероризма, локација терористичке акције, држављанство извршилаца и жртава, не даје одговор на питање, који су циљеви терористичке акције, која су средства и методе коришћена и ко су актери. „Локација дате терористичке акције” представља референтну тачку за објашњење мотива терориста за извршење терористичког акта на тој локацији на основу „аналитичких мерила”, али нам не може пружити одговор о којој версти терористичке организације је реч и како бисмо могли да је класификујемо. Држављанство извршилаца, у савременом свету где постоји велики број становника са двојним држављанством или држављана који су недавно добили држављанство државе у којој је извршен терористички акт, а не прихватају

¹²⁰ Донатан Вајт, *Тероризам*, оп. цит., стр. 46–50.

¹²¹ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 82.

¹²² Милан Милошевић, *Одбрана од тероризма*, Свет књиге, Београд 2005. година, стр. 55.

друштвена правила и моралне вредности те државе, може нас навести на погрешан закључак. Флуидност граница и велики проток становништа широм света отежава и класификацију на основу жртава. У терористичком акту извршеном у Паризу 2015. године,¹²³ страдали су Французи, али и држављани других држава, тако да класификација на основу жртава, тј. њиховог порекла није поуздан критеријум. Критеријум за класификовање тероризма заснован према локацији дате терористичке акције, држављанству извршилаца и жртава, не садржи елементе за ваљану класификацију тероризма, али локација извршеног акта, држављанство извршилаца и жртава може послужити као део алата за истраживање узрока деловања терористичке организације и пружања прогнозе.

Сваки терористички акт и јесте усмерен против носилаца власти, тј. политички је мотивисан, а чињеница да је терористички акт извршен, представља дискредитацију политичке гарнитуре на власти, јер власт није успела да предупреди извршење терористичког напада. Разликовање посредног и непосредног тероризма представља само препознавање ефеката сваког терористичког акта. С обзиром на то да је тероризам политички мотивисан, и дискредитација власти обухваћена је тим мотивом, наводи на закључак да не можемо да одвојимо дискредитацију власти као мотив који је већ садржан у основном мотиву терориста.

Наведени примери настојања да се изврши класификација тероризма представљају само неке од примера разликовања елемената и начина класификације тероризма. Драган Симеуновић је извршио класификацију тероризма према „главним циљевима тероризма, односно према програматско-циљној оријентацији терориста, према њиховим претежним методама и средствима, и према типу актера – субјекта тероризма. Уопште, класификацију

¹²³ Према изјави министра спољних послова Белгије Дидиера Реундерса, убијена су двојица Белгијанаца. Martine Dubuisson, *Didier Reynders: «Il y a deux victimes belges» à Paris*, Available from: <http://plus.lesoir.be/13547/article/2015-11-14/didier-reynders-il-y-deux-victimes-belges-paris>, (Accessed 27 July 2017); Страдао је и хрватски држављанин Милко Јозић; Silviје Tomašević, *U Parizu poginuo Hrvat Milko Jozić iz Belgije!* Доступно преко: <https://www.vecernji.hr/vijesti/sed-morica-terorista-su-se-raznijeli-jos-jedan-ubijen-najmanje-120-poginulih-na-vise-lokacija-u-gradu-hollandezatvoriograniceboritc-emo-se-i-bit-cemo-nemilosrdni-1037473>, (приступљено 27. јула 2017). Министар спољних послова Аустралије, изјавио је да је један држављанин Аустралије повређен, Natasha Christian, *Paris attacks: One attacker identified as French national Ismaël Omar Mostefai*, Available from: <https://au.news.yahoo.com/a/30093213/state-of-emergency-declared-in-paris-as-dozens-killed-in-shootings-explosions/#page1>, (Accessed 27 July 2017); Према наводима на интернет страници „Вечерњи”, страдали су и следећи страни држављани: шпански држављанин, португалски, два румунска држављана, британски држављанин, две тунижанке, чилеанска држављанка, двоје алжирских држављана, америчка студенткиња, шведски држављанин; Доступно преко: <https://www.vecernji.hr/vijesti/sed-morica-terorista-su-se-raznijeli-jos-jedan-ubijen-najmanje-120-poginulih-na-vise-lokacija-u-gradu-hollandezatvoriograniceboritc-emo-se-i-bit-cemo-nemilosrdni-1037473>, (приступљено 27. јула 2017).

је могуће извршити ако се поштује начело претежности и установљавања неког својства као најбитнијег, а не уколико се трага за некаквим, у веберском смислу чистим моделима тероризма.”¹²⁴ Наведена класификација представља најобухватнију класификацију тероризма, јер је одређена друштвено-политичким околностима, у оквиру којих се настоје реализовати циљеви терориста, разликује средства и методе које терористи користе, и објашњава својства актера – субјекта тероризма.

4.4.2. Класификација према циљној оријентацији

Класификација према програматско-циљној оријентацији логична је последица феномена тероризма као циљне делатности. Као што је поменуто, циљеви терориста „увек осликавају друштвено-политичке околности и историјску ситуацију у којој терористи наступају у име тих циљева”¹²⁵. Друштвено-политичка околност и укупан историјски контекст, у значајној мери је одредио или усмерио циљеве терориста. „Наступање у име тих циљева већ изнуђује, и увелико и структурира сваку квалификацију према циљевима, јер морамо прихватити да терористи најбоље знају за шта се боре и шта им је најважнији циљ.”¹²⁶ Неретко се само сагледава главни циљ терориста, док се споредни циљеви занемарују, или се споредни циљеви представљају као главни циљеви, што представља велику грешку у изучавању тероризма. Терористи могу имати више циљева. Засигурно да је један циљ могуће препознати као главни циљ, али за свеобухватно истраживање неопходно је обухватити и споредне циљеве, како би истраживање било свеобухватно. О разликовању главних и споредних циљева биће речи у наредним поглављима. Овде ћемо изнети класификацију према главним циљевима.

Тероризам се према својим главним циљевима може поделити на следеће три групације:¹²⁷

1. Идеолошки мотивисан тероризам

1.1. Левичарски тероризам;

¹²⁴ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 82.

¹²⁵ Ибидем, стр. 83.

¹²⁶ Ибидем, стр. 83.

¹²⁷ Ибидем, стр. 83.

- 1.2. Десничарски тероризам;
2. Етно-сепаратистички тероризам
3. Верски фундирани тероризам
 - 3.1. Тероризам секти;
 - 3.2. Тероризам фундиран на интерпретацији великих религија.

Тероризам је као динамичан и сложен друштвено-политички феномен подложен променама, тако да и наведена класификација према програматско-циљној оријентацији може у блиској или даљој будућности претрпети промене. У савременом свету ова квалификација је примерена с обзиром на доминанте трендове у циљној оријентацији током XXI, па и XX века. Такође, циљеви терориста варирају од глобалних до посебних или уско дефинисаних. Неке терористичке организације теже променама које се тичу глобалних питања и решавању глобалних проблема, док су друге оријентисане на уске циљеве, или само један циљ. Без обзира на димензију, тј. опсег, који терористи теже да обухвате, представљена класификација према програматско-циљној оријентацији представља један од критеријума класификације тероризма.

4.4.3. Класификација према средствима и методама

Класификацију тероризма вршимо и према средствима и према методима. Овај начин класификације указује не само на разликовање средстава и метода, већ и на начин функционисања организације и делимично на ефекте које терористичке организације теже да остваре.

Класификацију тероризма према средствима можемо одредити на следећи начин:¹²⁸

1. Класични (конвенционални) тероризам
2. Биохемијски тероризам
3. Нуклеарни тероризам

¹²⁸ Ибидем, стр. 83.

Представљена класификација тероризма према средствима, у највећој мери профилира и одређује тип тероризма. Међутим, појавни вид тероризма, тј. начин на који се испољава, често замагљује његову сложеност, „тероризам пак, представља сложену делатност састављену од низа специфичних активности које саме по себи нису насилне, а нужне су да би терористичка организација могла да функционише.”¹²⁹ Терористичкој организацији неопходан је одређени облик подршке, чланство и финансијска средства, како би могла да функционише, опстане и спроводи своје активности.

Од рађања идеје за оснивање терористичке организације, до терористичких аката, неопходно је испунити многе услове. Идејни творци оснивања терористичке организације, пре свега имају на уму шта желе постићи и која средства им стоје на располагању. Пре свега, новац је пресудан за оснивање терористичке организације. Пропаганда, мобилизација чланства и симпатизера, и многе друге активности не могу да постоје без финансијских средстава. Припадност организацији, активно учешће или пружање подршке некој терористичкој организацији условљено је многим факторима, али идеје организације, као и циљеви за које се залажу, морају да се представе народу, како би добили подршку. За реализацију тих активности неопходан је, између осталог новац. Наравно, не своди се чланство у организацији или спремност да се изврши самоубилачки терористички акт на један једини мотив – новац, већ је новац неопходан за организовање управљачке структуре која мобилише чланове и симпатизере. У зависности од циља који теже постићи и од средстава којима располажу, можемо препознати и методе којима делују.

Према методима које терористи претежно користе, може се извршити следећа класификација тероризма на:¹³⁰

1. Класични (конвенционални) тероризам
2. Самоубилачки тероризам
3. Сајбер-тероризам (употреба тероризма у терористичке сврхе)

¹²⁹ Ибидем, стр. 83–84.

¹³⁰ Ибидем, стр. 84.

4. Нарко-тероризам

4.4.4. Класификација према типу актера

Тероризам не подразумева само делатност група, већ и делатност појединаца. „Класификација тероризма према актерима – субјектима тероризма је најцелисходнија када је извршена према више повезаних критеријума: њиховој бројности, степену организационе повезаности и институционалној димензији. Примењена на савремене и могуће појавне облике тероризма, она изгледа овако:¹³¹

1. Индивидуални тероризам
2. Тероризам организација и илегалних група
3. Институционални тероризам

Разликовање тероризма према бројности чланова организације није довољно за дефиниционо разликовање тероризма од гериле или устанка. Велики број припадника терористичке организације ОВК (Ослободилачка војска Косова) не сврстава ову организацију у герилску или устаничку организацију, већ се због начина деловања препознаје као терористичка организација. Поменута организација имала је значајан број чланова и присталица, али је и даље третирамо као терористичку организацију по методима деловања, али и свим другим критеријумима које дефинишу тероризам.

¹³¹ Ибидем, стр. 85.

III ДЕО

5. НАСТАНАК И РАЗВОЈ ИСЛАМИСТИЧКИХ ТЕРОРИСТИЧКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Двадесети век обележен је порастом боја терористичких организација и терористичких аката. Паралелно са повећањем броја терористичких организација, повећавао се и број терориста.¹³² Временом су организовани кампови за обуку терориста, а регрути су врбовани широм света. Пораст броја терористичких организација, посебно оних са сродном програматско-циљном оријентацијом, проузроковао је повезивање и сарадњу тих организација. Највећи број терористичких организација настао је и деловао у региону Блиског истока, које су у највећој мери инспирисане религијским учењем заснованим на фундаменталној интерпретацији ислама и намером да се екстремистичким методама остваре, пре свега, политички циљеви. Исламистички тероризам у великој мери представљао је доминантан облик борбе у региону Блиског истока.

Ђорђевић наводи да „основни узроци настанка тероризма на Блиском истоку представљају вишедеценијски сукоб Израела и Палестине, интервенције других држава у региону, и савремени светски тренд оличен у пројекту глобализма, а касније у процесу глобализације.”¹³³ Вишедеценијски сукоб Израела и Палестине око територије коју настањују Јевреји и Палестинци, проузроковао је четири арапско-израелска рата који су довели до увећања територије Израела. Не одустајући од намере да се изборе за територије, за које сматрају да полажу легитимно право над њима, Палестинци су наставили са борбом против Израела, како би вратили контролу над тим територијам. С обзиром на то да је Израел далеко већа војна сила у односу на Палестину, и да су се сви ратови завршили неуспешно са становишта Палестине, као једини преостали вид борбе који би довео до реализације њихових циљева, за Палестинце је био тероризам. Подршка коју је САД пружао Израелу и војна помоћ арапском свету у војној техници, наоружању и опреми који су добијали од СССР, додатно су продубили конфликт који је попримио

¹³² Max Roser, Mohamed Nagdy, Hannah Ritchie, *Terrorism*, University of Oxford, Oxford, 2018, pp. 2–6.

¹³³ Глобализација је сложен, вишедимензионалан и противуречан процес који обухвата економско, политичко и културно подручје живота и рада, па се може говорити о настајању универзално планетарне цивилизације са одговарајућим системом друштвених и моралних вредности. Јован Ђорђевић (2011) , „Процес глобализације и креативност”, *Српска образовна академија*, вол. 7, бр. 8, стр. 160–172.

обележја посредног и непосредног интервенционизма највећих сила. Улазак совјетских трупа у Авганистан додатно је дестабилизовао овај регион.¹³⁴ Војно иферниорни у односу на Совјете, Авганистанци су применили као једине могуће, оне видове борбе који су карактеристични за асиметричне сукобе.¹³⁵ Поред герилског начина ратовања, примењиване су и методе субверзија, диверзија и терористичких напада. Развој ситуације на ратишту у Авганистану, временом је у све већој мери фаворизовао тероризам као најуспешнији вид супротстављања окупатору. Искуства из тог сукоба у великој мери утицала су на настанак глобалних терористичких организација, о чему ће бити речи у наредним поглављима. Постојало је уврежено мишљење да ће процес глобализације и модернизација довести до ублажавања сукоба у региону Блиског истока. Међутим, настојања да се овај регион интегрише у светска дешавања и трендове, имало је само супротан ефекат, „модернизација друштва подразумева и секуларизацији друштва, што је тешко оствариво у муслиманским друштвима.”¹³⁶ Питер Бергер (*Piter Berger*) сматра да „модернизација друштва води опадању религиозности, како у друштву, тако и у свести појединца”¹³⁷, што у случају Блиског истока није правило. Покушај модернизације не само да није довео до успостављања мира, већ је ојачао настојање терориста да се супротставе тежњи Западног света у наметању њиховог модела живота, који је у потпуној супротности са религијским учењем арапског света.

Развоју тероризма на овим просторима додатно је погодовала западноевропска политика, а посебно америчке интервенционистичке мере. Нагомилани проблеми на Блиском истоку, оптерећени сталним сукобима и великом економском нестабилности, додатно су утицали на повећање броја терористичких организација, као јединог могућег вида борбе против тежњи Запада да дестабилизује и стави под контролу овај део света.

¹³⁴ „Авганистан је представљао последњи покушај дуге тежње руског царства а затим СССР-а да изађе на топла мора. Стара стратегија 'анаконде' односно окруживања Хеартланда подразумева контролу територија јужно од Срца – света евроазијска сила 'угушила'. На Блиском истоку делује више регионалних сила – Египат, Израел, Турска, Иран, Саудијска Арабија и Пакистан. Последње две поменуте државе традиционално су савезници САД као и Израелу. Турска је члан НАТО-а, док је Египат још од времена Анвара Садата (Анвар ел Садат), такође окренут Вашингтону. Преостаје само Иран.” Александар Дугин, *Основи геополитике*, књига 2, Просторно мислити, Зрењанин, 2004, стр. 181

¹³⁵ „Асиметрија подразумева одбијање правила борбе које намеће противник чинећи тако све операције непредвидивим. То претпоставља истовремено коришћење снага, мимо њихове основне намене и, нарочито, оних које су изван сваке сумње (као што су цивили), затим оружја против којих средства заштите нису увек прилагођена (оружја за масовно уништење), метода које негирају конвенционални начин ратовања (гериле, тероризам), места сукобљавања која се не могу предвидети (ужи делови града, јавна места), и фактори изненађења, при чему је последња карактеристика најзначајнија.” Бартелери Курмон, Дарко Рибникар, *Асиметрични ратови*, Новинско-издавачки центар „Војска”, Београд, 2003, стр. 20.

¹³⁶ Дарко Танасковић, *У дијалогу са исламом*, Просвета, Београд, 1992, стр. 28–29.

¹³⁷ Питер Бергер, *Десукаризиација света: општи преглед*, Medditeran publishing, Нови Сад, 2008, стр. 12.

Наведени узроци за настанак тероризма у региону Блиског истока нису утицали само на настанак терористичких организација у овом региону, већ су поспешили развој тероризма, утицали на повећање броја организација широм света и на стварање глобалне терористичке мреже. Многе исламистичке терористичке организације претрпеле су организационе промене, или промене у називу, али задржале су исти циљ за који се залажу суверене државе са шеријатом,¹³⁸ као правне и друштвене норме. У наредним поглављама детаљније ћемо представити настанак, организацију и деловање локалних и глобалних исламистичких организација у региону Блиског истока, и друштвено-политички контекст у коме су настале.

5.1. Блиски исток након Другог светског рата

Блиски исток је током историје представљао позорницу различитих народа, култура, обичаја и религија, и регион са низом локалних и регионалних сукоба, који је пратио овај регион током историје. Значај региона Блиског истока испољавао се на регионалном и глобалном плану. У жижу интересовања светских сила, након Другог светског рата, долази због геополитичког значаја и обиља природних енергената.

Тежња регионалних и супер сила да контролишу овај регион и да имају одлучујућу улогу у дешавањима на овим просторима, додатно је дестабилозовала простор оптерећен политичким, верским, војним и економским супротстављеностима. Сложена политичка ситуација на Блиском истоку, утицала је на продубљивање јаза и сукоба између различитих етничких и религијских група. Велике кризе, локални сукоби и ратови на овом подручју, оставили су посебан печат не само у историји Блиског истока већ и на цео период Хладног рата. Нагомилани и нерешени проблеми који су оптерићивали овај регион након Другог светског рата, настављају се и у двадест првом веку. Блиски исток је остао једна од централних тема великих и средњих сила, посебно са безбедносног аспекта. Велики број терористичких организација са ових простора формирале су глобалну

¹³⁸ „Шеријат је божански закон ислама, и разумевање тог закона јесте *фикх*, односно судство. Мухамед није наметнуо разлику религијског и секуларног закона: страна на коју ће шеријат да превагне у данашњим муслиманским земљама зависи од степена секуларизације у свакој од њих.“ Мирча Елијаде, *Водич кроз светске религије*, оп. цит., стр. 189.

терористичку мрежу која представља највећу безбедносну претњу не само у региону већ у целом свету. Пре него размотримо политичко-друштвену ситуацију која је довела до сукоба и настанка терористичких организација, треба да одредимо овај регион са географско и политичког становишта.

У намери да одредимо појам Блиског истока, наилазимо на низ потешкоћа, првенствено због политичких, верских, културолошких разлика, али и због различитог тумачења и одређења овог региона кроз историју. Павић то објашњава да је „уобичајено политичку географију најједноставније дефинисати као везу, зависност или интеракцију географског и политичког феномена. При томе је од географских компоненти нужно истакнути територијализацију, тј. *опросторење*. То значи да се неки политички, али и државни и историјски феномени могу истински и у целини схватити само ако се уоче и њихове особине опросторења, те ако се они доведу у контекст одговарајуће логике простора.”¹³⁹

Историјска и географска компонента у одређивању политичког региона мора обухватити процесе и појаве који су условљене просторним особинама, тј. обухватају један простор или политичку целину, „политичка картографија није тек илустрација постојећих знања и схватања, јер се неки политички феномени осмишљавају, остварују и оживотворују само и тек ако су адекватно територијализовани. Али, та се политика може остваривати и испуњавати своје функције, тек ако је примерено опросторена, тј. ако има одговарајућу географску локацију и у складу је с другим географским садржајима који нису само природословни, него су и комплексно значајни.”¹⁴⁰ Регион се одређује на основу историјских и географских компонената који су у складу са другим географским садржајима, који су комплексно значајни, али захтева да та целина представља и политички простор који је по свом садржају јасно омеђен.

У том контексту, регион Блиског истока означавао је пре Првог светског рата земље које су у саставу Османског царства. Међутим, са становишта држава у Азији, овакво одређење се не може сматрати тачним, јер је Османско царство западно од Азије, тј. западни део Азије. Појмовно одређење Блиског истока додатно је компликовало увођење термина Средњи исток, „Средњи исток повремено се користио као назив за пустињске

¹³⁹ Радован Павић, „Проблеми Блиског и Средњег истока”, *Политичка мисао*, вол. 21, бр. 1, стр. 102.

¹⁴⁰ Ибидем, стр. 102.

пределе Персије и источне Арабије који су се налазили између Блиског истока и Индијског царства. У то су се доба, дакле, још разликовали Блиски и Средњи исток: Блиски исток је означавао југоисточну границу Европе, а Средњи исток северозападну границу Индијског океана.”¹⁴¹ Појмовно схватање овог региона и географско разграничење, у највећој мери зависило је од доминанте колонијалне силе на овим просторима Велике Британије. Доминантан утицај Британије одразио се и на географско и на лингвистичко одређење појма Блиског истока. Према енциклопедији *Британика* „Средњи исток (*Middle East*) подразумева све земље Блиског истока (сем Турске) али се повремено користи и тако да захвата Авганистан, Либију, Судан и Турску.”¹⁴²

Како би се избегло погрешно појмовно и географско разграничење Блиског истока, употребљавају се термини ужи и шири Блиски исток. У ужем смислу, територија Блиског истока обухвата територије следећих држава: од Египта на западу до Ирана на истоку, обухватајући подручје Арабијског полуострва. У ширем смислу, Блиски исток обухвата државе од западне обале Медитерана, Мауританије и Марока, преко северне Африке, Авганистан и Пакистан. Нејасно дефинисане и одређене границе Блиског истока препуштају истраживачу да одреди границе у складу са својим истраживањем. У овом раду Блиски исток обухватиће следеће државе: Авганистан, Бахреин, Кипар, Египат, Турску, Иран, Ирак, Израел, Јордан, Кувајт, Либан, Оман, Катар, Саудијску Арабију, Сирију, Уједињене Арапске Емирате, Јемен и Палестину. Географско, али пре свега политичко одређење Блиског истока, одређено је предметом рада, тј. настанком и развојем терористичких организација, које доминирају на политичкој сцени као највећи безбедносни изазови и претње по безбедност, не само овог региона, већ света уопште.

Разумевање ситуације на Блиском истоку након Другог светског рата, тешко је остварити без осврта на најзначајније проблеме који су се јавили пре рата. Основни проблеми били су: „политичка контрола Палестине; ко ће владати арапским светом; односи између две највеће главне групе ислама, сунита и шиита. Сви ови проблеми су посебни, али у исто време и повезани. Узроци тероризма на Блиском истоку су симболични, тј. сваки има своје посебно поље насиља са њему својственом динамиком, али с друге стране, сви они

¹⁴¹ Gillian Smith, „The Emergence of the Middle East” *Journal of Contemporary History*, vol. 3, no. 3, pp. 3–17.

¹⁴² Available from: <http://www.answers.com/Middle%20East>, (Accessed 4 August 2017).

су у вези и зависе један од другог.”¹⁴³ Како су различити, а међусобно условљени разлози за настанак тероризма, тако је и сложена ситуација која је настала након Другог светског рата.

Одмах након завршетка Другог светског рата, хиљаде Јевреја који су остали без крова над главом кренули су у Палестину. Све већи број Јевреја који је долазио у Палестину створио је страх код Арапа који су почели да се наоружавају, како би се одбранили у случају напада Јевреја или у случају да Јевреји покушају да створе своју државу. Најугицајнија сила у овом региону, Велика Британија, била је преокупирана својим проблемима, као и суседне арапске земље.

Настојећи да изврше притисак на Британију „јеврејска терористичка организација Иргун Зваи Леуми предузела је низ напада против британских војника и палестинских Арапа.”¹⁴⁴ Разапета захтевима Палестинаца и притисцима Јевреја, Британија предлаже УН (Уједињене Нације) поделу територија и проглашење држава Израел и Палестина. У мају месецу 1948. Године, УН су признале државу Палестину и националну државу Израел. Незадовољни оваквим исходом, Арапи су одмах напали јеврејску државу, а тероризам Иргун организације је доживео је неуспех у сукобу са Јеврејима. Стварање државе Израел, изнедрио је низ сукоба међу којима доминирају четири израелско-арапска рата. Конвенционални ратови Израела и Палестине представљају само један облик насиља који је доминирао овим просторима у другој половини двадесетог века.

Како би пружили ширу слику о дешавањима на Блиском истоку након Другог светског рата, анализираћемо политичка дешавања у најзначајнијим државама у северној Африци и југозападној Азији, јер су дешавања у свакој од наведених држава међусобно условљена. Такође, осврнућемо се и на дешавања која су претходила Другом светском рату, јер су та дешавања у великој мери условила развој ситуације у овом региону и након рата.

Уврежено мишљење да решавање палестинског питања може довести до стабилизације прилика на Блиском истоку, демантују догађаји пре и након Првог светског рата који су условили дестабилизацију овог региона и проузроковали многе проблеме, па и палестински проблем. Подела муслиманске земље познате као *дар ал-Ислам* од стране

¹⁴³ Донатан Вајт, Тероризам, оп. цит., стр. 116.

¹⁴⁴ Ибидем, стр. 121.

Француске и Британије, створила је велико незадовољство у региону, јер та подела није представљала одраз реалних односа и стања на терену.¹⁴⁵ Незадовољство народа у региону Блиског истока трајало је и током и након Другог светског рата. Регион Блиског истока у највећој мери био је подељен између Француске и Британије које су настојале да очувају и учврсте свој утицај. Процес деколонијализације који је уследио након Другог светског рата довео је до настанка независних држава које су тежиле да се ослободе страног утицаја. Међутим, стицањем независности, новоформиране или ослобођене државе нису успеле да се ослободе страног утицаја и тежњи великих сила да доминирају овим регионом. Блиски исток, или Средњи исток, постао је поприште сукоба бивших колонијалних сила и новонасталих супер сила САД и СССР.

Гедис подсећа да је „Хладни рат на Блиском истоку донео и иранску и турску кризу 1946. године.”¹⁴⁶ Стаљинови захтеви за територијалном променом Ирана и Турске нису имали најбољу судбину. Отпор за овим промена јавио се и код Иранаца и код Турака. Стаљин је тежио безбеднијим границама али и послушним сферама утицаја. С друге стране, САД су морале да сарађују са Британијом и Француском, како би оствариле утицај у овом делу свету, јер су имале ограничене војне капацитете који нису били довољни за пуно учешће у контроли овог региона. Регион Блиског или Средњег истока представљао је значајну геополитичку област, али је пре свега, пресудан био економски интерес, „обнова Западне Европе захтевала је приступ блискоисточној нафти: процене су говориле да ће до 1951. године Европљани увозити 80% нафте из овог региона.”¹⁴⁷ Геополитички значај Блиског истока који је представљао везу са Азијом и Африком и велика налазишта нафте и гаса, условила су сталну борбу великих сила за утицај у овом региону, али и отпор држава региона према утицају других држава. С обзиром на то да су државе Блиског истока биле војно и економски инфериорне у односу на велике силе, најчешће су користиле тероризам као једини могући начин борбе против великих сила.

¹⁴⁵ Дар ал Ислам (арапски: دار الإسلام) је део света под владавином ислама, буквално, „дом ислама” или „дом подношења”. Ово често користе екстремисти да укључе подручја која су некада била дио муслиманског свијета као што је Ал-Андалус (Шпанија), као и муслимански свет. То није курански израз или се користи у Хадиту и на различите начине тумачи се од умерених Муслимана, осим што Дар ал Ислам може бити било где, где су муслимани сигурни, чак и ако је то секуларно друштво, док екстремисти имају другачији поглед. Доступно преко: <http://www.mideastweb.org/Middle-East-Encyclopedia/dar-al-islam.htm>, (приступљено 1. септембар 2017).

¹⁴⁶ Џон Гедис, *Хладни рат*, Клио, Београд, 2003, стр. 241.

¹⁴⁷ Ибидем, стр. 242.

Северна Африка је и након Другог светског рата била подељена између Француске и Британије. Либија, која је била подељена између Француске и Британије, независност је добила 1951. године, када на њено чело долази пуковник Моамер Гадафи (*Muammar al-Gaddafi*) војним пучем и проглашава Либију за антизападну социјалистичку државу. Египат је доласком на власт Гамела Насера (*Gamal Nasser*) одстранио утицај Британије и тежио да успостави независну и суверену државу. Сирија, која је стекла независност 1946. године, дуго није успевала да консолидује власт. Након низа војних пучева, на чело Сирије долази Хафез Асад (*Hafez al-Assad*), који је био члан Баас партије.¹⁴⁸ Либан је, такође, у том периоду претрпео болна дешавања. Од 1943. године, када је стекао независност од Француске, Либан је са мање успеха настојао да одржи крхку равнотежу различитих националних и религијских група, „када су Палестинци, избачени из Израела, почели да надиру у Либан, крхка равнотежа између народа се пореметила... од тог времена у Либану стално постоји унутрашњи сукоб.”¹⁴⁹ У том периоду, Либан је претрпео више сукоба, грађански рат 1958. и 1975–1976. године, инвазију Израела 1982, сукоб иранских револуционарних снага против Израела, појаву терористичких милиција од 1983. до 1996. године. Одлазак израелских војних снага из Либана 2000. године, довео је до сукоба милитантних либанских снага са делом либанске армије, која је сарађивала са Израелом. Потпуна стабилност у Либану није успостављена све до данас, у највећој мери због деловања Хезболаха и претензија Сирије да доминира Либаном.

У државама које гравитирају око Персијског залива, развој политичких дешавања текао је другачијим током. Основни разлог који је утицао на дешавања у овом региону је подела територија коју је извршила Британија, „Британци су на простору од Медитерана до Персијског залива у деветнаестом и двадесетом веку основали неколико држава. Једна грана Хасемита добила је Јордан, као награду за помоћ Британцима, а друга Ирак.”¹⁵⁰ У Јордану на власт долази краљ Хусеин (*Hussein bin Talal*) који је владао од 1952. до 1999, а наследио га је његов син Абдулах (*Abdulah II bin al Husein*). Уставна монархија Јордан је од свог оснивања у највећој мери представљала стабилну државу, у односу на државе

¹⁴⁸ „Водеће политичке странке у Сирији биле су левичарске, а нарочито се истицала БААС партија чије је ирачко крило предводио Садам Хусеин, а сиријско, породица Асад. Отуда и више пута поновљена неуспела иницијатива за уједињење Сирије, Ирака и Египта. Након Башаровог преузимања власти, односи Сирије са СССР и касније Русијом, додатно су продубљивани, тако да је руски језик уз француски, трећи по важности и употреби у овој држави.” Муамер Зукорлић, „Тероркратија између ИСИЛ и Ајфела”, *Годишњак Факултета за исламске студије*, вол.1, бр. 1,

¹⁴⁹ Џонатан Вајт, *Тероризам*, оп. цит., стр. 122.

¹⁵⁰ Ибидем. стр. 123.

региона, осим у периодима арапско-израелског сукоба, у којима је у мањој мери учествовала. У Ираку је развој политичке ситуације текао доста бурније. Након власти Хасемита, на чело Ирака долази Садам Хусеин (*Sadam Husein*) члан Баас партије. Ауторитарна власт Садама Хусеина и тежња да се позиционира као регионални лидер довели су до рата са Ираном 1980–1988. године, Заливског рата 1991. године и рата 2003. године.

Државе Саудијског полуострва и Иран, нешто су боље прошле у првим деценијама након Другог светског рата. Саудијска Арабија остварила је добре везе са САД, првенствено на пољу трговине нафтом, што је омогућило стабилност политичког система, које је будно пратила малобројна опозиција, која се супротстављала сарадњи са Западом. Након Заливског рата 1991. године повећава се нетрпељивост према Западу и појачава се притисак дела становништа у циљу прекида економске и политичке сарадње са Западом, и због сталног америчког присуства у тој земљи. Одговор на америчку доминацију у Саудијској Арабији дошао је првенствено од вође терористичке организације Ал Каида (*al-Qā'idah*), Осаме бин Ладена (*Osama bin Muhamed bin Avad bin Laden*), који је извршио низ терористичких напада на америчке базе у Саудијској Арабији током 1995. и 1996. године.

Иран је на челу са породицом Пахлави (*Mohamed Reza Pahlavi*) одржавао добре везе са Западом и у том периоду није било великих политичких изазова који би довели до смене породице Пахлави са власти. Након Другог светског рата, њихова власт је угрожена у кратком временском периоду, али се породица Пахлави уз помоћ Запада убрзо враћа на власт. Све до Исламске револуције 1979–1980. године, Иран је имао добре односе са Западом, а слаб отпор који су пружали опоненти западне политике, контролисан је од стране тајне полиције САВАК (*Sāzemān-e Ettlā'āt va Amniyat-e Keshvar*). Пораст незадовољства народа због лоше економске ситуације и одступање од исламске традиције, проузроковао је почетак Исламске револуције коју је предводио Ајатолах Хомеини (*Ruholah Homeini*), који је протеран из Ирана због деловања против државе. Долазак Хомеинија у Техеран 1978. године, представљао је подстрек за противнике режима да изађу на улице и отворено се супротставе Шаху Рези Пахлавију. Одлазак Шаха из Ирана фебруара 1979. године, означио је победу Хомеинија и одредио нови курс спољне и

унутрашње политике Ирана. Прекид добрих односа са Западом и окретањем ка решавању унутрашњих проблема, карактерисало је политику Исламске Републике Ирана.

У кратком прегледу политичких дешавања на Блиском истоку неопходно је и поменути низ конвенционалних ратова. Ратови вођењи између Израела и арапских држава у значајној мери су обликовали политичку ситуацију на Блиском истоку и изнедрили низ терористичких организација које делују и данас. Успех Израела у ратовима са Арапима у великој мери зависио је од подршке САД, али и од недоследности и лоше организације арапских држава, јер „арапске државе нису успеле да се уједине, а често су биле склоне да се супротстављају једна другој, као и Израелу. На речима, све су арапске државе тврдиле да су против Израела, али Јордан и Саудијска Арабија почеле су да се приближавају Западу. Њих је ентузијазмом водио шах од Ирана.”¹⁵¹ Шестодневни рат између Арапа и Израела, вођен 1967. године, у најбољој мери је осликао војну снагу Израела и слабу организацију арапских држава, које су поседовале савремено совјетско оружје. Након шест дана борби, Израел је потукао непријатеље и удвостручио своју територију. Након тог пораза, арапске државе, посебно Палестина, приступиле су новом начину борбе. Палестинска ослободилачка армија (*ПЛО*) покренула је низ терористичких напада који ће од тог времена постати доминантан вид борбе против Израела.

Преглед најзначајнијих политичких дешавања на Блиском истоку представља друштвено-историјски контекст у коме настају и делују терористичке организације у овом региону. Овај преглед је неопходан за разумевање узрока настанка и деловања терористичких организација у региону Блиског истока током Хладног рата, али и у савременом свету. Посебно је битно то што су неке терористичке организације настале на овом простору, прошириле своје деловање и ван граница Блиског истока и успоставиле чврсте везе са екстремистичким организацијама у региону Западног Балкана.

Палестинска ослободилачка организација

¹⁵¹ Ибидем, стр. 123.

Једна од најзначајнијих терористичких организација на Блиском истоку је ПЛО (*Palestine Liberation Organization*) Јасера Арафата (*Мухамед Абд 'ар-Ра'уф ел Кудва ел Хусаини*). ПЛО је представљао конгломерат различитих палестинских организација, које су се углавном налазиле у расејању због окупације Израела. Поступак формирања ПЛО отпочео је 1957. године када је Арафат кренуо у мисију окупљања незадовољних Палестинаца израелском окупацијом, да би 1964. године оформио ПЛО. Арафатов основни циљ био је формирање арапске политичке организације која је способна да се супротстави Израелу. Доминанта улога Египта и Сирије у арапском свету одредила је Арафатов положај и место на Блиском истоку. На основу процене арапских држава да могу поразити Израел, отпочео је такозвани Шестодневни рат 1967. године који је резултирао победом Израела и урушавањем тежњи Арафата.

Неуспех у Шестодневном рату није обесхрабрио Арафата. Нова стратегија у борби против Израела подразумевала је напад на неутврђене цивилне објекте. Оружани сукоб са Израелом замењен је новом стратегијом, учесталим терористичким нападима, док је „под вођством Јасера Арафата и Калила Вазира, алиас Абу Џихада, кога је 1988. убила израелска обавештајна служба, група ратника, такозваних *федајина*, припадника милитантне фракције ПЛО, ал Фатах (*Покрет за национално ослобођење Палестине*), почела је са нападима на Израел.”¹⁵² Успеси Фатаха били су више симболичне природе, али је активна борба против Израела имала подршку Палестинаца.

Фатах

Седамдесете године XX века обележене су низом терористичких напада које је извео Фатах.¹⁵³ Напади су изведени самостално или у сарадњи са другим терористичким организацијама које су настале из Фатаха. Наиме, „након протеривања Фатаха из Јордана 1970. године, долази до раскола у Фатаху, што је резултирало стварањем нове организације Црни септембар.”¹⁵⁴ Наставак слабљења Фатаха уследио је

¹⁵² Ибидем, стр. 167.

¹⁵³ Robert Johnston, *Summary of Terrorist Attacks in Israel*, Available from: <http://www.johnstonsarchive.net/terrorism/terrisraelsum.html>, (Accessed 23 August 2017).

¹⁵⁴ Црни септембар (ар. Munazzamat Ajlul al-Asvad) је најекстремнија је палестинска организација која сматра да се палестинска држава може створити искључиво оружаном борбом. Поједини аутори тврде да је Црни септембар, настао заправо као тајно крило Фатаха, матична организација која се користи и политичким средствима да не би била повезана

„након низа терористичких операција које су биле неуспеле и нису пружиле жељени ефекат и померања курса ка политичком решењу палестинског проблема. Умерено политичко деловање изнедрило је нову организацију – Абу Нидалова организација”¹⁵⁵ која је окупила припаднике Црног септембра и радикалне Палестинце. Умерено политичко деловање Фатаха није дуго трајало.

Мировни споразум Египта и Израела потписан у Кемп Дејвиду (*Camp David*) 1978. године, Либански грађански рат и израелска агресија на Либан додатно су подстакле радикализацију Фатаха и покренуле Прву интифаду.¹⁵⁶ Након неуспеха интифаде и слабих ефеката терористичких напада, Фатах се након потписивања Споразума из Осла¹⁵⁷ 1993. године, поново преусмерио на политичко деловање и одбацио тероризам као средство за остварање палестинских циљева. Промена курса деловања Фатаха које је првенствено усмерено на политички ангажман, омогућило је победу на изборима 1996. године. Победа на изборима омогућила је Фатаху да се избори са неслагањем унутар партије и да успостави контролу над различитим фракцијама и покрене Другу интифаду 2000. године. Неуспех Друге интифаде довео је до слабљења позиција Фатаха и губитка власти на изборима 2006. године. Након губитка власти, Фатах је наставио са политичким деловањем, али је користио и тероризам као начин борбе против Израела.

с терористичким дјеловањем. Jay Shafritz, Gibbons, *Almanac of Modern Terrorism: Facts and File*, New York, 1991; *Black September and the Black September Terror Movement, The Birth of Black September*, Available from: <http://www.geocities.com/CapitolHill/Parliament/2587/black.html> (Accessed 23 August 2017).

¹⁵⁵ Революционарно вијеће Фатаха (енгл. Fatah Revolutionary Council, ar. al-Medžlis al-Tavri al-Fatah) или Абу Нидалова организација – АНО (названа по својем челнику) сматра да је Фатах изневјерио палестинске интересе. За АНО је унутарњи палестински и међуарапски тероризам оправдан како би се изазвала свеарапска револуција која једино може довести до ослобађања Палестине. Према процјенама стручњака АНО је тијekom осамдесетих била једна од најубојитијих терористичких организација која је у том раздобљу извела стотињак терористичких удара у двадесетак држава диљем свијета. АНО-у потпору пружају Ирак, Сирија, Судан, Иран и Либија, а тијekom Заљевског рата значајна средства је добио од Кувајта и Саудијске Арабије како би се тако спријечило можебитне терористичке ударе Абу Нидалове организације на те двије државе. Ибидем, стр. 141–146.

¹⁵⁶ „Током устанка палестинског становништва, који се назива интифада (прва интифада започела је 1987., а друга 2000.), долазило је до заузимања и препуштања територија, потписивања и кршења споразума. Сукоб с Палестинском ослободилачком организацијом (ПЛО) прерастао је у сукоб с Фатахом на Западној обали и Хамасом у појасу Газе.” Мирјана Касаповић, *Блиски исток: политика и повијест*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2016, стр. 189.

¹⁵⁷ Лекција да престанак окупације може бити чинилац ескалације тероризма, а не нормализације односа, била је болна и шокантна, али није била и прва. Прва је услједила након што је 1993. потписан Споразум из Осла. Неколико месеци касније, у пролеће 1994, Арафат је у цамији у Јоханнесбургу окупљенима објаснио да је мир који је потписао с Израелцима заправо „худојибјски” те их позвао да му се прикључе у цихаду за освајање Јерусалима. Борис Хавел, „Израел и палестинска држава у превирањима у исламском свету”, *Политичке анализе*, вол.1, бр. 6, стр. 49.

Хамас

Исламска организација, или покрет отпора, Хамас¹⁵⁸ (*Harakat al-Muqawama al-Islamiy*) формирана је децембра 1987. године. Настала је из организације ал-Муџама (*al-Mujamma al Islami*) која је представљала огранак Муслиманског братства. Ал-Муџама као исламски центар регистрован је у Израелу 1978. године, а председник организације био је Ахмед Јасин (*Ahmed Jassin*) који ће касније постати духовни и световни вођа Хамаса. Хамас је основан са циљем да елиминира државу Израел и устоличи исламску државу на територији Западне обале и Газе. Хамас је декларисао три елемента своје стратегије да би истварио циљ.¹⁵⁹

- Активности социјалне заштите која ће изградити снажну подршку за организацију;
- Политичке активисте који ће бити конкуренција секуларној Палестинској ослободилачкој организацији;
- Герилски и терористички напади на израелске војнике и цивиле.

Активности социјалне заштите усмерене су на пружање широког опсега услуга палестинском друштву. Услуге које је Хамас пружао кретале су се од организовања наставе у изучавању Курана, до финансијске помоћи најсиромашнијим грађанима. Достављали су и храну, школске торбе, зимску одећу, организовали свадбена весеља, спонзорисали медицинске клинике и спортске клубове. Хамас је покрио пружање услуга од образовања и снабдевања храном и лековима, до организовања културних и спортских манифестација. Приходи организацији за реализацију социјалне заштите пристижу у већој мери од прикупљања добровољних прихода Палестинаца. Добровољни прилози пристижу не само од поједица већ и од организација, корпорација, влада и фондова из других држава. Располагање значајним финансијским средствима омогућава Хамасу да успешно

¹⁵⁸ „Хамас је акроним за (Harakat al-Muqawama al-Islamiy) што значи исламски покрет отпора.” Ivana Alcaly, *Hamas; Od terorizma do vlasti*, Наука и друштво Србије, Београд, 2012. стр. 15.

¹⁵⁹ Ибидем, стр. 22.

реализује активности социјалне заштите, што доприниси значајној подршци овог покрета од локалног становништва.

Успешан социјални програм на Западној обали и Гази, као и учешће у Првој палестинској интифади, значајно су увећали подршку овом покрету код Палестинаца. Популарност Хамаса опала је након „Мировних преговора у Ослу” 1993. године, али то није било дугог века. Незадовољство Палестинаца миром и мировним процесом резултирало је опадењем подршке ПЛО и повећањем популарности Хамасу који се противио одредбама мировног уговора. Подршка политици Хамаса најбоље је исказана у јануару 2006. године, када је на парламентарним изборима Хамас освојио 132 места или 56% посланика.¹⁶⁰ Победа на изборима различито је прихваћена у државама у региону и међународној заједници. Различита тумачења победе на изборима нису ослабиле утицај Хамаса који и данас активно учествује на политичкој сцени и утиче на дешавања у региону. Радикално и екстремно понашање Хамаса које се испољавало и виду терористичких аката није негативно утицало на популарност овог покрета. Тероризам је представљао инструмент за остваривање циљева којима су тежили Палестинци, тако да је био прихватљив већини становништва који су захтевали прихватање ислама као начина живота у арапском свету и коришћење арапских ресурса у своје сврхе.¹⁶¹ Методе и инструменти за остваривање циљева у овом случају нису битно утицали на популарност организације. Од подршке народа, као народног покрета, Хамас је постао значајан политички чинилац у Палестини, без обзира на средства и инструменте којима се служио да оствари тај утицај.

Након Прве интифаде Хамас је отпочео са извођењем терористичких аката, али је у првим годинама изведено само неколико терористичких напада. Ситуација се у значајној мери променила након активног учешћа војног крила Хамаса ал-Касам (*al-Qassam*) бригаде. У периоду од 1993. године до 2005. године, када је декларативно проглашен мир између

¹⁶⁰ „На парламентарним изборима 2006. године, када је Хамас тријумфирао освојивши апсолутну већину заступничких мандата у Палестинскоме законодавном већу, 74 од укупно 132. Такав је исход избора био неугодно изненађење не само за фаворизирани Фатах, него онајприје за дио међународне заједнице. Израел, САД, Канада и Еуропска Унија одбиле су сурадњу с новоизабраном палестинском владом, на чијем се челу у ожујку 2006. нашао премијер Исмаил Ханија из Хамаса, образложивши своју одлуку Хамасовим негирањем права Израелу на државни опстанак, неодољивим од тероризма у политичкој борби те довођењем у питање ранијих споразума. Хамас, који је на изборе изашао у склопу коалиције Промјена и реформа, освојио је 44,5 посто гласова, а Фатах 41,4 посто. Захваљујући комбинираним изборним моделу и много бољем резултату у једномандатним изборним окрузима (у њима је Хамас освојио 45, а Фатах 17 мандата), Хамас је у коначници добио 74, а Фатах 45 мандата, премда је процентуална разлика у гласовима између ове двије странке била само 3 посто.” Бошко Пицула, (2010). „Преко двовлашћа до јединствене државе?”, *Политичке анализе*, вол.1, бр. 1, стр. 41.

¹⁶¹ Колин Чапман, *Израелско-палестински сукоб – Чија је обећана земља?* СТЕ Прес, Загреб, 2002, стр. 50.

Палестине и Израела, ал-Касам бригада је извела низ самоубличких терористичких напада у којима је погинуло приближно четири стотине Израелаца.¹⁶² Терористички напади изведени су у највећем броју случајева на нејфреквентнијим местима, од ресторана, кафеа, трговинских центара, железничких станица, аутобуса, до синагога, базена и дискотека. Разлог за пораст броја терористичких напада последица је потписивања Споразума из Осла, који је признао државу Израел и све чешћа употреба насиља према Палестинцима од стране Израела.¹⁶³ Победом на изборима 2006. године, Хамас се у већој мери окренуо политичком деловању и настојао да се реafirмише у претежно политички покрет који на политичкој сцени заступа и брани интересе Палестине. Сусрети са европским званичницима и дипломатске активности представника Хамаса помогле су да се некада терористичка организација у све већој мери препознаје као политички субјект. Од терористичке организације, која је у највећој мери користила самоубилачки тероризам као облик борбе против Израела, Хамас је постепено добијао обресе политичке организације, да би од победе на изборима, своје деловање усмерио на политичко решавање проблема као политичка партија.

Наведене терористичке организације представљају само део терористичких организација које су деловале или делују у региону Блиског истока, али по мишљењу аутора оне су у највећој мери обележиле политичка дешавања у овом региону и значајно утицале на развој тероризма и ван региона. Терористичке организације које нису наведене, а посредно или непосредно су обухваћене предметом рада, биће предмет истраживања у наредним поглављима.

Муслиманска браћа

Једна од првих и најзначајних исламистичких организација на Блиском истоку је организација *Муслиманска браћа*. Идеологија, или политички програм ове организације је насиље као средство за остваривање својих циљева. Организација или покрет

¹⁶² Randall Law, *Terrorism: a history*, Polity press, Cambridge, 2009, p. 309.

¹⁶³ У фебруару 1994. године Барух Голдштајн (*Baruch Goldstein*) члан израелске религијско-националистичке организације, масакрирао је двадесет девет муслимана у Цамији у Хеброну на Западној обали. Ибидем, стр. 310.

Муслиманска браћа (*ap. Ikhvan Muslimun*), представља основу за развој и деловање терористичких организација, посебно на Блиском истоку. Поједини исламозлоци склони су да Муслиманску браћу (МБ) дефинишу као „антиколонијалистички исламски политички покрет дефинисан језиком цихада, повезујући борбу за ослобођење (од колонијализма) са исламом, што је моћан образац који се и данас успешно примењује у муслиманској борби против империјализма.”¹⁶⁴

Настанак и почеци активности Муслиманске браће, која ће постати инспирација за многе муслимане за теористичко деловање, повезани су са Хасаном ал-Баном (*Hassan al-Bana*). Од ране младости, „ал-Бана је повезан са учењима суфизма и мистичког учења великог исламског средњовековног теолога, филозофа и мистика, ал-Газалија (*Абу Хамид ал-Газали*), (1058–1111).”¹⁶⁵ Прве политичке активности везане су за избијање Националистичке револуције у Египту 1919. године. Ал-Бана је заступао идеје оснивања муслиманских држава, првенствено на принципима ислама, „обухватио је читав спектар друштвених проблема, од забринутости услед *послератне апостазије и нихилизма који су захватили исламски свет*, затим огорчености због *напада на традицију и ортодоксију који су охрабрили Кемалистичку побуну у Турској*, биле су сталне теме о којима је ал-Бана интензивно размишљао трагајући, истовремено, у оквиру сопственог друштвеног ангажмана, за модалитетима њиховог превазилажења.”¹⁶⁶ У циљу ревитализације ислама као начина живота и борбе против противника ислама, ал-Бана је „са шесторицом својих истомишљеника који су, попут њега, били *уморни од понижења и ограничења* које су Арапима и муслиманима деценијама наметали странци, а што је имало за последицу њихов тежак *социјални положај (ap. manzilat)* и губитак свеопштег националног *достојанства (ap. karata)*, у марту 1928. године основали групу чији су чланови *положили заклетву Богу да ће бити војска за ширење поруке ислама*. Група је названа Муслиманска браћа.”¹⁶⁷ У наредним годинама организација је била фокусирана на пријем нових чланова и ширење идеологије организације.

¹⁶⁴ Џон Еспозито, *Оксфордска историја ислама*, Клио, Београд, 2002, стр. 584.

¹⁶⁵ Richard Mitchell., *The Society of the Muslim Brothers*, Oxford University Press, New York, 1993, pp. 1–4.

¹⁶⁶ Ибидем, стр. 3.

¹⁶⁷ Мичел наводи податак да се у неким изворима као година оснивања помиње 1929. сам назив групе овај аутор приписује ал-Бани: „Ми смо браћа у служби ислама, стога, ми смо *Муслиманска браћа*”. Ибидем, стр. 8.

Харизматичност ал-Бана, као и његово широко образовање, утицало је на придобијање великог броја присталица муслиманске вероисповести. Област деловања Муслиманске браће у највећој мери било је усмерено на школе, џамије и јавна места где су се окупљали муслимани. Све већи број присталица створио је бојазан код хришћанског становништва, али власти су сматрале да деловање Муслиманске браће не угрожава хришћане, што је довело до све израженијег деловања организације.

Након формирања организације и ширење мреже својих активиста, ал-Бана одлази у Каиро 1932. године, где наставља своје деловање на ширењу идеје МБ и придобијању присталица. У Каиру се придружује Друштву за исламску културу са којим је одржавао везе од оснивања. Тиме је формиран први огранак Муслиманске браће у престоници. У Исмалиу, након одласка ал-Бана, долази до сукоба око вођства организације, али то није битно утицало на број присталица који им се придруживао, „и поред ових дисидентских струја, број чланова и поклоника МБ у народу константно је растао и до краја тридесетих година прошлог века досегао је до пола милиона настављајући и даље да расте. Деценију касније „чланство је бројало два милиона људи организованих у око две хиљаде огранака МБ широм земље.“¹⁶⁸

Мисионарска мисија, која се састојала од пружања помоћи најугроженијем слоју становништва, убрзо је попримила милитантне обресе. Током Другог светског рата настаје милитантно крило Муслиманске браће, којем се приписује серија политичког насиља у држави, махом тероризма.¹⁶⁹ Убрзо „исто крило извршило је неколико атентата, након окончања Другог светског рата, и терористички напад на јеврејски квартал у Каиру.“¹⁷⁰ Након извршења наведених примера политичког насиља и планова о рушењу египатске Владе, премијер Махмуд Фехми Нукраши (*Mahmud An Nukrashi*) донео је декрет којим се забрањује рад Муслиманске браће. „Одлука о забрани рада и затварању бројних припадника МБ коштала је живота египатског премијера, који је убрзо затим убијен од стране припадника тајне службе, Абдел Мацид Ахмад Хасана (*Abd al-Majid Ahmad Hasan*), једног од старијих чланова МБ, иначе студента ветерине. Међутим, након овог политичког

¹⁶⁸ Michelle Paison, *The History of the Muslim Brotherhood: Te Political, Social and Economic Transformation of the Arab Republic of Egypt*. Available from: <http://tiglarchives.org.s3.amazonaws.com/sites/default/files/resources/nimep/v4/The%20History%20of%20the%20Muslim%20Brotherhood.pdf>, (Accessed 12 may 2017).

¹⁶⁹ Отпочињању војних акција претходило је оснивање својеврсне тајне службе (ар. Низам ал-Кхасс) на чијем се челу налазио Абдел Рахман ал-Санади. Ибидем, стр. 8.

¹⁷⁰ Ибидем, стр. 10.

убиства, уследио је исто тако радикалан одговор власти, која је фебруара 1949. године организовала и извршила ликвидацију Хасана ал-Бане.”¹⁷¹ Ликвидација Хасана ал-Бане није утицала на развој и деловање Муслиманске браће. Убиство њиховог вође није утицало на активности организације, јер „три године касније имаће значајну улогу у припреми и успешном окончању револуције, коју су у јулу 1952. године извели припадници Покрета слободних официра предвођени Мухамедом Нагибом (*Muhammad Naguib*) и Гамал Абдел Насером (*Gamal Abdel Nasser*). Поједини аутори овај значај и подршку официрима од стране МБ оцењују чак пресудним за сам успех револуције. Други, пак, период који је уследио након победе револуције, свргавања монарха и оснивања Арапске Републике Египат виде као важну прекретницу у развоју Муслиманске браће.”¹⁷² Сукоби Насера и Нагиба, принудно су довели чланство да преиспита свој дотадашњи однос према представницима власти, што је довело до радикализације покрета. Резултати радикализације и промене курса препознати су у неуспешном атентату на Насера. Након неуспелог атентата, донета је одлука о забрани деловања организације.

Протеривања и хапшења припадника организације, довела су до ширења идеја Муслиманске браће у Сирији, Либану, Тунису и Алжиру, где су прогнани нашли уточиште, док је „кључна личност у обликовању мисаоно-идеолошког оквира овог радикалног заокрета у држању Муслиманске браће, био Сајид Кутб (*Sayyed Kutb*), египатски наставник и књижевни критичар, теолог, а касније и идеолог сунитске политичке доктрине – исламског радикализма.”¹⁷³ Милитантни екстремизам поново је ступио на сцену доласком Анвар ал-Садата на власт. Заступање идеје о економском и политичком „отварању” према свету, изазвало је оштре реакције Муслиманске браће, „Економско и политичко „отварање” земље, које је суштински значило напуштање идеја социјализма, либерализацију тржишта, поготово за развијене западне привреде, задобијање поверења САД и пацификовање односа са Израелом.”¹⁷⁴ Ови потези довели су до радикализације покрета и захтева за проглашење ислама за званичну религију и увођење шеријата. Успон исламске идеологије прихваћен је од већине становништва. Промена режима, и владајуће идеологије није утицала на деловање Муслиманске браће,

¹⁷¹ Ибидем, стр. 68.

¹⁷² Ибидем, стр. 70.

¹⁷³ Ahmet Yusuf Öydemir, *From Hasan al-Banna to Mohammad Morsi; The Political Experience of Muslim Brotherhood in Egypt*, *Middle Eastern Studies*, London, pp. 17–18.

¹⁷⁴ Масимо Кампанини, *Историја Средњег истока*: (1798–2006), Клио, Београд, стр. 162.

која се супротстављала западним вредностима и узела учешће у многим терористичким актима у намери да спречи прозападњачење друштва и омогући увођење шеријата.

Без обзира на успоне и падове МБ, ова организација је представљала „прамајку исламистичких терористичких организација, која је у кратком времену родила низ терористичких организација које су водиле своју свету битку против режима који су скренули са божјег пута. Неке од њих су трајале кратко, а друге су попут Цихада (*Jihad*), дуго одолевале репресији и стекле светску репутацију. Такфир ва Хиџра (*Takfir wal-Hijra*), партија исламског ослобођења (*Hizb ut-Tahrir al-Islami*), имена су организација од којих су до јуче дрхтали исламски моћници, а данас више никоме ништа не значе.”¹⁷⁵ Промена крила и подорганизиција у оквиру Муслиманске браће нису утицале на њихово постојање. Муслиманска браћа и даље постоје и одржавају везе са терористичким организацијама широм света. Не толико експонирана у савременом свету, Муслиманска браћа представљају идеолошку основу за развој исламистичког тероризма, радикализацију и регрутовање исламистичких терориста, јер „мењајући само донекле име, она непрекидно утиче на политички живот у Египту на различите начине. Сем што подстиче класични тероризам, она не одустаје ни од својих накана да контролише египатску политичку сцену и на легалан начин. Преко свог сурогата *Муслиманско братство* контролише и петину места у египатском парламенту.”¹⁷⁶

Муслиманска браћа представљају сурогат данашњих терористичких организација. Деловањем кроз одборе и променом назива организације, није умањен значај ове организације у савременом свету. Идеолошка основа ове организације постала је водиља за све исламистичке терористичке организације које су настале касније. Борба за муслиманску независност и нетрпељивост према Западу су начела Муслиманске браће. Ова начела, у мањој или већој мери, представљају и идеолошку основу већине муслиманских организација, као и идеолошку окосницу борбе муслимана. Као средство борбе против непријатеља, промовише се тероризам као најефикаснији вид борбе у асиметричном рату. Муслиманска браћа у савременом свету се не сматрају терористичком организацијом од виталног значаја, али не смемо заборавити да та организација и данас егзистира и да има утицаја на значајан број исламистичких терористичких организација.

¹⁷⁵ Драган Симеуновић, Тероризам, оп. цит., стр. 197.

¹⁷⁶ Ибидем, стр. 198.

5.2. Крај рата у Авганистану и настанак глобалних терористичких организација

Оружани сукоб совјетске армије и авганистанских племена у периоду од 1979. до 1989. године, који су настали као последица војне интервенције СССР у децембру 1979. године, представљале су прекретницу у развоју исламистичког тероризма. У периоду пре почетка сукоба у Авганистану, терористичке организације у већини случајева су деловале самостално или у садејству са терористичким организацијама из региона. Такође, и финансијска подршка која је пристизила од држава и других организација била је селективна и несинхронизована. Током сукоба са Совјетима, авганистанска племена су постепено повећала мобилност, добила савремено наоружање и обуку и уредила организацијску структуру побуњеника против Совјета.¹⁷⁷ Временом су побуњеници постали добро организована и наоружана војна група која се са све више успеха супротстављала непријатељу. Један од кључних интегративних фактора побуњеника представљала је религија, тачније ислам, и борба против секуларних вредности. У том периоду и настаје исламистички покрет у Авганистану, који је представљао окосницу борбе против Совјета. Политичка неслагања унутар Авганистана, замењена су религијским питањем које је представљало кохезиони фактор авганистанских племена.

Једна од најзначајних личности током сукоба у Авганистану који је објединио племена, извршио реисламизацију и увео ислам као основну идеологију и начин живота био је Абдулах Азам (*Abdullah Azzam*).¹⁷⁸ Мек Грегор бележи да је „Палестинац др Абдулах Азам (1941–89), одиграо водећу улогу у промовисању и развоју модерног исламистичког концепта цихада. Мало познато на Западу, упркос дуготрајном боравку у Сједињеним Државама, Азам је био одговоран за интернационализацију исламске борбе против секуларизма, социјализма и материјализма. Азам је током авганистанско-совјетског рата водио кампању на авганистанском фронту, оснивајући организацију која је еволуирала у

¹⁷⁷ Масимо Кампини, *Историја Средњег истока: (1798–2006)*, оп. цит, стр. 98.

¹⁷⁸ Абдулах Азам је рођен је у селу Селет ал Хартинех (Seelet al-Hartiyeh) у Палестини 1946. године. Азамова филозофија била је дубоко под утицајем напада израелских снага на његово село 1967. године и уласка тенкова коју су рушили зграде и убијали становништво. Након што је дипломирао исламско право у Дамаску, Азам се преселио у Јордан да се придружи палестинском отпору израелској окупацији. Након што су јорданске снаге безбедности забраниле деловање палестинског покрета у Јордана 1970. године, Азам је наставио студије на универзитету Ал-Азхар (al-Azhar) у Каиру (истакнута школа исламских студија), и докторирао на тему о принципима исламске јуриспруденције 1973. године. Током боравка у Египту, Азам је постао близак пријатељ лидера Муслиманског братства, Саида Кутбија (Sayyid Qutb) и прихватио и заступао његове идеје. Andrew McGregor, „Jihad and the Rifle Alone: Abdullah 'Azzam and the Islamist Revolution”, *Journal of Conflict Studies*, vol. 23, no. 2, p. 2.

ал-Каиду (*al-Qā'idah*) Осаме бин Ладена (*Usama Bin Ladin*). На много начина, живот и рад Азама учинили су га једним од најутицајнијих личности у модерном времену.”¹⁷⁹ Интернационализација исламске борбе против секуларизма, социјализма и материјализма и оснивање организације која је претеча глобалне терористичке организације, представљају прве кораке ка стварању глобалних исламистичких терористичких организација. Покретање цихада¹⁸⁰ (*al-jihad*) додатно је утицало на мобилизацију бораца у борби против неверника. Организоване групе муџахедина, синхронизовано су извршавале нападе на совјетске војне објекте и институције власти. У највећој мери напади су извршавани као диверзије и саботаже док је број терористичких аката био нешто мањи.¹⁸¹

Разлике у племенској припадности које су неретко праћене и оружаним сукобима, у потпуности су превазиђене током совјетске интервенције. Основни интегративни чинилац била је религија која је објединила муџахедине и идеолошки профилисала борбу. Ислам је представљао идеолошку основу док је радикализација ислама и подстицање на екстремизам представљало инструмент за мобилисање муџахедина. Обједињењем око идеје цихада, које су проповедали врховни религијски поглавари, у потпуности су заборављене или стављене по страни, етничке и националне разлике.

Водећу улогу у промовисању и развоју модерног исламистичког концепта цихада и интернационализације исламистичке борбе против секуларизма, социјализма и материјализма, имао је Абдулах Азам. Током учешћа у совјетско-авганистанском сукобу, Азам је проповедао радикални ислам и употребу свих расположивих средстава у борби против неверника. Организационо тело Мектаб ал Кидмат (*Mektab al-Khidmat*) које је основао Азам, а које је било задужено за ширење идеја радикалног и екстремног ислама и

¹⁷⁹ Ибидем, стр.1.

¹⁸⁰ Термин *џихад* изведен је од троконсонантског корена *ghd* који носи идеју улагања великог труда и напора, па у најширем смислу значи „напор усмерен ка остваривању неког циља”. Речи изведене од овог корена јављају се укупно четрдесет један пут у *Курану*, при чему се у шест случајева ради о лексемима посебног значења, без везе с темом цихада. Деветнаест актуализација се односи на борбу на Алаховом путу, с тим што је та борба у само једном помињању изричито ненасилна. У шест прилика експлицитно је реч о примени силе, односно упуштању у битку свим расположивим средствима, укључујући и оружје. На два места се наглашава да су мета борбе на Алаховом путу неверници, с којима треба одлучно и оштро поступати. Дарко Танасковић, *Ислам, догма и живот*, СКЗ, Београд, 2008, стр. 147–159.

¹⁸¹ У прилог тези да су у мањој мери коришћени терористички напади, док је герилски вид борбе доминирао, говори извештај Стива Галста (Steve Galste); „Побуњеници су користили тактику *нападни и бежи* у атентатима на припаднике Владе, приликом постављања аутомобила-бомбе испред владиних институција, ракетним нападима на војне гарнизоне и градове коју су били под контролом комунистичке власти.” Steve Galster, *Afghanistan: The Making Of U.S. Policy, 1973–1990*, Available from: <http://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/essay.html>, (Accessed 9 October 2017).

организовање бораца на терену, представља окосницу настанка терористичке организације *Ал Каиде* Осаме бин Ладена.

Оснивање организације Мектаб ал Кидмат представља прекретницу у развоју исламистичког тероризма и настанку глобалних терористичких организација. Значајна финансијска помоћ и савремено наоружање пристизало је муџахединима од многих држава.¹⁸² Помоћ су пружале и организације и приватна лица међу којима је највећу финансијску помоћ упутио Осаме бин Ладен, који се и сам придружио муџахединима у Авганистану 1980. године.¹⁸³ Осим финансијске помоћи, Бин Ладен је организовао и водио војне кампове у којима су се обучавали регрути за борбу против неверника. Добро организовани, обучени и наоружани савременим наоружањем, одреди муџахедина су се са све већим успехом супротстављали совјетским оружаним снагама. Након низа пораза совјетских трупа и све већег неповерења у владајућу комунистичку партију у Авганистану, муџахедини су приморали Совјете на повлачење, а владајућу партију Авганистана на подношење оставке. Током 1989. године, Совјетски Савез је повукао војне трупе из Авганистана, а владајућа партија збачена је са власти 1992. године. Након тога долази до значајних промена у Авганистану и поновне дестабилизације државе и нових оружаних сукоба. Појавом талибана у Авганистану 1994. године, који су до тада били потпуно непозната политичка или војна организација, дошло је до новог грађанског рата. Основна идеја талибана била је успостављање крутог исламског закона у земљи. С обзиром на то да је ислам био најзначајнији интегративни чинилац муџахедина, талибани су добили широку подршку и остварили значајне војне успехе, пружајући подршку Осаме бин Ладену и Ал Каиди у ширењу идеје цихада и ван региона.

¹⁸² Иако су Централна обавештајна агенција САД (Central Intelligence Agency-CIA) и Саудијска Арабија пружале финансијску помоћ муџахедина преко Пакистанске обавештајне агенције (Inter-Services Intelligence-ISI) током читаве совјетске окупације, и вође Ал Каиде и чланови ЦИА негирани су да је Ал Каида добила средства из САД. Међутим, неки извештаји тврде да је више од 600 милиона долара из САД отишло муџахидима који су блиско сарађивали са Бин Ладеном. Bergen Peter, *Holy war, Inc.: Inside the Secret World of Osama bin Laden*, Free Press, New York, 2001, p. 70–71.; Наоружање за муџахедине је такође пристизало из Сад, Велике Британије па и држава Совјетског блока попут Пољске. САД су 1980. године испоручиле стотине америчких стингера и британских блоупајпс (Противваздухопловни лаки преносни систем) и серију СА (вишецевни ракетни бацачи) Совјетског Савеза (које је ЦИА наводно добила од корумпираног пољског генерала. Matt Schroder, *Global efforts to control MANPADS*, Federation of American Scientists, Washington, DC, Available from: <https://fas.org/asmp/library/reports/2007SIPRIYearbookappen14A.pdf>, (Accessed 11 October 2017).

¹⁸³ „9/11 Commission Report: The Official Report of the 9/11 Commission and Related Publications”. Washington, D.C.: U.S. G.P.O. 2004, p. 55. in: *Mapping militant organizations: Al Qauida*, Stanford university, Stanford, Available from: <https://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/21#note7>, (Accessed 11 October 2017).

Након повлачења Совјета, Бин Ладен и Азам основали су теористичку организацију Ал Каиду која је окупила муџахедине, ветеране из сукоба са Совјетима и која је располагала значајнијим финансијским средствима и центрима за обуку и пријем новопристиглих муџахедина. Након смрти Азама 1989. године, Осама бин Ладен је преузео вођство над организацијом и прокламовао свети рат против свих непријатеља ислама широм света.¹⁸⁴

Атентат на египатског председника Анвара Садата (*Anwar Sadat*) од стране исламског покрета у Египту представљала је манифестацију моћи Ал Каиде. Организација која је учествовала и организовала атентат била је Египатски исламски джихад (*Egyptian Islamic Jihad-EIJ*), која је сарађивала са Бин Ладеном. Вођа организације Ајман ал Завахири (*Ayman al-Zawahiri*) био је блиски сарадник Бин Ладена и под његовим великим утицајем.¹⁸⁵ Након атентата на Анвара Садата уследио је низ акција исламских терористичких организација које су биле под контролом Ал Каиде или блиско сарађивале са њом.

Подстакнут успесима ал Каиде, шеф исламске политичке партије у Судану, Хасан ал-Тураби (*Hassan al-Turabi*), позива Бин Ладена 1990. године да оснује ћелије Ал Каиде у Судану. Убрзо су пристигли Ал Каидини борци у Судан и придружили се борби муслимана против хришћана у Јужном Судану, а његови агенти почели су куповати имовину у земљи 1990. године.¹⁸⁶ Након оснивања Ал Каидине мреже у Судану, Бин Ладен је посетио Саудијску Арабију током ирачке инвазије на Кувајт и наводно се обратио саудијским верским поглаварима, с предлогом да се муџахедини пошаљу у Кувајт да се боре против Ирачана. Саудијци су уместо тога приступили коалицији под вођством САД и одузели пасош Бин Ладену, када се супротставио коалицији. Након напуштања Саудијске Арабије, Ал Каида наставља са обуком својих присталица на авганистанско-пакистанској граници. Паралелно са активностима у оквиру кампова за обука, Ал Каида је успоставила мрежу предузећа, невладиних организација и приватних донатора широм

¹⁸⁴ Абдулах Азам убијен је 24. новембра 1989. године детонирањем експлозивне направе постављене у његов аутомобил. У експлозији су страдала и његова два сина. Andrew McGregor, „Jihad and the Rifle Alone: Abdullah 'Azzam and the Islamist Revolution”, op. cit., p. 105.

¹⁸⁵ 9/11 Commission Report: The Official Report of the 9/11 Commission and Related Publications”. Washington, D.C.: U.S. G.P.O., 2004. pp. 56–57. in: *Mapping militant organizations:Al Qauida*, Stanford university, Stanford, Available from: <https://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/21#note7>, (Accessed 11 October 2017).

¹⁸⁶ 9/11 Commission Report: The Official Report of the 9/11 Commission and Related Publications”. Washington, D.C.: U.S. G.P.O., 2004. p.57. in: *Mapping militant organizations:Al Qauida*, Stanford university, Stanford, Available from: <https://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/21#note7>, (Accessed 11 October 2017).

света. Проширила је свој утицај у Сомалији и Јемену и ојачала везе са екстремистичким исламистичким групама из Саудијске Арабије, Египта, Јордана, Либана, Ирака, Омана, Алжира, Либије, Туниса, Марока, Сомалије, Еритреје, Чада, Малија, Нигера, Нигерије, Уганде, Бурме, Тајланда, Малезије, Индонезије, Филипина, Пакистана и Таџикистана.¹⁸⁷

Ширење мреже Ал Каиде проузроковало је бројне терористичке нападе широм света и повећање активности организација које су биле под покровитељством ове организације. Терористички напад у Јемену 1992. године извршен је над трупама САД, које су суспремале за одлазак у Сомалију. Након тог напада уследили су напади у Њујорку (New York) на светски трговински центар, Мумбају у Индији, Филипинима, Саудијској Арабији, Танзанији...¹⁸⁸ Сихронизовани и координирани терористички напади Ал Каиде широм света, учинили су је једном од најзначајаних и најопаснијих терористичких организација. Наведени терористички напади не пружају потпуну слику о утицају и значају ове организације, већ представљају референтне облике и циљеве организације. Ал Каида се није усмерила само на извођење терористичких напада који би постигли тренутне и краткорочне ефекте, већ је своје деловање стратегијски поставила. Током боравка у Авганистану 1985. године, Бин Ладен је између осталог помену и Босну и Херцеговину у контексту ширења његовог покрета и помоћи муслиманима.¹⁸⁹ Уједињење муслимана, или муџахедина, обухватило је и Европу.

Након повлачења Совјета из Авганистана „седам главних герилских група водиле су борбу против Совјета, а САД су се са ентузијазмом прикључиле борби обезбеђивањем оружја и економске помоћи.”¹⁹⁰ Помоћ која је пристизала из околних држава и неких западних држава, омогућила је да се оформи организација која је представљала једну од првих глобално организованих организација, која је тероризмом настојала да оствари политичке циљеве и која је користила религију као окосницу окупљања бораца. Ал Каида можда није прва глобална исламска терористичка организација, али засигурно да заузима најзначајније место у историји настанка првих глобалних исламистичких

¹⁸⁷ О настанку Ал Каиде и ширењу организације детаљније видети у: „Compilation of Usama Bin Ladin Statements 1994 – January 2004”, *FBIS Report*, London, 2004.

¹⁸⁸ *Al Qaeda Attacks: A chronology*, National geographic, Available from: <http://channel.nationalgeographic.com/remembering-911/articles/al-qaeda-attacks-a-chronology/>, (October 13 octobar 2017).

¹⁸⁹ Сагледавање развоја исламистичког покрета и неопходност помоћи исламској браћи у Републици БиХ Бин Ладен је помињао 1985. године.” *Compilation of Usama Bin Ladin Statements 1994 – January 2004*”, *FBIS Report*, London, 2004.

¹⁹⁰ Донатан Вајт, Тероризам, оп. цит., стр. 195.

терористичких организација. Преглед догађаја и процеса који су пратили совјетску интервенцију у Авганистану, упућују на закључак да је организован исламистички тероризам настао и развијао се током борбе против Совјета и уз велику помоћ многих држава из окружења, али и држава са Запада. Глобални исламистички тероризам није настао спонтано, као облик борбе против окупатора, већ као синхронизована акција борбе против неверника, уз безрезервну помоћ многих држава. Терористичке организације настале пре интервенције Совјета у Авганистану биле су локалног карактера, док је рат у Авганистану изнедрио глобалну терористичку организацију Ал Каиду која ће представљати опасност и претњу у савременом свету.

5.3. Глобалне терористичке организације након 2001. године

Непредвидивост терористичких аката, драматичност и ширење страха константно су утицали на правилност у извођењу терористичких аката, мењајући методе и средства што је резултирало све већим бројем жртава. Терористички акти у XIX веку, колико год тада деловали сурови, изгледају безазлено у односу на деловање терориста у XX веку, посебно у другој половини века. Прекретница у деловању терористичких организација је „напад на Светски трговански центар у Њујорку, означио је почетак XXI века... Не само што је том приликом неколико хиљада људи страдало, него је још неколико стотина људи искоришћено зарад убијања других људи, као каква језива муниција.”¹⁹¹ Самоубилачки напади нису представљали новину у деловању терориста, јер су коришћени и на Блиском истоку, али организација и стратешко планирање које је изискивало године припрема, представљају један нови облик организовања и деловања терористичких група. Терористичке организације, попут Ал Каиде која је одговорна за овај напад, прошириле су своје деловање ван граница Блиског истока и Африке, али су организационо надмашиле

¹⁹¹ Војин Димитријевић, „Тероризам и људска права после једанаестог септембра 2001. године”, *Часопис за књижевност и културу, и друштвена питања*, вол. 1, бр. 69, стр. 85–103.

све до сада постојеће терористичке организације и финансијски постале терористичке организације са највећим новчаним средствима.¹⁹²

Поред Ал Каиде на сцену ступају и друге терористичке организације које по свом обиму деловања и организационој структури превазишале терористичке организације током друге половине XX века. Исламска држава Ирака и Леванта (ИСИЛ-ИД)¹⁹³ израсла је у терористичку организацију која је под својом контролом држала део Сирије и Ирака и извела низ терористичких акција широм света.¹⁹⁴ Значајан пораст броја исламистичких терористичких организација на почетку XXI века односи се и на организације које делују регионално или имају упориште у једној држави. Међутим, и регионалне исламистичке терористичке организације делују у сарадњи са глобалним терористичким организацијама и остварају сарадњу на ширењу терористичке мреже. Њихова самосталност односи се на регион у коме су активне на терену и територији коју контролишу. Прогресивни пораст броја терористичких организација и извршених терористичких аката од почетка двадесетог века најбоље осликава сложеност борбе држава и међународних организација против тероризма, као и на тешкоће у превентивном деловању.

Терористички напад на САД, 11. 9. 2001. године, био је најбруталнији терористички акт који је покренуо многе промене у међународним односима и уздрмао савремени свет. Напад Ал Каиде изменио је и проширио листу безбедносних изазова, ризика и претњи. Паралелно се мења и природа, појавни облици, садржај и дometи глобалних терористичких организација. Паралелно са променом деловања терористичких организација, долази до промене деловања држава у сузбијању и превентивном деловању

¹⁹² Само током 2008. године мрежа Ал Каиде повећала је финансирање терористичких операција захваљујући добијању најмање 125 милиона долара углавном на име откупнине од европских за ослобођење талаца. Само у 2013. години тај износ достигао је 66 милиона долара. „Откуп талаца финансира Ал Каиду”, *Политика*, среда, 30. 7. 2014, стр. 3.

¹⁹³ Исламска држава (ИД), позната и као исламска држава у Ираку и Сирији (ISIS или ISIL), је милитантна организација салафистичко-цихадистичке организације у Сирији и Ираку чији је циљ успостављање и проширење калифата. Група води своје порекло од 2000, када је Абу Мусаб ал-Заркави (Abu Musab al-Zarqawi) почео да обучава екстремисте. Група је била главни учесник у организовању и окупљању ирачких побуњеника током америчке окупације, прво под именом Јама'ат ал-Тавхид ва'ал-Џихад (Jama'at al-Tawhid wa'al-Jihad). Увећање притиска америчких и ирачких снага, група је губила на снази до 2011. године. У 2013. група је променила име у Исламску државу у Ираку и Сирији. Током 2013. и 2014. године, ИСИС је брзо преузео територију у Сирији и Ираку. Поред брзе експанзије, група је такође скренула пажњу на своја јавна убиства западних заробљеника и њен велики контингент страних бораца. На терену, ИД се борио против Асадовог режима и шиитских снага, сиријских опозиционих група, ирачке војске и милиције и Курда. Сједињене Државе су започеле ваздушне ударе против групе у јесен 2014. године. „Jamaat al-Tawhid wa'l-Jihad,” GlobalSecurity, Available from: <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/zarqawi.htm>. (Accessed 27 October 2017).

¹⁹⁴ С обзиром на велики број терористичких аката које је извела ИД, не можемо навести све терористичке акте, али неке од најзначајнијих, тј. најбруталнијих напада са највећим бројем жртава можете видети на: *The Islamic State*, Stanford university, Stanford, 2017, Available from: <https://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/1#note1>, (Accessed 20 October 2017).

против тероризма. Фолк примећује да је „једанаести септембар дао реакционарним и промилитарним снагама у САД у руке снажну полугу, којом могу да појачавају своје претходно већ јастребовско располежење. Заговорници милитарнијег приступа америчке Владе блискоисточној политици, у пуној мери су искористили антитерористичку мобилизацију за прављење притиска у правцу постављења задатака, који немају везе са антитероризмом: промена режима у Ираку, Саудијској Арабији и Ирану.”¹⁹⁵ Новонасталу ситуацију САД су искористиле да придобију подршку Западне Европе, Русије и Кине. Подршком најзначајних актера на међународној сцени, САД су добиле одрешене руке у борби против тероризма и држава које подржавају терористе.

Одабир држава које предствалају опасност од извођења терористичких аката, или подржају и финансирају терористичке организације, остављен је на вољи САД. Први корак Бушове администрације било је усвајање Патриотског закона, који је „изгласан као реакција на нападе 11. септембра 2001. Закон је драматично смањео ограничења органа за спровођење закона приликом прислушкивања телефонске и комуникације путем електронске поште, као и приликом претраге медицинских, финансијских и других евиденција. Смањео је ограничења за прикупљање обавештајних података у Сједињеним Америчким Државама, који се тичу странаца. Проширио је овлашћења Министра финансија САД да регулише финансијске трансакције, посебно оне које се односе на страна физичка и правна лица, и проширио дискрецију имиграционих органа и органа за спровођење закона код затварања и депортације имиграната осумњичених за тероризам и дела повезаних са тероризмом. Закон је, такође, проширио дефиницију тероризма која обухвата и домаћи тероризам, и тиме повећао број активности на проширењу овлашћења органа за спровођење закона који се могу применити.”¹⁹⁶ Повећање и проширење надлежности служби задужених за безбедност, представљале су први корак у борби против тероризма.

Упоредо са усвајањем нових мера за безбедносне службе, објављен је и рат тероризму. Током обраћања конгресменима (20. 9. 2001), председник САД Џорџ Буш (*George W. Bush*) окарактерисао је терористичке нападе као објаву рата САД: „Наш рат против терора

¹⁹⁵ Ричард Фолк, *Велики терористички рат*, Филип Вишњић, Београд, 2003, стр. 43.

¹⁹⁶ „Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act Of 2001” USA Government, Public Law 107–56 107th Congress, 2001.

почиње са Ал Каидом, али се ту не завршава... и неће се завршити, све док и једна терористичка група глобалног домета не буде пронађена, заустављена и поражена.”¹⁹⁷ Неколико дана након напада на САД, председник Џорџ Буш објавио је „рат против тероризма” који је првенствено усмерен против Осаме бин Ладена и Ал Каиде, али и против свих држава и организација које подржавају тероризам. Током говора упућен је и ултиматум Авганистану, тј. талибанима који су били на власти, и наводно пружили уточиште Бин Ладену. Буш је упозорио талибане речима „дигните руке од терориста, иначе ћете делити њихову судбину”, док је осталим државама упутио поруку „свака нација и сваки регион треба да донесу одлуку, или сте са нама или са терористима... долази тренутак када ће Америка дејствовати и то ће нас учинити поносним. Убрзо амерички Конгрес усваја „Ауторизацију за употребу војних снага против терориста (*Authorization for Use of Military Force Against Terrorists - AUMF*)”, која је још увек на снази. Објава рата против тероризма добила је и правни оквир. Председник САД овлашћен је да употреби сву неопходну и оправдану силу против свих оних нација, организација или лица за које закључи да су планирали, ауторизовали, извршили или потпомогли терористичке нападе 11. септембра 2001. године, или да чувају и штите таква лица или организације, а са циљем да се спрече могући будући међународни терористички напади против САД, од стране таквих лица, организација или нација.”¹⁹⁸

Стечени су сви услови на унутрашњем плану да се крене у рат против тероризма. Јавно мњење је подржавало кажњавање злочинаца, и предузимање превентивних мера створени су законски услови за покретање ратне машинерије и означени су циљеви напада, тј. организација која је одговорна за напад и државе које су пружиле подршку у организовању напада и пружиле уточиште вођи организације Осаме бин Ладену.

Осуде терористичког напада које су пристизале из целог света и пружање безрезервне подршке у борби против тероризма од већине држава и свих релевантних међународних организација, условиле су стварање широког фронта за обрачун са терористима. Став према терористичким нападима заузеле су и Уједињене нације које су усвојиле Резолуцију

¹⁹⁷ 11 September, The U.S. Department of State (<http://www.state.gov/documents/organization/10288.pdf>, 10/05/2015), op. cit.

¹⁹⁸ U.S. Congress, Authorization for Use of Military Force (S.J. Res. 23–107th), 2001, Available from: Internet: <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/senate-joint-resolution/23>, 12/05/2015, (Accessed 2 November 2017).

1373 којом су обухваћење мере у борби против тероризма.¹⁹⁹ Након добијања потпуне унутрашње и међународне подршке, САД је извршила напад на Авганистан са циљем да униште терористичку мрежу Ал Каиду и његовог вођу Осаму бин Ладена. Војна акција у Авганистану отпочела је 7. октобра 2001. године. Снаге које су чиниле коалицију, биле су предвођење САД и Великом Британијом. Напад коалиционих снага уклонио је талибане са власти и у великој мери уништио мрежу Ал каиде у Авганистану, али врховни вођа Осам бин Ладен није пронађен. Сједињене Америчке Државе окончале су свој рат у Авганистану 28. децембра 2014, „што је симболично обележено церемонијом, на којој су америчке борбене трупе предале земљу авганистанским безбедносним снагама.”²⁰⁰ Церемонијална предаја земље авганистанским безбедносним снагама, није означила победу над талибанима и Ал Каидом, јер су терористички напади постали све учесталији и интензивнији. И садашњи председник САД, Доналд Трамп, сматра да рат у Авганистану није завршен.²⁰¹ Војна интервенција у Авганистану није остварила циљеве који су пред собом имале САД и њени савезници. Велика војна машинерија и најсавременија технологија није успела да стабилизује Авганистан, порази талибане и уништи Ал Каиду.²⁰²

У оквиру рата против тероризма и спречавања „отпадничких држава” које подржавају терористичке организације да дођу у посед нуклеарног оружја покренута је и војна интервенција против Ирака. Покретање војне операције образложено је као неопходна мера за спречавање Ирака да настави са развијањем оружја за масовно уништење и онемогућавање ирачку подршку Ал Каиди. Ирак је оптужен и за пружање подршке

¹⁹⁹ Видети више о томе у: Resolution 1373 of the UN Security Council, 2001, Available from: https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res_1373_english.pdf, 23/06/2015, (Accessed 2 November 2017).

²⁰⁰ *Завршен најдужи рат у историји САД: Американци након 13 година напустили Авганистан*, klix.ba. Доступно преко: <https://www.klix.ba/vijesti/završen-najduzi-rat-u-historiji-sad-a-amerikanci-nakon-13-godina-napustili-afganistan141229008>, (приступљено 2. новембар 2018), стр. 2.

²⁰¹ Трамп сматра да Авганистан није ближе миру упркос милијардама долара потрошених на помоћ и готово 16 година тамошњих војних операција САД и савезника. Николсон је у фебруару рекао Конгресу САД да му је потребно још „неколико хиљада” војника у Авганистану, углавном да помогну „саветовању” авганистанских безбедносних снага које се боре против Талибана, Исламске државе и других исламистичких побуњеника. Трамп је сада одобрио продужетак војног присуства САД у Авганистану, мада ни он ни војни лидери нису пружили никакве детаље у вези с бројем војника и временским распоредима. У Авганистану тренутно има око 8.400 припадника војске САД, чија је главна улога саветовање и помагање авганистанским снагама, што је знатно мање у односу на 100.000, колико је војника било по одлуци Трамповог претходника Барака Обаме. У земљи често има још неколико хиљада војника, који су ту у „привременим” или другим бројним мисијама. М. К. „Најдужем америчко рату крај се не назире” *Данас*, 24. avgust 2017, стр. 3.

²⁰² Ибидем, стр. 3.

палестинским терористима и за кршење људских права.²⁰³ Војна интервенција отпочела је 20. марта 2003. године и трајала је до 1. маја 2003. године. Након пораза ирачке војске и свргавања Садама Хусеина са власти, уследио је период *ирачке инсурекције* током којег су америчке снаге и савезници заједно са ирачком војском настојали да успоставе стабилану демократску власт, да се обрачунају са преосталим ирачким побуњеницима и припадницима Ал Каиде. Прекид војних дејстава прогласио је Џорџ Буш још 2003. године, али је америчка војска остала у Ираку још наредних осам година. До повлачења америчких војних снага и условно речено дефакто краја ове операције, долази 31. децембра 2011. године. Америчке снаге су и након званичног објављивања краја операције остале у великој мери присутне у Ираку. Број припадника дипломатске мисије у америчкој амбасади повећан је са осам хиљада на шеснаест хиљада, а за одржавање мира, безбедности и сарадњу са безбедносним службама Ирака, ангажоване су приватне безбедносне компаније из САД.²⁰⁴

О успеху глобалног рата против тероризма који се у највећој мери односи на интервенције у Авганистану и Ираку постоје опречна мишљења. Влада САД сматра да „је амерички труд у Ираку био кључан за успех у глобалном рату против тероризма. Увођење демократије у Ираку и Авганистану, говори у прилог чињеници да ниједна демократска земља на свету не угрожава САД, као и да је уклањање Садама са власти учинило да демократија и мир напредују кроз Блиски исток, па је јасно да су и Америка и свет безбеднији.”²⁰⁵ С друге стране стоји мишљење да је „рат у Ираку гротескна грешка која није САД учинила сигурнијом и да је амерички народ тога свестан, већ напротив, да је мање безбедан, јер је рат потпалио нову генерацију радикалних исламиста који се шире светом, а што је утврђено и раније наведеном националном обавештајном проценом из 2006. године.”²⁰⁶

Војне операције у Авганистану и Ираку имале су само краткотрајни успех. Нападом на Авганистан ослабљена је мрежа Ал Каиде и привремено су протерани Талибани, док је у

²⁰³ Stephen Hayes, „Saddam's al Qaeda Connection”, *The Weekly Standar*, 8. september 2003.

²⁰⁴ Дин корп (DynCorp) је добио уговор од Владе САД за спровођење обуке ирачке полиције уз додатак успостављања правосуђа и затворског система. Винел (Vinnell) је добио главну улогу у успостављању ирачке војске. Deborah Avant, *The Market for Force; The Consequences of Privatizing Security*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

²⁰⁵ Condoleeza Rice, „U.S. and World Clearly Are Safer”, *USA Today*, 15.07.2004, Available from: http://usatoday30.usatoday.com/news/opinion/editorials/2004-07-15-oppose_x.htm, 17. 4. 2014, (Accessed 2 November 2017).

²⁰⁶ Према испитивању јавног мњења у САД које је вршио Њузвик магазин током 2005, 2006 и 2007. године, 64% испитаника одговорило је да рат у Ираку није Америку учинио сигурнијом од тероризма.

Ираку свргнут са власти Садам Хусеин и спроведен обрачун са припадницима терористичких група. Међутим, Ал Каида се убрзо опоравила и нарасла у још већу организацију, а талибани све чешће увећавају територију под својом контролом. Урушавање Садамовог режима условило је стварање услова за увођење демократских начела и принципа у Ираку, али је од доласка америчких снага повећан број унутар-државних сукоба различитих етничких и религијских група и константно је растао број терористичких напада на представнике власти и америчке војне базе.

Успех рата против тероризма на глобалном плану можда најбоље осликава податак да „данас у свету има више терориста него у време терористичких напада на САД 11. септембра 2001. године, бројније су групе налик на Ал Каиду, боље су организоване, имају више припадника, а према статистичким подацима (РАНД) од 2010. до 2013. године, број цихадистичких група је порастао за педесет осам одсто, број бораца је удвостручен, а број напада утростручен... У време напада на САД, Ал Каида била је релативно мала организација са неколико кампова у Авганистану, док данас цихадистичке групе контролишу велики део Блиског истока, а шире се и у Африци.”²⁰⁷

Ограничени успех глобалног рата против тероризма додатно је умањем и стварањем нове глобалне терористичке организације. Ревитализација Ал Каиде, сукоби на Блиском истоку, нетрпељивост према Западу и систему вредности који су покушавали да наметну исламским државама, као и сукоби у Сирију и Ираку, изнедрили су нову глобалну исламистичку терористичку организацију ИД (*Islamic State in Iraq and Syria ISIS – ISIL – ID*), која је по бројности, организацији и бруталности надмашила све постојеће терористичке организације. Значајне успехе које је постигла у борбама против режима Башара ал-Асада (*Bashar al-Assad*) у Сирији и заузимањем значајног дела територије Ирака, сврстала се у организацију која је у самом врху претњи по безбедност у свету.

Деловање ИД у почетку је било ограничено на регион Блиског истока, да би убрзо отпочели и терористички напади у Западној Европи са њиховим потписом.

²⁰⁷ Sarah Teich, Trends and Developments in Lone Wolf Terrorism in the Western World: An Analysis of Terrorist Attacks and Attempted Attacks by Islamic Extremists, *International Institute for Counter-Terrorism*, Herzliya, p. 13., Available from: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/39623318/Lone_Wolf__S.Teich_2013.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1509107673&Signature=fx10cxM2zLCROJXAtrNGkiuTOIw%3D&responsecontentdisposition=inline%3B%20filename%3DTrends_and_Developments_in_Lone_Wolf_Ter.pdf, (Accessed 27 october 2017),

Глобални рат против тероризма није пружио жељене резултате и зацртане циљеве. Значајна подршка великог броја држава и међународних организација САД у борби против тероризма, није била довољна да се однесе победа у једном асиметричном рату, у борби против тероризма. Рат које су водиле претежно западне земље против тероризма, не само да није умањио безбедносне изазове, ризике и претње од тероризма, него је и условио повећање активности терориста и стварање нове глобалне терористичке организације. Покретање највеће војне машинерије уз коришћење најсавременије војне технологије и значајно присуство обавештајних агенција нису били довољни да се победи исламистички тероризам.²⁰⁸

Први озбиљан напад у Европи догодио се у главном граду Белгије, Бриселу, када је нападач калашњиковим убио четири особе у јеврејском музеју у Бриселу 24. маја 2014. године. За убиство је оптужен бивши француски борац повезан са Исламском државом у Сирији. Први велики оружани напад Исламске државе у Европи догодио се у Француској 7. јануара 2015. године нападом браће Куаши на редакцију листа Шарли ебдо. Напад у Француској се догодио 13. и 14. новембра 2015. године, када је у координисаним нападима на шест места у центру Париза, 132 људи смртно страдало од којих је погинуло око 80 особа на рок концерту, а остале особе на другим локацијама у Паризу. Председник Франсоа Оланд оптужио је Исламску државу да је организовала напад, што се и потврђено када је терористичка организација преузела на себе одговорност. Дана 7. јануара 2016. године, на годишњицу напада на „Шарли ебдо” избеглица из Туниса, Тарке Белрацем, наоружан месарским ножем, са имитацијом експлозивне направе на телу, напао је стражара полицијске станице у париском округу Гут д'Ор. Мушкарац је убијен пре него што је успео да рани полицајце. У цепу одеће Белрацема пронађена је порука са изјавом да се заклео ИД. Дана 13. јуна 2016, држављанин Француске мароканског порекла, Лароси Абала, напао је ножем полицајца у близини његове куће у предграђу Париза, Мањавилу, а затим се забарикадирао у собу и заклао његову супругу. Абала је почео директан пренос на Фејсбуку, у којем је признао двоструко убиство и изјавио да је веран ИД. Исламски екстремиста је 20. априла 2017. године, убио једног полицајца, а другог ранио у пуцњави у центру Париза, на Јелисејским пољима. Осим двојице жртава, пошто је страдао и нападач, три особе су повређене. Исламска држава је преузела одговорност. Нападач са мачетом 5. децембра 2015. године, повредио је троје људи на станици метроа у Лондону, узвикујући „Ово је за Сирију”, пре него што га је полиција савладала. Напад је изазвао општу панику на станици, људи су престрављени бежали са децом, наводе очевици. Дана 22. марта 2017. године, један човек је извео смртоносни напад у самом седишту британске власти у центру Лондона, тако што је најпре аутомобилом газио пешаке на Вестминстерском мосту преко реке Темзе, а потом је, витлајући ножем, утрчао у двориште Парламента и убио једног полицајца. Рачунајући нападача, укупно је петоро мртвих, а 40 људи је повређено у нападу. Дана 22. маја, најмање 22 особе су страдале, а 59 је повређено након концерта Аријане Гранде у Манчестеру. Међу жртвама је било и деце. Очевици кажу да су одјекнуле две детонације код арене у којој је одржан концерт, као и да се чуло „нешто налик на пуцње”. Хитне службе и полиција изашли на место догађаја. Дана 3. јуна, најмање седам особа је убијено, а 48 је рањено у терористичком нападу у централном Лондону. У Шварцајској је 19. децембра, непознати мушкарац, упао је у цамију и отворио ватру на људе у тренутку молитве. У Немачкој је 18. јула 2016. године, у нападу младог мигранта авганистанског порекла на путнички воз у Немачкој, ножем и секиром тешко рањено троје путника. Исламска држава је преузела одговорност за овај напад. Дана 22. јула 2016. године, у пуцњави у тржном центру „Олимпија” у Минхену, убијено је најмање 15 жртава, нападач је азилант из Сирије. Дана 19. децембра, најмање 12 особа је погинуло, а више од 48 је повређено када је камсион улетео у штандове на Божићном ваљару у Берлину.” „Timeline: Terror attacks in Europe”, USA Today, 22 march 2016, p. 2.

6. САВРЕМЕНИ ИСЛАМИСТИЧКИ ТЕРОРИЗАМ

Расправа о тероризму у савременој политичкој мисли и разматрања о дефиницији тероризма као највећег безбедносног изазова са којим се човечанство сусреће, у највећем броју случајева полазе са становишта претње од исламистичког тероризма. Основна парадигма да је исламистички тероризам највећа безбедносна претња и најопаснији облик религијски фундираног тероризма, замаглио је и изузело из разматрања и друге манифестације или облике религијски фундираног тероризма који се јављају у многим великим религијама. У савременој литератури о тероризму постоји изразита тенденција „приписивања исламу негативно ексклузивног статуса једине религије која стимулише и подржава политичко насиље... Такође, и у јавном животу сусрећемо се са проблемом у форми изразите тенденције везивања насиља, односно, политичког насиља, а тиме и тероризма, искључиво за ислам, као једино виолентно утемељену религију.”²⁰⁹

Неоспорно да је у савременом свету исламистички тероризам доминантна форма тероризма, али није једини облик верски фундираног насиља. Посебно у протеклом веку, исламистички тероризам је представљао далеко мању безбедносну претњу, јер су на међународној сцени доминирали левичарски и десничарски тероризам и етно-сепаратистички тероризам, који је и данас присутан и неретко испреплетан и повезан са исламистичким тероризмом. У циљу што бољег објашњења исламистичког тероризма, његовог развоја и пружања евентуалне прогнозе догађаја и процеса који се односе на овај облик тероризма, неопходно је да имамо у виду да је то само тренутни доминантни облик тероризма и да облици тероризма који су му претходили су настали у одређеној друштвеној сфери, проузроковани одређеним друштвеним условима.

Без намере да се умањи безбедносна претња од исламистичког тероризма, као доминантног облика тероризма у савременом свету, морамо подсетити да се религијски фундиран тероризам јављао у свим великим религијама, као и да велике безбедносне претње нису долазиле од религијско фундираног тероризма, већ и од левичарско и десничарског и етносепаратистичког. С обзиром на то да тема рада обухвата првенствено

²⁰⁹ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп., цит., стр. 196.

религијско фондиран тероризам, фокус даљег истраживања биће усмерен на тај облик тероризма, али ће и у мањој мери обухватити и етно-сепаратистички тероризам јер су неретко та два облика тероризма у савременом свету обједињења или корелирају.

6.1. Верски фондиран тероризам

Улога религије у историји човечанства у великој мери је контроверзна. Проповедање мира, просперитета, кроз духовно усавршавање, узајмно поштовање и пружање помоћи свим појединцима без обзира на етничку припадност, учење о вечном животу, представља неке од основних елемената учења готово свих религија. С друге стране, религија је неретко употребљена да се оправда насиље, рат и репресија. Дихотомија проповеданог или записаног у религијским списима и понашање религијских група или појединаца које се манифестује у виду екстремног и неретког насилног понашања, у највећој мери одређено је интерпретацијом и начином тумачења религијских списа. У том контексту, религијски фондиран тероризам представља инкорпорирање религије у циљу оправдања извођења терористичких аката, а на основу тумачења поједених делова светих књига које наводно позивају на насиље.

Подстицање на религијски екстремизам, који се неретко манифестује у виду тероризма, представља основу за разумевање религијски фондираног тероризма. Наиме, верски екстремизам не произилази из учења ниједне религије, односно, ниједног светог писма, без обзира што у њима има обиље искључивости и истицања права на апсолутну истину, већ зависи од начина интерпретације и објашњења религијских списа и учења. Екстремизам се јавља у ситуацијама када је особа спремна да у реализацији својих уверења прекорачи границе дозвољеног и употребом насиља настоји да оствари своје циљеве. Прекорачење границе дозвољеног је манифестација екстремизма, док је и латентна спремност за предузимање таквог акта, такође екстремно понашање. Дакле, екстремизам гравитира између границе дозвољеног и недозвољеног, са тежњом да се манифестује у виду насиља. Такође, и религијски екстремизам прати ову матрицу. Екстремно понашање следбеника неке религије започиње у тежњи да се своја религијска

уверења пренесу другима, свим расположивим средствима. Када не постоји други начин, осим примене силе, онда се приступа и насилном уверавању других. Насилно уверавање других и борба за своја религијска уверења, у савременом свету у највећој мери се манифестују у виду религијски фондираног тероризма. Утемељење у религији које води испољавању насиља, посебно у виду тероризма, представља посебно питање за религију као идејну основу за испољавање насиља.

Објашњење екстремизма и религије неопходно је за покушај пружања дефиниције религијског екстремизма и објашњење овог друштвеног феномена. Како би приступили објашњењу екстремизма и ширем објашњењу религије, размотрићемо тумачења различитих научних дисциплина о религији и тумачењу екстремизма.

У савременом свету, човек је суочен са феноменом који угрожава његову егзистенцију и живот и у значајној мери измиче његовом разумевању. Реч је о религијском екстремизму, који је уобличен и у самоубилачким акцијама исламских терориста. Посебно је Западном свету неразумљиво да мржња према непријатељу нагони појединца да за некакав виши циљ жртвује властити живот. Наиме, и када се излаже великој опасности, западни човек рачуна да ће бити макар минималне шансе да преживи.

Настојимо да у покушају разумевања религијског екстремизма не претендујемо да до краја објаснимо и дефинишемо овај феномен. Очекивања су да анализом бројних тумачења омогућимо бољи увид у овај свет, који је прекривен идеолошким велом многих фактора.

На примеру самоубилачког акта исламског терористе, најизразитије осликавамо суштину религијског екстремизма, али сам екстремизам не треба свести само на религијску форму. Како не бисмо подлегли западном обрасцу да је религијски екстремизам резервисан за ислам, морамо узети у обзир да се везује и за све друге светске религије.²¹⁰ Крвави верски ратови и револуције, наиме, сведоче да екстремизам није био стран ни Западу. У савременом свету, он није толико изражен, тј. данас нема идеје која би у толикој мери обузела човека да би био спреман да јој се потпуно подреди, да се екстремизам ангажује

²¹⁰ У савременој литератури о тероризму постоји изразита тенденција приписивања исламу негативно ексклузивног статуса једине религије која стимулише и подржава насиље... насиљу је прибегавало и хришћанство и јудеизам. Ибидем, стр. 163.

за њено остварење. То представља разлог зашто западни човек, поготово у поређењу са екстремним исламским терористом, као да представља оличење толеранције.

У савременом свету, екстремизам се често помиње, али је, без обзира на његову учесталост, још увек тешко дефинисати и одредити тај појам. У покушају да одредимо тај феномен, полазимо од етимолошког порекла речи које „потиче из латинског језика од речи *extremus* и може се превести као крајност, непопустљивост у одређеним идејама, ставовима и поступцима.”²¹¹

И латински израз *ad extrema* упућује на крајње границе, границе које припада нама и изван које се налази свет са различитим ограничењима. Примећујемо да је *differentia specifica* појма екстремизма, ограничење или граница, и тенденција да се та граница прекорачи, да се изађе ван ње. Међутим, те границе су условљене многим ограничењима. Границе се могу прећи у законским нормама, моралним и религијским догмама, обичајним правилима... С обзиром на то да у различитим срединама постоје другачије норме, неки поступци су прихватљиви за једне, док су потпуно неприхватљиви за друге друштвене заједнице.

Примећујемо да се екстремизам јавља у различитим друштвеним сферама и да није резервисан само за политику, за коју се најчешће везује, што нам отежава његово дефинисање. Узроке екстремног понашања у спорту не можемо поистоветити са узроцима религијског екстремизма или екстремизма у уметности.

С обзиром на то да религија у многим државама има велики утицај на политику, морамо узети у обзир да екстремизам у политици може резултирати великим последицама по друштво. Како наводи Симеуновић „да би му се приписало политичко својство, екстремизам мора испунити два услова: мора имати политичке мотиве и политичке последице... Политички екстремизам увек настаје са политичким намерама и егзистира у пољу политике. Уколико не постоји политичка мотивисаност, односно политички циљ, не може се говорити о политичком екстремизму... Политички екстремизам увек представља борбу против неке и нечије политике, односно, политичке власти и покушај заснивања

²¹¹ „American Psychological Association (APA)”, *Dictionary.com*, Available from: <http://dictionary.reference.com/browse/ad-extremum>, (Accessed 02 novembre 2017).

сопствене, или пак борбу за одржање неког режима на власти.”²¹² На основу овог става, основна обележја политичког екстремизма можемо дефинисати као мотивисаност политичким циљевима и освајањем политичке власти. У покушајима да се освоји власт, користе се многе методе и начини како би се придобило поверење бирача, а неретко се користи и подршка најзначајних религијских представника.

Одређење екстремизма је и временски условљено, што представља додатни проблем у његовом истраживању. Средњовековна инквизиција, са становишта савременог човека, може се сматрати екстремном, док је у том периоду сматрана као прочишћење од зла. Данас су ове методе неприхватљиве за демократска и развијена друштва, али на ободима тог универзума, и дан данас се примењују екстремни религијски ритуали.²¹³ У таквим друштвима, свештеници се користе религијом како би остварили сопствене циљеве и потчинили своје вернике.

Настојећи да објаснимо екстремизам, дошли смо до закључка да у области политичке теорије постоји тек мали број дефиниција екстремизма. Осим тога, још мањи број њих поседује научну валидност и објективност у истраживању.

Јефтић сматра да је утицај религије на политику, или одсуство политичког плурализма, посебно видљиво у „исламским државама”.²¹⁴ С обзиром на то да је у овим државама, у већој или мањој мери, примењен шеријатски закон, припадници свих других религија су стављени на маргину политичких дешавања. У уставима ових држава припадници других вероисповести нису равноправни са муслиманима, што повлачи питање о правима и слободама припадника других верских група. Јевтић то образлаже чињеницом да је „уставном нормом ових земаља решено да приступ јавној функцији, каква је председничка, има само човек који је муслиман, прозелитизам било које друге религије се забрањује, лимитира се избор брачног партнера његовом религијом, забрањује се оснивање политичких партија које имају неисламски карактер, шаљу се у затвор људи који одступе од ислама или се, само због тога, осуђују на смрт, како се ради у Ирану,

²¹² Драган Симеуновић, *Теорија политике - Ридер*, I део, оп. цит., стр. 150–162.

²¹³ Доступно преко <http://www.trust.org/trustlaw/news/one-bride-killed-every-hour-in-india-due-to-dowry-report>, (приступљено 2. новембра 2017)

²¹⁴ Овде намерно кажемо да исламским, јер оне то јесу, не због ислама као најраширеније или једине религије која у њима постоји, већ због чињенице да уставни ових држава дефинишу ислам као државну веру или још прецизније као једини извор закона. Мирољуб Јевтић, „Ислам као извор идеологије и легитимитета у савременим политичким системима”, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 4, 1989.

Судану, Саудијској Арабији итд.”²¹⁵ На овом примеру, примећујемо да религија нема само утицај на политику, него на све друштвене сфере: од оснивања породице до учешћа у политичком животу.

На основу наведених примера, примећујемо да религија и у савременом свету има значајан утицај на политику. На примеру хришћанских и исламских држава, приметан је утицај религије на политику. Такође, примећујемо да је у исламским државама религијска дискриминација израженија, и да постоји далеко мање простора за политичку толеранцију. Утицај религије на политику посебно је изражен у исламским друштвима где верске норме детерминишу, не само политички живот, већ одређују и начин живота.

Без обзира што немамо јасну и прецизну дефиницију религијског екстремизма, можемо поставити његове основне карактеристике и манифестовање. Религијски екстремизам се препознаје по латентној спремности на вршење насиља у име религије и одбране религијских уверења. Неретко се дешава да се манифестује и у виду физичког насиља група или појединаца, које може имати шире деструктивне последице по друштво. С обзиром на то да се у савременом свету насилни религијски екстремизам, у највећој мери манифестује у терористичким актима, док латентни постаје добра основа за стварање терориста, од великог је значаја за науку и друштво детаљно анализирати овај феномен и упознати могуће узроке појављивања. Аморфна структура религијског екстремизма може да наведе на погрешне закључке и неправилно тумачење ове појаве, па је сходно томе неопходно актуализовати ову тему детаљним рашчлањивањем и елаборирањем од стране академских и административних кругова. Без обзира на различите теоријске приступе у тумачењу и објашњењу узрока религијског екстремизма, као и на различита понуђена решења у циљу његовог сузбијања, неопходно је да овај феномен не посматрамо монокаузално, јер ће нас такав приступ навести на погрешне закључке.

Неопходан је мултидисциплинарни приступ који би сагледао овај феномен из различитих ракурса и самим тим пружио шире објашњење, које би представљало почетну тачку његове генерализације. Узроке религијског екстремизма можемо објаснити психолошком природом појединаца или група, који су подстакнути од одређених друштвених група на

²¹⁵ Миролуб Јевтић, „Права човека у исламским системима у светлу универзалне исламске декларације о људским правима”, *Међународни проблеми*, бр. 2, 1991.

насиље, како би остварили своје циљеве или интересе. Подстицања на насиље у име религије, без обзира што ни једна велика религија не проповеда насиље, представља потврду да је овај феномен последица погрешног тумачења верских списа, са намером да се појединци или групе индоктринирају и профилишу на тај начин да су спремни на насиље према себи и другима, у циљу остварења политичких циљева.

Објашњење психолошком природом појединца или групе као узрока религијског екстремизма, захтева и објашњење утицаја на психолошку природу појединаца или група. На трагу мисли Ериха Фрома (*Erich Fromm*) разматрамо анализу религије. Фром сматра да „анализа религије не сме да се заустави на разоткривању оних психолошких процеса у човеку, који се крију испод религиозног искуства; она мора да настави да открива везе, које доприносе развоју ауторитарних и хуманистичких карактерних структура, засебно, из којих потичу различите врсте религиозних искуства... Оно што људи мисле и осећају укоренено је у њиховом карактеру, а њихов карактер је уобличен потпуном конфигурацијом њихове праксе у животу – прецизније, социоекономским и политичким структурама њиховог друштва... У друштвима у којима влада моћна мањина, која држи масе у потчињености, појединац ће бити прожет страхом и тако неспособан да се осети јаким или независним, његово ће религиозно искуство бити ауторитарно. Било да обожава бога склоног казнама, који улива страхопоштовање, или слично опаженог вођу, не прави велику разлику... С друге стране, када се појединац осећа слободним и одговорним за сопствену судбину, или се међу мањинама бори за слободу и независност, развија се хуманистичко религиозно искуство.”²¹⁶ На основу мишљења Фрома, закључујемо да је страх узрок ауторитарног религијског искуства, што има за последицу обожавање бога или опаженог вође који улива страхопоштовање. У таквој ситуацију, у којој је појединац слаб и зависан од религијског ауторитета, јавља се слепа послушност и покорвање богу и верским вођама. С обзиром на то да не може да промени социо-економске и политичке структуре друштва у коме живи, он прихвата доминантна религијска учења како би био прихваћен од друштва.

Алам наводи да је власт у већини муслиманских држава ауторитарна или тоталитарна, стога не изненађује да је верски фондиран тероризам у савременом свету пронашао

²¹⁶ Ерих Фром, *Психоанализа и религија*, оп. цит., стр. 49.

погодно тло у овим државама.²¹⁷ Ауторитарност или тоталитарност у муслиманским државама подједнако обухвата и политичку и верску компоненту. У прилог овој тези, Фром наводи да религија у муслиманским државама није само „било који систем мисли и делања, који дели група, која појединцу пружа оријентациони оквир и предмет обожавања,”²¹⁸ већ је религија начин живота. Из тога и проистиче разлика између ауторитарних држава са различитим државним религијама. Приметно је да ислам „као начин живота” није новијег датума, док је савремени исламистички тероризам далеко надмашио број терористичких аката, исламистичких терористичких организација током друге половине двадесетог века. Узроке за повећање броја исламистичких терористичких организација и повећање броја терориста можемо потражити у објашњењу религијског фундаментализма који је послужио као идејна основа за мобилизацију терориста и подстицање на извршење терористичких аката.

Фундаментализам је враћање на темељне истине и праксу неке религије и идеологије; искључив приступ, под образложењем враћања на извор, према другим погледима на свет и религијама. Појам је у новије доба везан за пробуђени конзервативни ислам, називан исламски фундаментализам. Симеуновић наглашава да се у исламу појам аналогно примењује на дословно тумачење Курана и наглашавање његовог значења као законске и ритуалне норме за модерног човека (нпр. забрана алкохола и опојних средстава, зајмова, раставе брака и сл.) и покушаје спречавања продора западног духа у исламске заједнице.²¹⁹

Наиме, у исламу је дозвољено да сваки верник интерпретира свети текст без посредовања црквеног ауторитета. Та интерпретација мора се кретати у оквиру записа у светој књизи и ту нису дозвољена никаква одступања. Позивање на учења која су записана у Курану која се разликују од савремених тумачења отвара простор за настанак религијског фундаментализма. Такође, у прилог овом објашњењу Симеуновић наводи следеће „о религијском фундаментализму може се говорити уколико постоји нова интерпретација

²¹⁷ Халед Алам, *Глобални ислам*, Службени гласник, Београд. 2012, стр. 41.

²¹⁸ Ерих Фром, *Психоанализа и религија*, оп. цит. стр. 25

²¹⁹ Фундаментализам се не односи само на ислам, већ и на друге религије, али је с обзиром на предмет рада поменут је само исламски фундаментализам. Приписивање исламу статуса једине велике религије која рађа фундаментализам, екстремизам и насиље је неправедно. Иако се фундаментализам с правом најчешће спомиње у вези са исламом, нема ни једне велике религије, укључив и врло толерантан будизам, коју није обележио њен фундаментализам, а многе и екстремизам. Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, оп. цит. стр. 134.

темељних принципа и вредности (фундамената) вере са циљем њиховог широког коришћења у друштву, при чему ново интерпретирање светог текста мора бити учињено са циљем изразитог просперитета (обнове, напретка или спаса) заједнице; друго, оно мора бити представљено јавности од стране неког неспорног ауторитета који може и не мора бити верски старешина, али мора бити чврсти борац за веру; треће, будући да је једна од основних функција сваког фундаментализма мобилизациона функција, тај ауторитет мора имати харизму како би нову интерпретацију вере следиле масе; четврто, циљ мобилизације маса мора бити њихова подршка радикалној акцији и пето, сваки фундаментализам карактерише спремност на борбу и саможртвовање ради примера.”²²⁰ На основу ове интерпретације можемо рећи да је религијски фундаментализам позивање на темељне принципе вере представљене од верског ауторитета који је способан окупити масе које су спремне на радикалне акције, које подразумевају и саможртвовање. Принцип који подразумева саможртвовање и жртвовање уопште је у великој мери одредио верски фундаментализам као једну од највећих опасности по безбедност савременог света. Како не бисмо извели погрешно тумачење религијског екстремизма, Симеуновић сматра да се „на религијски фундаментализам обично, и то са доста права, гледа као на изричито милитантну појаву, а разлози милитантности религијског фундаментализма су следећи:”²²¹

1. Ново је увек спорно, бар за старо;
2. Ново мора бити сматрано милитантним, бар од онога против кога настаје;
3. Онај који не може да брани оно што каже и проповеда, не може ни да предводи друге;
4. Искључивост је особина сваке селекције;
5. Клиса конфликта је садржана већ у одлуци избора нечега као „најзад право”;
6. Бог је на „њиховој” страни, али се морају борити да то докажу;
7. Стварајући ново, фундаментализам увек ствара и „друго”, јер он увек долази после, кад нешто већ постоји. Свако надилажење увек подразумева и могућност борбе;
8. Нови идентит само борбом може бити и ојачан и убрзан. Зато фундаментализам треба борбу;

²²⁰ Ибидем, стр. 135.

²²¹ Ибидем, стр. 136.

9. Фундаментализам је створен као негација нечега и као понуда боље одбране од опасности, него што је постојеће. Често се и сам прокламује као покрет спаса од неког зла против којег или није било одбране или та одбрана није била адекватна.

Наведени узроци настанка милитантног религијског фундаментализма изнедриле су и цихадизам као једну од опција исламског фундаментализма. У прилог тој тези Јевтић сматра да „чихадизам тежи да реализује своје политичко-верске циљеве друштвеног препорода путем цихада схваћеног као свети рат (углавном против САД, Запаних држава, Израела и хришћана), иако цихад у исламу има далеко шире значење општег религијској достигнућа... Под цихадизмом не треба подразумевати конзистентну идеологију, већ више варијанту једне те исте идеологије, која се заснива на милитантној интерпретацији Курана. Као и друге идеологије, и цихадизам има своје правце.”²²² Постојање различитих праваца цихадизма треба сагледати у склопу општег ширења ислама. Прогресивни раст муслиманске заједнице има различите узроке у државама Блиског истока и Африке. Блиски исток као колевка ислама претрпео је промене у обредима и испољавању вере и тумачењу религијских списа. У највећој мери разлике су узроковане тежњом да се оствари доминантан утицај у муслиманском свету. Широк простор интерпретације ислама, што је и доволно до настанка различитих верских заједница у оквиру ислама, условљен је проповедањем да сваки верник може непосредно интерпретирати свети текст без посредовања верског ауторитета, али не сме одступати од записаног у светим књигама, тј. текст се не сме мењати или допунити, већ се постојећи записи различито тумаче.

С друге стране ислам је у Африци доживео експанзију у протеклих педесет година током периода деколонизације. У Африци су доминантна верска учења била трибалног карактера, док се након ослобођења од колонизатора све више народа и етничких група окретало религији која је била у супротности и са религијом колониатора. Отворено супротстављање западним вредностима и хришћанству, које проповеда ислам, отворило је широки простор за прихватање ислама у Африци. Разлог за ширење ислама у Африци Симеуновић проналази и у другим узроцима, тј. „колико је у Африци одбацивање

²²² Миролуб Јевтић, *Цихад*, Нова књига, Београд, 1989.

хришћанства чин освете колонизаторима и доказ потпуног ослобођења од њих, толико је и понекад исто тако и прихватање ислама схваћено као додатна освета.”²²³

Рајан сматра да различита тумачења ислама „међу којима постоје немале теоријске разлике”²²⁴ нису умањиле значај цихада за успостављање калифата и „божје државе” свим расположивим средствима и методима, па и употребом силе. Муслимани у Африци, шиити и сунити на Средњем истоку, ма којој етничкој групи припадали, сагласни су у потпуности да је цихад неопходна мера у одбрани ислама и обавеза сваког муслимана.

Нешто шири расправа у оквиру овог поглавља о религијски финансираном тероризму представља неопходан корак за разумевање текста који ће уследити у даљем раду и разграничењу и разликовању појмова који се неретко користе као синоними. Неадекватна употреба појмова екстремизам, фундаментализам, па и радикализам, неретко доводе до забуне и грешака у опису или тумачењу друштвених феномена, посебно када је исламистички тероризам у питању. Детаљнија анализа и одређење поменутих појмова у оквиру овог поглавља омогућиће разликовање и правилну употребу ових појмова, што омогућава да доведемо у везу и објаснимо узроке екстремистичког, фундаменталистичког и радикалног понашања, који се у великом броју случајева манифестују у виду терористичких аката. Такође, шири расправа о религији се намеће као потреба с обзиром на сложеност религије као друштвеног феномена и различита тумачања значаја и улоге религије у друштву. Објашњење религије са становишта различитих наука и научних дисциплина омогућава нам увид у сложеност овог феномена који се манифестује као вишеслојан и вишедимензионалан феномен. Различита тумачања са световног становишта наука и научних дисциплина, и тумачења верских поглавара представља дубоку дихотомију у поимању религије и додатно отежава њено дефинисање. Дубоко супротстављана мишљења о религији, њеном дефинисању, тумачењу и улози коју има у друштву и код појединца, отвара широки простор за манипулацију и индоктринацију. Тај простор манипулације и индоктринације омогућава да се придобију појединци или масе за слепо извршавање наређења верских вођа, која неретко подразумевају и вршење насиља. Насиље у име религије представља окосницу за настанак и развој верски финансираног тероризма.

²²³ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, оп. цит., стр. 138.

²²⁴ Patrick Ryan, „Islamic Fundamentalism: A Questionable Category”, *America*, no. 151, 1984, pp. 437–440.

6.2. Основни филозофски концепти ислама

Једна од најраспрострањенијих религија, ислам, присутан је на свим континентима, „доминантна је религија на Средњем истоку, у Малој Азији, на Кавказу, у северној Индији, у југоисточној Азији, у Индонезији и у северној и источној Африци.”²²⁵ Реч *ислам* потиче из четврте форме глагола *слм*: *аслама*, покорити се, и значи покоривање (Богу); *муслиман* партицип актива са значењем *онај који се покорива*.”(Богу).

Ислам је настао на тековинама постојећих монотеистичких религија, настојећи да афирмише и ретроактивно актуализује континуитет веровања у једног истог бога, кроз реафирмисање истине о „божјој једности и искључивости”, као повратку првобитним и изворним темељима вере.²²⁶ Карадави наводи да је у прилог „исправности” ислама у највећој мери чињеница да је ислам религија која није претрпела реинтерпретације и прилогођавање тренутном религијском расположењу, „све друге религије потпале су под утицај секуларних идеологија заснованих на филозофском и интелектуалном расуђивању једног идеолога или групе мислилаца, или су продукт човека без успостављене потпоре са божанским надахнућем, као што је то случај у Јапану или Кини, или су и поред божанског порекла искривљене људским уопштавањима, уметањима и грубим одступањима од изворне поруке, наводећи пример хришћанства и јудаизма.”²²⁷ У прилог тој тези истиче да је „ислам примењив на сва друштва и времена, која уређује и води човечанство кроз све фазе живота.”²²⁸ На основу изнетих мисли, ислам је религија која је једина дата од бога и примењива је у свим друштвима и временима. Интерпретације ислама на овај начин постављају ову религију на пиједестал међу постојећим религијама.

У којој мери је ислам „божанско надахнуће” које није претрпело измене у светим књигама, најбоље говори чињеница да је Мухамед своје објаве преносио усменим путем и да су након његове смрти оне систематизоване. Такође, примењивост једне религије на све етничке групе или нације представља утопију, јер је већина од њих свој идентитет

²²⁵ Мирча Елијаде, *Водич кроз светске религије*, оп. цит., стр. 178.

²²⁶ „За религију ислама се може рећи да је религија самопредаје: ислам је свесно и на разуму засновано потчињавање условљене и ограничене људске воље апсолутној и свемоћној вољи Бога”. Џон Еспозито, *Оксфордска историја ислама*, оп. цит., стр. 84.

²²⁷ Yusuf al-Qaradawi, 2010., *Islam: An Introduction*, Islamic Book Trust, Kuala Lumpur, p. 176.

²²⁸ Ибидем, стр. 190.

изградила, између осталог, ослањајући се на своја верска уверења, и успоставила просперитетно и напредно друштво. У највећој мери то се односи на Запад где је доминантна протестантска и католичка мисао, и на исток где доминира православље.

За разлику од других монотеистичких религија, Алам истиче да „ислам почива на кодификованом, заокруженом систему верозакона, са јасно дефинисаном улогом и положајем човека и друштва у односу на бога, настојећи да уреди све аспекте бивствовања.”²²⁹ У прилог веровању муслимана да ислам представља последњу божју реч, говори чињеница да после ислама није настала ниједна нова религија „еквивалентног капацитета”. Разлика постоји и у схватању порекла религије. Кубуровић то објашњава да „природне религије својим увиђањем и схватањем природе и створеног света бивају подстакнуте на дивљење и размишљање, док ислам своје порекло не види у човеку већ у богу.”²³⁰ Ово схватање порекла религије у богу, а не у човеку, имало је значајан утицај на улогу и значај цркве, тј. институционалног уређења у исламу. Веселинов објашњава да „веровање по коме између човека и бога нема посредника условило је одсуство цркве у организационо институционалном смислу, тако да, за разлику од хришћанства, у исламу нема тако јасно успостављене и хијерархијски устројене црквене организације, мада верски ауторитети у исламу имају значајну улогу, не само у верском, већ и у ширем друштвеном контексту.”²³¹ И основна догма у исламу почива на веровању и клањању једном и јединственом богу – Алаху и признању Мухамеда за Алаховог посланика. Алах је једини и јединствени бог, док је Мухамед човек, без одлика божанства. Засигурно да је Мухамед значајна личност у исламу, с обзиром на то да су божје објаве посредством анђела Гаврила упућене њему да пренесе људима. Међутим, значај Мухамеда се ту исцрпљује, он је посланик са задатком да пренесе божју вољу људима, а у њему нема божанског.

Без обзира на небожанску природу Мухамеда, на основу његових исказа и Курана, настао је исламски монотеизам. Садржајно, појмовно значење ислама и његову суштину

²²⁹ „Ислам није само вера већ и морални кодекс, друштвена, културна и политичка пракса”. Халед Алам, *Глобални ислам*, оп. цит, стр. 17.

²³⁰ Зорица Кубурић, „Две представе бога у религијском искуству”, *Гледишта, часопис за друштвену критику и теорију*, бр. 3–4, стр. 129.

²³¹ „У исламу нема службених свештеника који сами себе усталичују на вођствене дужности, већ учени људи у стварима вере, бирани од верника или од државе, подучавају народ шта је дозвољено а шта није.” Драган Веселинов, *Мухамед на Исусовом крсту – политичка економија ислама*, Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 69.

изложили су исламски теолози, правници и филозофи на начин, који у основи открива суштину куранског монотеизма:

Керимов сматра да муслимани сматрају да је „Алах један, он нема себи равног, чује види... Он није тело, није материјална ствар, није величина, није форма, није крв, није душа, није супстанца, нема боју, укус, мирис, чврстину, топлоту, хладноћу, влажност, сувоћу, дужину, ширину, дубину, идентичност, различитост, кретање, мировање... Он, такође, не прихвата ни поделе, ни кретање, ни појаву, ни завршетак, ни правац, ни десно ни лево, ни испред ни иза, ни горе ни доле, ни место, ни пространство њега не обухвата... Контакт, удаљавање и оваплоћење на Њега не могу бити примењени... Он не може бити одређен било каквим атрибутом који је додатак творевинама... Не може се рећи ни да је Он коначан. Он не може бити одређен ни мером, ни кретањем у било ком правцу... Он је неодређен, није рођен и не рађа. Њега човек не може да одреди по аналогiji... Он је први и пре свега... Он је тај који је претходио створеним стварима и постојао до стварања... Очи га не виде, погледи Њега не обухватају, машта га не досеже... Он се не чује... Он јесте биће, али не као друга бића... Он је једини вечан, не постоји ништа што је вечно осим њега, други бог сличан њему.”²³²

Наведена суштина ислама можда најбоље осликава филозофско схватање куранског јединственог бога – Алаха, који је невидљив и не може бити представљен. Хамидулах то објашњава на следећи начин „признајући вечност бога, ислам природно иступа и против антропоморфизма и против апстраховања идеје бога, како је Алах јединствени и једини бог.”²³³ Надаље, Халиловић објашњава да је основна догма ислама императив да је у животу муслимана, који треба да буде у складу са том главном догмом ислама, „што представља јединство њених духовних и материјалних аспеката, јединство религиозног и световног, а по којима су Куран, шеријат и муслиманска култура неодвојиви од монотеизма.”²³⁴

²³² Гасым Керимов, *Шариат: Закон жизни мусльман*, Диля, 2010. р. 14.

²³³ „Бог је један, али може да поступа на све начине. Одатле многострукост његових атрибута.” Мухамед Хамидулах, „Увод у ислам”, *Старјешинство исламске заједнице Сарајево*, III издање, стр. 61.

²³⁴ Исламска уметност, према учењу Курана и шеријата апстрактно представља лепоту и величину тог света, забрањујући сликање живих бића, да би се избегло клањање идолима (зато у цамијама, верским школама, не постоје слике живих бића, портрети, статуе и сл.). Куран и шеријат не дозвољавају коришћење „лика” бога у материјалном оваплоћењу у виду статуе, портрета, иконе за украшавање цамија за време религиозних празника или обављања обреда. Божански сакрални ред стварања света добија свој одраз у геометријској пропорционалности орнамената, у музичкој

Поред наведених основних карактеристика ислама, неопходно је и навести основне темеље вере. Мехмедовић истиче да поред непостојања општеприхваћеног и јединственог става имама, међу исламским теолозима влада већинско становиште да темељне истине вере чине:²³⁵

1. Веровање у бога;
2. Веровање у божје анђеле;
3. Веровање у божје књиге;
4. Веровање у божје посланике;
5. Веровање у судњи дан;
6. Веровање у божје одређење и вољу.

Веровање у бога исказује се у прихватању сведочења „да нема другог бога осим Алаха”. Прихватање сведочења подразумева потпуну усклађеност свих људских активности са поменути прихваћеним сведочењем. Наведена веровања Халиловић објашњава да је „веровање у бога, у Његово јединство, као и веровање у нужност веровесника и у живот после смрти, јесу урођена веровања на основу тако врсног човековог стварања... Човекова сазнања и мудрости које у себи поседује, имају веома јаку везу с куранским ставцима у којима се говори о посебном стварању човека као и о сведочењу људи да је Бог један... Повезаност онтолошког света с прописима које је Бог одредио, као и јединство између религије и разума, засновани су на човековој истинољубивости која је сигурни плод човекове фитре.”²³⁶ Урођена веровања и човекова сазнања и мудрости подразумевају да је „Веровање у бога, поред негације придавања божанских атрибута другим бићима, подразумева истовремено потврђивање његове немерљивости са било чим постојећим.”²³⁷ Бог је, дакле, у исламу категорија недокучива људској спознаји, тако да је и одређење његове суштине питање о коме се у исламу не води расправа.

хармонији звукова у ритмичности кретања. Техран Халиловић, „Урођене идеје у исламској филозофији”, *Центар за религијске науке Ком*, вол. 6, бр. 1, стр. 4.

²³⁵ Поменути имански услови своје упориште налазе у хадису који је записао Муслим: „Веровање (иман) јесте да верујеш у Алаха, његове мелеке и његове китабе, посланике и Последњи дан, и да верујеш у Алахаву одредбу, било добро или зло. Ахмед Мехмедовић, *Збирка хадиса – Тако је говорио Мухаммед Ресулллах*, Графичар, Тузла, 1991, стр. 25.

²³⁶ Техран Халиловић, „Урођене идеје у исламској филозофији”, оп. цит, стр. 5.

²³⁷ „Божја својства се у Курану описују различитим придевским квалификативима, али их у збиру најпотпуније одсликавају најлепша имена, за која се традиционално узима да их има 99. Ахмед Мехмедовић, оп. цит. стр. 74.

Анђели или мелеци, (као исламски термиолошки еквивалент), преносе божје објаве људима. С обзиром на то да је бог недокучив човеку и као савршенство непојмив људској свести и разуму, мелеци, као вишадуховна бића, преносе људима божје објаве и поруке.

Према Халиловићу „човек има предиспозицију да узвиси своје биће и да допре до надматеријалног света, односно, да обогати своје биће и надиђе ограничености материјалног света... Бог је потчинио за човека све што је на Земљи и све што је у небесима, поставио га је за свог намесника и наредио мелецима да му се поклоне и учине сецду.”²³⁸ Мелеци су у служби бога, а људима који допру до надматеријалног света преносе поруке, објаве и упознају их са надматеријалним светом.

Објаве од бога које су забележене у светим књигама представљају континуитет са постојећим монотеистичким религијама и значајан услов исламске вере. Свете књиге у исламу представљају кодификацију божјих порука, које су људима преносили посланици, а у којима су садржани прописи о животу и веропрактиковању. Одступање од забележених божјих упутстава и објава дозвољена је за све свете списе које су претходиле Курану, јер „по муслиманском схватању, Куран претходи стварању света. Мајка књиге би био један примерак Курана исписан на небу. Ислам нарочито негује писмо и калиграфију. Светост Курана шири своје зраке на читаву писменост.”²³⁹ Куран је темељ исламског веровања, закона и упутства за веровање сваког муслимана.

Значај посланика у исламу огледа се у чињеници да је посланик посебно одабран човек од бога коме је упућена бажанска порука да је, посредством мелека, пренесе људима. Куран у више наврата говори о пророку. Божићка то објашњава веровањем да „посланик верује у оно што му се објављује од Господара његова, и верници – сваки верује у Алаха, и мелеке Његове, и књиге Његове, и посланике Његове; Ми не издвајамо ниједног од посланика Његових; И они говоре: чујемо и покоравамо се; опрости нам, Господару наш; Теби ћемо се вратити;”²⁴⁰ Помињањем и других посланика, ислам прихвата да су Мухамеду претходили други посланици, али Мухамед је последњи божји посланик са којим је завршен посланички низ. Мухамедове објаве, оличене у Суни посланика, представљају један од основних извора исламског закона које подразумевају животну праксу и

²³⁸ Техран Халиловић, „Смисао живота у Табатабајијевој филозофији”, оп. цит, стр. 100.

²³⁹ Јадранка Божић, „Антрополигија књиге и читања”, *Народна библиотека Србије*, бр. 1, стр. 13–46.

²⁴⁰ Сура Крава, ајет 285.

веровање и обавезу сваког верника да поступа у складу са њима. Сваки верник сведочи изговарањем Шехаде (изјаве – заклетве) да „Нема другог Бога осим Алаха! Сведочим да је Мухамед Алахов Посланик!” Изговарањем шехаде верник се покорава Алаху, али и отвара пута за опрост грехова и улазак у џенет (рај) и избављење у судњем дану.

Како објашњава Танасковић, у исламу судњи дан представља дан у коме ће сваком човеку бити предочена његова добра и лоша дела, према којима ће бити награђен или кажњен.²⁴¹ Веровање у *Последњи дан*²⁴², *проживљење* и *Судњи дан* је један услова који муслиман мора испунити да би се сматрао верником. Судњи дан је, дакле, уверење да ће Алах проживети и извести људе из њихових гробова, а затим ће им судити за њихова дела, награђивати и кажњавати, све док становници Џенета и Џехенема не заузму своја вечна станишта.

Према исламском веровању, бог је извор и крај свега, „Бог је Први и Последњи, Видљиви и Невидљиви”; „Први” зато што је извор и почетак из кога су настала сва створења и бића, а „Последњи” зато што се Богу враћа не само душа човекова, него и сва бића. „Ми смо Божји и Њему ћемо се вратити.”²⁴³ Бог се помиње и као светлост небеса и земље (2:156), јер као стваралац свега извукао сва бића из мрака и упутио их ка излазу са стрампутице и ништавила. У истом се објашњава да „без Бога се не може дати никакво оправдање за настанак и континуитет постојања живих бића, посебно човека... зато у куранском речнику „божанска светлост” нема искључиво метафизичку и онтолошку димензију, већ се протеже и на човека.”²⁴⁴ Бог је створио сва бића и све што га окружује и упутио га на прави пут и учинио универзум, али и човека сврсисходним и целисходним битством. Верник корача путем светлости и ходи ка богу док су „дела неверника као варка у равници у којој жедан види воду, али кад до тог места дође, ништа не нађе... или су као тмине над

²⁴¹ „У Курану се на близу триста места говори о Судњем дану и начину на који ће добра дела верника бити награђена”. Дарко Танасковић, *Ислам : догма и живот*, оп. цит., стр. 89.

²⁴² „У апокалиптичкој есхатологији, космичка скала времена поставља се у први план, а Страшни суд и загробни живот премештају се из позадине људских умова, такорећи у сам фронтални режањ. Крај постаје близак, неминован, док се знакови Страшног суда јављају један за другим или док се циклуси апокалипсе постепено затварају. Заиста, ова тема је до те мере присутна у светој књизи ислама, да је поједини аутори називају основом исламске вере. Свакако да је ово видљиво и из самог Курана: ако је веровање у вечни живот „један од главних исламских темеља” онда Страшни суд – час када ће се тај живот очитовати и „показати у правом облику” – наткривљује тај темељ ослањајући се на пет стубова вере и подсећајући непрестано муслимане на бескрајне ужасе џехенема.” Марко Пишев, „Верујем у Бога и Судњи дан”, *Етноантрополошки проблеми*, вол. 8, бр. 1, стр. 223.

²⁴³ *Исламско веровање*, Културни центар Ирана, Београд, Доступно преко: <http://www.iran.rs/Ислам/> Исламско веровање .aspx, (приступљено 30. новембар 2012),

²⁴⁴ Ибидем, (24:39–40).

дубоким морем које прекривају таласи све један за другим, изнад којих су облаци, све тмине једне изнад других.”²⁴⁵ С обзиром на то да је бог све и свја у исламу и представља срж и централно место ислама, сваки верник се покорава богу и поступа по његовим заповестима. Поступање по божјим заповестима прихвата се божја воља и божје одређење.

Наведени стубови вере приметни су и код других монотеистичких религија. Одступање од других монотеистичких религија садржано је у детаљима, „да није детаља који су у хадисима додати уз ових шест стубова вере, теоретски би за већину хришћана или јевреја било могуће да се придржавају исламских стубова вере, а да ипак остану припадници сопствених религија. Због тога већина познавалаца муслиманског верског права не прихвата да се стубови вере прогласе довољним, доказом припадности исламу, а да уз њих не иде и пет стубова ислама.”²⁴⁶ Континуитетом догме „народа са Књигом” која је у исламу прихваћена као основа кроз даљу надоградњу креиране идеологије ислама.²⁴⁷

Разматрања ислама са становишта религијске типологије у значајној мери ће помоћи у одговору на филозофски концепт ислама. У периоду исламске историје, коришћени су различити начини да се објасни филозофија ислама. Халиловић наводи да „према најкраћем решењу, без опширних објашњења и компликованих појмова, можемо навести две својствености исламске филозофије, и то су: исламска својственост и филозофска својственост... Мисао која садржи у себи обе особине, јесте исламска филозофија.”²⁴⁸ Схватање исламске филозофије потиче од уверења да ислам потиче од бога а не од човека, да ислам садржи спознајна и истинита сазнања и да ислам на различите начине износи филозофске пропозиције. На основу наведеног, решење проблема исламске филозофије и њене оригиналности садржи се у томе да разумемо поглед муслиманског филозофа на ислам и однос који он успоставља са религијским предањима.

²⁴⁵ Ибидем, (24:39–40)

²⁴⁶ Џон Еспозито, *Оксфордска историја ислама*, оп.цит., стр. 104.

²⁴⁷ Драган Симеуновић различита одређења појма идеологија своди на два основна, а по којима је идеологија „укупност друштвене свести ових или оних облика социјалних обједињења (класа, нација, држава, друштвених група, организација и сл.)” и „специфична појава у друштвеној свести мање или више нетачна, илузорна, ограничена свест, која настаје услед дејства друштвених чинилаца (структуре, социјалног положаја и одговарајућих интереса) на сазнање, чега међутим, субјекти идеолошког мишљења нису свесни”. Драган Симеуновић, *Теорија политике – ридер – I део*, оп. цит., 2002, стр. 201.

²⁴⁸ Техран Халиловић, „Оригиналност исламске филозофије”, оп. цит. стр. 2.

Халиловић надаље објашњава да „муслимански филозоф, ако је најпре муслиман, чврсто верује у исламску религију, попут свих његових истомишљеника... На основу тога, он верује да су исламска предања објављена од стране бога, ради човекове упуте и спаса, те стога нипошто не сумња у њихову истинитост.”²⁴⁹ Чврсто веровање у исламску религију не подразумева да муслиман безрезервно верује у свако предање. Веровање у нека исламска предања представља исправан темељ вере, јер ће те тврдње да представљају истину, с обзиром на то да ће бити истоветне. Претходно религијско сазнање и искуство омогућава муслиманском филозофу да рационалном спознајом изведе већи број закључака о филозофији ислама.

Поштујући све норме и законе филозофског истраживања истине, муслимански филозоф настоји да користи разоткривену истину и доводи је у везу са објављеном истином или упућеном истином. Као основне постулати који су нам потребни да бисмо схватили исламско својство исламске филозофије Халоловић наводи следеће:²⁵⁰

1. Ислам потиче од бога, а не од човека;
2. Ислам садржи истинита и спознајна предања, а не само мотивациона;
3. Ислам на различите начине износи филозофске пропозиције.

Својства исламске филозофије постављена на овај начин заступају став да је однос филозофије и ислама транспарентан и да ислам и филозофија немају противречне ставове. Ислам као религија сматра да може да утиче на паралелне спознајне поретке. Ставове за овакво тумачење проналази у помињању филозофских расправа које су тема у исламу и

²⁴⁹ Ибидем, стр. 9.

²⁵⁰ Прва карактеристика, нужна за схватање суштине исламске филозофије, јесте то да је ислам религија коју је Бог, односно Прва истина, у ширем смислу, створио. Стога није прихватљива сумња у изворност религије, јер је њен извор Бог, тј. Истина. Потребно је да укажемо на разлику између онтолошког и епистемолошког порекла религије. Епистемолошко порекло религије јесу разум и свети текстови, а овде је реч о онтолошком пореклу религије, који јој пружа егзистенцију, а то је Бог. Многи заговарају мишљење да религија, у најбољем случају, буди чиста људска осећања и подстиче раст позитивних емоција у народу, те да није способна, нити надлежна, да износи спознајне чињенице и да разоткрива истине света. Истинитост Бога, као створитеља и делатног узрока религије, сама по себи не угрожава могућност нити исправност наведеног схватања. Међутим, многа предања у религијским текстовима која се баве разним темама, као што су порекло створења, човек и ступњеви његове душе, природни свет, па и проживљење (живот после смрти), указују на то да ислам као религија садржи и спознајна предања, без обзира на други део који је намењен за мотивацију и који буди емоције у човеку. Пре него што објаснимо начине уприсутљености филозофије у исламу, требало би напоменути да синтагма „филозофска питања”, односно „филозофске пропозиције” има два значења. У једном значењу, то су питања или пропозиције који се изучавају у филозофији на рационалан начин, испуњавајући све захтевне норме филозофског мишљења. Некада, та синтагма се односи у ширем смислу на сва питања и пропозиције који могу бити изучавани у филозофском поретку, и то представља њено друго значење, које се поистовећује са општим онтолошким питањима. Ибидем, стр. 7.

које се помињу у Курану. У прилог тој тези Халиловић сматра да је „главно средиште одговора на сва поменута питања, као и на важније питање о општем описивању исламске филозофије, повезано са начином на који муслимански филозоф сагледава и доживљава ислам, дакле, решење проблема суштине исламске филозофије и њене оригиналности садржи се у томе да разумемо поглед муслиманског филозофа на ислам и однос који он успоставља са религијским предањима.”²⁵¹

Муслимански филозоф у разматрању исламске филозофије чврсто верује у исламску религију, што одређује основни принцип, став и суд филозофа о исламској филозофији. Објаве пророка Мухамеда, тј. божје поруке, сматрају се истинитим и не доводе се у сумњу. Међутим, исламски филозоф нема обавезу да безрезервно верује у свако исламско предање. Приступ у разматрању исламске филозофије подразумева да филозоф има темељно веровање у вези са одређеним деловима ислама.

Филозофско разматрање ислама заснива се на откривеној истини и исламском предању. У потрази за рационалном филозофском истином, муслимански филозоф употребљава истину представљену у божјим објавама и настоји да је доведе у везу са филозофијом, тј. настоји да истину спозна ревелацијом како би извео закључке у рационалној спознаји истине.

У разоткривању истине употребљавају се правила и норме филозофског изучавања истине, али се полази од разоткривене истине која се доводи у везу са филозофским истинама. Исламска филозофија настоји да религијске објаве објасни на основу филозофских истина и да протумачи ревелацијску истину научним сазнањима које пружа филозофија. Јер како каже Халиловић „филозофија која је, у светлу предзнања муслимана, надахнута исламским предањима, назива се исламска филозофија.”²⁵²

На основу свега наведеног, исламска филозофија представља спој религијског божјег надахнућа и употребе виталног разума, који се манифестује у исламском друштву, почевши од периода када старогрчка филозофија није још била преведена. Оно што је у исламском друштву названо филозофијом, јесте традиција рационалног сагледавања

²⁵¹ Ибидем, стр. 9.

²⁵² Ибидем, стр. 10.

истине, о којој, по муслиманима, најизвесније описе нуди религија. Из тог разлога, рационално схватање, уколико жели да разоткрије истину, мора да се осврне и на религијска предања. Појава грчког термина *филозофија* у исламском свету, у деветом веку, искључиво показује да су исламски научници усредсредили већу и систематизовану пажњу на све оно што су до тада учинили, као што је случај са називом филозофија и у самој древној Грчкој, одакле и потиче та реч и где је, њеном појавом, знатно поспешена традиција рационалног размишљања.

Није сасвим оправдано то што многи оријенталисти исламску филозофију називају арапском филозофијом. Главни доказ који износе присталице овог именовања јесте то да сви филозофи у исламском свету нису били муслиманске вероисповести. Важно је истаћи, с тим у вези, да је већина исламских филозофа персијског порекла, што нам онемогућава да схватимо исламску филозофију као арапску, у смислу националног. На другој страни, ако су меродавни арапски језик и култура, сасвим је очигледно да је тај језик, пре свега зато што је курански и религијски, посебно распрострањен међу неарапима. Без оспоравања назива арапска филозофија, ова констатација нас враћа на почетни став да је филозофија у исламском свету потпуно оправдано и пре свега, исламска.

6.2.1. Појава ислама и активност пророка Мухамеда

Ислам је најмлађа монотеистичка религија. Настао је у седмом веку на Арабијском полуострву, на основу предања Мухамеда. Активности пророка Мухамеда више су позната из историјских предања, него из аутентичних историјских докумената. Значај појаве Мухамеда оставио је дубоки траг на верске, културолошке и цивилизацијске односе народа на Блиском истоку, али и на читаво човечанство.

Историјске чињенице о животу пророка Мухамеда нису у потпуности утврђење и постоји више верзија или биографија. Познато је да је рођен у Меки око 570. године, и да је припадао клану Хашемита племена Курејш.²⁵³ Временом, племе Курејш је увећавало своје

²⁵³ Muhammad Husayn Haykal, *The Life of Muhammad*, North American Trust Publications, Indiana, 1976. p. 48.

богатство тргујући са Сиријом и Јеменом, чиме је Мека добијала све већи значај као трговачка регија. Махмуд објашњава да је након тога, Абдел Муталиб „схватио колико је хаџилук важан за Меку и приступио потписивању великог броја уговора са суседним племенима, како би их подстакао на долазак у Меку која је у то доба имала око три стотине различитих идола, као божанства сваког племена.”²⁵⁴ Арабијско полуострво представљало је у то време тампон зону између Византије на западу и Сасанидског царства на истоку, али и територија на коме су се царства сукобљавала. Арабија је била и место сусрета и боравка припадника различитих етничких и верских група. Византија је утицала на стварање велике хришћанске заједнице у Арабији, у којој су већ постојале заједнице припадника зороастризма, јудаизма, монофиза и несторијанаца, док су номадска племена поштовала своје идоле. Чести сукоби племена и ратови са царствима која су се простирала дуж Арабијског полуострва, одвела су и Мухамеда у ратне походе. Након суделовања у ратним походима, Мухамед се настанио у Меки и оженио једну од најбогатијих трговкиња, Хадицу.

Након венчања, и продужења лозе, Мухамеду су се приказале прве објаве. Махмуд бележи су му се „прве објаве приказале 610. године када му се обратио анђео Гаврило (Gabriel) и затражио од њега да чита (објављује), што је садржано у Сури 96: Читај, племенит је господар твој, који поучава перу, који човека поучава ономе што не зна...”²⁵⁵ Након прве објаве, Мухамед прихватио и друге вернике, а Хадица је прва прихватила нову веру. Прве објаве, прво су прихватили његови рођаци, а три године касније одлучује да их јавно објави. У почетку, Мухамед није имао успеха у својој мисији и постојао је велики отпор према његовој пророчкој делатности. Под великим притиском, Мухамед са својим присталицама напушта Меку и одлази у Медину.

У Медини је Мухамед имао далеко више успеха. Посредовао је у многим споровима између зараћених племена и приступао потписивању споразумима са свим мединским племенима. Како би стабилизовао политичку ситуацију, Мухамед је сачинио декларацију која је одредила права и обавезе припадника племена у Медини „у којој је садржано 47 чланова и у првом се наводи у име бога милостивог, самилосног, да је ово документ од

²⁵⁴ Abu-Saud, Mahmoud, *Concept of Islam*, American trust Publications, Indiana, 1983. str. 23.

²⁵⁵ Ибидем, стр. 35.

Мухамеда, пророка, мир с њим, којим се уређују односи верника и муслимана и оних који их следе, придружују им се и сарађују са њима.”²⁵⁶

Прихватањем декларација од верских и етничких група у Медини, политички положај Мухамеда се учврстио. Временом су јевреји насељени у Медини одбацили декларацију, због чега су били протерани уз примену силе. Након Јевреја, протерани су и припадници других религијских и етничких заједница који нису прихватили Мухамедово учење. Политички, економски и војни успеси Мухамеда, омогућили су му да придобије велики број верника на Арабијском полуострву.

Ислам је прихваћен и у Меки, која се дуго супротстављала новом учењу, а на поклоњење у Медину долазиле су племенске старешине из Омана, Јемена, Бахреина и источног дела Арабијског полуострва. Нова вера рођена на Арабијском полуострву помирила је зарађена и сукобљена племена у региону и поступно постајала интегративни фактор. Нова вера изнедрила је и поглавара племена или врховног вођу, коме су се поклонили представници племена и кога су беспоговорно пратили.

У том периоду настају и нове суре (курански стихови), које су биле духовног и законодавног карактера. Суре су обухватиле више области живота, тј. били су прописи којих су муслимани морали да се придржавају. Законодавни карактер неких сура послужио је за настанак шеријата, који је у наредном периоду представљао закон, коме сви муслимани морају да се покоравају. С обзиром на то да је у исламу Алах носилац суверенитета,²⁵⁷ шеријат је представљао неку врсту устава, а високи верски поглавари представљали су више тумаче шеријата, него представнике власти.

Потежица наводи да је „током мединског периода, успостављено три фундаменталне поставке нове вере: – веровање у једног Бога и одбацивање свих идола; – веровање у Мухамеда као божјег пророка; – веровање у судњи дан... овима је додато неколико обавезних елемената: обавезна молитва, пет пута на дан; пост током месеца Рамазана; плаћање добротворног прилога (зекат); хаџилук у Меку; џихад, свети рат против идолопоклоника... поред тога, придодато је низ правила о друштвеном животу, као што су

²⁵⁶ Ибидем, стр. 50–53.

²⁵⁷ Оливер Потежица, *Исламска република Имама Хомеинија: Појам суверености у делима Имама Хомеинија*, Филип Вишњић, Београд, 2006, стр. 21.

брак, развод, наследство итд.”²⁵⁸ У наведеним фундаменталним поставкама вере помиње се и дихад као свети рат против идолопоклоника. Различите интерпретације дихада довеле су до стварања оштро супротстављених ставова да ли је у питању духовна борба, тј. ненасилно придобијање верника, или дихад подразумева и екстремне и насилне методе у придобијању верника и ширење вере.²⁵⁹ Одговор на ово питање и различите интерпретације одговора на ово питање пружићемо у наредним поглављима.

У новонасталој муслиманској држави, извршна и законодавна власт била је оличена у шефу државе Мухамеду, који је постављао све високе званичнике, гувернере, судије и војне команданте. У његовој надлежности било је и искључиво право потписивања уговора, проглашење рата и управљања финансијама. Млада држава функционисала је као стабилна држава без великих друштвених или политичких проблема, чије је везивно ткиво представљала нова религија ислам. Први проблеми јавили су се убрзо након Мухамедове смрти. Основно питање, које и данас представља осу сукоба муслимана, било је ко ће предводити муслимане након Мухамедове смрти. С обзиром на то да Мухамед није имао мушке наследнике, у муслиманској заједници поставило се питање ко полаже право да буде предводник муслимана и како то право стиче. Бедуинска традиција (сунити) сматра да наследника бира муслиманска заједница, док су шиити заступали став да наследник мора бити у крвном сродству са Мухамедом. У првим годинама након Мухамедове смрти, ова различита тумачења наследника првог муслимана нису се прихватала као велики проблем, али је баш то питање покренуло дубоки раскол и поделу између сунита и шиита који траје

до данашњих дана.

²⁵⁸ Moojan Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University Press, New Haven and London, 1985, p. 8.

²⁵⁹ Џевад Галијашевић објашњава манипулацију по питању дихада и ислама у савременом свету на следећи начин: „Концепт *Даве* базиран је на ненасилниом активностима усмереним ка обнављању исламског друштва путем едукације, религијског рада и побољшања социјалног стања друштва. Заправо, концепт *Даве* је концепт већине у муслиманском свету. Насупрот овом концепту и схватању налази се *дихад* који се опет тумачи од случаја до случаја, од религијског ауторитета до локалних имама. *Дихад* се од стране умерених муслимана у исламу тумачи као духовна борба. Потпуно је друга слика у свету радикалних исламиста где се *дихад* тумачи као једини начин вођења ратова у складу са исламским правом. По овом тумачењу, оправдано је водити ратове из више разлога укључујући и ратове против *неверника* као и ратове против самих муслимана који доводе у питање ауторитет Ислама.” Џевад Галијашевић, *Тероризам у Аустрији; Беч европски центар вехабизма*, оп. цит., стр. 10.

6.2.2. Сукоб око наследника пророка Мухамеда

Након упокојења пророка Мухамеда, прво питање које је поставила муслиманска заједница било је ко ће наследити пророка, ко ће постати вођа младе муслиманске заједнице. Одговор на то питање пружиле су две различите школе мишљења. По схватању једне верске групе муслимана, пророка треба да наследи особа која задовољава верске и моралне критеријуме које је поставио Мухамед, и да је у муслиманској заједници препозната као честита, храбра, скромна и ревносна особа. Та особа није нужно морала да буде у крвној вези са особом коју наслеђује, већ је неопходно да стекне поверење најуглашних верских представника и да је способна да води заједницу. Ова пракса у највећој мери ослања се на дотадашњу бедуинску традицију која је трајала вековима пре настанка ислама. Заступници овог начина избора наследника и предводника исламске заједнице су сунити.

Друго верско учење заснива се на крвној вези. Пророка Мухамеда, по другој школи мишљења, може да наследи само неко ко је у крвној вези са пророком. Ова група се назива шиити (следбеници, шиат Али – следбеници Алија).

Без обзира на суштинске разлике у начину избора предводника муслимана, до сукоба између ове две школе мишљења није дошло. За Мухамедовог наследника изабран је његов таст и пријатељ Абу Бакр (*Abdulah bin Abi Kahafa Osman bin Amer al Tajmimi*). Сауд (*Abu-Saud, Mahmoud*) наводи да „постоје разне верзије око тога како је Абу Бакр изабран за калифа, али се сви слажу око тога да је на скупу групе најуглашних муслимана одлучено да управо он буде следећи вођа, с обзиром на то да је био један од оних који су поседовали све неопходне квалитете да буде нови предводник муслимана.²⁶⁰ Постоје разна тумачења о начину и условима у којима је изабран Мухамедов наследник, која се разликују по детаљима у зависности ко их је забележио.

Једна записана прича наводи да је Абу Бакра подсетио Ансаре, који су се окупили да изаберу наследника, да су мухацири били први који су прихватили ислам и да је пророк захтевао да наследник буде из клана Курјеша, на шта су Ансари одговорили потврдно и

²⁶⁰ Abu-Saud, Mahmoud, *Concept of Islam*, op. cit, p. 17.

прихватили Абу Бакара као наследника, како наводи Сабри.²⁶¹ Наредна верзија проглашења Абу Бакра за Мухамедовог наследника објашњена је његовим обраћањем окупљеним верницима „Алах је задовољан првим муслиманима, мухаџирима и енсаријама и свима онима који их следе добра дела чинећи, а и они су задовољни Њиме: за њих је Он припремио џенетске башче кроз које ће ријеке тећи, и они ће вјечно и заувјек у њима боравити. То је велики успјех.”²⁶² Те речи су увериле Ансаредата да је Абу Бакра достојан наследник Мухамеда. Трећа верзија помиње да је главни спор избио између Медињана и Меканаца. Након дуготрајног већања грана из курејшитског племена је победила, и шура је прихватила компромисно решење да Абу Бакар буде први калиф.²⁶³ Наведене верзије за избор Абу Бакра за наследника Мухамеда разликују се само у детаљима, док је суштинска разлика маргинална.

Шиити сматрају да је избор Абу Бакра текао нешто друкчије. Они сматрају да су били презаузети припремама за сахрану пророка Мухамеда и да нису питани за избор вође, већ су о избору Абу Бакра накнадно обавештени. Шиити нису били резигнирани оваквим избором јер као су сматрали „Шиизам почиње са првим ословљавањем учињеним у вези са Алијевим пратиоцима (*Схи`ах-и Али*), првог вође из посланикове породице за време живота самог посланика. Свети посланик је за време првих дана свог посланства, када му је на основу Курана наложено да позове своје најближе сроднике у своју религију, јасно рекао да ће онај ко први прихвати његов позив, постати његов заменик и наследник. Али је био тај који је први искористио и пригрлио ислам. Посланик је прихватио Алијево приклањање вери и на тај начин испунио своје обећање”²⁶⁴

Шиити сматрају да је Мухамед изабрао Алија за наследника ослањајући се на записе арапског историчара Табарија који је забележио да се Мухамед обратио припадницима клана Хашемита у Меки следећим речима: „Ово је мој брат, мој повереник и наследник међу вама, зато га слушајте и покоравате му се.”²⁶⁵ Наводе се и други примери који говоре у прилог овој тези. Ноћ пред одлазак Мухамеда из Меке у Медину, када су се Мухамедови противници спремали да га убију, Мухамед је упитао Алија: „Хоћеш ли лећи

²⁶¹ Ибидем, стр. 19.

²⁶² Куран са преводом, превео Besim Korkut, Сура 9, „Покајање”, стр. 203.

²⁶³ Lesley Hazleton, *After the Prophet, the epic story of the Shia – sunni split*, Penguin Books, London, 2009. str. 62–63.

²⁶⁴ Табатабаи Мохамед Хосеин, *Шиџе у Исламу*, Културни центар Амбасаде Исламске Републике Иран у Републици Србији, Београд, стр. 47.

²⁶⁵ Moojan Momen, *An Introduction to Shi'ite Islam*, op. cit., p. 12.

у мој кревет ноћас, тако да они помисле да ја спавам, како бих био поштеђен њиховог прогона? Али је прихватио Мухамедов предлог.”²⁶⁶ На фестивалу у Гадур Хуму, Мухамед је рекао да „онај ко признаје мене као свог вођу, признаће и Алија као свог вођу.”²⁶⁷ У овим речима настаје једно од првих неслагања шиита и сунита. Шиити сматрају да „нема бога до Алаха, Мухамед је његов пророк, а Али је извршилац Алахове воље (*la ilaha illalah, Мухаммадан расул Аллах wa Алиах वालीуллах*),” док код сунита постоји само „нема бога до Алаха, Мухамед је његов пророк (*la ilaha illalah, Muhammadan rasul Allah*)”.²⁶⁸

Суните и шиите су сагласни да нема бога до Алаха и да је Мухамед његов пророк, али само шиити прихватају Алија као извршилаца воље Алаха. Неслагања настају и у тумачењу последње Мухамедове жеље, док је лежао на посмртној постељи. Шиити наводе да је Мухамед тражио перо и папир како би забележио своју жељу да Али буде његов наследник, док сунити сматрају да је то неистина и да не постоји писани траг о последњој Мухамедовој жељи, што је истина.

Наведене приче сунити сматрају се невередостојним, јер у збиркама хадиса нигде експлицитно није наведено да је Мухамед одредио било кога за наследника. Наведене збирке хадиса шиити не признају позивајући се на друге збирке хадиса које су код шиита канонизоване.²⁶⁹

Наведени примери осликавају узроке поделе муслимана на различите деноминација, мада неки аутори сматрају да је подела на деноминације уследила у другој половини седмог века, а након смрти Мухамеда. По тим наводима први сукоб у муслиманској заједници избио је 656. године када је трећег калифа Османа наследио Али ибн Абу Талиб. Клан

²⁶⁶ Табатабаи Мохамед Хосеин, *Шиите у исламу*, оп. цит., стр. 187.

²⁶⁷ Ибидем, стр. 187.

²⁶⁸ Vali Nasr, *The Shia Revival*, W.W. Norton and Company, New York, 2006. p. 38.

²⁶⁹ Сунити негирају веродостојност изнетих прича, позивајући се на збирке хадиса у којима нигде није експлицитно наведено да је Мухамед одредио било кога за свог наследника, укључујући и брата од стрица и зета Алија. Постоји шест главних збирки хадиса које признају сунити, међу њима и збирка коју је сакупио Имам Бухари. Његова збирка се зове „Сахих Бухари” и има 7275 хадиса. Осталих пет су сакупили Муслим ал Хаџац (Сахих Муслим), ал-Насаи (Сунан ал Суџра), Абу Давуд (Сунан Абу Давуд), ал-Тирмизи (Сунан ал Тирмизи) и ибн-Маџа (Сунан ибн Маџа). Постоји читав низ мање уважаваних збирки хадиса. Збирке на које се позивају сунити доступно на: <http://quranskaproturjesja.blogspot.rs/2015/01/kojezbirke-hadisa-koriste-suniti.html>, (приступљено 16. августа 2017). Шиити признају друге збирке хадиса. Постоје четири збирке које су се најраније појавиле, а које су признате код шиита као канонизоване. Ове четири збирке су приредила тројица аутора, позната као „три Мухамеда”: „Ал Кафи фи Илм ад-Дин” (Довољан у верској науци) од Мухамеда ибн Јакуба ал Кулајнија ал-Разија, (умро 939.), која је једина од ове четири збирке која садржи одељак о фундаментима религије (ушл ад-дин); „Ман ла уахџуруху ал факих” (Онај ко нема факиха), од Мухамеда ибн Бабуа (умро 991.); „Тахдиб ал Ахкам” (Исправљање пресуда) од шеика Мухамеда ал Тусија (умро 1067.) и „ал Истибсар” (Оштроуман), истог аутора. Ово су четири ране збирке, а касније су се појавиле и друге. Moojan Momen, *An Introduction to Shi' I Islam*, оп. cit., p. 174.

Умајида коме је припадао Осман, супротстављао се проглашењу Али Талиба за калифа, јер је припадао клану Хашемита. С обзиром на то да је Калиф у својим рукама имао и верску и политичку власт, избор новог калифа имао је и духовну и политичку тежину. Неслагања Хашемита и Умајида по питању избора калифа, прерасли су у оружани сукоб. Сукоби су имали више фаза у оквиру којих је период Првог грађанског рата (656–661) и затим Другог (680–692), било време када се ломило ко ће коначно постати доминантан у исламском свету. По први пут су се јавиле основне деноминацијске поделе у исламској заједници – шиити, харицити и сунити, односно, правоверни већински огранак ислама чија је основна карактеристика било одбацавање кључних веровања шиита и харицита. После деценија сукоба, клан Умајида је однео победу на војном, дипломатском и верском плану. Умадијска династија, устоличена у Дамаску, постала је центар муслиманске заједнице, али Мека и Медина и даље су имали велики верски значај за све муслимане.

Неслагања муслиманске заједнице по питању наследника Мухамеда након његове смрти, грађански ратови између клана Умајида и Хашемита проузроковали су неслагање, а касније сукобе између различитих муслимански верских група који траје до данас. Узрок поделе у периоду након смрти Мухамеда био је начин наслеђивања власти, тј. именовања калифа, док је временом добио и другу димензију. Ширење ислама Блиским истоком, проузроковало је увећање територија под муслимаском влашћу. Територија муслимана се увећавала прихватањем ислама или освајачким ратовима. Плен из освајачких ратова допринео је увећању богатства, а плаћање пореза редовно је пунило касу. С обзиром на то да економским пословима управља политичка елита, од посебног значаја за кланове било је и ко је на власти, тј. припадник ког племена је калиф. Калиф је био и духовни и световни вођа, што му је давало за право да самостално и по свом нахођењу доноси политичке одлуке и тумачи верске списе. Питање коме припада титула калифа, представљало је не само питање верске, већ и политичке природе.

Са становишта овог рада, значајно је да укажемо на улогу верских вођа и њихов положај у друштву, тј. њихов значај у муслиманској заједници, јер њихова интерпретација верских списа може у великој мери одредити понашање верника, учити их суживоту са припадницима других верских или етничких заједница или их мобилисати за оружане сукобе и терористичке акције. Такође, подела на шиите и суните значајна је за разумевање

сукоба различитих оружаних група на Блиском истоку, или латентном сукобу и у другим деловима света.

6.2.3. Савремени однос између сунита и шиита

Дубоки раскол између шиита и сунита настављен је и у савременом свету „на први поглед, постоји једна монолитна исламска вера; у бити сваки муслиман верује у исламски идеал, али у пракси политички и историјски фактори допринели су стварању разлика унутар те заједнице. Разлике су, пре свега, социјалне и културне по свом карактеру.”²⁷⁰ Поред постојања многих муслиманских деноминација, главна оса поделе је на суните и шиите. Сунити чине око 90% муслиманског становништва у свету, док шиита има око 10%. Суштинске разлике између њих су минималне и тичу се обичаја и праксе. Има ту и неких других разлика у нијансама, често заснованих на културним факторима, с мало доктринарног значаја.

²⁷⁰ Akbara Ahmeda, *Islam danas/Islam Today*, I.B. Tauris, London and New York, 2001, pp. 42–44. Available from: <https://pescanik.net/suniti-i-siiti/>, (Accessed 03 march 2018).

Слика 1. Заступљеност сунита и шиита на Блиском истоку и северној Африци²⁷¹

У протеклом периоду ислам је био подложен утицају марксиста и конзервативаца, а регионалне поларизације биле су идеолошки обојене. У савременом свету, религијска припадност прераста у инструмент политике и постаје везивно ткиво народа и власти. Окупљање око религијске припадности, подстицало је и поделу између муслимана. У највећој мери то се односи на Иран, као један центар шиитског ислама, и Саудијску Арабију као представника сунизма. Борба за религијски утицај који је прожет политичким мотивима, у све већој мери доводио је до нетрпељивости између Ирана и Саудијске Арабије, али и сунита и шиита широм света. С обзиром на значај региона Блиског истока, који је поприште борбе шиита и сунита, неминовно су се укључиле и регионалне и велике силе са својим супротстављеним интересима.

Настојање великих сила да остваре што већи утицај у овом региону, који је значајан са геополитичког становишта и резервама нафте и гаса, створило је од региона полигон за сукобљавање великих сила, пре свега САД и СССР. Са једне стране САД је подржавао Израел и Иран, и конзервативне краљевине Залива које поседује велике количине нафте и

²⁷¹ Извор: Public Broadcasting Service (PBS), **Afghanistan** Pop.: 28,513,677, Shia: 19% Sunni: 80%; **Iraq** Pop.: 25,374,691, Shia: 63% Sunni: 34%; **Morocco** Pop.: 32,209,801, Shia: —, Sunni: 99%; **Sudan** Pop.: 39,148,162 Shia: —, Sunni: 70%; **Algeria**, Pop.: 32,129,324, Shia: —, Sunni: 99%; **Israel**, Pop.: 6,199,008, Shia: —, Sunni: 15%; **Oman**, Pop.: 2,903,165, Shia: 2%, Sunni: 21%; **Syria**, Pop.: 18,016,874, Shia: 13%, Sunni: 74%; **Azerbaijan**, Pop.: 7,868,385, Shia: 67%, Sunni: 29%; **Bahrain**, Pop.: 677,886, Shia: 70%, Sunni: 30%; **Egypt**, Pop.: 76,117,421, Shia: —, Sunni: 90%; **Iran**, Pop.: 69,018,924 Shia: 90%, Sunni: 9%; **Jordan**, Pop.: 5,611,202, Shia: 2%, Sunni: 92%; **Kuwait**, Pop.: 2,257,549, Shia: 25%, Sunni: 60%; **Lebanon**, Pop.: 3,777,218, Shia: 36%, Sunni: 22%; **Libya**, Pop.: 5,631,585, Shia: — Sunni: 97%; **Pakistan**, Pop.: 159,196,336, Shia: 20%, Sunni: 77%; **Palestinian Territory**, Pop.: 3,152,361 Shia: —, Sunni: 95%; **Qatar**, Pop.: 840,290, Shia: 14%, Sunni: 86%; **Saudi Arabia**, Pop.: 25,795,938, Shia: 5%, Sunni: 95%; **Tunisia**, Pop.: 9,974,722, Shia: —, Sunni: 98%; **Turkey**, Pop.: 66,893,918, Shia: 15%, Sunni: 85%; **U.A.E.**, Pop.: 2,523,915, Shia: 16%, Sunni: 80%; **Yemen**, Pop.: 20,024,867, Shia: 36%, Sunni: 63%; Available from: <http://www.pbs.org/wnet/wideangle/interactives-extras/maps/red-lines-and-dead-lines-map-sunni-and-shia-the-worlds-of-islam/2539/>, (Accessed 26 april 2018).

гаса, и одржавале добре односе са Јорданом и Либаном које су у већој мери биле наклоњене Западу. Совјети су упориште нашли у Египту, све до атентата на египатског председника Анвар ел-Садата, уочи Октобарског рата 1973. године, када је протеран совјетски саветник који се окренуо Американцима 1977. године. Победом БААС партије у Сирији и Ираку, приближиле су се и ојачале присуство СССР у овом региону. Сложена блискоисточна ситуација, поред унутрашњих сукоба увукла је у игру и регионалне и светске силе. Иступањем Египта из савезништва са Москвом, однос снага померио се у корист САД.

Најзначајнији догађај на Блиском истоку, који је пореметио однос снага великих сила и однос измеђи шиита и сунита, била је Иранска револуција, или Исламска револуција, изведене 1979. године, у којој је власт шаха Реза Пахлавија окончана, а власт је преузео Ајатолах Рухолах Хомеини (*Ruholah Homeini*).

Долазак на власт Ајатолаха Рухолаха Хомеинија, променио је Блиски исток и однос снага у свету. Хомеини је успешно балансирао између две супер силе, Американаца и Руса. Успешно избегавајући сврставање у један од два блока, Западни и Источни, Хомеини је настојао да реализује идеју стварања Исламске републике, која би представљала обједињавања теократије и изборне парламентарне републике.

Иранска револуција довела до великих тензија Садусијске Арабије и Ирана. Саудајци у све већој мери настоје да умање утицај Иранске револуције, у настојању да очувају радикални конзервативистички покрет вахабизам, који је званично релгијско учење саудијаца. Оптужбе Ирана и Саудијаца постају све учесталије и интензивније. Основно полазиште Техерана је да Саудијска Арабија конзервативним вахабистичким учењем „активно спонзорише насилни екстремизам”.²⁷² Ријад узвраћа да је Иран „једини ратоборни фактор у региону”, који извози тероризам и дестабилизује Блиски исток.²⁷³ Сукоб Ирана и Саудијске Арабије није прерастао у оружани сукоб, али тежња поменутих држава да постану лидери исламског света траје и данас.

Припадност једној од исламских деноминација није од пресудног значаја за учешће у ратним дејствима и тероризму. Током рата у Ираку, већина шиита следила је наређења

²⁷² Цевад Галијашевић, Тероризам у Аустрији; Беч, европски центар вехабизма, оп. цит, стр. 15–19.

²⁷³ Ибидем, стр. 15–19.

сунитског вође Садама Хусеина, док су у Сирији већина бораца, који су сунити, следили наређења шиитског вође Башара ал-Асада (*Bashar Hafez al-Assad*). Иако су се многи шиити покорили Садаму, учествујући у рату против шиитског Ирана, страх од „извоза Хомеинијеве револуције” опчињава владаре земаља које су већински насељене сунитима, од Каира до Ријада. Опсесија Ираном директно мења политичку топографију Блиског истока.

Уз Саудијску Арабију, која претендује да буде лидер сунитског света, сврставају се Египат, Јордан и савезници из Залива – Уједињени Арапски Емирати, Кувајт и Бахреин. Уз Иран, који је доминантна шиитска држава, стају Ирак, Асадов сиријски режим, Хезболах у Либану, Хути у Јемену. У којој мери је сукоб шиита и сунита заступљен у савременом свету, најбоље показује стварање „непринципијалне коалиције”²⁷⁴ Саудијске Арабије и Израела. Израелски министар Јувал Штајниц недавно је открио да „постоје тајни контакти са Ријадом, што је била прва званична потврда нагађања о размени обавештајних података и другим контактима о којима се спекулисало још од времена када су две земље постале најгорченији противници нуклеарног споразума који је Иран 2015. потписао са шест светских сила.”²⁷⁵

Грађански рат у Сирији, који је отпочео 15. марта 2011. године, довео је до продубљивања сукоба сунита и шиита. С једне стране стране нашли су религијске терористичке организације, које су имале за циљ свргавање Башара ал-Асада, док су с друге стране биле легалне оружане снаге Војске Сирије. У првим годинама сукоба ИД је била доминантна исламистичка терористичка организација, док су остале биле под њиховом контролом. Под контролом ИД-а била је већина исламистичких организација које су се залагале за стварањем калифата, да би се касније поделиле у више организација. Парадокс у овом случају је да је Асад припадник Алавита, шиитске деноминације, док су припадници његовоје војске већином сунитске припадности. Парадокс ове ситуације можда најбоље

²⁷⁴ Срђа Трифковић, *Рат против терора: Концепт, пракса и слабости*, Београд, Доступно преко: http://srdjatrifkovic.blogspot.com/2006_09_01_archive.html, (приступљено 28. април 2018),

²⁷⁵ Споразум који је Иран потписао 2015. године са Кином, Русијом, САД, Великом Британијом, Француском, Немачком и Европском унијом подразумева ограничавање нуклеарног програма Ирана у замену за смањење санкција које су му наметнуте. Иван Станојевић, *Потписан споразум о нуклеарном наоружавању, Техеран на путу наде*, *Новости*, Београд, Доступно преко: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:557364-Iran-i-sest-svetskih-sila-postigli-istorijski-sporazum>, (приступљено 28. април 2018).

указује на значај утицаја других држава, настојање терориста да овладају широком територијом и природу продубљивања сукоба сунита и шиита.

Грађански рат, укратко можемо карактерисити као сиријски, али и сукоб америчко-руске војне машинерије, продор политичког ислама који се манифестује као исламистички тероризам представљен у терористичкој организацији ИД, а посебно је изражен секташки сукоб Ирана и Саудијске Арабије, који се проширио на фронтове од Јемена до Либана. Хронично ризична нестабилност Ирака, Турци, Курди, хронична опасност од тињајућег израелско-палестинског конфликта – само су део нове стварности Блиског истока, који нимало не личи на регион пре пола века. Сирија и Ирак годинама представљају поприште борбе против религијске терористичке организације ИД и других организација ове врсте, полигон сукоба великих и регионалних сила и поприште одмеравања сунита и шиита.

7. ПОЈАВА ТЕРОРИЗМА У РЕГИОНУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Трусно подручје Западног Балкана вековима је представљало поприште сукоба и борби народа настањених на овој подручју и интересну зону великих сила које су настојале да у што већој мери остваре утицај у овом региону. Копља су се сламала у великим борбама Русије, Аустроугарске, Турске и других сила које су настојале да остваре свој утицај у овом региону. Протоком времена, на међународну сцену ступају и други субјекти који имају довољно снаге да утичу на догађаје на међународној равни и неизоставно теже да Западни Балкан ставе под своју сферу утицаја. Преламање интереса великих сила на овом простору, праћено је и борбом за ослобађање од завојевача и тежњом неких народа са овог простора да стекну своју државност. У зависности од расподеле моћи великих сила и односа снага народа у региону, зависио је и интензитет борбе народа са ових простора за стицањем независности или успостављањем државности.

У наведеним настојањима народа и држава са простора Западног Балкана, нису се бирала средства ни методе како би се остварио постављени циљ. Упоредо са конвенционалним

ратовањем држава региона и ослањањем на снагу и борбену моћ, јавља се и нови облик супротстављања држави, или нови начин за остваривање политичких циљева. Од настанка прве терористичке организације, није протекло много година да се тај начин политичке борбе јави у региону Западног Балкана. Први терористички акти и идеје за предузимањем тог вида политичке борбе јављају се непосредно након настанка *Народне воље*, док се организоване терористичке организације јављају током XX века. Тероризам је као вид борбе за остваривање политичких циљева опстао на овим просторима и током XXI века.

Од настанка првих терористичких организација, или од првих терористичких аката, на овом простору су смењивали и неретко били испреплетани верски фондиран тероризам, етно-сепаратистички и идеолошки мотивисан тероризам. Свака од етничких група региона, користиле су тероризам као вид политичке борбе у зависности од процене у којој мери тероризам може допринети остварењу њихових циљева. Одлуке о употреби терористичких аката, доношене су како са становишта племенских или етничких група, тако и са становишта држава које су подржавале овај вид борбе, скривено подржавајући неке од терористичких организација.

Деловање терориста у првој половини XX века, у значајној мери је одређено и условљено идејом етничких група која потиче са краја XIX века, за стварање држава и претензијама неких држава да прошире своје границе. Крај XIX века и прва половина XX, изнедрио је терористичке организације које своје упориште имају и у савременом свету, посебно у региону Западног Балкана. Ратови на Балкану, Први светски рат и период до Другог светског рата, у значајној мери су утицали на деловање и активности терористичких организација из овог региона. Након краја Другог светског рата, у одређеној мери су промењени циљеви терориста на Балкану, тј. етно-сепаратистички тероризам се везује за идеје идеолошки мотивисаног тероризма, са примесама верски фондираног тероризма. Спој идеолошки мотивисаног тероризма, етно-сепаратистичког и верски фондираног тероризма, имао је за циљ да у што већој мери окупи присталице било које од наведених идеја, које би помогле остваривању политичких циљева наведених терористичких организација. Тај тренд је настављен и посебно изражен почетком деведесетих година XX века, током кога је уследио грађански рат и појачано дејство терористичких организација, посебно исламистичких терористичких организација.

Исламистичке терористичке организације биле су активне на простору Босне и Херцеговине и Косова и Метохије.²⁷⁶ Након завршетка грађанског рата, многи припадници терористичких организација нашли су уточишта на територијама на којима су ратовали. Радикализовани муслимани и придошлице из страних муслимских држава, утицали су на оснивање и стварање терористичке мреже на овим просторима, која је у директној вези са глобалним терористичким организацијама. Кроз разне форме организовања и деловања, ове организације су нашле начина да делују на овим просторима, позивајући на радикални ислам и борбу против неверника.

7.1. Тероризам у првој половини XX века

У периоду између два светска рата, тероризам је све више присутан на међународној политичкој сцени у виду идеолошки мотивисаног тероризма, али и етно-сепаратистичког и религијски фондираног тероризма. У региону Западног Балкана, у овом периоду, јављају се прве терористичке организације које су у значајној мери биле усмерене ка остваривању сепаратистичких тежњи, али и идеолошке и религијски фондиране терористичке организације. Јасну поделу терористичких организација према својим програмским циљевима тешко је увојити, у случају Западног Балкана, јер су различито профилисане терористичке организације неретко обухватале у свом програму и циљеве, који су првенствено изражени код терористичких организација са различитом програмском оријентацијом. Превасходно, овај начин обликовања и усвајања политичких циљева учињен је са тежњом да се окупи већи број присталица и да се у чланству ојачају везе, препознавањем заједничког идентитета у што већој мери, и уверење у исправност њихове борбе. Пре прегледа терористичких организација које су деловале у првој половини XX века, осврнућемо се на догађаје након Берлинског конгреса, 1878. године, који су у значајној мери утицали на стварање терористичких организација и идеја које су актуелне и у савременом свету.

²⁷⁶ Драган Симеуновић, „Проблеми појмовног одређења *HOMEGROWN* (Домаћег) тероризма и његове идентификације на Балкану”, у Ђорђе Игњатовић (ур), *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 144-157.

Ослободилачки покрети и борбе балканских држава против турске власти довели су до „велике источне кризе” (1875–1878) која је покренула велики силе у разрешењу настале ситуације. У циљу стабилизације Балкана и заустављања велике источне кризе, одржан је Берлински конгрес на коме су учешће узеле све велике силе. Конгрес је трајао месец дана (од 13. јуна 1878. до 13. јула 1878.) и разматрао је питања прекрајања граница и положаја националних и етничких група на Балкану. Ослабљени положај Турске и држава Балкана, отворио је повољну ситуацију Албанцима за активно решавање албанског националног питања.

Прве кораке у решавању националног питања Албанци предузимају 1877. године. У циљу остваривања територијално-административне аутономије Албаније, у оквиру Турског царства, у Цариграду је 1877. године формиран одбор албанског књижевно-политичког круга. Одбор је представљао носиоца идеје за уједињење свих територија на којима су насељени Албанци и добијање аутономије на тим просторима. Након Берлинског конгреса, који је у значајној мери одговарао Албанцима, долази до образовања Призренске лиге (Лига за одбрану права албанског народа), 10. јуна 1878. године.²⁷⁷ Оснивањем Призренске лиге створена је идејно-политичка подлога за формирање етничко чисте државе Албаније, која је актуелна и данас.

На скупштини Лиге, одржаној 10. априла 1880. године, донете су следеће одлуке:

- Порта се треба обавезати да одобри унутрашњу аутономију за све „албанске” земље на простору јањинског, скадарског, битољског и косовског вилајета;
- треба да дозволи избор наследног кнеза;

²⁷⁷ Важну улогу у развоју односа између српског и албанског народа имала је „Лига [Савез] за одбрану права албанског народа”, друкчије још названа „Албанска лига” или „Призренска лига”, формирана у Призрену почетком јуна 1878. године. О разлозима оснивања и карактеру те организације постоје веома противречна мишљења и читава једна библиотека књига и студија, чиме се, у сваком случају, потврђује њен историјски значај за албански народ и усмеравање његових односа према другим балканским народима. Албанска историографија види у Лиги израз општеалбанског националног покрета, којим процес „рилинђе”, народног препорода, улази у другу и главну фазу. С друге стране, Лиги се са много разлога оспорава аутентичност; у њој се види, пре свега и углавном, инструмент турске политике и политике европских сила [Аустрије, Италије, Енглеске], један од облика манипулације албанским народом у вођењу балканске политике. Историјска стварност је довољно сложена да би се карактер таквог покрета могао свести на једног именованог. Без обзира на све спорове, једно је сигурно: Лига представља важан моменат у конституисању албанске националне идеје. Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, Српска академија наука и уметности, Београд, 2000, стр. 455.

- треба да одобри паушално плаћање пореза једном годишње;
- треба да пристане на стварање војске, која би, искључиво на територији вилајета, служила одбрани од Србије, Црне Горе, Бугарске и Грчке;
- Да прихвати да се међусобни односи регулишу у складу са захтевима Лиге за преузимање администрације.²⁷⁸

Богдановић истиче да је Лига „нагласила начело целокупности албанског народа, а под целом Албанијом подразумевају се, што излази и из саме основе Призренске лиге, све земље где живе Албанци, а да се не води рачуна о томе да су у многима од њих Албанци тек мањина. Мора се зато говорити и о изразито реакционарној тенденцији програма Призренске лиге, да загосподује околним територијама, где су Албанци изричита мањина, а на рачун посебно македонског и српског народа.”²⁷⁹ У реализацији програма Призренске лиге извршени су велики злочини над српским народом како би избегао са простора који су у већој или мањој мери насељавали Срби. Егзодус Срба праћен је убијањем, силовањем, разбојништвом и свим осталим расположивим методама и средствима од стране Албанаца.

Ширење албанских територија и јачање позиције Албанаца створио је бојазан код Порте да ће територије насељене Албанцима иступити из Отоманског царства. Како би то спречила „порта је ликвидирала Лигу, видећи у њој пре свега заматак једне националне, општеалбанске и антитурске политичке снаге. До краја 1882. интернирано је у Малу Азију око 3000 Албанаца, с циљем да се искорене и што темељније ликвидирају организације Лиге.”²⁸⁰

Током прогона становништва са простора који су насељавали и Албанци, припадници Призренске лиге починили су стравичне злочине. Злочине који су почињени не можемо подвести под терористичке акте, мада постоји политички циљ, већ се сматрају као облици оружаног сукоба, јер је Лига имала војне формације и почивала је на војној организацији. Значај формирања Призренске лиге, са становишта теме рада, је у континуитету идеје за

²⁷⁸ Јован Хаци-Васиљевић, *Албанска лига – арнаутска конгра*, Београд, 1909, стр. 100–102.

²⁷⁹ Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, оп. цит., стр. 457.

²⁸⁰ Ибидем, стр. 458.

стварање Велике Албаније која је довела до стварања многих организација који су се борили за реализацију идеја Лиге, користећи при томе и тероризам као један од начина реализације својих циљева.

У том периоду на сцену ступа и ВМРО (Унутрашња македонска револуционарна организација) која има своју еволуцију од национално-ослободилачке до пробугарске терористичке организације.²⁸¹ Током деведесетих година XIX века, на македонској политичкој сцени се појавила револуционарна организација ВМРО, основана у Солуну 1893. године. Оснивачи организације били су Дамјан Груев, Петар Арсов и Христо Татарчев. Циљ те организације је било добијање македонске аутономије с могућношћу постепеног уједињења са Бугарском, а водећа парола организације је била „Слобода или смрт”, која је касније употребљавана у Србији с акцентом на уједињењу свих Јужних Словена.²⁸²

Оснивање организације превасходно је имало за циљ стварње независне Македоније, да би убрзо организација постала инструмент Бугарске за борбу против Срба. Значајан број Срба који је насељавао простор Македоније, представљао је велику сметњу Бугарској у анексији Македоније, тј. присвајању Македоније као дела своје територије, а „посебна мета су јој били српски досељеници у Македонији које је тежила да протера.”²⁸³ У којој мери је Бугарска употребљавала, или злоупотребљавала ВМРО, говори Јован Јовановић у књизи *Борба за народно уједињење*, наводећи да је „експлоатисање ВМРО ради циљева чисто бугарске пропаганде, подржавање и напуштање, погодило и саму Бугарску код словенског становништва и егзархиста у Македонији.”²⁸⁴

Након постигнутих договора Србије и Турске, Порта је одобрила Србији да отвори школе у Битољском и Солунском вилајету, што је протумачено као српски хегемонизам и покушај присвајања македонских територија. У намери да спрече ширење утицаја Србије у Македонији, ВМРО је донео одлуку да се обрачуна са Србима, а један од оснивача ВМРО Дамјан Груев јавно је поставио циљ „огњем и мачем искоренити Србе”.²⁸⁵ Убрзо

²⁸¹ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп.цит. стр. 118.

²⁸² Јарослав Валеријанович Вишњаков, „Македонски покрет и преврат у Србији 29. маја 1903.” *Институт за нову историју Србије*, вол. 3, бр. 1, стр. 7–8.

²⁸³ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит. стр. 118.

²⁸⁴ Јован Јовановић, *Борба за народно уједињење*, Геца Кона, Београд, 1938, стр. 8.

²⁸⁵ Владимир Илић, *Српска четничка акција 1903–1912*, Београд, 2006, стр. 15.

након позива Груева, отпочело је насиље над Србима и покушај прогона из Македоније, што је између 1897. и 1902. године проузроковало да је ВМРО „извршио 95 атентата над виђенијим Србима у Македонији, од којих су 42 за резултат имали смртни исход, а на мети су се нашли српски учитељи, свештеници, управници школа и народни прваци.”²⁸⁶ Напади припадника ВМРО нису се ограничили само на истакнуте Србе, већ и на целокупан српски живаљ. Напади су извршавани са циљем да се међу Србима створи страх и паника и да под притиском напусте територију Македоније, а све у циљу стварања државе Македоније. С обзиром на овај вид политичког насиља, који се манифестује у виду тероризма, можемо рећи да су Призренска лига и ВМРО прве организације на територији Балкана које се користе терористичким нападима.

Употреба насиља над Србима од стране ВМРО није карактеристично само за период првих година након Берлинског конгреса. ВМРО наставља са својим деловањем и у XX веку, користећи у све већој мери тероризам као средство за остваривање политичких циљева. Покрет је деловао све до проглашења Републике Македоније у саставу Титове Југославије крајем Другог светског рата.

Током прве половине XX века у региону Западног Балкана на политичкој сцени настају и друге терористичке организације. Упоредо са ВМРО, која наставља са терористичким активностима и реактивацијом Призренске лиге током Другог светског рата, на сцену ступају и усташка терористичка организација и терористичка организација комунистичке партије Црвена правда. Појављује се и прва исламистичка организација Млади муслимани, по узору на истоимени подмладак Муслиманске браће. Узимајући у обзир главне циљеве поменутих терористичких организација, запажамо да су присутне идеолошко мотивисане терористичке организације, левичарски и десничарски тероризам, етно-сепаратистички тероризам и религијски фондиран тероризам.

Поделу према програмским циљевима, као што је већ поменуто, морамо узети са резервом. Неретко су етно-сепаратистички и десничарски терористи кокетирали са религијски фондираним терористичким организација, док је левичарска терористичка организација Црвена правда кокетирала етно-сепаратистичким идејама. Прву половину XX века у највећој мери обележило је деловање терористичке организације *Усташе* које

²⁸⁶ Иван Иванић, *Из Црквене Историје Срба у Турској у 18. и 19. веку*, Београд – Нови Сад, 1902, стр. 114–118.

су имале значајну потпору из иностранства, најбоље организовану организациону мрежу и добру сарадњу са терористичким организацијама са овог простора и из иностранства. Наведене организације не представљају све терористичке организације настале у првој половини XX века, али представљају терористичке организације које су у највећој мери утицале на дешавања у региону Западног Балкана, а неке од њих су својим деловањем утицале на политичку сцену региона након Другог светског рата и дешавања крајем XX као и у савременом свету, посебно религијски фондиране организације, посебно исламистичке екстремне и терористичке организације.

Након неуспелих покушаја краља СХС, Александра Карађорђевића, да уједини вишенационалну државу и да смањи тензије и сепаратистичке захтеве, који су у највећој мери долазили из Хрватске и Македоније, формира се хрватска фашистичка, ултранационалистичка, клерикална и терористичка организација УХРО (Усташа – хрватска револуционарна организација), 1929. године, на челу са Анте Павелићем који је од оснивања СХС деловао у циљу стварања независне Хрватске и имао изражен антисрпски став, а приверженост на верност организацији изражена је речима „заклињањем се на верност католичанству колико и хрватству, и својом спремношћу да се и за једно и за друго борим најокрутнијим поступцима према правим и измишљеним непријатељима. Том заклетвом усташе су убрзо након оснивања организације стекле велику наклоност знатног дела католичког клера.”²⁸⁷ Упоредо са придобијањем католичке цркве за своје идеје, усташе су настојале да прошире своје деловање и окупе што већи број присталица у народу, агитујући и на друге организације.

Интезивирана је на свим пољима сарадња са политичким партијама које су у већој или мањој мери подржавала идеју усташтва, па и сарадња са партијама које су по идеолошким циљевима делиле супротна уверења. Усташе су своје активности усмерили и према комунистима, „међутим, када су оба екстрема на удару истог поретка, принцип груписања према заједничком непријатељу надјачава идеолошке разлике. О томе сведочи

²⁸⁷ Преплитање религијског и етно-сепаратистичког насиља представља својство скоро свих десничарских терористичких организација. „У специфична својства десничарског тероризма спада и његов веома присан однос према националној цркви, односно некој религији. Скоро да не постоји десничарска терористичка организација која не исказује респектабилан однос према цркви и нацији у својој средини. Чувари постојећег или замишљеног поретка су увек и чувари своје вере и своје нације. Волећи сваку традицију они су неминовно и заробљеници оне религијске традиције која је обично доминантна вековима у њиховој средини. Отуда се њихово насиље често преплиће са религијским и етно-сепаратистичким циљевима, односно, има религијску или етно-сепаратистичку димензију, а најчешће обе.” Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит. стр. 159.

сарадња усташа и комуниста у Краљевини Југославији.”²⁸⁸ Сарадња са организацијама дијаметрално супротних ставова, најбоље сведочи да терористи употребљавају сва расположива средства и методе како би обухватили што већи број присталица, јер је „сарадња комуниста и усташа можда најбоље илустрована у ставу ондашњег секретара КПЈ, Милана Горкића, испољеног у прогласу ЦК КПЈ из 1932. године, који је он потписао: „Комунистичка партија се обраћа целом народу са позивом да свим снагама помогне борбу усташа и да се у томе не ослања само на усташке терористичке акције, него да се ослања на најшире масе хрватског народа против великосрпских господских угњетача... Комунисти у крајевима где је букнуо усташки покрет дужни су да се повежу са усташама, да им помогну, да у ту акцију увлаче широке слојеве народних маса... да организују акције солидарности са усташким покретом. Комунисти треба да воде акције код зелезничара, да организују акције против превозења војске и муниције против усташа, да агитују међу војницима против гушења усташког устанка, а за помоћ њиховој борби.”²⁸⁹

Упоредо са ширењем пропаганде у Хрватској и настојањем за добијање подршке у народу у што већој мери, Анте Павелић је усмерио активности на међународном и регионалном плану. У циљу остваривање политичких циљева, са становишта употребе политичког насиља, Павелић се у највећој мери ослањао на терористичке акције усмерене првенствено на урушавање Југославије, и за такву политику затражио подршку утицајних држава, првенствено Италије, Мађарске и Бугарске, „у Бечу добија подршку високих функционера Аустроугарске монархије... у Италији се сусреће са Мусолинијем (*Benito A milcare Andrea Mussolini*) од кога добија пуну подршку за усташке политичке циљеве и начин реализације тих циљева... У Бугарској се састао са челницима ВМРО са којима је потписао декларацију о координацији терористичких акција против Краљевине Југославије.”²⁹⁰ Након успешних активности у региону и непосредном окружењу, Павелић је усмерио тежиште активности на оснивање својих усташких мрежа у Европи и оснивање кампова за обуку терориста. Након успешне „дипломатске” активности, „у Италији је формирано шест, у Мађарској два кампа за обуку терориста и у Аустрији је формиран један терористички центар. Кампови за обуку терориста били су најактивнији центри за обуку,

²⁸⁸ Ибидем, стр. 159.

²⁸⁹ Ибидем, стр. 160.

²⁹⁰ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић*, том I, У ратовима за национално ослобођење; том II Српскохрватски спор; том III У европској политици, Библиотека Јасен – Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.

јер то је било идеално место за обуку терориста, чији је основни циљ био да се, након обуке, убаце у Југославију како би изводили масовне терористичке активности.”²⁹¹

Убрзо након добијања подршке, потписивањем декларације са ВМРО и отварањем великог броја терористичких центара за планирање и обуку терориста, уследио је низ терористичких акција. Елан наводи да је „током 1933. године према Краљевини Југославији изведено 19 терористичких активности. Тако је 30. јула 1933. године експлодирала паклена машина на железничкој станици у Копривници. Тада је знатно оштећена зграда, убијен је полицијски агент Јосип Кронаст, а тешко рањен Милутин Стевановић и још један агент. Истрага је утврдила да су експлозивну нараву подметнули усташки терористи Едо Премец и Мијо Краљ. У овим терористичким активностима учествовали су усташки и бугарски терористи, а у антитерористичкој акцији ухапшено је и ликвидирано 12 терориста.”²⁹² С обзиром на то да је међу ухапшеним терористима било и Мађара, указивало је на деловање усташког покрета и на територији Мађарске. Испоставило се да су мађарске власти помагале обуку терориста, организовале преношење оруђа и пружале логистичку подршку за улазак на територију Југославије. Током 1933. године откривено је више терористичких група које су у граничним срезovima Приморске бановине из италијанског Задра преносиле велику количину муниције, оруђа и експлозива за терористичке групе. Добро организоване и обучене терористичке организације спровеле су низ успешних терористичких акција, које су у све већој мери шириле панику и страх у Краљевини Југославији. Акције које су предузимале обавештајне и оружане службе Краљевине Југославије имале су донекле успеха, али све акције покренуте од тих служби, као и учестало деловање терориста, показало је да је

²⁹¹ У међувремену, логор „Јанка Пуста” добила је новог управника. Уместо Перчеца постављен је Вјекослав Сервациј који је неко време био у Италији са Павелићем. Серваци, као и раније Перчец, није на овом „сеоском поседу” производио пшеницу, како је гласило у уговору о закупу, већ терористе, и то оне најбруталније. Сазнавши за делатност у логору за обуку „Јанка Пуста”, влада Краљевине Југославије је у неколико наврата упућивала ноте протеста Мађарској, које су на крају и уродиле плодом. Мађарске власти, 1934. године, распуштају овај логор, али су прећутно допустиле да усташе свој терористички центар сместе у градић Нађ Кањижу који се налази недалеко од логора „Јанка Пуста”. Међутим, то је било само привидно, јер се један број усташа и даље састао у „Јанка Пусти”, где су у току септембра обавили последње припреме за атентат. У логору су остали они са којима се изводила специјализована обука за атентат, под контролом посебно обучених инструктора. Један од главних био је припадник ВМРО-а Владимир Черноземски, алијас Величко Керин. Међутим, већина усташких терориста из „Јанка Пусте” прелази у Италију, где је био организован већи број логора дуж италијанско-југословенске границе у којима се првенствено обављала војна обука. Посредством високог функционера Министарства унутрашњих послова Италије, Ероле Контитија, (...) оруђје и муницију усташе су добијале од италијанске владе. Павле Љумовић, Атентат у Марсељу 1934, фелтон у „Вечерњим новостима”, наставак четврти Краљ на нишану, 22. септембар 2004.

²⁹² Клод Елан, *Живот и смрт краља Александра I*, Ново дело, Београд, 1988, стр. 89.

тероризам постао значајан друштвени феномен који је у значајној мери утицао на политичка дешавања и политику Југославије.

Након низа изведених терористичких напада, уследио је терористички акт ВМРО и усташа који је имао далеко досежне последице, не само по регион већ и целу Европу. Током посете Француској, извршен је атентан у Марсеју на краља Александра Каређорђевића, приликом којег је страдао и министар спољних послова Луи Барту (*Louis Barthou*). Атентат или терористички напад извршен је 9. октобра 1934. године. Атентан је извршен након опсежних припрема усташа и ВМРО. Усташе су активирале две групе терориста. Једна група терориста отпутовала је у Швајцарску, док је друга група пребачена је у Брисел. Убрзо су терористичке групе стигле у Француску. Након сазнања да ће краљ посетити Марсељ, једна група терориста се лоцирала у Марсељу, а друга се упутила у Париз. Након опсежних припрема за убиство краља Александра, члан ВМРО „Владо Георгијев испалио је хице на краља Александра”, који је преминуо одмах након атентата.²⁹³ Детаљно испланирана и организована акција усташа и ВМРО дала је жељене резултате, краљ Југославије је мртав. Након извршеног атентата, Анте Павелић је ухапшен и убрзо пуштен, али није изручен југословенским властима. Ухапшени су и припадници ВМРО и суђено им је, али су убрзо пуштени на слободу.²⁹⁴

Атентат на краља Александра, или терористички чин ВМРО и усташа, имао је далекосежне последице.²⁹⁵ Државе које су помагале у организовању терористичког акта оградиле су се од атентата и негирале било какву учесталост у том чину. Након атентата онемогућен је рад усташа у потпуности, а ВМРО је наставио са радом до 1936. године, када је организација припојена Балканској комунистичкој федерацији.

²⁹³ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит. стр. 118.

²⁹⁴ Бранислав Глигоријевић, „Најављени злочин”, *НИН*, 7. 10. 2004, стр. 50–52.

²⁹⁵ Први озбиљан корак у борби против тероризма у Европи десио се након убиства југословенског краља Александра и француског министра Бартоа у Марсељу 9. октобра 1934. године, када је Француска и званично предложила оснивање Међународног кривичног суда. У одговору на француски предлог, Савет лиге народа је одлучио да оснује комитет експерата који је имао задатак да направи предлог текста конвенције о спречавању злочина тероризма. Нацрт Конвенције о спречавању тероризма био је усвојен под именом „Конвенција Лиге народа за спречавање тероризма”. Доступно на: <http://www.unafei.or.jp>, (приступљено 12. мај 2018).

Симеуновић наводи да су „по стварању марионетске државе Хрватске 1941. године, усташе дошле на власт и уместо тероризма почеле да врше терор.”²⁹⁶ Успостављање марионетске државе Хрватске, променило је политику деловања према припадницима других конфесија или етничких група, тако да се уместо тероризма користи терор. ВМРО је наставио да делује у оквиру фашистичких окупационих снага, али са промењеном улогом, не као терористичка организација, већ као војна група у саставу фашиста.

Током Другог светског рата на сцену поново ступа Призренска лига која је настојала да оствари циљеве стварање Велике Албаније, настале после Берлинског конгреса. У том контексту „друга призренска лига је војнополитичко удружење које је формирала немачка обавештајна служба Абвер (*Abwehr*) крајем 1943. године у Призрену, на Косову и Метохији, уз учешће Џафера Деве, Бедрија Пејанија, Исмета Крејзијуа и других албанских колаборациониста, а у циљу подршке реализацији концепта Велике Албаније.”²⁹⁷ Приступањем немачким фашистичким снагама, након капитулације Италије, Призренска лига је оформила две СС дивизије. Већину снага сачињавали су Албанци са Косова и Метохије. Најозлогашенија била је дивизија Скендербег.²⁹⁸ На врхунцу своје моћи, Друга призренска лига је имала око 15.000 чланова. Постојање Велике Албаније није дуго трајало. Преузимањем власти од стране комуниста у Албанији 1944. године, лига је престала са својим активностима.

Пораз Немачке и фашизма у Другом светском рату, у значајној мери је променио и одредио деловање терористичких организација у другој половини XX века. Усташе су привремено нестале са сцене, док су Шиптари активирали своје терористичке активности далеко касније. Усташака емиграција је након рата наставила са деловањем у иностранству и спроводила терористичке акције на простору СФРЈ, док су Шиптари у

²⁹⁶ На том примеру се показало колико је терор опаснији облик од тероризма. Са позиција власти, усташе су у својим концентрационим логорима, ствараним по узору на немачке, убиле на стотине хиљаде недужних Срба, Јевреја и Рома само зато што су припадали другим етничким групама од хрватске. Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит. стр. 118.

²⁹⁷ Абвер (нем. *Abwehr*) је било уобичајено име за немачко спољно-информационо и противобавештајно одељење Врховне команде оружаних снага нацистичке Немачке, током Другог светског рата. „*Abwehr*” је немачка реч, која се обично преводи као „одбрана”, и долази од речи (*Amt Ausland Abwehr*). Абвер се јављао као централна стратешка институција за организацију и извођење субверзивне делатности широког обима у иностранству. Настала је спајањем одељења за иностранство (*Ausland*) и одбрану (*Abwehr*) министарства одбране, од којих се прво бавило везом између армије и спољних послова, а друго обавештајним делатностима. Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, оп. цит., стр. 457.

²⁹⁸ Новија политичка историја Косова и Метохије је пуна покушаја албанских сепаратиста да силом одвоје КиМ и припоје их Албаније ради остварења Велике Албаније. Таква творевина постојала је у току Другог светског рата када је фашистичка Италија, након коодања Југославије, припојила простор КиМ већ окупираној Албанији, али без икаквих намера да власт у том подручју препусте Албанцима. Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит. стр. 180.

пуној мери почели да делују тек деведесетих година XX века. Током постојања СФРЈ изведено је низ терористичких акција, али је након распада Југославије тероризам узео далеко већег маха. Терористичке акције постају учестале од Вардара па до Триглава.

На политичкој сцени Краљевине Југославије појављује се и левичарска терористичка организација „Црвена правда”. Организација је формирана фебруара 1921. године, основана од чланова Савеза комунистичке Југославије (СКОЈ). Међутим, организација није окупљала све чланове Комунистичке партије Југославије (КПЈ), већ само део чланова партије, већином окупљен у СКОЈ-у. Оснивање Организације последица је усвајање Обзнане и реакције КПЈ.²⁹⁹ Реакција руководства КПЈ на објављивање Обзнане, у највећој мери је утицала на организовање и деловање Црвене правде. Руководство КПЈ је „одлучило да се не супротставља властима и прихватило паролу „Не дајмо се провоцирати”. Овиме је партијско руководство заклало сваку акцију протеста радничке класе против насиља које се вршило над њеним припадницима и заузело став пасивног ишчекивања, што је револтирало многе револуционарно расположене и борбене чланове КПЈ.”³⁰⁰

Објављивањем Обзнане и реакцијом КПЈ, Црвена правда је одлучила да на државни терор одговори тероризмом, као једим могућим начином да се изборе за своје политичке циљеве и супротстави државном терору. У Акционом плану Црвене правде истакнуто је да организација приступи терористичким акцијама као јединим средством којим се Влада може приморати на стављање ван снаге Обзнане. Извршни комитет, у саставу Рудолф

²⁹⁹ Након низа штрајкова које је организовала КПЈ и победом на изборима у великим бројем општина, и освајањем знатног бројем мандата у Скупштини Краљевине СХС, Влада је донела одлуку под називом Обзнана којом је забрањен рад КПЈ. „Обзномом је Влада наредила: 1. Да се до решења Устава забрани свака комунистичка и друга разорна пропаганда, обуставе њихове организације, затворе њихова зборишта, забране њихове новине и сви други списи који би мутили спокојство и мир државе, проповедали, правдали и хвалили диктатуру, револуцију или ма какво насиље. Одмах се имају узаптити сви позиви на генерални штрајк и до месец дана затворити сви који их чине усмено или писмено. 2. Забрањивање се све штампане ствари, којима се умањује значај ових мера наређених за одржавање слободе, реда и својине. По себи се разуме да остаје нетакнута слобода јавне речи и писања, ако се њима не вређа држава и не изазива јавна деморализација. 3. Да се у сваком случају нереда са разорним карактером прво предузимају оштре мере против вођа и моралних подбачаца, били они ту или правили вештачки алиби. 4. Заводи се обавезна пријава оружја. Ко не пријави ватрено оружје и експлозиве, кажњава се да три месеци затвора са радом. 5. За све време рада Уставотворне скупштине забрањене су у Београду сваке манифестације растројног и узбудљивог карактера. Војном суду на суђење предају се сви, који би истављали оружани отпор државним органима сигурности. 6. Да се с нашег земљишта протерају сви странци који би се смутјама придруживали и јачали их. 7. Да се из државне службе отпусте сви чиновници виши и нижи, који би продужили пропаганду бољшевизма у нашој земљи, а да се одузме помоћ за школовање свим студентима комунистима. У Београду, 29. децембра 1920. године. Ј. Б.29 282, Председник Министарског савета и министар иностраних послова, Миленко Р. Веснић, с. р”; Бранко Петрановић, *Историја Југославије, књига 1 – Краљевина Југославија*, Нолит, Београд, 1988, стр. 28–29.

³⁰⁰ Ибидем, стр. 29–32.

Херцигоња, Родољуб Чолаковић и Јанко Мишић, настао је да прошири своју организацију и у друге веће градове Краљевине Југославије, како би привукао што већи број чланова и омасовио своју идеју. Повећање броја чланова имало је за циљ и стварање услова за боље организовање терористичких аката.

Прву акцију Црвена правда извела је 3. маја 1921. године. Активиста Црве правде, Никола Петровић, покушао је да хицима из пиштоља усмрти Милорада Драшковића, али је пиштољ заказао, тако да је Драшковић успео да побегне и избегне атентат. Група активиста Црвене правде убрзо је напустила место на којем је покушано убиство и побегли су у Бијељину.³⁰¹

Неуспели атентат није обесхрабио присталице организације да настава са терористичким деловањем. Убрзо је „молерски радник Спасоје Стејић бацио бомбу на регента 28. јуна 1921, док је 21. јула исте године други млади револуционар, Алија Алијагић, „захваћен вирусом индивидуалног терора”, с припадницима групе „Црвена правда” извршио у Делницама атентат на бившег министра унутрашњих послова, творца Обзнане, Милорада Драшковића.”³⁰² Акције Црвене правде нису довеле до жељеног ефекта. Обзнана није укинута, а власти су искористили насиље припадника Црвене правде да оправдају вршење терора над присталицама организације. Наведени акти политичког насиља „су добродошли режиму да дефинитивно разбије револуционарни покрет. Апарат КПЈ је био растројен, а њена имовина разнета. Буржоазија је бели терор озваничила и Законом о заштити јавне безбедности и поретка у држави, који је сматрао за злочин сваку писану или усмену анархистичку или комунистичку пропаганду усмерену на промену основа политичког и друштвеног система.”³⁰³ Након хапшења великог броја присталица Црвене правде и проглашењем за превратничку снагу, малобројне присталице организације повукле су се у илегалу и обуставиле све акције до 1941. године.

У периоду пре почетка Другог светског рата настаје и прва исламистичка организација која је представљала зачетак развоја исламистичких терористичких организација у региону Западног Балкана, „семе милитантног ислама је на Балкану формално засејано

³⁰¹ Милорад Драшковић је творац или аутор Обзнане.

³⁰² Бранко Петрановић, *Историја Југославије, књига I – Краљевина Југославија*, оп. цит, стр. 11.

³⁰³ Ибидем, стр. 12–13.

још у време Краљевине Југославије, када је 1939. основана организација Млади муслимани, по узору на истоимени подмладак Муслиманске браће.³⁰⁴ Организација се залагала за духовно и културно-историјско очување муслиманског наслеђа и повезивање са панисламистичким покретом. Међутим, у позадини дешавања у свету, па и на Балкану, организација је препознала повољне услове за стварање државе Босне. Прокламовани религијски циљеви представљали су само интегративни фактор муслимана у борби за стварање муслиманске државе (Босне). Од почетка Другог светског рата, Млади муслимани су у сарадњи са усташама и другим исламистичким терористичким организацијама извршили велики број злочина против Срба, који су у значајној мери насељави просторе Босне и Херцеговина, а на мети су били и Јевреји.³⁰⁵ Касније се Млади муслимани придружују Ханцар дивизији посредством Амина ел Хусеина, који је био оснивач СС Ханцар дивизије.³⁰⁶ У Ханцар дивизији учествовао је и Алија Изетбеговић који је од седамдесетих година на челу Младих муслимана и који је аутор Исламске декларације „од 1941. године Изетбеговић је са шеснаест година приступио организацији Млади муслимани, чији идеолошки идентитет је био сличан идеологији Муслиманске браће, која се сматра извором исламског тероризма.“³⁰⁷

³⁰⁴ Драган Симеуновић, „Проблеми појмовног одређења *HOMEGROWN* (Домаћег) тероризма и његове идентификације на Балкану“, у Ђорђе Игњатовић (ур), *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 145.

³⁰⁵ Геноцид над Србима пазинског краја започеле су муслиманске усташе 2. августа 1941. године. Садизам који су Химзо Хаџић и Але Омановић, са својим сатнијама показали тог дана у непрекидном деветочасовном убијању Срба у Мацином Долу тешко је описати. Жртве су мрцвареве ножевима, маљевима, шипкама, лопатама, вилама и чиме још не, па сурвавале низ литицу у амбис. Хоџа Бећир Барић упао је са својим крвницима у село Мајофра и заклао 41 одраслог Србина. Неколико дана касније, опет је упао у то село, покупио 60 жена и 99 дјеце и заклао их у оближњој шуми. Исти тај хоџа је, са својим крвницима, у селу Зоралини у кућу Илије Трбојевића затворио жене и дјецу и све их запалио; Под вођством усташа, домаћи Хрвати и муслимани су 27. јула опколили српско село Голињево и похватили сво становништво. Мушкарце су одвели на брдо Тушница и побацали их у јаму Камешница. Три недеље после овог ужаса, два дјечака, Божо и Васо Црногорац, некако су испузала из јаме. Срески начелник их је смјестио у ливањску болницу. Дознавши за то, усташе су упале у болницу и заклале дјечаке и све затечене Србе. Усташе су побиле и дјецу и жене из Голињева, тако да нико није избјегао покољ; У писму Одбора муслимана града Рогатице од 6.12.1941. године упућеном др Цаферу Куленовићу, потпредседнику владе НДХ, евидентна је жалба на поглавничког повјереника Хаџију Хаџића, службено послатог у тај крај, јер је он у свом прогласу, између осталог, навео да ће „на овом подручју истрејбети све Србе“, те да ће „остати само Хрвати – муслимани и католици“. Страхиња Курдулија, *Атлас усташког геноцида над Србима 1941–1945*, Историјски институт Српске академије науке и уметности, Београд, 1993, стр. 23–32.

³⁰⁶ „Ханцар дивизија је била муслиманска паравојна терористичка организација коју је основала Хрватска. Ханцар дивизија је остала запамћена по многим ратним злочинима које су починили њени припадници током рату у Хрватској и Босни и Херцеговини. По угледу на Химлера, који је 6. децембра 1942. године предложио Хитлеру формирање дивизије коју би чинили муслимани из Босне, доделивши јој име 13. СС «Ханцар дивизија», Гојко Шушак је предложио Туђману формирање јединице састављене претежно од муслимана, предложивши да она носи име „Ханцар дивизија“. Туђман и Сушак су сматрали да су муслимани природни хрватски савезници у борби против Срба у Хрватској и Срба у Босни и Херцеговини.“ Нестор, *Рат у Хрватској из пера обавештајца*, Invision Community, Београд, стр. 209.

³⁰⁷ Ewa Bujwid-Kurek, *Rola Alii Izetbegovicia w kształtowaniu muzułmańskiej wspólnoty narodowej Bośni i Hercegowiny*, Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych, Warszawa, 2011, pp. 176–177.

Оснивању СС дивизије Ханџар и Скендербег претходило је оснивање муслиманских јединица, тзв. муслиманске милиције, које су биле у саставу нацистичких јединица састављене искључиво од муслимана и које су починиле многе злочине над Србима, Јеврејима и Ромима. У саставу муслиманске милиције налазиле су се: „Хациефендићева легија”, под командом Мухамеда Хациефендића; „Зелени кадар”, нацистичка формација формирана од домобранских дезертера, на чијем се челу налазио Неџад Топић; „Млади муслимани”, „Хуска Миљковића муслиманска армија” и „Муслиманска милиција Горажде – Фоча”. Наведене јединице деловале су у саставу нацистичких јединица и биле под командом Трећег рајха. Јединице су формиране по територијалном принципу, тако да су деловале на територије БиХ, касније и Ханџар дивизија док је Скендербег дивизија деловала у Албанији и КиМ. Упоредо са деловањем у саставу јединица Трећег рајха у борбеним дејствима, поменуте јединице користили су се и тероризмом.

Значајну улогу у формирању ових формација имао је јерусалимски муфтија Хаџ Амин-ал Хусеини (*Haј Amin el-Husseini*). Учешће у формирању муслиманских јединица на Балкану део је плана остваривања панисламизма и борбе за муслиманско уједињење. Међутим, у позадини ових намера, Хусеин је првенствено био заинтересован за стварање држава БиХ и КиМ, док је ислам послужио као интегративни фактор у мобилизацији јединица. Националистички покрети настали у Хрватској, БиХ и КиМ чврсто су повезани и профилисани религијом. На основу изнетог закључујемо да је „сваки националистички покрет по правилу повезан са одређеним религијским опредељењем и лако може бити извориште екстремних верских осећања.”³⁰⁸ Екстремна религијска осећања учвршћују фанатичну веру, која се најчешће испољава у чињењу политичког насиља, посебно тероризма.

Од наведених екстремистичких и терористичких организација, дивизија „Скендербег” је најбољи пример трансформације од национализма ка верском фанатизму, јер је „у току Другог светског рата албански националистички покрет на Косову, утемељен на програму такозване Друге призренске лиге, доживео снажан заокрет ка верском фанатизму. Око 12.000 албанских националиста је приликом приступања у редове немачке дивизије

³⁰⁸ Драган Симеуновић, „Проблеми појмовног одређења *HOMEGROWN* (*Домаћег*) тероризма и његове идентификације на Балкану”, оп. цит, стр. 146.

Скендербег 1944. године, на захтев верских лидера Друге призренске лиге, полагало заклетву верског садржаја користећи Куран.³⁰⁹ Полагањем заклетве над Кураном, албански националисти су, упоредо са циљем стварања Велике Албаније, усмерени и на подржавање и ширење ислама, „суштина заклетве је обавезивање на цихад против неверника.”³¹⁰ Позивањем на цихад, учесници дивизије Скендербег су упоредо са борбама у саставу немачких и италијанских снага водили и верски рат, „документи потврђују да је чак и на крају Другог светског рата албански лидер Сокољ Доброши испред организације „Бали комбетар” позвао све Албанце на Косову на свети рат цихад, а не на некакву борбу за циљеве нацизма или фашизма. Зато је погрешно припаднике Скендербега називати само фашистима. Учени стално милитантном исламу, од својих верских вођа (Џафер Дева, Али – бег Драга, Вехби Фрашери, Бајазит Бољетин, муфтија Ел-Хаџ Емин Хусеин), они су заправо били први муџахедини на Балкану у 20. веку.”³¹¹

У периоду између два светска рата у региону Западног Балкана, тероризам је све више присутан у виду етно-сепаратистичког, религијски фондираног и идеолошки мотивисаног тероризма. Прве терористичке организације у значајној мери биле су усмерене ка остваривању сепаратистичких, религијских и идеолошких тежњи. У тежњи да реализују своје циљеве, екстремистичк/е и терористичке организације настојале су да придобију што већи број присталица. У тој намери, различито профилисане терористичке организације неретко обухватале су у свом програму и циљеве који су првенствено изражени код терористичких организација са различитом програмском оријентацијом и са њима сарађивале. Наведене организације махом су обуставиле свој рад након завршетка Другог светског рата, али су се неке од организација активирале током друге половине XX века и активно учествовале на политичкој сцени у намери да остваре своје циљеве, служећи се при томе најчешће тероризмом као најефикаснијим средством у реализацији својих циљева.

³⁰⁹ Ибидем, стр. 146

³¹⁰ Отуда не чуди да је прва акција дивизије „Скендербег” била усмерена на Јевреје на Косову. Само у Приштини је у првом нападу „Скендербега” убијен 281 Јевреј као најопаснији неверник. Потом је заклано 380 Срба у селу Ваница, и такви злочини цихад-дивизије „Скендербег” су трајали све до краја Другог светског рата. Ибидем, стр. 146

³¹¹ Ибидем, стр. 146

7.2. Деловање терористичких организација у СФРЈ

Завршетком Другог светског рата и стварањем Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), терористичке организације су наставиле са својим деловањем.³¹² Многи учесници терористичких организација су ухапшени или ликвидирани након окончања рата, али су организације наставиле са активностима. Победа над фашизмом и национализација, нису узроковале нестанак терористичких организација са сцене, са простора Балкана које су постојале пре стварања СФРЈ. Наставља се деловање десничарских и етно-сепаратистичких организација попут: *Организација српских четника Равна гора*, *Хрватско револуционарно братство*, *Хрватски народни отпор Лубуричевци*, *Збор*, *Хрватско крижарско братство*, *Тајна револуционарна усташка постројба*, *Осветници Блајбурга*, *Организација словеначких антикомуниста*, *Српски омладински покрет отаџбине*, *Хрватски ослободилачки покрет*. Активности наведених организација у највећој мери биле су изражене током Хладног рата, док исламистичке терористичке организације ступају на сцену деведесетих година XX века, мада њихова активност не сме бити занемарена ни деловањем током Хладног рата. Поново на сцену Западног Балкана ступају етно-сепаратистичке, религијске и идеолошке терористичке организације, које су у оквиру свог деловања, тј. својих циљева, често користиле национализам, идеологију и религију у задобијању што шире подршке.

У том погледу најактивнија је усташка терористичка организација, која је настојала да подршком из дијаспоре добије подршку за остваривање својих циљева. Најзначајнији циљ био је стварање независне државе Хрватске и распад „вештачке” комунистичке творевине

³¹² Социјалистичка Федеративна Република Југославија (скраћено СФР Југославија или СФРЈ) је бивша југословенска држава која је постојала од краја Другог светског рата, до рата почетком деведесетих година двадесетог века. Она је била социјалистичка држава која је обухватала територије данашњих независних држава Србије, Хрватске, Босне и Херцеговине, Македоније, Словеније и Црне Горе. Формирана је 1945. године као наследница Краљевине Југославије под именом Демократска Федеративна Југославија. 29. новембра 1945. године мења име у Федеративна Народна Република Југославија, док је 1963. године коначно променила име у Социјалистичка Федеративна Република Југославија. Главни град СФРЈ био је Београд. John Hladczuk, William Eller, *International Handbook of Reading Education*, Greenwood PRESS, Westport, 1992, p. 424.

СФРЈ.³¹³ У свом деловању имала је подршку хрватске миграције, католичке цркве и неких западних држава. Значајна подршка усташкој терористичкој организацији омогућила је извођење низа терористичких аката усмерених против СФРЈ. Терористичке активности у највећој мери извођене су ван територија Југославије, док је мањи број напада извршен на територији Југославије.³¹⁴

Усташка заклетва, или прилега, најбоље сведочи о намерама припадника покрета и методама њихове борбе „Заклињем се богом свемогућим и свиме што ми је свето да ћу се држати усташких начела и покоравати прописима, и безусловно извршавати наређења надређених, да ћу сваку поверену тајну чувати и никоме нећу одати. Заклињем се да ћу у усташким редовима извојевати хрватску државну независност и хрватску народну слободу и независност чувати и бранити.”³¹⁵ Исту заклетву положио је и Фрањо Туђман. Од формулисање заклетве 1929. године до друге половине XX века, усташке идеје које је поставио Анте Павелић нису претрпеле никакве измене. Усташка идеологија зацртана почетком XX века остала је непромењена и у оквиру СФРЈ. Промена је видљива само у методама остваривања циљева. С обзиром на промену друштвеног и политичког контекста, усташе су препознале тероризам као најефикаснији вид борбе.

Усташки покрет превасходно је представљао етно-сепаратистичку терористичку организацију, али су изражени и елементи клерикално-фашистичке организације. Етно-сепаратистичка настојања изражена су настојању да се створи независна држава Хрватска сецесијом из СФРЈ. Идеја о независној Хрватској је обухватала територију СР Хрватске али и делове територије БиХ и Србије. У оквиру „Усташких начела” наводи се да Хрвати полажу права на већи део територије Западног Балкана, јер су своју домовину настанили у

³¹³ „Идеје о етничком поријеклу Хрвата и његове самобитности заузеле су главно мјесто у усташкој идеологији. Теза о Хрватима као самосталном етносу била је прва у „Начелима Хрватског усташког покрета” — главном усташком програмском документу. Ове идеје су биле усмјерене против концепта интегрисаног југословенства, одбијајући да прихвате Хрвате као дио јужнословенске заједнице и Југославију као своју националну државу. Национално-политички циљ усташа није био само успостављање независне државе Хрватске, него и давање етнички хрватског карактера новој држави. Главна препрека ка испуњењу тог циља били су Срби, који су чинили једну трећину становништва НДХ. Због тога, од првих дана постојања НДХ, усташе су започеле активну антисрпску дјелатност. Увод је била моћна пропаганда кампања, у којој су Срби приказани као главни непријатељи Хрвата, којима није мјесто у НДХ. Пропаганда је кулминирала масовним убиствима Срба и њиховим спровођењем у бројне концентрационе логоре.” Константин Владимирович Никифоров, Ања Филиминова, Шемякин Андрей Леонидович, *Југославија в XX веке: Очерки политической истории*, Институт Славяноведения, Москва, 2011.

³¹⁴ Мило Бошковић, *Антијугословенска фашистичка емиграција*, Слобода, Београд, 1980, стр. 223.

³¹⁵ „Тако гласи усташка заклетва коју су у оквиру усташког устава саставили и својеручно потписали усташе у Загребу, 12. јануара 1929. године. Потписник је био Анте Павелић. Посебном законском одлуком Сабора, тзв, хрватске демократије, цитирана заклетва постала је по други пут званични документ суверене Хрватске, чију *сувереност* већ вековима својим животима плаћају Срби. Потписник овог поновљеног документа је др Фрањо Туђман.” Ибидем, стр. 6.

прадавним временима.³¹⁶ Право на своју државу и претензије ка територијама других република, БиХ и Србији, оправдавају наводима да је Хрватска постајала на овим просторима док су други народи живели још увек неорганизовано, „тек му је окончањем Другог светског рата туђинска сила спречила да даље врши своја суверена права у властитој својој Хрватској држави.“³¹⁷ Уколико је фашистичка НДХ модел по којем би се успоставила држава Хрватска, онда би и значајни део територије БиХ, као и део Србије био у саставу те новостворене државе. Усташе су сматрале да је „Република Босна и Херцеговина била вештачка творевина и да је већина територије БиХ припадала Хрватској.“³¹⁸ По питању Републике Србије, усташе су се залагале за обнову граница хрватске Бановине из 1939. године, која је обухватала делове Босне и Србије, све до предграђа Београда.³¹⁹ Деловање усташа на сецесији од СФРЈ није било ограничено само на стварње државе у границима РХ, већ је обухватало и делове територија других република.

На основу процена Ватикана успостављена је сарадња, додуше прикривена, усташа и католичке цркве. Ватикан је настојао да прикирије злочине НДХ, и пружао подршку усташама током постојања СФРЈ.³²⁰ Пружање подршке у терористичким актима у СФРЈ било је прикривено велом тајни, док је подршка усташама након Другог светског рата документована. Посебно је истакнута акција „Пацовски канали” у којој је велики број истакнутих усташа пребегао из СФРЈ.³²¹ Сарадња усташа са католичком црквом и Ватиканом сврстава је у клерикале терористичке организације, тако да је уз етно-

³¹⁶ У члану три Усташког прогласа наводи се да: Своју данашњу постојбину учинио је хрватски народ, већ у прадавна времена, својом Домовином, у којој се стално настанио, с њом срастао и дао јој изворно и наравно име Хрватска. Ибидем, стр. 10.

³¹⁷ Ибидем, стр. 11.

³¹⁸ Prael Hockenos, *Homeland Calling; Exile Patriotism and the Balkan Wars*, Cornell University Press, New York, 2003, p. 44.

³¹⁹ Ибидем, стр. 45.

³²⁰ Света столица не само да настоји да заташка овај злочин већ ће једног од његових актера, хрватског надбискупа Алојза Степинца, којег ће почетком 1942. године прогласити за војног свештеника (сине титуло) усташке војске, под којим је радило 150 свештеника капелана (вероватно као награду за масовна клања и прекрштавања Срба), настојати да амнестира. То се чини полако али сигурно. Папа Пије XII ће га 12. 1. 1953. прогласити за кардинала „у знак признања за његову херојску борбу против комунизма”. Драган Разумовски, „*Бог то жели*”, у: (ур). Жарко Ивановић, *Србија мора умрети*, „Филип Вишњић”, Београд, стр. 75.

³²¹ Први наговештаји постојања ватиканских Пацовских канала појавили су се у Америци. Вероватно је тако и требало да буде, јер су управо Американци тим именом назвали подземне мреже Свете столице за бекство нациста. За време Другог светског рата, Управа стратегијских служби (ОСС) сковала је назив Пацовске линије за своје мреже бекства и скривања које су користиле посаде авиона америчке ратне авијације, оборене изнад окупиране Европе. Пацовска линија се није односила на нацистичку гамад која је бежала кроз ватиканско подземље (мада је, ако се боље размисли, то сасвим одговарајући описни назив). Пацовска линија, веза, је назив за лестве од конопца које се пружају до врха јарбола, последњег безбедног места у ситуацији кад брод тоне. Тако је Пацовска линија, односно, Пацовски канал постао уопштени обавештајни назив за мрежу евакуације, бекства. Марк Аронс, Џон Лофтус, *Пацовски Канали*, Метафизика, Београд, 2012. стр. 5.

сепаратистичку организацију, усташка организација попримила и обележја клерикалне организације.

Нетрпељивост према другим националностима и припадницима других вероисповести, код усташа је приметна од оснивања до данашњег времена, јер „основни животни циљ свих усташа био је и остао, вратити се или доћи у Хрватску и обрачунати се са вековним непријатељима, Србима.”³²² Нетрпељивост и мржња према Србима, код већине Хрвата је изражена вековима. Та мржња према Србима најчешће је изражена у настојању да се Срби униште као нација, тј. да се у потпуности изгуби њихов идентитет. О узроцима оваквог понашања можемо само претпостављати, да ли је у питању православље или претпоставка да су Хрвати део српског народа, па би уништавањем својих корена доказали своју аутентичност етницитета. Без обзира на узроке мржње према Србима, усташе су настојале да терористичким нападима угрозе Србе и њихове представнике у свету. Мржња према Србима и терористичке активности усмерене против њих, можда најбоље објашњава *Приручник осветници Блајбурга* који је и данас актуелан, написан је за хрватску усташку емиграцију пре двадесет година. Међутим, извадак из једне поверљиве списе *Окружница Хрватског народног покрета* из 1939. године, коју је у својој кљизи *Слом старе Југославије* објавио др Ферд Чулиновић, представља недовољно познат историјски документ, траг нетрпељивости, лицемерја и континуитета геноцидне мржње вођа хрватског народа према српском народу, а која се све време заклањала иза отпора према Југославији, као наводној српској окупаторској творевини.³²³ Траг мржње према Србима и тежња да се „уклоне” са ових простора видљив је и у политици све до данас. Ови наводи, недвосмислено указују на усташе као фашистичку организацију. На основу свега наведеног можемо закључити да су усташе у другој половини XX века били етно-сепаратистичка и клерикално-фашистичка терористичка организација.

У прилог тој тези, да су терористичка организација, најбоље говоре чињенице о извршеним терористичким актима за које су одговорне усташе. Први терористички напад извршен је одмах након рата. Група усташких терориста из Италије, коју су предводили усташки официри *Анте Мошков* и *Јос Рукавина*, извршили су упад на територију

³²² Мило Бошковић, *Шеста колона: Настанак, организација и деловање антијугословенске фашистичке емиграције*, оп. цит., стр. 18.

³²³ Милутин Шушовић (1985), „Нема строго поверљиве комбикаторике Велимира Терзић“, *Часопис за савремену историју*, вол. 17, бр. 2, стр. 89-135.

Југославије 1945. године, али су спречени у намери од стране партизана да спроведу своје намере, међутим „неуспех ове акције није обесхрабрио, нити спречио усташе да наставе са терористичким акцијама, посебно у првим годинама након окончања рата.”³²⁴

Након низа терористичких аката и операција које су уследиле после рата, усташе су од 1948. године обуставиле активности. Обрачун власти Југославије са противницима комунистичке партије и сарадницима окупатора пружио је извесне резултате. Значај број преосталих група које су сарађивале са непријатељем, уништене су и разбијене. Међутим, период мировања терориста није дуго трајао. Уз помоћ имиграције која је и даље подржавала терористе и залагала се за остваривање њихових начела, као и пружене помоћи бројних других субјеката, усташки терористи настављају са активностима. Већ 1955. године, усташе су из иностранства послале двојицу својих припадника, Кемала Мујагића и Ахмета Крупића, са намером да на територији Југославије изврше низ терористичко-диверзантских акција. Неуспех убачених терориста, који су ухваћени и осуђени, није спречио усташе да наставе са деловањем. Терористички напади усташа и организација повезаних са њима настављани су у континуитету све до 1990. године, када долази до, условно речено, трансформације покрета. Почетак грађанског рата условио је настанак првих организованих војних формација које су учествовале у сукобима као званична војска независне државе Хрватске.

Упоредо са усташким покретом, у Југославији и иностранству је активно деловао и четнички покрет, који је извршио низ атентата и терористичких акција на овим просторима и иностранству. Припадници четничког покрета напустили су Југославију након слома фашизма и уточиште нашли у државама Западног блока, у највећој мери у САД. Четници који нису успели да напусте Југославију, гоњени су од комуниста све до 1950. године. Убрзо након напуштања Југославије, четници су основали организације и отпочели деловање у циљу нарушавања комунистичке Југославије. У свом деловању

³²⁴ Дана 20. октобра 1946. године, 40 наоружаних терориста из Аустрије илегално је убачено у СФРЈ, ради извршавања терористичко-диверзантских акција. Групу је предводио бивши официр квинслиншких војних формација у Словенији *Билборк*. Касније му се прикључио Шеренц Фердинанд. Припадници ове групе у више наврата су у периоду 1946–1947. године, више пута упадали на територију СФРЈ; Током 1946. и 1947. године у СФРЈ је из Италије и Аустрије у мањим група илегално убачено укупно 85 наоружаних усташких терориста. Предводили су их *Кавран Божидар* и *Милош Љубо*. Сви су осуђени 1948. године у Загребу. Неки су осуђени на смртне казне, а остали на казне затвора; Године 1948. у СФРЈ је убачена група од девет терориста са задатком да изводи терористичко-диверзантске акције. Групу је предводио *Миша Драгомир*. Ибидем. стр. 71.

највише су се ослањали на ширењу пропаганде против комунистичког покрета, али су и извршили низ терористичких напада на територији Југославије и у иностранству.

У лето 1951. године се у *Милвокију* се окупило око 100 четника који су се договорили о деловању против комуниста у Србији, јер четничка емиграција у САД је у највећом броју пристизала у периоду од 1950. до 1952. године. Прво окупљање је „Скуп четника заказан за 22. август 1951. године, у црквеној сали ЦШО „Свети Сава” у Милвокију. Ту се је скупило преко 100 четника из свих српских крајева. Божо Соколовић отвара седницу и саопштава ради чега су се састали. Божо Соколовић даље објашњава, да под тим четничким именом треба да се сврстају сви четници који се борише пуне четири године за српство и Србију, под српском заставом и четничким барјаком. Четници се нису борили ни за какву Југославију, за коју се залаже неко Удружење Југословенске војске, створено у Немачкој 1948. године.”³²⁵ Након овог састанка, настаје низ четничких одбора у САД, а потом и у Европи. Идеолошко опредељење четника је било монархистичко. Залагали су се за повратак краља и увођење монархије. Такође, подстицали су и вредновали породичне вредности и приватну својину, чиме су се оштро супротставили комунистима, који су се залагали за републику и друштвену својину, „иако четнички покрет није имао јасну политичку оријентацију, у почетку је био под утицајем чланова Српског културног клуба Драгише Васића и Стевана Мољевића. Мољевић је аутор плана Хомогена Србија, који је заговарао стварање Велике Југославије (са проширењем на штету окупаторских држава) и у оквиру ње Велике Србије и Велике Словеније и исељавање муслиманског становништва у Турску или Албанију.”³²⁶

Пристизањем све већег броја политичких миграната из Србије, настаје велики број различитих политичких организација. Прочетничка организација била је окупљена око више организација. Заједнички именитељ за све организације, или вредности за које су се залагале све четничке организације су српски национализам, повратак монархије и радикални антикомунизам. При томе се мањи део српских националиста залагао за стварање Србије изван авнојевских граница, док је већи део био за континуитет

³²⁵ Перица Савиљ, *Настанак четничке организације у емиграцији*, Погледи, Доступно преко: <https://www.pogledi.rs/nastanak-cetnicke-organizacije-u-emigraciji/>, (приступљено 02. јун 2018).

³²⁶ Јозо Томашевић, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945: The Chetniks*. Stanford University Press Stanford, Stanford, 1975.

Краљевине Југославије. Мада је и међу заступницима идеје континуитета Краљевине Југославије постајало размимоилажење између мишљења о положају Хрватске и Словеније у федерацији. Без обзира на различита виђења положаја и улоге Србије, четници су покренули пропагандну делатност против комунистичке Југославије и неретко користили тероризам као инструмент притиска на комунистичку власт.

Једна од првих четничких терористичких акција изведена је у Напуљу, 1946. године. Група четника из емиграције, извршила је терористички напад на конзулат СФРЈ у Напуљу. Том приликом страдао је југословенски конзул Вицко Глумчић. Ефекат извршеног терористичког напада није дао жељене резултате. Борба комуниста против четника на простору Југославије настављана је несмањеном жестином. Након тог напада четничка емиграција дужи временски период није изводила терористичке нападе, јер је већи део четничког покрета ратовао на просторима југославије са комунистима до педесетих година XX века. Након консолидовања четничке емиграције и оснивања наведених организација у иностранству, уследио је већи број терористичких напада. Од 1957. године све су учесталији терористички напади четничких организација који су били првенствено усмерени на институције и представнике институција комунистичке власти. Активности четничког покрета у извођењу терористичких акција трајале су у континуитету до распада СФРЈ, када је промењен начин деловања и организовања. Учешће четника у Грађанском рату у бившој Југославији у највећој мери је обележено формирањем паравојних јединица које нису имале организовано руководство, већ су више деловали стихијски, са различитим обележјима и под различитим командантима. И данас постоје многе четничке организације, али је њихово деловање највише усмерено на очување традиције четништва, док је тероризам одбачен као начин политичког деловања, бар за сада.

Упоредо са наведеним терористичким организацијама, усташким и четничким покретом, на простору Југославије у значајној мери је био изражен и тероризам албанских организација. Не толико изражен у периоду Хладног рата, албански тероризам је у пуној мери и облику изражен током деведесетих година XX века. Активности албанских терориста не представљају случај спонтаног организовања етничких група у намери да се

ослободе терора који врши државна власт, већ реализацију идеје о Великој Албанији зацртаној у Првој и Другој призренској лиги.³²⁷

Након победе над фашизмом и повлачењем немачких фашистичких оружаних снага 1945. године, на Косову и Метохији је избила побуна или контрареволуција, која је представљала јединствени феномен на простору Југославије. Након сламање ове побуне, мање групе су се организовале и наставиле своје деловење, у историји познати као *балисти*. Сукоби са арнаутским групама су представљали велики изазов за тек постављену власт, јер је групе карактерисала добра војна организованост, политичка идеологија и велики број припадника. О броју припадника покрета не постоје тачни подаци, али се процењује да их је било више од десет хиљада.

Нова власт ипак није успела да у потпуности уништи балистички покрет. Разбијени у мање групе и даље су деловали на простору Косова. Идеолошка подела света је у значајној мери утицала на расуђивање о значају и начину борбе против албанских терориста. Албански терористи, или у то време балисти, уживали су пуну подршку албанског народа, јер су се залагали за идеје о Великој Албанији, која је прихваћена код свих Албанаца као приоритетни циљ, без обзира на идеолошко опредељење, верску или племенску припадност.

Најбољи пример за посвећеност идеји Велике Албаније у народу и балистичким групама, показује чињеница и да након ликвидације вођа балистичког покрета, балисти су наставили са својим деловањем. Терористичке балистичке групе разбијане су у војним потерама, које су у већој мери дале резултате, али је давањем „бесе”, шиптарска терористичка организација учврстила своје позиције.³²⁸

³²⁷ „Лига ће штитити част и власништво лојалних муслимана, а нетрпељив став према словенским народима се подразумевао. Од Србије ће се тражити да добровољно евакуише све крајеве које је противправно окупирала. Очигледно је да Главни одбор лиге употребљава термин *противправна окупација* за територије које су, пре потпадања Србије под турску власт, биле српске. Главни одбор Лиге се користио вештом пропагандном активношћу да би ширио страх од најезде Словена и Грка међу муслиманским живљем.” Богумил Храбак, „Идеје о арбанашкој аутономији и независности”, *Историјски часопис*, вол. 28, бр. 56, стр. 182.

³²⁸ „За нас је интересантно напоменути и то да је као проблем увидео и бесу (албански besa – дата реч, да ће неко нешто урадити), коју су Арбанаси давали и Србима, наводећи пример Пећког подгорја у дипломатском извештају од 14. марта 1907. године, упућеном министру иностраних послова Србије у Београду. „Али досадашње искуство са бесама арнаутским учи нас сумњи” Милан Ракић, *Конзулска писма 1905–1911*, Просвета, Београд, 1985, стр. 94.

Новоустановљена власт покушала је да добрим поступањем према балистима који су се предали или су били заробљени, утиче на преостале балистичке групе, како би их приволеле на предају и одступања од идеје Велике Албаније. Нова идеологија, или „религија” уобличена у комунизму, није нашла погодно тле код Албанаца. Основна идеја, или циљ Албанаца нису ни идеолошке ни религијске природе, мада су их користили у зависности од потреба, већ стварање Велике Албаније. Увереност тадашњих власти да ће Албанци прихватити комунизам као решење за њихово национално питање и да ће довести до просперитета целог друштва, била је велика заблуда.

Учвршћивањем комунистичке власти и смиревањем ситуације са СССР, само је остала једна неуралгична тачка, граница са Албанијом. Терористичке групе из Албаније и КиМ кретале су се простором Србије и неретко убијале југословенске граничаре. Тежњу за стварањем Велике Албаније, укључујући КиМ и друге области, установљену од Призренске лиге и организације Бали комбтар (Национални фронт, од тога изведено балисти), које су Титове снаге прогониле до почетка 50-их година, преузела је албанска држава са Енвером Хоџом, у којој је „главни организатор албанских терористичких и свих пратећих делатности постала албанска служба безбедности Сигурими. Под њеном контролом током 70-их година на Космету је остварена јака инфилтрација јавних личности, које нису скривале антисрпско расположење. У албанској емиграцији оркестриране су различите „марксистичко-лењинистичке” партије и организације чији је циљ био отцепљење покрајине Косова од Југославије. „Косова е лире” (Слободно Косово), „Фронти ку” (Црвени фронт), „Левизја пр републикен социјалисте Шћипторе н Југослави” (Покрет за албанску социјалистичку републику у Југославији), биле су неке од тих организација. Слом Енвер Хоџиног социјалистичког наслеђа у Албанији није изменио албанска стремљења. Место Сигуримија, преузела је 90-их година двадесетог века албанска мафија, а затим и америчке, турске и немачке обавештајне службе.”³²⁹

Од сламања побуне и увођења војне управе 1945. године, све до 1968. године јужни део Србије био је миран. Новембра 1968. године група студената са Филозофског факултета покренула је побуну против југословенских власти. Одмах након смене Ранковића, који се

³²⁹ Бојан Димитријевић, „Историјски аспекти тероризма у Србији”, у Бојан Димитријевић (ур.), *Историја XX века*, Часопис Института за савремену историју, Београд, 2008, стр. 137.

залагао за интересе Срба на КиМ, косовски Албанци препознали су политички контекст који би водио њиховој идеји о Великој Албанији. Побуна је угушена деловањем војске, али КиМ убрзо добијају статус аутономне покрајине. Већ 1981. године, одвијају се масовни протести косовских Албанаца са захтевом за добијања статуса републике КиМ. Након успешно угушене побуне, 1987. године војник ЈНА албанског порекла, Азиз Кељменди испалио је рафале на другове у параћинској касарни. Српско руководство, посебно Слободан Милошевић, искористило је овај догађај у политичке сврхе и представио се као кохезиони чинилац српске нације и државе.

Димитријевић наводи да је „само у периоду од 1981. године до 1988. године, у ЈНА откривено 225 илегалних албанских група, са више од 1.600 војника. На Космету је истовремено годишње вршено између 40 и 100 оштећења војних инсталација, имовине, мањих саботажа и провокација. С пролећа 1989. Космет је поново букнуо. У градовима су почеле демонстрације, после којих је уследила најшира војна и полицијска интервенција.”³³⁰

Кратки преглед дешавања на КиМ не указује на деловање терористичких организација, попут усташа и четника након Другог светског рата, али приказује и објашњава настанак и развој терористичких организација насталих током деведесетих на КиМ од којих су неке активне и данас. Покрет Албанаца користио је тероризам као инструмент за остваривање политичких циљева, али не у тој мери као наведене организације. Тек ће године које су уследиле након демонстрација 1989. године, указати на опасност од шиптарског тероризма, у региону и свету, и то не само у период грађанског рата у Југославији, већ и у савременом свету.

7.3. Развој терористичке мреже у региону Западног Балкана након 1990. године

Распад Југославије, и етнички сукоби који су пратили дешавања на овом простору, условио је настанак многих паравојних и терористичких организација. Етно-

³³⁰ Ибидем, стр. 137.

сепаратистичке тежње, прожете религијским елементом, проузроковале су спиралу насиља која ће обележити последњу деценију XX века. Узроци настанка сукоба преваходно се посматрају кроз призму локалних особина актера са ових простора. Одговорност локалних актера је неоспорна, посебно у светлу вековних тежњи за стварањем суверених држава или присвајањем територија других република, касније држава. С друге стране, не можемо занемарити утицај и учешће других држава, посебно глобалних сила, и међународних организација, на дешавања у Југославији од почетне фазе, Односи народа на Западном Балкану и политички процеси који су се одвијали пре избијања сукоба и током сукоба, у значајној мери су се поистоветили са дешавањима у протеклим временима, тј. од Берлинског конгреса и настанка првих терористичких организација. Поред оружаних сукоба који представљају континуитет у односима народа ових простора, и тероризам је опстао и развио се као облик политичке борбе. Сходно политичкој и војној ситуацији, он је мењао своје облике, и у неким случајевима прерастао у терор.

Од избијања сукоба, на простору бивше Југославије присутни су били сви облици политичког насиља. Сукоби су формално почели 25. јуна 1991. године након проглашења Парламента Словеније и Хрватске о независности. У циљу да се очува континуитет СФРЈ, два дана након проглашења независности послате су јединице ЈНА у Словенију да се обрачунају са сепаратистима. ЈНА се сукобила са јединицама Територијалне одбране Словеније и након десет дана борби се повукла, у највећој мери јединице су пребачене у Хрватску. Сукоб ЈНА и јединица Територијалне одбране не можемо окарактерисати као терористички акт или терористичку операцију, јер су јединице Територијалне одбране биле у саставу ЈНА, тј. чиниле део система ЈНА. О овом догађају више можемо говорити као војном пучу или војном удару. Паралелно са дешавањима у Словенији, у Хрватској су све учесталији сукоби Срба са припадницима хрватске полиције. Прва провокација и сукоб Срба са хрватском полицијом догодио се у Борово Селу 2. маја 1991. године када су се сукобиле јединице хрватске полиције и Срби који су чинили већинско становништво у Борово Селу. Сукоб полицијских снага и наоружаних Срба такође не можемо окарактерисати као терористички акт. Припадници полиције представљају државни орган, тако да је реч о државној институцији, али њихово поступање након уласка у Борово Село, приликом ког су насумично отворили ватру на цивилно становништво, можемо третирати

као терор. Наоружана група Срба која је одговорила на ватру, у већој мери има карактеристике герилске групе, него неке терористичке организације. Наведени примери у Словенији и Хрватској представљају сукобе којима је отпочео рат у Југославији и осликавају однос (мржњу) народа на овом простору, као и намеру да се Срби протерају са ових простора.

У даљем развоју ратних дејстава на подручју Хрватске, не можемо говорити о значајној учесталости терористичких акција, с обзиром на то да су од признања независности Хрватске од других држава, хрватске оружане снаге представљале легалне оружане формације. С друге стране, морамо напоменути да су те исте „легалне оружане формације” извршиле низ злочина над Србима.³³¹ Другу страну у сукобу, чинили су припадници ЈНА и многих паравојних формација, састављених од српских добровољаца, које су својом организацијом и начином деловања у великој мери попримиле облик герилских група. Ове групе су, такође, починиле низ ратних злочина, али тероризам није био пресудан вид борбе. За разлику од Словеније и Хрватске, у БиХ и КиМ тероризам је био присутан не само од момента отпочињања сукоба, већ и у годинама које су сукобу претходиле. У наредном делу, прво ће бити речи о терористичкој организацији ОВК, а затим о терористима са подручја БиХ.

Корени настанка терористичке организације „Ослободилачке војске Косова”, или УЧК (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës*), настају 1982. године када су Албанци пореклом са КиМ, основали организацију *Косовски народни покрет* (КНП), као противтежу Демократском савезу Косова (*Lidhja Demokratike e Kosovës*) Ибрахима Ругове, који се залагао за уређење односа Срба и косовских Албанаца демократским путем. Од оснивања КНП је као приоритетне циљеве поставио оружану борбу против војске, полиције и народа, и посебно

³³¹ „На основу до сада познатих чињеница, војни експерти, извлаче закључак да су амерички генерали и МПРИ непосредно руководили акцијама „Бљесак” и „Олуја” и да су, поред оружаних снага хрватске, и они заправо били сукобљена страна у борби против Срба. Непосредно пред почетак операције „Олуја” а у склопу подршке хрватским офанзивним дејствима, амерички авиони су извели бомбардовање српских положаја, радарских система, центара везе и аеродрома, као и онеспособљавање српских комуникацијских уређаја електронским путем, чиме је српска страна доведена у крајње неповољан стратешки положај из чега ће произаћи одлука војног руководства о повлачењу и нецелисходности прихватања оружане борбе са супротним странама које су чиниле бројније, технички опремљеније и савремено наоружане НАТО снаге. У тим офанзивним дејствима, хрватске гардијске јединице су представљале само први борбени ешалон, док су све друге битне и одлучујуће операције (ваздухопловна и артиљеријска подршка, електронско и сателитско обезбеђење борбених дејстава, комуникациона, информатичка, медијска, психолошко-пропагандна и логистичка подршка), пружале и непосредно изводиле снаге САД и НАТО.” Миодраг Комарчевић, Љубо Пејановић, Мића Живојиновић, „Технологија примене ФИД-операција у процесу разбијања Југославије”, *Култура писма*, вол. 8, бр. 15, стр. 40.

колаборациониста из албанског народа. Нешто касније, 1993. године, у Приштини је основана десна фракција КНП, национални покрет за ослобођење Косова (НПОК – *Lëvizja Kombëtare për Çlirimin e Kosovës*), која је основала борбене формације и наоружавала припаднике организације у Немачкој и на Косову. Припадници ове организације учествовали су у сукобима у Хрватској, БиХ, да би се касније придружили ОВК, као ветерани са ратним искуством. Упоредо са учешћем у ратовима, ОВК је формирала кампове за војну обуку на територији Албаније, уз подршку регуларне војске Албаније, који су били активни од 1994. године.

Екстремна струја косовских Албанаца преузела је водећу улогу након хапшења чланова „Министарства и Генералштаба Републике Косово” и изрицањем казне, у јулу 1994. године.³³² Подршка екстремним косовским Албанцима у народу је постајала све већа, уз подршку емиграције и јаким лобијем, који су се убрзано припремали за стварање независног Косова оружано побуном. Инструмент за реализацију тих циљева била је терористичка организација ОВК.³³³ У којој мери су косовски Албанци били активни у извођењу терористичких аката говори податак да је „од 1991. године до 1997. године у терористичким нападима ОВК на територији КиМ убијено је 26 цивила, од којих 17 припадника албанске националне мањине лојалних држави. Албански тероризам достигао је највиши степен бруталности током 1998. године, када су на КиМ убијена 173 цивила, од чега 77 Албанаца. У периоду од 1. јануара до 31. августа 1998. године убијено је највише

³³² „Непоштовање власти СРЈ и отворено изражавање политичких циљева 1990. године кулминирали су формирањем албанских паравојних састава. Албански екстр *Влада Републике Косова*, са Бујаром Букошијем на челу. Она је формирала тзв. Министарство одбране Републике Косово, којим је руководио Хајзер Хајзерај, као први облик *војске Косова*. *Министарство* је урадило организацијско-формацијску структуру, одредило бројно стање *војске* и број и врсту наоружања и опреме. Екстремисти и сепаратисти су убрзано спроводили свеобухватне припреме за стварање јединствене војне организације, која ће, као оружана снага, представљати тзв. Републику Косово. У то време, све припреме је контролисала и усмеравала самозвана *Влада Републике Косова*, са Бујаром Букошијем на челу. Она је формирала тзв. Министарство одбране Републике Косово, којим је руководио Хајзер Хајзерај, као први облик *војске Косова*. *Министарство* је урадило организацијско-формацијску структуру, одредило бројно стање *војске* и број и врсту наоружања и опреме.” Предраг Дамјанов, Милан Мијалковски, *Тероризам албанских екстремиста*, НИЦ Војска, Београд, 2002, стр. 88–93.

³³³ „Анализа организацијско-формацијске структуре ОВК указује на то да је та структура рађена према стандардима НАТО-а и уз помоћ страних ментора. Била је организована у оперативне зоне (7), маневарске бригаде (20) и територијалне јединице велике самосталности и покретљивости. Оперативне зоне су биле засноване на регионалној подели територије КиМ и биле су под командом локалних вођа. Главну подршку (моралну, политичку, финансијску и војну) и уточниште албанским терористима са КиМ, страним плаћеницима и помагачима пружала је Албанија као база у којој је у периоду од 1990. до 1996. године значајан број терориста завршио диверзантско-терористичку обуку. У ту подршку Албанија је укључила све легалне органе власти и институције, обавештајне службе (ШИК), полицију, војску, представнике амбасада и друге органе. Активирани су центри за војну обуку терориста ОВК у Тирани, Елбасану, Драчу, Куксу, Круми, Бајрам Цурију, Тропоји и другим мањим местима на северу Албаније. Касније је у свом саставу ОВК имала и велики број страних плаћеника, који су се ангажовали због верског фанатизма, новца, плачке или потребе за убијањем. Тако су формиран *Атлантски батаљон*, са нешто више од 400 терориста, добровољаца из САД и Канаде, и муџахединске јединице *Абу Бекир Садик* и *Браво*.” Ибидем, стр. 96–105.

Албанаца који су се противили тероризму ОВК – од 81 убијеног цивила, било је 47 (или 58%) Албанаца.”³³⁴

У којој мери и на који начин су се албански терористи са КиМ обрачунавали са противницима, најбоље говоре масовни злочини у „селима Клечка код Липљана, Глођане код Дечана и Ретимље код Ораховца. Међу познатијим регистрованим стратиштима српског становништва на КиМ су рејон Радоњичког језера и Волујак у општини Клина. Међутим, најсуровији злочини и радикално и насилно етничко чишћење препуштени су заборава. Користећи све облике политичког насиља, пре свега тероризма као средства и организованог криминала као начина финансирања, албанске политичке вође су, нажалост, успеле да, на основу перфидне и веште пропаганде, интернационализују питање КиМ и у марту 1999. године изазову агресију снага НАТО-а на Савезну Републику Југославију.”³³⁵

Потписивањем Војнотехничког споразума у Куманову и усвајањем Резолуције СБ 1244 УН завршена је агресија на Србију.³³⁶ Након усвајања Резолуције СБ уследило је повлачење српских оружаних снага са КиМ. Поступним повлачењем српских снага створен је вакум војне контроле подручја који су припадници ОВК убрзо попунили. Над Србима и другим националним мањинама ОВК је у том периоду извршила стравичне злочине. Масовна убиства Срба преосталих на тим просторима, киднаповања, трговина људским органима и терористички напади на цивилно становништво, представљали су само неке од облике насиља који су припадници ОВК извршили како би протерали Србе.

Са становишта аргумената ОВК, да су Срби над припадницима косовских Албанаца вршили тортуру и терор и да је то разлог за добијање независности не стоји, јер је етничко чишћење од стране ОВК над Србима пре, током и након агресије НАТО-а, очигледно

³³⁴ Тероризам албанских сепаратиста на КиМ и метод њиховог деловања, МУП Републике Србије, Београд, 1998, стр. 4–5.

³³⁵ „Користећи све облике политичког насиља, пре свега тероризам као средство и организирани криминал као начин финансирања, албанске политичке вође су, нажалост, успеле да, на основу перфидне и веште пропаганде, интернационализују питање КиМ и у марту 1999. године изазову агресију снага НАТО-а на Савезну Републику Југославију.” Горан Бецић, „Настанак, развој и перспектива косовских безбедносних снага на Косову и Метохији, *Војно дело*, пролеће 2012, стр. 219. Доступно преко: http://www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arhiva/VD_2012-prolece/14.%20Nastanak,%20razvoj%20i%20perspektiva%20Kosovskih%20bezbednosnih%20snaga%20na%20Kosovu%20i%20Methiji;%20Goran%20Vecic.pdf, (приступљено 8. јун 2018).

³³⁶ О резолуцији Савета безбедности УН видети више у: Резолуција Савета безбедности 1244 (1999) о ситуацији у вези са Косовом, *Уједињене нације*, С/РЕС/1244 (1999), 10. јун 1999. године, Резолуција 1244 (1999) усвојио Савет безбедности на свом 4011. састанку, 10. јуна 1999. године. Доступно преко: http://www.tuzilastvorz.org.rs/upload/Regulation/Document__sr/2016-05/rezolucija_1244_cir.pdf, (приступљено 8. јун 2018).

извршено како би се створила независна и етнички чиста држава Косово. Пројекат Велике Албаније и независног КиМ, зацртан је још оснивањем Прве признане лиге, а у великој мери реализован након НАТО агресије. Цинизам страних ментора, у првом реду САД које су до 1997. године ОВК водиле на листи терористичких организација, настављен је и након усвајања Резолуције СБ. Након повлачења српских оружаних снага са КиМ, под покровитељством САД, ОВК је трансформисана у Косовски заштитни корпус (КЗК) и Косовске полицијске снаге (КПС), док је руководство ОВК формирало политичке партије и узело активно учешће у политичком животу грађана КиМ. С обзиром на то да су вође терористичких организација биле, и још увек су на челу најзначајних политичких субјеката на КиМ, не изненађује чињеница о терору косовских привремених институција над припадницима неалбанског становништва. Толерисање насиља и терора ОВК од стране западних држава (КФОР), над припадницима других верских и етничких група на КиМ, створио је широки простор за организацију терористичких кампова за обуку и регрутовање будућих терориста. Завршетак агресије НАТО-а над СРЈ затворио је једну страну поглавља, која се односи на почетне кораке у стварању Велике Албаније, али је истовремено отворио врата за регрутовање терориста, који су по наводима неких медија, учествовали и многим терористичким актима широм Европе.³³⁷ Почетком XXI века отворено је ново поглавље у историји Западног Балкана, које ће резултирати развојем терористичких организација, кроз разне форме организовања, уз прећутну сагласност Запада.

Упоредо са настанком терористичке ОВК, током сукоба у БиХ настају организације које подржавају и подстичу тероризам који ће се у великој мери испољити током рата, али ће се корени терористичких организација постављени у ратним сукобима све више развијати и узети активно учешће и у времену након завршетка сукоба.

У Босни и Херцеговини оружани сукоби су отпочели 1992. године и трајали до 1995. године. У оружаним сукобима учествовале су многе паравојне и терористичке организације и оружане формације, које су формирали представници Срба, Хрвата и Бошњака, а које су биле под контролом војних штабова представника народа који су их

³³⁷ *Застрашујући број Албанаца у редовима Исламске државе*, Б92, Београд, 23. јун 2017, извештај Стејт департмента, у ком је наведено да расте претња од исламског тероризма на КиМ, упозорава да је Косово једна од најнеуралгичнијих тачака у Европи. Доступно преко: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=07&dd=23&nav_category=640&nav_id=1285715, (приступљено 12. јун 2018).

формирали. У којој мери су представници Срба, Хрвата и Бошњака (муслимана) били супротстављени у идеји о уређењу БиХ, можда најбоље говори чињеница да је сваки народ у сукобу доживљао рат на дијаметрално супротан начин. За Србе је сукоб представљао Одбрамбено-отаџбински рат, Хрвати су рат сматрали Домовинским ратом, док су Бошњаци сукоб називали Агресија на БиХ. Оружани сукоби, којима су претходиле многобројне провокације, отпочели су након одржавања референдума за независност, 29. фебруара 1992. године.³³⁸

У сукобу су у већини наведених оружаних формација учествовали и страни плаћеници и верски фанатици из многих држава. Долазак верских фанатика довео је до радикализације друштва, у највећој мери бошњака, и до појаве екстремизма код муслимана, који је резултирао зверским злочинима у име вере. Злочине у сукобу не можемо приписати само бошњачкој страни, јер су чињени од стране свих учесника у рату, али за потребе овог рада, који се у значајној мери фокусира на исламистички тероризам у региону Западног Балкана, обрадићемо само настанак и деловање исламистичких терористичких организација које су деловале у саставу оружаних снага Бошњака.

Отпочињањем оружаних сукоба, у БиХ убрзано пристижу џихадисти из многих држава како би се прикључили бошњачким (муслиманским) војним формацијама у борби против неверника.³³⁹ Пристизање џихадиста из других држава појачава борбену готовост и повећава бројно стање оружаних снага Бошњака и утиче на усвајање радикалних идеологија које нису до тада у тој мери биле присутне у БиХ. Под њиховим утицајем у БиХ се учвршћује радикални ислам са идеологијом џихада. Пристигли муџахедини у највећој мери су били ветерани Совјетског рата у Авганистану, припадници Ал Каиде, Хамаса, Хезболаха, Муслиманске браће и многих других терористичких организација.

Џихадисти су формирали одред Ел Муџахедин, у саставу трећег корпуса Армије БиХ, по наређењу Расима Делића 13. августа 1993, који је познат под називом Муслиманске одбрамбене снаге (МОС). Учествовали су и у другим бошњачким одредима као

³³⁸ Прва прокација која је покренула спиралу насиља била је терористички напад бошњака Рамиза Делалића на свадбарску поворку. „Сви команданти бригада и безбједњаци убијени су по налогу Алије Изетбеговића – тврди Џевад Галијашевић, коментаришући изјаву лидера СББ-а Фахрудина Радончића на свједочењу у случају Насера Кељмендија у којој је Рамиза Делалића Ћелу директно повезао са Алијом Изетбеговићем као налогодавцем убиства српског свата Николе Гардовића 1. марта 1992. године на сарајевској Башчаршији.” Радио-телевизија Републике Српске, доступно преко: <http://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=227983>, (приступљено 8. јун 2018).

³³⁹ Џевад Галијашевић, Тероризам у Аустрији; *Беч европски центар вехабизма*, оп. цит. стр. 27.

инструктори, команданти и верски повереници. Поред војне мисије, муџахедини су ширили ислам међу локалним становништвом, инсистирајући на строгом поштовању изворних тумачења Курана. Формално основана 1993. године, оружана формација је почела са извођењем терористичких аката већ након пристизања првих џихадиста 1992. године. Убрзо су наведене оружане формације „постале ударне елитне јединице, које су радиле оно што други Босанци нису могли да раде. Већ у септембру 1992. године учили су босанске муслимане да ратују: међу првим операцијама, било је убиство три ненаоружана Србина, њихове главе су постављене у Тешњу на очиглед свих.”³⁴⁰

Војне активности одреда Ел Муџахедин у највећој мери представљају ратне злочине и злочине против човечности, и многе друге злочине, док је тероризам коришћен у далеко мањем обиму. Значај овог одреда са аспекта тероризма оличен је у постављању клице религијског фанатизма, радикализма и екстремизма који се у великом броју случајева испољава у виду религијског тероризма. Почетком сукоба у БиХ, пре избијања оружаног сукоба, нетрпељивости су имале национални карактер. Национални карактер Бошњаци су поново покушали да наметну и након рата, како би се оградиле од зверства муџахедина током рата, а посебно од везе са међународним терористичким организацијама. Доласком муџахедина који су ширили религијски фанатизам, оружани сукоб прерастао је у верски сукоб. Уопште гледано, одлика бошњачког екстремизма је у томе да је он од почетка много више био верски него националистички, само се у временима која су била подобра за национализам више представљао као национални феномен. Разлог томе је што је семе екстремизма које је засејано у БиХ у току рата, и које су хришћанском крвљу обилато заливали и страни и домаћи муџахедини, потом никло у форми џихадизма чије је жилаво корење дубоко продрло у босанско-херцеговачко тло.³⁴¹

У којој мери идеологија религије или фанатизам у оквиру ислама може бити опасан када је у питању насиље, а посебно тероризам, у ситуацији када неки од верских учитеља ислама и сами прибегну тероризму или другим облицима насиља, можемо видети у поруци коју је дао др Омар Абдел Рахман: „Уништите њихову економију, запалите њихове компаније... убијајте их на земљи, у зраку, опседајте их и осакатите комплетно.

³⁴⁰ Јелена Гускова, *Муџахедини на Балкану – Како су муџахедини за време и после рата у Босни и Херцеговини сурово ширили радикални ислам*, Доступно преко: <http://www.intermagazin.rs/mudzahedini-na-balkanu-kako-su-mudzahedini-za-vreme-i-posle-rata-u-bosni-i-hercegovini-surovo-sirili-radikalni-islam/> (приступљено 9. јун 2018).

³⁴¹ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит, стр. 226.

Убијајте све ове невјернике где год их нађете. Ви их убијајте, а Алах их кажњава вашим рукама.³⁴² Поруке попут наведене, не само да позивају на насиље у име религије, већ оправдавају насиље и пружају награду од Алаха за почињена злодела. Порука муслиманских ауторитета која позива на насиље, представља и позив за чињење злочина и те исте злочине оправдава вољом Алаха. Како би оправдали тероризам, који је уперен преваходно на цивиле, а не на оружане трупе које делују против муслимана, „исламски фундаменталисти у БиХ дали су објашњење или идеолошко оправдање тероризма, која је сачињена од три елемента:

- Природни тероризам, који је у облику природне реакције;
- Исламски (прописани) тероризам, који је првостепена дужност сваког способног;
- Неисламски тероризам, „хулиганизам” силе/терор, који користе нације да би биле супериорне једна над другом, за небожанске разлоге, тј. у име расизма, национализма, и родбинства и поноса или да примене небожанске, људске измишљене законе који доносе неправедност, нудизам...³⁴³

Објашњење употребе тероризма наведеним разлозима, даје легетимитет и легалитет свим исламистичким терористичким актима и операцијама. Употреба тероризма као природне реакције на спречавање неког чина на који се не може утицати, или прописани тероризам као дужност сваког способног против неверника, представља не само нелегалан и нелегитиман акт, већ позив на насиље против припадника друге религије. Наравно ова тумачења цихада прихвати мали број муслимана, док већина цихад сагледава из филозофског дискурса, као духовно усавршавање. Нажалост, мањина која цихад сматра оружаном ратом против неверника исцртава странице историје. И током рата у БиХ, нису сви муслимани подржавали тероризам, посебно злочине у Алахово име, али група муслимана која је извела бројне злочине у име Алаха и свете борбе цихада остала је упамћена.

³⁴² Цевад Галијашевић, Тероризам у Аустрији; *Беч европски центар вехабизма*, оп. цит, стр. 11.

³⁴³ Природни тероризам спречава на пример спречавање муве да слети на храну коришћењем руке или новина, употреба страшила да застраши вране или одвраћање лопова од ваше имовине користећи псе чуваре; Исламски (природни) тероризам сматра „И против њих примените колико год можете снаге и коња за бој, да бисте тиме терорисали Алахове и ваше непријатеље, и друге осим њих – ви их не познајете, Алах их зна; Неисламски тероризам каже се у Бакара ајет: А да Алах сузбија људе једне другима на земљи би доста неред настао. Али је Алах добар свим световима. Ибидем, стр. 11–12.

Индоктринација муслимана током оружаних сукоба представљала је значајан елемент за настанак и развој терористичке мреже, посебно у регрутовању присталица и њиховој радикализацији. За реализацију ових циљева неопходна је била подршка муслиманских држава, првенствено финансијска, и одобрење најзначајних држава, прећутно или отворено. Финансијска подршка првенствено је била намењена набавци оружја и плаћању „добровољаца” из других муслиманских држава, као и придобијању наклоности у најзначајнијим политичким круговима у свету, лобирању. Подршка сила била је неопходна како би се придобило јавно мњење и евентуална војна подршка. Да су муслимани из БиХ, али и муслимани из других држава, радили на томе, видљиво је годинама пре избијања сукоба. Појава муџахедина на простору БиХ, који су претеча савремених екстремистичких и терористичких организација, није било питање тренутка, већ деценијама припремане операције.

Први кораци начињени су током посете Алије Изетбеговића Ирану, након завршетка писања „Исламске декларације”.³⁴⁴ Делегација коју је предводио Алија Изетбеговић посетила је Иран, град Ком, и том приликом обавила је „терористичку обуку у кампу Најафабади у Кому, који је служио за обуку муслимана из држава трећег света, тј. држава у којима муслиманско становништво није било доминантно.”³⁴⁵ Поред класичних терористичких техника, полазници су обучавани екстремном верском идеологијом, која је била у функцији испирања мозга.³⁴⁶ Обука будућих ратника и терориста захтевала је значајна новчана средства. Новац је обезбеђен од TWRA (Организација за помоћ трећем свету).³⁴⁷ И поред свих навода бошњачког руководства, очигледно је да је рат у БиХ припреман годинама пре избијања и да се за добијање политичке подршке муслиманским државама и прикупљање новца радило годинама пре избијања рата. Припреме за ратна

³⁴⁴ „Политичко деловање аутора током распада и рата у СФРЈ двадесет година након објављивања „Исламске декларације” указује на то да је он на локалном нивоу тежио остварењу циљева који нису противуречни глобалним исламистичким аспирацијама. Становиште по коме су балкански муслимани, првенствено у БиХ, групација код које је процес секуларизације најдаље одмакао и који по начину уређења друштвених односа највише личе на европска друштва, није без основа. Међутим, тај степен секуларизације био је далеко већи у периоду пре грађанског рата деведесетих година XX века него што је то данас. Исламским чиниоцем се, дакако, не може објаснити све што се догађало и догађа у БиХ, али се без њега до краја не може разумети ништа.” Дарко Танасковић, *Неоосманizam*, оп. цит., стр. 241.

³⁴⁵ Цевад Галијашевић, *Тероризам у Аустрији; Беч европски центар вехабизма*, оп. цит, стр. 28.

³⁴⁶ Yossef Bodanski, *Target America*, SPI, 1993, p. 82.

³⁴⁷ Развој мреже трговине оружјем, под окриљем радикалних исламиста у Бечу, обезбедио је приходе који су по евиденцији немачких и аустријских служби безбедности премашиле 450 милиона долара посредством TWRA, агенцијом за помоћ државама трећег света. Значајно је да је у трговини оружјем директно учествовале и Исламска заједница у Хрватској и Словенији. Цевад Галијашевић, *Епитаф за Босну: Босна после Алије и Бин Ладена*, оп. цит., стр. 218.

дејства и набавка наоружања и војне опреме извршена је већ 1992. године, када су почеле да пристижу „веће количине оружја из Судана у БиХ. У ово јединствено кршење ембарга СБ УН укључена је била и Словенија – преко аеродрома у Марибору.”³⁴⁸

Упоредо са организованом набавком оружја, БиХ је добила политичку подршку муслиманских држава, из којих је већина бораца у одреду Ел Муцахедин. Новац за рад и функционисање TWRA, који је прикупљан од држава које су подржавале муслимане из БиХ, добијен је путем донација од стране Саудијске Арабије, Ирана, Турске, Судана, Брунеја, Малезије, Пакистана и многих радикалних исламистичких организација.³⁴⁹ Оштро супротстављане сунитске и шиитске државе биле су једногласне када је била у питању помоћ муслиманима у БиХ. Када је у питању ширење и одбрана ислама, бар на овом примеру, видимо да је подела муслимана занемарена. Новац је пристизао из већине муслиманских држава.

Успешна индоктринација, инфилтрација исламистичких фанатика и набавка наоружања, скоро да су припремиле Босну за победника у рату. Неопходна је била и подршка великих сила. Индоктринација, која је идентична терористичким организацијама и појединцима који су вршили терористичке нападе широм Запада, умешаност држава ЕУ у трговину наоуражењем, н које ће користити будући терористи у теориризму усмереном против Запада и финансирање терористичких организација које ће на простору БиХ представљати базу за обуку, нису представљале аларм упозерања за Запад. Упоредо са јачањем одреда Ел Муцаденин расла је и подршка Запада БиХ.

Убрзо су Бошњаци добили подршку међународне заједнице, док су Срби означени као агресори. Након низа масакра над Србима у БиХ, Срби су означени као терористи након експлозије бомба на пијаци Маркале у Сарајеву, за шта још увек не постоје докази да су Срби починили напад.³⁵⁰ Исти сценарио поновљен је 1995. године, приликом кога је

³⁴⁸ Ибидем, стр. 41.

³⁴⁹ Ибидем, стр. 29

³⁵⁰ „Познато је, како тада тако и сада, да су сва та инсценирана, а нарочито масовна убиства у Босни и Херцеговини (улица Васе Мискина и први и други злочин на пијаци Маркале), поводом којих се дигла невиђена медијска бука и након којих су Срби кажњени, била од стране муслимана режирана као представа за медије. Она су од самих почетака (1992) америчкој администрацији била позната – али је она о томе ћутала. То потврђују следеће чињенице. У анализи одбора за тероризам Републиканске истраживачке комисије Сједињених Држава (која је дуго времена била недоступна широј јавности) јасно се наглашава да „Иран и његови савезници користе насиље у Босни и Херцеговини као оскочну даску за лансирање цихада у Европи,” односно, да се муслимани Босне и Херцеговине већ дуго сматрају покретачима продора милитантног ислама у Европу. Затим, да постоји чврста сарадња између муслиманске владе у Сарајеву и званичног

погинуло 37 особа. За напад су опет оптужени Срби. Такође, након заузимање Сребренице, Срби су оптужени за геноцид. Борбе одреда Ратка Младића и Насера Орића резултирале су повлачењем треће армије БиХ из Сребренице и преузимањем ове територије од стране десетог диверзантског вода, под командом Милорада Пелемиша, без губитака. Сведочења Пелемиша заснивају се на чињеницама да није извршен никакав ратни злочин, посебно геноцид. У сведочењу Дражена Ердемовића, Хрвата муслимаске вероисповести, који је учествовао на ратиштима од Вуковара до Босне на страни Хрвата, Бошњака и плаћеник Срба, Хашки трибунал подигао је оптужницу за геноцид.

Без обзира на сва дешавања, НАТО је помогао бошњаке политички и војно. У августу 1995. године авијација НАТО пакта отпочела је жестоке ваздушне ударе по Републици Српској, уништавајући најважније војне и комуникацијске објекте. Употребом авијације НАТО пакта јасно је означен кривца. Срби се морају сломити по сваку цену, јер су они кривци за рат, без обзира на помоћ које су западне државе, па и САД пружале бошњацима. Кривац је већ одређен.

Попустивља политика Запада, посебно САД, убрзо је отворила простор за настанак терористичких организација које ће постати део глобалне терористичке мреже одговорне за многе терористичке нападе на Западу. Већина терористичких напада на Западу, од окончања рата у Југославији повезана је, или организован из БиХ. Подршка терористичким организацијама и подршка њиховој борби, политичка и војна, од стране Запада, резултирала је стварањем и развојем терористичке мреже на Западном Балкану. Екстремистичке и терористичке организације које је изнедрио рат у Југославији постале су део глобалне терористичке мреже, а већина терористичких напада широм света повезана је са овим организацијама. Западни Балкан постао је један од центара исламистичког тероризма, на коме се регрутују, индоктринирају и обучавају терористи за

Техерана. Осим тога, догађања у Сарајеву (страдања цивила) су, према мишљењу Републиканске истражне комисије, организовали муслимани. Прецизније речено, многи од тих муслиманских бораца обучавани су „у исламистичким терористичким организацијама, и почели да чине многе злочине, укључујући ‘неке од најгорих крвопролића данас’, против муслиманских цивила у Сарајеву.” Сва та убиства и експлозије биле су „у ствари ‘представе’ за западне медије, које су организовали сами муслимани, како би се драматизовало стање у граду” и како би се „задобиле симпатије и војна интервенција”. Наводи се и један пример: српске снаге су (20. јуна) заробиле „један вод муслиманских специјалаца обучен у српске униформе, који су били на путу да нападну муслиманске положаје са српских линија.” Американцима је такође било познато да се босански муслимани наоружавају из Ирана (преко Загреба).” „Иранска одскочна даска за Европу”, *Нова српска политичка мисао*, вол. 14, бр. 1–2, стр. 335–377, (Iran’s European Springboard, Task Force on Terrorism and Unconventional Warfare, Republican Research Committee, U. S. House of Representatives, Washington, D. C. 20515, September 1992); такође: Никола Кољевић, *Стварање Републике Српске*, том I, Службени гласник: Службени гласник РС, Београд, 2008, стр. 271–282.

деловање широм света. У наредном поглављу изнећемо податке и чињенице о распрострањености екстремистичке и терористичке мреже и повезаности са глобалном терористичком мрежом.

8. ПОСТОЈЕЋЕ ТЕРОРИСТИЧКЕ И ЕКСТРЕМИСТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

Окончањем ратова на простору бивше СФРЈ, многи проблеми и антагонизми су наставили да егзистирају и преузимају друге облике и видове деловања. Супротстављеност Србије и АП КиМ о начину решавања косовског проблема, тј. разграничењу или надлежности Србије над територијом КиМ, представља проблем који оптерећује и савремену политичку сцену, представнике власти Србије и АП КиМ. Неуспешна унитаризација БиХ је још један од проблема који у великој мери представља безбедносни изазов и претњу. Инсистирање на јединственој (унитарној) држави од стране руководства Федерације БиХ, покренуо је оштар одговор Републике Српске која се залаже за Устав БиХ и Дејтонски споразум који предвиђа постојање два ентитета која у оквиру својих надлежности, делују и сарађују са државним органима. Македонија је на свом путу ка НАТО пакту и чланству у ЕУ претрпела значајне промене, које се односе на положај албанске националне мањине, тј. на захтеве Албанаца које су подржале западне државе. Подељена Македонијана, условно речено, албански и македонски део, прихватила је албански језик као други званични језик и приступила преговорима са Грчком о промену назива имена државе. Хрватска је у значајној мери успела да избегне безбедносне проблеме које оптерећују Западни Балкан, првенствено због чланства у НАТО и ЕУ. Отклон Хрватске од многих безбедносних проблема, првенствено екстремизма и тероризма, није у потпуности остварен. Проблеми Западног Балкана у значајној мери рефлектују се и на Хрватску, која је већој или мањој мери учествује у разрешењу безбедносних проблема. Наизглед стабилна ситуација у Црној Гори, која је чланица НАТО-а, проткана је тежњама Албанаца за све већим степеном независности у оквиру Црне Горе, посебно у деловима где чине већину становништва. Наизглед стабилна ситуација у региону Западног Балкана оптерећена је нерешеним питањима из недавне прошлости.

Терористичке и екстремистичке организације које су деловале током рата у Југославији, наставиле су да делују и након завршетка сукоба у региону, и преузеле други облик деловања. У највећој мери то се односи на Федерацију БиХ, АП КиМ, Македонију, јужни део централне Србије и Црну Гору. У Хравтској је изражен екстремизам, али у мањој мери исламистички екстремизам и тероризам.

8.1. АП Косово и Метохија

Након завршетка агресија НАТО пакта и албанских сепаратиста потписан је споразум Војске Југославије и НАТО у Куманову. Последице сукоба и решење за будућност српске покрајине је дефинисан Резолуцијом 1244 Савета безбедности УН. Са простора КиМ поступно су се повлачиле оружане снаге СРЈ (Војска Југославије и Министарства унутрашњих послова). Упоредо са повлачењем српских снага, одвијао се процес доласка мировних снага КФОР (*Kosovo Force*) и Привремене административне мисије Уједињених нација (*УНМИК*). Напуштене територије попуњавали су и припадници ОВК. Током овог процеса, настао је вакуум безакоња, који је имао за последицу терор над српским становништвом од стране ОВК, који су представници међународне заједнице игнорисали. Терор, тероризам и насиље које су спроводили припадници ОВК, испољавао се у отмицама и убиствима припадника српске и других мањинских заједница на Косову и Метохији.³⁵¹ Насиље које су вршили припадници ОВК над српским живљем током лета 1999. године, довело је до принудног исељавања око 200.000 припадника српске националности и око 50.000 припадника других мањинских заједница.

Повлачењем српских војних и полицијских снага са КиМ, припадници ОВК отимали су све што се пред њима нашло. Отети су били незаконито затварани у шталама, подрумима, помоћним зградама, приватним кућама. Били су испитивани, мучени, сексуално

³⁵¹ „Ослободилачка војска Косова, у коју се регрутовало албанско становништво имала је војну организацију, материјална средства и одговорну команду, што је овој формацији омогућавало да изводи континуиране и усклађене војне акције и да осваја и контролише делове територије Косова и Метохије, а један од циљева им је био и протеривање неалбанског становништва са подручја Косова и Метохије. Деловање формације ОВК је било организовано у оперативне зоне, на одређеним географским подручјима, које су представљале зоне одговорности са војном и другом структуром.” Архив Музеја жртава геноцида (АМЖГ), Фонд грађе о ратним сукобима од 1991. године, Косово и Метохија, Пресуда К. В. 2/07, од 20. децембра 2007. године, у кривичном предмету против окривљеног Синана Морине.

зостављани, погубљени на монструозне начине. Затвори и логори за отета лица налазили су се на територији Косова и Метохије, али и у Албанији.³⁵² Успостављањем међународне управе над српском покрајином, делимично је ограничен терор Албанаца над неалбанским становништвом. Прећутна сагласност снага КФОР-а, довела је до стварања екстремистичких и терористичких организација на КиМ које су пружиле подршку у извођењу многих терористичких операција и терористичких аката широм света.

Након завршетка НАТО бомбардовања и доласком међународних снага на КиМ, „извршена је дезинтеграција и формална демилитаризација ОВК, али ова организација ни до данас није прекинула своје деловање. Део састава преусмерио је активности на политички план, кроз странке Демократска партија Косова (ДПК) и Алијанса за будућност Косова (АБК), а око 10.000 припадника обухваћено је трансформацијом ОВК у Косовски заштитни корпус (КЗК) и Косовску полицијску службу (КПС). С обзиром на то да ревитализација привредних активности, као јединог легалног извора зараде за становништво, није адекватно спроведена, значајан број терориста је наставио да производи насиље, бавећи се криминалом.”³⁵³ Легализација и легитимизација терористичке организације ОВК спроведена је увођењем припадника ове организације у политичке и безбедносне организације. На овај начин очувано је језгро ОВК, које је своје прибежиште нашло у новооснованим институцијама. Упоредо са врхушком и припадници ОВК нашли су се у безбедносним снагама. У политичким водама деловали су истакнути командати и руководиоци терористичке организације, док су остали припадници терористичке организације деловали у безбедносним снагама. Овим чином извршена је, не само амнестија злочина терористичке организације, већ и увођење терориста у политички и безбедносни сектор.

О последицима увођења терориста у институције КиМ најбоље говори информација да је „после само десет месеци међународног присуства на КиМ, Влада Југославије у обраћању

³⁵² Фонд за хуманитарно право наводи да су затвореници ОВК држани у јавним објектима, приватним кућама, на отвореном простору. Даље се наводи да је у периоду до 1. септембра 1999. године ОВК поседовала више од 100 затвора, што се доводи у непосредну везу са бројем отетих и несталих припадника мањинских народа на Косову и Метохији (Отписе и нестаници не-Албанаса на Косову, Београд: Фонд за хуманитарно право 2001, стр. 4). Више о затворима и логорима видети у: Милош Недељковић, Миле Новаковић, „Тероризам албанских сепаратиста на Косову и Метохији и метод њиховог деловања”, часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Безбедност, вол. 41, бр. 6, (1999), стр. 693–728;

³⁵³ Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији, Влада републике Србије, Доступно преко: <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19991>, (приступљено 29. јуна 2018), стр. 8.

СБ УН 17. априла 2000. године, констатовала да је завршено *етничко чишћење* Срба и Црногораца у већем делу Космета. Концетрисани удари албанских терориста као и неразумни кораци КФОР-а и УНМИК-а према преосталом малобрајном становиштву у српским енклавама, пре свега у Косовској Митровици, потврђују директну умешаност албанских терориста на КиМ у етничко чишћење покрајине од неалбанског становништва, првенствено Срба.³⁵⁴ Деловање терористичке организације ОВК није заустављено ни након доласка међународних снага, већ је континуирано настављено, у највећј мери у првим годинама након доласка КФОР-а. С обзиром на то да је ОВК престала формално да постоји 20. септембра 1999. године, када је распуштена, формиране су нове терористичке јединице које су деловале на југу централне Србије, Македонији и мањом делу Црне Горе. Деловање тих терористичких група, омогућено је првенствено учешћем терориста ОВК у политичким и безбедносним структурама уз прећутну сагласност КФОР-а. Ускоро је КиМ постало стециште припадника различитих организација из разних делова света и полигон за обуку терориста који су деловали у сарадњи са глобалним терористичким организацијама. Деловање, или неделовање КФОР-а и привремене УН администрације, у великој мери су допринели настанку овакве ситуације.

Убрзо је дошло, већ током 2000. и 2001. године, до терористичких напада у Македонији и у српским градовима, Прешеву, Бујановцу и Медвеђи. Игнорисање тероризма на КиМ од стране међународне заједнице, довело је до јачања терористичких организација, повезивања са другим терористичким организацијама и стварања „разбојничке државе”.³⁵⁵ У том контексту, КиМ је постала полигон за регрутовање и обуку терориста који су учешће узели у већини терористичких напада на Западу и другим крајевима света. Деловање терористичких група са КиМ није било ограничено само на Западни Балкан. Многи Албанци са КиМ учествовали су и ратовима и терористичким нападима на Блиском истоку, Русији, Западној Европи и на многим другим ратиштима и кризним подручјима.

³⁵⁴ Јелена Георгијева Пономарјова, *Разбојничка држава Косовоу светској политици*, Евро Бук, Београд, 2017, стр. 124.

³⁵⁵ „Појам *разбојничка држава* први пут је употребио амерички истраживач М. Г. Шарцберг у књизи „Дијалектика угњетавања у Заиру”, објављеној 1988. године. На примеру Заира, у другој половини седамдесетих и првој половини осамдесетих година XX века, Шарцберг је показао како се држава претвара у „разбојника”, (томе је посветио посебно поглавље у књизи: „Држава као разбојник”). Та промена се дешава када се у друштву промени процес демодернизације, криминализације и футуроархаизације. Притом се постепено апарат насиља, неопходан свакој држави, прво попуњава из такозване хорде, руље, а затим почиње да „зарађује за живот помоћу разбојништва”. Карактеристичне црте таквог апарата су алкохолизам, наркоманија, корупција, непоштовање других области и етничких група.” Јелена Георгијева Пономарјова, *Разбојничка држава Косово у светској политици*, оп. цит. стр. бр. 10.

Након формалног распуштања ОВК, формирана је терористичка организација АНА 1999. године, која је окупљала борце и припаднике ОВК, а била под руководством политичких структура са Косова. Основна идеја иницијатора за формирање АНА је стварање кровне терористичке организације, која ће контролисати и координирати рад других терористичких организација. АНА је интензивирала своје деловање у периоду од 2001. до 2003. године, који је обележен низом терористичких акција на КиМ, и територији јужног дела централне Србије и Македоније. Након низа терористичких операција и напада, АНА је проглашена терористичком организацијом и њено деловање је забрањено.³⁵⁶ Међутим, и након забране деловања АНА и сврставањем у терористичке организације, деловање организације препознано је и данас.

Убрзо након забране деловања АНА, отпочео је погром преосталог неалбанског становништва на КиМ. Престављено као спонтано окупљање косовских Албанаца у знак протеста због погибије два Шиптара 2004. године, отпочело је протеривање преосталих неалбанаца.

У периоду од 17. до 19. марта 2004. године извршен је погром над Србима на КиМ који је подстакнут неформалном политичком мобилизацијом. Гласине да су се тројица албанских дечака удавила бежећи од Срба, убрзо су пренели косовски медији који су подстакли незадовољство код Албанаца, који су организовано, након објаве медија, вршили насиље над српским становништвом три дана. Након завршетка погрома, показало се да је смрт дечака била несрећан случај.

Десетине хиљада косовских Албанаца нападали су српска насеља, српске цркве и манастире. Епилог погрома је напуштање значајног дела преосталог српског становништва са КиМ и уништење многих верских светиња. Догађаји од 17. до 19. марта 2004. године, имали су превасходно за циљ етничко чишћење и стварање једнонационалног региона, али је рушење верских објеката представљало и религијску компоненту у погрому. Рушење и паљење манастира и цркава недвосмислено указује и на

³⁵⁶ „Акција постављања експлозива на железнички мост код Звечана, изведена априла 2003. године, показала је да је у редовима АНА ангажован одређени број припадника КЗК. После ове акције, АНА је од стране шефа УНМИК-а, Михаела Штајнера, проглашена за терористичку организацију, са забраном деловања на територији КиМ. Према неким проценама, у редове АНА укључен је готово целокупан резервни састав КЗК, од око 2.000 припадника.” *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, Влада Републике Србије, стр. 10, Доступно преко: <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19991>, (приступљено 29. јуна 2018).

религијску нетрпељивост која је у мањој мери била изражена пре дешавања у марту 2004. године.

У којој мери је овај догађај био планиран, скоро до танчина, најбоље указује резултат истраге међународног јавног тужиоца који је спровео истрагу о смрти тројице албанских дечака, и у свом извештају закључио да „понуђени докази не подржавају постојање основане сумње да је почињено кривично дело од стране било ког појединца или појединаца.”³⁵⁷ О „спонтаности” удруживања десетина хиљада Албанаца, указује чињеница да су Самија Љуштакуа, бившег официра ОВК и Хаљита Баранија, председника Савета за одбрану људских права и слобода, ухапсиле јединце КФОР-а по оптужби да су организовали насиље над српским становништвом и изазивали неред.³⁵⁸ Хаљита Барани је доставио информацију косовским медијима о убиству три дечака албанске националности од стране Срба, који су медији пренели не покушавајући да провере тачност информације.

Погром Срба из 2004. године, представља један од значајних индикатора деловања терористичких организација на КиМ. Организатор насиља је бивши генерал ОВК, док је његов најближи сарадник, који је пласирао нетачну информацију, био припадник АНА. Такође, и институцијама КиМ које нису покушале да спрече насиље, руководили су бивши припадници албанских терористичких организација. Улога медија је, такође значајна у овим дешавањима. Објављивање вести о убиству тројице дечака албанске националности, представљало је позив за окупљање и погром над Србима у знак одмазде. Поставља се питање о окупљању Албанаца у рекордном року и системском деловању у погрому. Поред чињеница и индиција да је погром био добро организована акција Албанаца од припадника ОВК и АНА, значајно је поменути да се поред етничке мржње, поступно уводи и друга димензија нетрпељивости, религијска нетрпељивост.

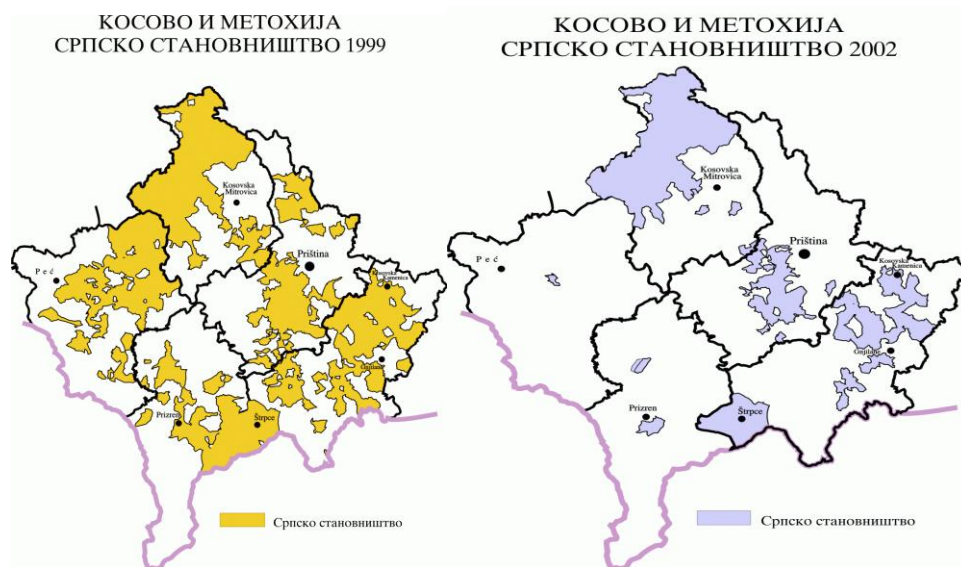
С друге стране, представници косовских Албанаца су догађаје из 2004. године сматрали спонтаним окупљањем народа у борби против насиља од стране Срба. Тадашњи премијер КиМ, Бајрам Реџеџи, огласио се јавности са поруком да је спонтано окупљање народа мотивисано вишедеценијском тортуром од стране Срба, што је кулминирало у мартовским

³⁵⁷ Комплетан извештај Међународног окружног јавног тужиоца у Косовској Митровици видети у: „Докази не подржавају сумњу у кривично дело.” *Данас*, 28. април 2004.

³⁵⁸ „Сумња се да је Самиј Љуштаку организовао мартовски погром”, *Данас*, 28. април 2004.

нередима.³⁵⁹ У намери да се направи споразум између Србије и КиМ, Марти Ахтисари (*Martti Oiva Kalevi Ahtisaari*), специјални изасланик генералног секретара Уједињених нација (УН) за Косово, изнео је план којим је предвиђена „надгледана независност” и потпуни престанак суверенитета Србије на Косову и Метохији.³⁶⁰ С обзиром на то да косовски Албанци нису сносили последице погрома и да се представник УН залагао за надгледану независност КиМ, косовски Албанци су настојали да оду корак даље. Недуго након погрома, косовски Албанци су прогласили независност Косова и Метохије, тј. стварање нове државе коју називају Република Косово.

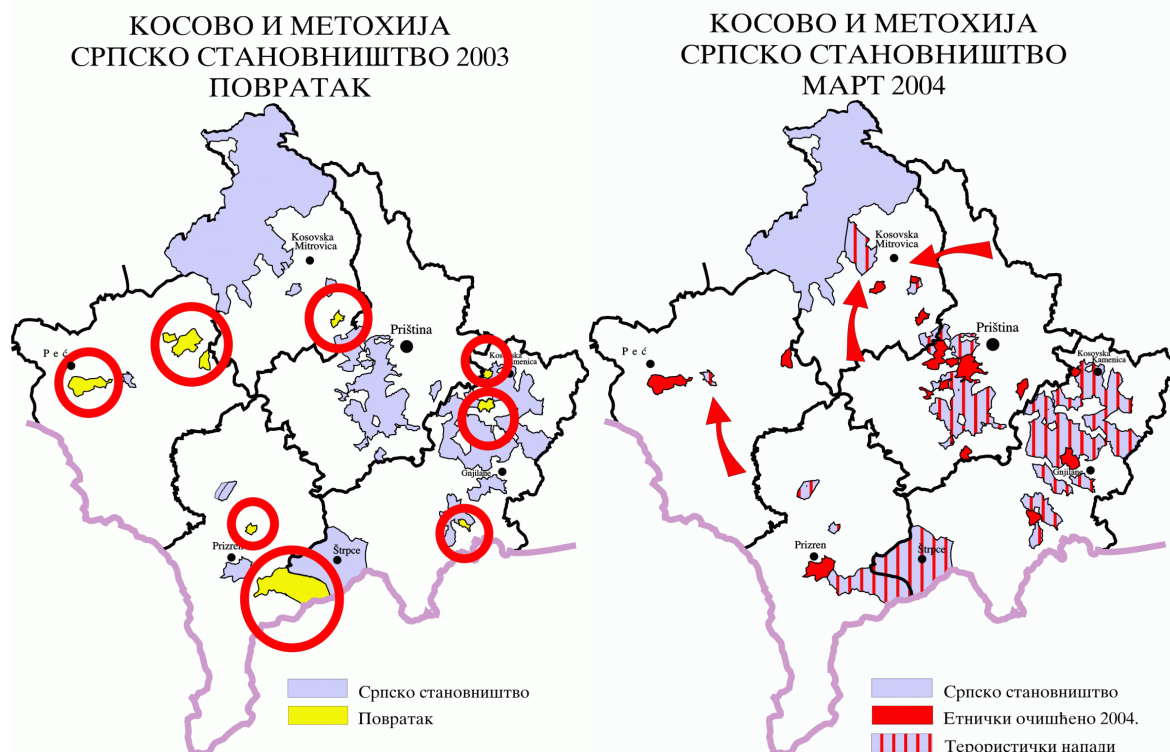
Слика 2. насељеност српског становништва пре и након погрома 2004. године.

³⁵⁹ Седамнаести март је било једно од најружнијих поглавља историје Косова и ми то признајемо. То је било спонтано, није било организовано, био је то знак фрустрације због недостатка прогреса у решавању статуса, била је већа фрустрираност према међународној заједници него према Србима са Косова, и негативна енергија се испразнила на погрешну страну. *Срби неће да прихвате пружену руку*, Глас јавности, 5. фебруар 2007.

³⁶⁰ „План Мартија Ахтисарија: Свеобухватним предлогом из 2007. године, то је и формално заокружено. Тако се у члану 1.11. овог документа предвиђа да међународна заједница може да надзире, прати и предузима све неопходне мере како би осигурала ефикасну примену предложених решења. У члану 12.1. се описује да ће бити успостављена Међународна управљачка група коју ће сачињавати *кључни међународни чиниоци* и која ће истовремено именовати *међународног цивилног представника*, али ће међународни цивилни представник и специјални представник ЕУ, којег ће именовати Савет ЕУ, бити иста особа.” У тачки 12.6. се објашњава да ће се „мандат међународног цивилног представника наставити док Међународна управљачка група не одлучи да је Косово испунило услове прописане Свеобухватним предлогом”, а у тачки 12. 3. да је међународни цивилни представник „врховни ауторитет у спровођењу Свеобухватног предлога”. У Анексу IX – Међународно цивилно присуство, члану 2, наводе се надлежности међународног цивилног представника: „а. врховни ауторитет приликом тумачења цивилних аспеката Свеобухватног предлога; б. осигурање ефикасног спровођења Свеобухватног предлога; ц. предузимање корективних мера, уколико је потребно, за одлуке које доносе власти Косова; д. у случајевима озбиљног нарушавања одредби или духа Свеобухватног предлога, санкционисање или смена било ког јавног званичника или предузимање других мера, како би се осигурало спровођење Свеобухватног предлога.” О овоме више у зборнику радова: Ивана Лађевац, Светлана Ђурђевић-Лукић, Ана Јовић-Лазич, *Међународно присуство на Косову и Метохији 1999–2009*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.

Током седнице косовског парламента, усвојена је Декларација о независности Косова, за коју се изјаснило свих 109 посланика Парламента. Након одржане седнице, Косово проглашава независност 17. фебруара 2008. године. Влада Србије је истог дана поништила

одлуку као противправни акт косовских институција. Убрзо након проглашења независности, значајан број држава је прихватио Републику Косово као независну државу.³⁶¹ Прихватање независности Косова од стране других држава, посебно великих сила, полазило је од становишта да су косовски Албанци заслужили независност и да је једино на тај начин могуће спречити насиље Срба над њима. Убрзо се испоставило да Косово нема капацитета за успостављање државности и да је велики број организација, као и државних институција, повезан са тероризмом и криминалом.

³⁶¹ Влада Републике Србије донела је на седници одржаној 14. фебруара 2008. године Одлуку о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности. Влада Србије поднела је захтев за хитно сазивање ванредног заседања Народне скупштине са Предлогом одлуке Народне скупштине Републике Србије о потврђивању Одлуке Владе Републике Србије о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности. „Одлука о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности”, Влада републике Србије, доступно преко: <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=83040>, (приступљено 29. јуна 2018).

Проглашењем независности Републике Косово од стране косовских Албанаца, није спречено деловање екстремистичких и терористичких организација. Како наводи МУП Републике Србије „припадници званично расформиране албанске терористичке групације „ОВПМБ” представљају спону сарадње екстремистичких и исламистичких терористичких организација на КиМ и организација у државама у окружењу. Такође, након проглашења независности КиМ, уочене су радикалне и екстремистичке исламске организације у региону КиМ, које су одржавале везу са албанским становништвом у Македонији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и јужном делу централне Србије.”³⁶²

Исти извор наводи да је „КиМ постало подручје које пружа заштиту, уточиште и погодно тле за извођење обуке и друге логистичке радње исламистичких екстремистичким организацијама. Услови за обуку и индоктринацију који су на располагању екстремистима и терористима, поспешују развој исламистичког екстремизма и реактивирање расформираних терористичких организација. Реактивација терористичких организација преваходно се односи на ОВПМБ, која је формално расформирана, али су њене присталице активне на КиМ и југу централне Србије. Такође, и терористичка организација АНА, чији је највећи број припадника регрутован из редова расформираних терористичких организација, из Косовског заштитног корпуса, лица из криминогене средине као и из редова исламских екстремиста муџахедина, који су учествовали на ратиштима у бившој Југославији, представља још једну терористичку претњу с обзиром на то да присталице ове организације сарађују, додуше прикривено, у остваривању циљева који подразумевају независно КиМ и уједињење свих територија на којима живе Албанци. Поред наведених терористичких организација, на КиМ је регистровано и деловање *Независне армије Косова – НАК, Ослободилачке националне армије – ОНА* и албанске терористичке организације под именом *Слобода кретања* која је одговорна за један од укупно три терористичка напада у 2012. години.”³⁶³

Подстрек за развој исламистичких терористичких организација представљавала је појава вахабијских религијских организација, које представљају оличење исламистичког радикализма и екстремизма. Вахабијске организације присутне су у Копненој зони

³⁶² Статистички подаци МУП РС о терористичким нападима на простору општина Прешево, Бујановац и Медвеђа, у периоду од 1999. до 2015. године.

³⁶³ Ибидем.

безбедности, односно у општинама југа централне Србије, у Бујановцу, Прешеву и Медвеђи, Рашком округу, Македонији и Црној Гори, а све су повезане и под контролом вахабијских центара у Сарајеву и јужном делу Косовске Митровице.³⁶⁴ Вахабијско деловање остварује се кроз предавање у медресама и џамијама, где се позива на заснивање калифата и супротстављање неверницама, тј. припадницима друге вероисповести. Већина припадника овог покрета углавном је заступљена међу локалном албанском и ромском популацијом.

О присуству Вахабија на КиМ, Симеуновић наводи да „сви обавештајни подаци домаћих, али и страних служби указују да се центар вахабизма на Косову и Метохији налази у јужној Косовској Митровици и да је он под патронатом албанских власти, уз свесрдну подршку вахабија из региона, као и да постоје посебне везе са Ал Каидом и Исламском државом.”³⁶⁵ Увезаност албанских косовских екстремистичких и терористичких организација на КиМ са глобалним терористичким организацијама, додатно чини проблем сложенијим.

У највећој мери повезаност косовских екстремистичких и терористичких организација огледао се у сукобу у Сирији. Значајан број косовских Албанаца нашао се у редовима ИД. Регрутација и одлазак бораца на ратиште у Сирији, под командом терористичке организације ИД, вршен је у спрези са глобалним терористичким организацијама. Наравно, спрега између косовских Албанаца и ИД није била могућа без тежње косовских Албанаца да ратују на страни ИД. По први пут косовски Албанци се у потпуности идентификују са другим народом или организацијом на основу религијске детерминанте. Позив на џихад и стварање калифата по први пут је био одредница косовским Албанцима да се прикључе ратним дејствима. Све до настанка ИД и његовог дејства у Ираку и Сирији, косовски Албанци су у највећој мери били оријентисани на остваривање уже националних циљева, стварање Велике Албаније која би обухватила све просторе на којима живе Албанци. Уз значајну међународну подршку за своје циљеве и безрезервну подршку Запада, посебно САД, косовски Албанци су препознали позив за учешће у ИД као један од задатака Запада.

³⁶⁴ Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит. стр. 78.

³⁶⁵ Марина Мрвић, *Угрожавање безбедности Републике Србије тероризмом у савременим условима*, докторска теза, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, 2016, стр. 226.

Након отпочињања сукоба у Сирији, значајан број косовских Албанаца регрутован је у камповима на Косову за борбу у редовима ИД. Сразмерно ширењу сукоба у Сирији и Ираку повећавао се и број бораца са Косова. Временом је Косово постало регрутна зона за ИД и безбедносна претња за Европу. Новац који је пристизао из неких муслиманских држава употребљен је за регрутовање и идентификацију младих људи, који су већ донекле радикализовани, након чега су слати даље, у Саудијску Арабију. По повратку на КиМ, сада већ радикализовани и индоктринирани регрути, настојали су да привуку што већи број присталица радикалном и екстремном тумачењу ислама. У којој мери је постигнут успех радикалних и екстремних муслимана на КиМ, појединачна и организација, показује чињеница да је од свих страних бораца са простора КиМ, по глави становника, највећи број припадника у ИД.³⁶⁶

Посебну опасност представљају повратници са ратишта који уточиште проналазе у исламистичким организацијама, повезаним са глобалним терористичким организацијама. У спрези са организованим криминалом, њихове активности у највећој мери повезане су са трговином људима и наркотицима. Финансијски оснажене екстремистичке организације са КиМ и повезане са глобалним организацијама тог типа, представљају велики безбедносни изазов и претњу не само по безбедност Западног Балкана већ и света у целини.

Влада КиМ преузела је низ мера како би спречила одлазак косовских Албанаца на страна ратишта и деловање екстремистичких организација, али су резултати били симболични. Већина повратника није кривично гоњена, док се одлазак на страна ратишта и даље одвија, али у нешто мањој мери. Под притиском међународне заједнице, косовске власти преузеле су мере у спречавању регрутације бораца за страна ратишта, и сузбијање радикалног и екстремног тумачења и вероисповедања ислама. Усвојене су стратегије које имају за циљ отклањање безбедносних претњи, посебно тероризма, и поступно су увођене у државне институције. Поред напора косовских власти и притисака из међународне

³⁶⁶ У односу на број становника, Косово је водеће у региону по броју особа укључених у ратове у Сирији и Ираку, изјавио је косовски министар унутрашњих послова Скендер Хисени. Идентификовали смо свакога ко се вратио са ратишта или је погинуо у Сирији – рекао је Хисени, не наводећи колико се тренутно Албанаца са Косова бори у редовима Исламске државе. Медији на албанском, својевремено су истицали да се са Косова, према званичним подацима, у Сирији бори око 200 људи, док је према незваничним наводима тај број барем дупло већи. Д.З, „Велики број Албанаца у редовима ИД”, *Новости*, 5. фебруар 2016, стр. 5.

заједнице, проблем исламистичког екстремизма и тероризма и даље је присутан на простору КиМ.

8.2. Централна и северна Србија

На територији централне и северне Србије, како наводи Саша Боројевић, „присуство екстремних и терористичких исламистичких организација примећено је у највећој мери у деловима јужног дела централне Србије који гравитирају ка КиМ. Примећено је и деловање ових организација у другим деловима Србије, као и Београду, али у далеко мањој мери. Највећа заступљеност ових организација забележена је у Златиборском, Рашком, Јабланичком и Пчињском округу. У сваком од ових округа присуство екстремних или исламистичких терористичких организација зависи од демографске структуре становништва. Што је већи број припадника ислама и припадника бошњачке националности, то је већи број наведених организација. У Златиборском округу присутних наведених организација забележено је у Прибоју, Новој Вароши, Пријеполу и Сјеници где муслимани или Бошњаци чине значајан, или већи део популације. У Рашком округу то су Нови Пазар и Тутин, у Јабланичком округу Медвеђа и Пчињском округу Бујановац и Прешево. И у другим окрузима, или градовима и општинама које гравитирају ка КиМ, такође је приметно деловање исламистичких екстремиста, али не у мери као у наведеним градовима.”³⁶⁷

Радикални ислам и појаву екстремних исламских организација, као и исламистичких организација на територији Србије, условила је појава вахабистичких организација. Вахабизам на простору јужног дела централне Србије у највећој мери присутан је у Новом Пазару, који се сматра центром Рашког управног округа вахабијског покрета. У Новом Пазару потврђено је присуство, не само елемената исламског екстремизма, већ и његове савремене форме, која се огледа кроз тероризам. Подаци указују да у Новом Пазару делује 200 вахабиста, и да је до експанзије тог верског правца дошло 2006. године са распадом државне заједнице Србије и Црне Горе. Након овог догађаја дошло је до израженог сукоба

³⁶⁷ Саша Боројевић, „Вахабија само у Београду има преко 800”, *Србија данас*, 5. март 2016, стр. 5.

традиционалних муслиманских верника и вахабиста. Ескалација сукоба традиционалних муслимана и вахабија преузимала је све веће размере. У првом маху сукоб, или неразумевање, односио се на службу у џамијама, док се касније сукоб односио више на практиковање вере у свакодневном животу. О екстремном практиковању вере најбоље говори податак да су „забележени бројни инциденти како према умереним муслиманима, тако и према хришћанској већини, а од најпримећенијих су били неодржавање концерта групе Балканика у Новом Пазару, обрачун верника у једној новопазарској џамији, протестне шетње поводом објављивања карикатура пророка Мухамеда, марш Бошњака у организацији муфтије Исламске заједнице у Србији, Муамера Зукорлића, чији су следбеници носили зелене униформе, које су подсећале на униформе припадника СС дивизије „Ханцар” и још бројне друге провокације које су биле у служби угрожавања безбедности Републике Србије.”³⁶⁸

Парарелно са појавом вахабија настају и исламистичке теористичке организације. Једна од тих организација деловала је на планини Нинај. У акцији против терористичких јединица Републике Србије, ухапшен је велики број терориста и заплећене су велике количине наоружања. У непосредној близини, откривен је и камп за обуку терориста.³⁶⁹

Током истражног и судског поступка, терористи су потврдили везу са вахабијама из окружења, и да су били инструкирани од стране бројних ментора из Саудијске Арабије, Босне и Херцеговине и других држава. Терористи су, током судског поступка навели да им је централни циљ био изазивање нестабилности у Србији. У остваривању тог циља, планирани су терористички напади у Београду, међу којима је било Народно позориште, и Америчка амбасада. Напади су планирани и на припаднике муслимаских вођа који су се супротстављали вахабизму. Током истражног поступка установљено је да је ухапшена група терориста вахабија планирала и самоубилачке нападе у иностранству. Такође,

³⁶⁸ Поход на Хаџет, који је у Новом Пазару организовао санџачки муфтија Муамер Зукорлић са средњошколцима обученим у зелене униформе, неодољиво подсећа на парадирање СС брдске дивизије Ханцар, али и на муслиманску милицију, коју је током Другог светског рата формирао Аћиф-ефендија! Сличности муслиманске милиције и злогласне СС брдске дивизије Ханцар са тзв. „Зукорлићевом војском” су очигледне, од феса на глави, преко зелених униформи и етничког састава, па све до љиљана. Д. З, „Зукорлићева војска и нацистичка СС Ханцар дивизија која је клала Србе носе исте униформе?!”, *Политика*, 9. септембар 2014, стр. 4

³⁶⁹ Српске власти су 2007. у близини Новог Пазара, на југу Србије, откриле камп за обуку припадника радикалне групе вахабита, у коме је полиција пронашла велику количину пластичног експлозива са сатним механизмом, муницију различитог калибра за пушке, заштитне маске, прибор за чишћење оружја, униформе и пропагандни материјал за терористичко деловање. Бојан Добовшек, Ерика Јунг, *Модел борбе против тероризма у оквиру ЕУ: Импликације за државе Западног Балкана*, Службени гласник, Београд, 2013, стр. 25.

активности групе подразумевале су и врбовање и обучавање регрутованих лица за вршење најтежих кривичних дела. Епилог деловања вахабијског покрета био је да је „судско веће Окружног суда у Београду осудило 12 вахабија на казну затвора од 60 година, због удруживања, ради противуставне делатности, тероризма и планирање убистава.”³⁷⁰ Неуспех терористичке организације вахабија, само је привремено осујетило њихове планове. Већ 2011. и 2015. години извршени су терористички напади у БиХ за које су одговорност преузеле вахабијске терористичке организације. Вахабијске организације представљају највећу безбедносну претњу у региону Западног Балкана, бар по питању тероризма, али упоредо са њима делују и друге радикалне и екстремне исламистичке организације.

У јужном делу Рашког округа идентификована је организација „Текфировци”, коју предводи Неџад Балкан из Тутина, карактеристична по радикалном тумачењу Курану и позивању на предузимање екстремних мера против неверника. Припадници ове групе сматрају да су једини исправни у тумачењу ислама, попут вахабија, и супротстављају се не само припадницима других вероисповести, већ и муслиманима који не поштују правила Текфировца. Из тог разлога, у више наврата су ометали служење у џамијама покушавајући да наметну своје религијске принципе и уверења. Седиште организације се налази у Бечу, где редовно проповеда Неџад Балкан, а своје подружнице имају широм Балкана, у највећој мери у Рашком округу. Текфировци нису извршили терористичке акте у региону, али су регрутовали и послали значајан број својих присталица у редове терористичких организација које делују у Сирији и Ираку. Како наводи Галијашевић „присуство Текфировца и вахабија примећено је и у Београду, у највећој мери у Земуну и Лединама. Средиште окупљања је џамија која се налази на Војном путу у којој проповедају ислам, на њима својствен начин, који подразумева радикално учење и предузимање екстремних мера против неверника. Највећи број припадника овог покрета су лица ромске националности расељена са КиМ, Албанци и Бошњаци, мада има и Срба који су прешли у ислам, тј. прихватили вахабизам као своју религију.”³⁷¹

³⁷⁰ *Осуђене вахабије из Новог Пазара, РТС*, Доступно преко: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/71693/osudjene-vehabije-iz-novog-pazara.html>, (приступљено 24. јуна 2018).

³⁷¹ Џевад Галијашевић, *Ера тероризма у БиХ*, оп. цит., стр. 88–89.

У том контексту Галијашевић износи податке да „у Новом Пазару делује и организација Исламска омладина Санцака „Фуркан”, која је повезана са ширењем радикалног ислама, регрутовањем бораца за ратовање у Сирији, као и са многим међународним терористичким организацијама. Оснивач организације је Абид Подбићанин, који се школовао у Медини, у Саудијској Арабији, затим боравио у вахабистичком кампу у Горњој Маочи, Босна и Херцеговина, одакле се сели у Нови Пазар и проповеда у својој организацији „Фуркан” основаној 2009. године. Подбићанин убрзо окупља велики број присталица којима проповеда вахабистичко учење у просторијама организације. Исчитавање курана и упознавање са принципима вахабизма није представљало једину делатност припадника Фуркана. Већ после неколико година деловања, испоставило се да је организација Фуркан представљала регрутни центар за борце на страни ИС и Ал Нусра фронта, и да је већина чланова организације повезана са међународним терористичким организацијама и да су неки учествовали у борбама у Сирији, у редовима Исламске државе.”³⁷²

У центар пажње јавности Фуркан доспева након терористичког акта у Сарајеву, када је припадник организације Фуркан, „Мевлуд Јашаревић, извршио напад на амбасаду САД у Сарајеву 2011. године. Подбићанин је потврдио да је Јашаревић долазио у меџлис Фуркан, али да ни на који начин није повезан са овим терористичким актом. Након овог догађаја, организација Фуркан је била под сталним надзором обавештајних структура Републике Србије, што је убрзо довело до хапшења неких чланова организације под оптужбом да су организовали слање регрута у Сирију и учествовали у терористичким операцијама. Након хапшења Изудина Црновшанина и Сеада Плојовића, чланова Фуркана, Подбићанин је у марту 2014. године побегао у Горњу Маочу где је наставио да регрутује борце за Исламску државу. Након неколико месеци проведених у Горњој Маочи одлази у Сирију где је командовао борцима са Балкана. Убрзо су уследила хапшења и других припадника Фуркана који су врбовали регруте или учествовали у борбама на ратишту у Сирији, на страни терористичких организација.”³⁷³

³⁷² Ибидем, стр. 89.

³⁷³ Самир Хусеиновић *Мевлуд Јашаревић и званично оптужен за тероризам*, Доступно преко: <https://www.dw.com/bs/mevlid-ja%C5%A1arevi%C4%87-i-zvani%C4%8Dno-optu%C5%BEen-za-terorizam/a-15905402>, (приступљено 29. јула 2018).

У управном округу Рашка делују и друге екстремне исламистичке организације. У Тутину је забележено деловање организација које су у спрези са екстремним исламистима и терористима. Један од терориста из Тутина, Тефик Мујовић, „деловао је преко друштвених мрежа путем којих је позивао на рат против неверника и врбовао регруте за терористичке организације у Сирији. Активан је био и у депортацији регрута на сиријско ратиште где је и сам учествовао. Мујовић је упућивао позиве муслиманима на свети рат и преко веб-странице „Вијести уммета” који је био под покровитељством Неџада Балкана, такође из Тутина. Упоредо са ширењем радикалне и екстремне идеологије и позивањем на свети рат, Неџад Балкан је активно деловао у Немачкој и Аустрији где је настојао да успостави неку врсту исламске државе. Поред наведених терориста који су деловали у Тутину, налазе се и друге организације и појединци који су повезани са регионалним и глобалним исламистичким терористичким организацијама, али су Мујовић и Балкан осуђени за удруживање ради тероризма, врбовања и обучавања за терористичка дела и финансирање тероризма.”³⁷⁴

У Златиборском округу присуство наведених организација забележено је у Прибоју, Новој Вароши, Пријепољу и Сјеници где муслимани или Бошњаци чине значајан, или већи део популације. У Сјеници је након терористичког напада Мевлуда Јашаревића 2011. године извршена опсежна полицијска претрага приликом које је пронађена велика количина наоружања и експлозивних направа.³⁷⁵ Заплењено наоружање припадало је припадницима вахабијског покрета који су уско повезани са вахабијским покретом који делује и на територији Рашке, БиХ и КиМ. Контрола служби безбедности РС и надзор полиције над вахабијама и екстремним муслиманима, нису у потпуности сузбили деловање овог покрета. На подручју Новог Пазара, Тутина и Сјенице 2007. године пронађено је више од 10.000 комада пушчане муниције и више од 15 килограма смесе за коју се сумња да је експлозив.³⁷⁶ Према наводима министра Унутрашњих послова РС, сматра се да је заплењено наоружање планирано да буде средство за извршење терористичких напада у околини Санџака, при чему је једна од мета требало да буде и полицијска станица у Новом

³⁷⁴ Милан Нешић, Огњен Зорић, „Вишегодишње казне грађанима Србије због ратовања у Сирији”, *Радио слободна Европа*, 4. април 2018, доступно преко: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-sirija-presuda/29142854.html>, (приступљено 25. јуна 2018).

³⁷⁵ Лејла Сарић, „Напад у Сарајеву, тероризам, акција полиције опсежна”, *Радио слободна Европа*, 30. октобар 2011.

³⁷⁶ *Откривено 10.000 комада муниције на подручју Новог Пазара, Тутина и Сјенице*, Влада Републике Србије, Београд, 11. јун 2007. године, Доступно преко: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=68694>, (приступљено 25. јуна 2018).

Пазару. Упоредо са овом акцијом на подручју Новог Пазара и Сјенице, полиција је у неколико акција, у протеклом периоду, ухапсила 11 припадника криминално-терористичке групе, који себе називају вехабијама, док је њихов вођа Исмаил Прентић погинуо крајем априла, после оружаног напада на припаднике МУП-а.³⁷⁷

Деловање екстремиста и терориста из јужног дела Златиборског округа не доводи се само у везу са вахабијским покретом. Појединачне акције терориста из овог округа забележене су и ван територије РС. Илдан Асотић из Тутина је, који се звао Илдис Дацић, 8. јануара 2013, покушао да убије британског држављанина Адријана Вотона који је боравио у Шведској. Шведска полиција открила је да се на пиштољу који је користио Асотић налазе и отисци осуђиваног терористе Мирсада Бекташевића, сарадника Абу Мусаб ал-Заркавија, вође Ал Каиде у Ираку.³⁷⁸ Након опсежне истраге шведска полиција утврдила је да је Асотић био код Бекташевића у стану и од њега добио пиштољ из кога је пуцао на држављанина Британије. Истрагом је утврђено да је у овој групи деловао већи број терориста попут Нецад Мемиић и још неколицине неидентификованих.

За разлику од наведених градова који гравитирају ка Сарајеву, у Прешеву, Медвеђи и Бујановцу екстремистичке и терористичке организације више су окренуте Косову. Ову поделу можемо прихватити само условно, с обзиром на то да све организације са ових простора делују кроз неки вид сарадње, али приметна је интензивнија сарадња на основу наведене поделе. Прве терористичке операције и акције у Прешеву, Бујановцу и Медвеђи извршене су „непосредно након НАТО агресије на СР Југославију. Након повлачења војних и полицијских снага СРЈ и РС са КиМ и из КЗБ, крајем 1999. и током 2000. године, у присуству и уз знање међународних безбедносних снага, појавиле су се терористичке групе које су отпочеле са терористичким активностима на југоистоку централне Србије и у северозападним деловима Македоније. На подручју општина Прешево, Бујановац и Медвеђа појављује се екстремна паравојна формација под називом „Ослободилачка војска Прешева, Бујановца и Медвеђе – ОВПБМ”, а на територији Македоније, паравојне

³⁷⁷ Ибидем.

³⁷⁸ Вук Цвијић, *Нисам криминалац: Припада озлоглашеном санџачком клану, тврди да није терориста, а преко друштвених мрежа позива на убиства*, Блиц, Београд, 4. септембар 2017, доступно преко: <https://www.blic.rs/vesti/hronika/nisam-kriminalac-pripada-ozloglasenom-sanzackom-klanu-tvrdi-da-nijeterorista-a/3zbp7>, (приступљено 25. јуна 2018).

организације „Ослободилачка народна армија – ОНА” и „Албанска национална армија – АНА”.³⁷⁹

Деловање ОВПБМ у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа првенствено је било усмерено на запоседање делова КЗБ у општинама Бујановац и Прешево. Према доступним информацијама „само у периоду од 21. 6. 1999. до 21. 11. 2000. године та терористичка организација на подручју наведених општина извршила је 296 терористичких напада. У њима је убијено 11 лица (пет полицајаца и шест грађана), 38 их је повређено (33 полицајца, три грађанина и два члана мисије УН), два грађанина су отета и причињена је већа материјална штета (информација о стању безбедности на подручју општина Бујановац, Прешево и Медвеђа, са предлогом мера за решење кризе, 6. фебруар 2001).”³⁸⁰ Након низа успешних операција, терористи су приморала припаднике полиције на повлачење са својих положаја на спољну линију КЗБ. Након повлачења полиције, терористити су под контролом имали већи број насељених места у општинама Бујановац и Прешево. Повратком ЈВ у КЗБ, 24. маја 2001. године, и стављање под контролу територије КЗБ, КФОР је наложио терористима да положе оружје и пружио гаранције да неће одговорати за почињене злочине. Потписивањем Споразума о решавању кризе на јужном делу централне Србије и демобилизацијом ОВПБМ, нису решени проблеми тероризма у овом региону.

Потписивањем споразума и разоружањем ОВПМБ завршене су борбе у југоисточном делу Србије, али „напади на српску војску и полицију у КЗБ трају у континуитету. Припадници расформиране терористичке организације највећи део наоружање послали су на КиМ, док је оружја које је требало да се уништи, а које је наводно поседовала терористичка организација, у највећој мери сачињавало застарело оружје и наоружање. У периоду од 2001. године извршен је велики број терористичких напада, оружаних провокација, киднаповања... Војска Југославије, касније Србије, настојала је да пружи адекватан

³⁷⁹ Влада Републике Србије, Београд, 11. јун 2007. године, Доступно преко: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/ vest.php?id=68694>, (приступљено 25. јуна 2018).

³⁸⁰ *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, Влада републике Србије, Доступно преко: <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19991>, (приступљено 26. јуна 2018), стр. 15.

одговор на оружане нападе и у већини случајева у томе имала успеха, али језгро терористичке организације, које је пратило наредбе из Гњилана није уништено.”³⁸¹

Упоредо са терористичким активностима, представници Албанаца настоје да преко политичких партија, легитимно изабраних представника власти, додатно дестабилизију Прешево, Бујановац и Медвеђу. Косовски комитет за признање и верификацију статуса „националних мученика, инвалида, ветерана и чланова Ослободилачке војске Косова (ОВК)” објавио је листу имена чланова бивше Ослободилачке војске Прешева, Бујановца и Медвеђе (ОВПБМ).³⁸²

На листи коју је објавио Косовски комитет за признање и верификацију статуса „националних мученика, инвалида, ветерана и чланова Ослободилачке војске Косова (ОВК)” ове године су први пут објављена и имена чланова бивше Ослободилачке војске Прешева, Бујановца и Медвеђе (ОВПБМ). Сајт на албанском језику *presheva.com* објавио је да је „статус бивших припадника ОВК (ове податке је такође објавила комисија на свом званичном сајту), утврђивала на основу њихових пријава. Међу онима којима је признат статус ветерана ОВК је и председник Националног савета Албанаца, Јонуз Муслиу.”³⁸³ Већ у 2013. години припадници ОВПБМ подигли су споменик „палим борцима” ове терористичке организације. Припадници Жандармерије су уклонили споменик бившим припадницима терористичке организације ОВПБМ са трга испред зграде општине Прешева.³⁸⁴ Уклањање споменика прошло је без већих инцидената, али је јасно исказан однос албанског становништва у односу на пале борце. Док су Албанци сматрали да су у питању ратни хероји, Србија је припаднике ове организације сматрала терористима, због чега је споменик и уклоњен.

³⁸¹ Ибидем, стр. 17.

³⁸² ОВК прогласила ОВПБМ својим огранком, Блиц, Београд, 4. септембар 2017, доступно преко: <https://www.blic.rs/vesti/politika/ovk-proglasila-ovpmb-svojim-ogrankom/1ew11kj>, (приступљено 25. јуна 2018).

³⁸³ Међутим, одбацивање устава је било краткорочно, до јануара 2007. године ОЕБС и Европски државни амбасадори убедили су четири главна лидера албанске партијске, Ризу Халимија, Рагми Мустафу (Демократска партија Албанаца), Јонуз Муслију (Покрет за демократски процес) и Скендера Дестанија (Демократска унија долине) да окупе „Албанце из Прешевске долине” и прекину петнаестогодишњи бојкот парламентарних избора, радећи као коалиција. Ову је одлуку помогла Републичка изборна комисија, која је пре избора, смањила захтев за потписивање мањинских странака са 10.000 на 3.000, што чини мањину оспоравања више постигнутог. Постојали су и извештаји о притисцима да се интегришу више радикалних лидера (као што је Рагми Мустафа) Хашима Тачија, премијера Косова, иако су се Мустафа и Муслиу касније повукли, албанска коалиција је успела да освоји једно парламентарно место за Халимија, који је стога постао први етнички албански посланик у Парламенту постјугословенска република. Laura Wise, „It Takes Three to Tango? Re-Examining Ethnic Bargaining in Rump – Yugoslavia”, *IPSA Challenges of Contemporary Governance*, 24 July 2014, p. 16.

³⁸⁴ Жандармерија без инцидената уклонила споменик ОВПБМ у Прешеву, Политика, Београд, 20. јануар 2013, Доступно преко: <http://www.politika.rs/scc/clanak/246528/Zandarmerija-bez-incidentata-uklonila-spomениk-OVPBM-u-Presevu>, (приступљено 25. јуна 2018).

Косовске власти с актуелним председником Скупштине Кадријем Весељијем на челу, настоје да све време одржавају контакте са политичким представницима Албанаца на југу Србије и иницирају њихово уједињење. Ангажман Весељија усмерен је на контролу наведених општина и припреме за евентуалну акцију у циљу преузимања контроле у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа ако се и када се за то створе услови. О дугогодишњим припремама Весељија за реализацију наведеног плана најбоље говори чињеница да „Весели током своје каријере, на челу тајне нелегалне безбедносне службе ШИК, покушава да створи нуклеус организације и да обучи кадар неке будуће албанске обавештајне службе која ће у погодном моменту бити легализована и инфилтрирана у великом таласу на простор Србије, који се граничи са Косовом и Метохијом, а који је насељен Албанцима, ради организовања диверзантско-терористичких акција и због организовања оружане побуне.”³⁸⁵

Тежња Албанаца да задрже утицај на југу Србије присутна је све време, пружајући подршку „терористима који су активни на простору југа Србије и одржавају најнепосреднију везу с екстремистима у покрајини – Рамушем Харадинајем, Емрушом Ђемаилјијем, као и са Кадријем Весељијем и његовим замеником Елмијем Речицом који овој групи терориста обезбеђују ширу логистичку подршку и базу.”³⁸⁶ Општински Одбор за заштиту људских права у Бујановцу наводи се као упориште нелегалне службе ШИК на Југу централне Србије, који је у сталном контакту са одељењем ШИК у Гњилану. Сарадња наведених општина, и намера да се координирано делује у циљу припајања Косову, најбоље илуструје састанак Весељија, у септембру 2016. године, са представницима Албанаца из Бујановца – Шаипом Камберијем, лидером Партије за демократско деловање и председником Општине и председником Партије демократског прогреса Јонузом Муслијуом, као и са лидерима Албанаца из Прешева – председником Општине и странком Алтернатива за промене Шћипримом Арифидијем и председницом СО Прешево Ардитом Синани.³⁸⁷ Уколико узмемо у обзир да је један део представника власти из наведених

³⁸⁵ *Косовске тајне службе инфилтриране на југу Србије: Како Весели мотри на Прешево, Бујановац и Медвеђу*, Блиц, Београд, 07.мај 2018, Доступно преко: <https://www.blic.rs/vesti/politika/kosovske-tajne-sluzbe-infiltrirane-na-jugu-srbije-kako-veselji-motri-na-presevo/3tvh9mz>, (приступљено 25. јуна 2018).

³⁸⁶ Ибидем, (приступљено 25. јуна 2018).

³⁸⁷ Кадри Весели и Азем Суља су организатори и извршиоци 90 одсто терористичких напада на КиМ. Функционисање тајне нелегалне службе ШИК на чијем је челу Весели врши се искључиво кроз нелегалне послове – трговину дрогом, оружјем и акцизном робом. Такође, Весели и његови људи стављају под своју заштиту поједине албанске бизнисмене који им заузврат дају новац за издржавање ШИК. Ибидем, (приступљено 25. јуна 2018).

општина и организација припадао терористичким организацијама, или их помагао, можемо закључити да је језгро ОВПБМ наставило са деловањем у нешто промењом облику и коришћењем других метода у реализацији својих циљева.

Стварање Велике Албаније, тј, обједињавање свих простора на којима Албанци чине већину становништва, или значајан део, мотивисано је пре свега етно-сепаратистичким циљевима. За разлику од исламистичких екстремних и терористичких организација који се окупљају око идеје калифата, код албанских националиста примарна је етничка мобилизациона идеја, али се у последње време све све више истиче и религијски чинилац који додатно хомогенизује Албанце. Без обзира на мања одступања у идејама, тј. идеологији, између поменутих екстремистичких и терористичких организација, њихова сарадња је изражена у великој мери и неретко синхронизовано делују, посебно на политичком плану.

8.3. Босна и Херцеговина

У региону Западног Балкана највећа опасност од исламистичког тероризма најприсутнија је у Босни и Херцеговини. Зачеци исламистичког тероризма сежу још у период сукоба у Југославији, формирањем одреда „Ел муцахид“. Њихова бројност и обученост није представљала опасност по српске снаге, разматрано из угла војничке стратегије и тактике, већ у реисламизацији становништва БиХ која је подразумевала радикално учење и стварање екстремистичких религиозних следбеника. Како се наводи у чланку *Вехабизам на Балканском простору* „Улога Муцахедина током рата, али и у савременом времену, није се састојала само од учешћа у оружаним сукобима, већ и у придобијању радикалних и екстремних верника, позивајући се на вахабијско учење или салафизам. Активности ове „религијске групе“ првенствено су реализоване у Авганистану, Чеченији, Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији.“³⁸⁸ У БиХ њихово присуство планирано је још

³⁸⁸ Евидентна је тензија која је постојала између Абу Хамзе и његових герилаца, Армије БиХ и одреда Ел Муцахид, који је касније оформљен. По сведочењу мештана, главни циљ те групе поред скромних ратних дејстава, била је индоктринација локалног становништва, као и врбовање омладине, пре свега мушкараца између 18 и 20 година, у њихове редове. Љубо Пејановић, Елизабета Савић, Јелена Јовановић, „Вехабизам на Балканском простору“, Сивитас, вол.1, бр. 5, стр. 80.

током посете Алије Изетбеговића муслиманским државама, седемдесетих година и писањем Исламске декларације, која је захтевала исламизацију Балкана и стварање муслиманске БиХ. Политичке идеје, створене деценијама пре избијања сукоба у БиХ, своје уточиште нашле су и у времену које је уследило. Након рата, значајан број радикализованих и екстремних муслимана утицао је на настанак терористичких ћелија у БиХ, и вршио обуку регрута за ратовање у Сирији на страни терориста и за извођење терористичких напада на Западном Балкану.

Први терористички акти уследили су у Бановићима. Том приликом мета је био службеник Унпрофора, Вилијам Џеферсон (*William Jefferson*), а извршиоци напада су откривени након разговора FBI са Али Хамадом у зеничком затвору.³⁸⁹ Убрзо је уследио терористички напад у Мостару у коме је страдао велики број особа, а за који се терете исламистичке терористичке организације.³⁹⁰

Након 2000. године, исламистички терористи упали су у кућу Срба, у месту Костајница, и поубијали целу породицу. Оптужен за злочин, Муамер Топаловић, објаснио је да је злочин починио из религијских разлога.³⁹¹ Исламистички тероризам је након рата постао безбедносна претња по цео регион, у већој мери него што је био током рата. Оснивање екстремистичких исламских организација, медреса и параџемата у БиХ, представља потврду континуитета деловања терористичких организација кроз разне облике организовања. Под плаштом религијских центара и школа, формирају се војнополитичке организације које ислам користе као инструмент за индоктринацију и мобилизацију. Припадници ових религијских организација учествовали су у терористичким актима у региону Балкана, али су у далеко већој мери учествовали у терористичким нападима у Европи, посебно у Сирији и Ираку.

³⁸⁹ *Тероризам у БиХ: Хронологија најгорих напада*, Независне, Сарајево, 19. новембар 2015, Доступно преко: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Hronologija-najgorih-napadi-u-BiH/337523> (приступљено 25. јуна 2018).

³⁹⁰ Истрага је утврдила да су овај језиви напад извели Али Хамад, Ахмед Зухаир, Салех Недал и Владо Поповски, а двојица нападача имала су директне везе са Ал Каидом. Ахмед Зухаир је касније ухапшен у Јемену и пребачен у америчку базу Гвантанамо на Куби. Истрага додуше никада није до краја расвијетлила овај случај па се до данас са сигурношћу не зна да ли је напад у Мостару био искључиво вјерски мотивисан или је, како се нагађало, представљао освету једног од чланова групе за злостављања која је, наводно, претрпио у логору ХВО-а. Ибидем, (приступљено 25. јуна 2018).

³⁹¹ Стравичан покољ догодио се у селу Костајници код Коњица, 2002. године, када је Муамер Топаловић на Бадње вече упао у кућу породице Анђелић и убио оца, мајку и кћерку, а сина тешко ранио. Топаловић је током судског процеса признао да је убиства починио из вјерског фанатизма, за шта је осуђен на 35 година затвора. Ибидем, (приступљено 25. јуна 2018).

Наслеђе ратова у БиХ и настанак екстремистичких и терористичких исламских организације као последица останка екстремиста из муслиманских држава, није једини услов који је погодовао развоју исламистичког тероризма. Посебну улогу, и значај, одиграле су и муслимаске државе које су их финансирале. Финансирање наведених организација „долазио је од многих муслиманских држава, без обзира да ли су преваходно државе сунитске или шиитске деноминације. Сукоб шиита и сунита у значајној мери изражен је у оквиру муслиманског света, али у активностима које се односе на ширење ислама ван њихових граница оне делују заједно и координирано. Доток новца у највећој мери остваривао се посредством невладиних организација, које су користиле средства за радикализацију муслимана у БиХ, али и за регрутовање терориста. Упоредо са регрутовањем терориста за извршење терористичких напада у БиХ, планирани су и остварени напади и у Западној Европи. Значајан проценат терористичких акција широм Европе обухвата, посредно или непосредно учешће терориста из БиХ. Посебно је актуализована регрутација за ратиште у Сирији и Ираку. Значајан број држављана из БиХ придружио се ИД, или некој другој терористичкој организацији, и активно учествовао у борбама против ССА.”³⁹²

Активности терориста из БиХ настављене су у 2007. години, када је „Мирсад Бекташевић са још три особе, осуђен због планирања бомбашког напада на неидентификовану мету у Европи. У стану Бекташевића, полиција је пронашла експлозив, пиштољ, муницију и ДВД с упутством како направити бомбу. На основу пронађеног материјала, сумња се да је мета била Америчка амбасада у Сарајеву. На овом примеру, јасно се указује на организованост, али и обученост терориста који добијају јасне инструкције како извршити напад и како направити експлозивне направе. Све то упућује на разгранату мрежу терористичких организација у БиХ, али и повезаност са глобалним терористичким организацијама. Нешто касније, 2008. године, извршен је терористички напад у пословно-продајном центру ФИС у Витезу. Активирањем експлозивне направе убијена је једна особа, повређено шест, од којих једна теже. У овом случају, терористи су успешно реализовали своје намере. Ширење панике након терористичког напада, проузроковало је

³⁹² Цевад Галијашевић, *Тероризам у Аустрији; Беч европски центар вехабизма*, оп. цит., стр. 14.

иницијативу институција БиХ да што ефикасније приступе решавању проблема тероризма.”³⁹³

Централне мете терориста нису били само цивили, већ је њихов спектар деловања убрзо проширен и на институције и представнике власти. Неколико месеци након напада у Витезу у Сарајеву и Бугојну, ухапшена је група Ријада Рустемпашића, којој се суди за припремање терористичких напада на објекте Владе РС, католичке цркве, јединице ЕУФОР и Оружане снага БиХ које су упућене у Ирак. Велики број мета који су терористи означили као сврсисходне у остваривању циљева, као и врста мета, указује да терористи из БиХ настоје да застраше све институције и појединце које сматрају за сметњу у стварању калифата. Одабир Владе РС и католичке цркве за терористичку мету указује на борбу против хришћана и њихово истребљење из БиХ. Напад на јединице ЕУФОР представља тежњу да се искорене све међународне институције присутне у БиХ, како би бошњачка власт уживала пун суверенитет у доношењу својих одлука и својом војском бранила независност БиХ. Планирани напад на оружане снаге БиХ упућене у Ирак и Сирију у саставу УН, указује и на супротстављање учешћа бошњака у сукобима са „верницима” који се боре за право муслимана, али и на покушај да се учествује на политику БиХ у начину употребе оружаних снага.

Покушаји власти да се успешно супротставе тероризму, предузимањем мера које би требало да спрече радикализацију друштва, нису уродиле плодом. Група радикалних исламиста дигла је у ваздух полицијску станицу у Бугојну, у јуну 2010. године. Добро организована и успешно спроведена терористичка акција резултирала је погибијом једног полицајца и рањавањем шест припадника полицијске управе. Актери овог напада су ухапшени и осуђени на дугогодишње затворске казне, а главним организатором се сматра Харис Чаушевић звани Окс. Хапшење извршиоца терористичког напада није деморалисало терористе који су припремали низ терористичких акција. Напад на полицијску станицу у Зворнику уследио је убрзо након наведеног терористичког напада. Извршилац напада, Нердин Ибрић, доводи се у вези са вахабијским покретом у БиХ. Истрага је показала да је у питању чин освете Ибрића за погибију свога оца од стране

³⁹³ Вук Цвијић, *Санџачки клан дилује хероин и сарађују са исламским терористима, а уз помоћ једног трика упорно измичу полицији* Блиц, Београд, 31. август 2017, Доступно преко: <https://www.blic.rs/vesti/hronika/sanzacki-klan-diluju-heroin-i-saraduju-sa-islamskim-teroristima-a-uz-pomoc-jednog-ndstce8> (приступљено 27. јуна 2018).

Војске РС током рата. Догађаји из рата у БиХ представљају и данас један од мотива за извођење терористичких напада, али и погодно тло за радикализацију и индоктринацију муслимана. Све чешћи иступи вахабијског покрета забележени су широм БиХ, који су уследили у највећој мери избијањем сукоба у Сирији и Ираку, и повратком прекаљених бораца са ратишта, који су ширили радикални ислам позивајући на насиље. Вахабије су извршиле и напад на припаднике оружаних снага БиХ, приликом кога је страдао велики број припадника оружаних снага. Учесталост напада вахабија, али и других екстремистичких исламских група, постала је озбиљна претња за безбедност БиХ. Посебна тежина угрожавања безбедности у БиХ, али и региону, проистиче и из чињенице да је значајан број терориста из БиХ учествовао у терористичким нападима широм света, као и да су повезани са међународном терористичком мрежом.

Постојање добро организоване терористичке мреже у БиХ омогућено је, између осталог, оснивањем великог броја кампова за обуку терориста на подручју Федерације БиХ. Кампови се најчешће крију иза паравана исламских организација, који су представљени као медресе, верски објекти или невладине организације које се залажу за унапређење права муслимана. Да су наведени подаци нетачни, тј. да нису у питању верске школе, указују извештаји многих страних и домаћих обавештајних структура који располажу доказима да се на територији БиХ налазе кампови за регрутацију и обуку терориста.

Галијашевић наводи да је на основу сазнања обавештајних служби, откривено да је „у Сарајеву успостављен оперативни и командни центар Исламске државе за извођење терористичких операција у целој Европи и да се то јасно види, с обзиром на чињеницу да су најважнији људи из света тероризма у Сарајеву и БиХ.”³⁹⁴ Пример „Абу Хамзе, који представља претњу националној безбедности и који је био важан официр у одреду Ел муцахедин, који је учествовао у злочинима на подручју Озрена и средње Босне, долази код поглавара Исламске заједнице, Хусеина Кавазовића, гостује на телевизијама као што су ТВ1, Н1, даје изјаве и креће се овом земљом као да према њему нису предузете никакве мере надзора. Такође у БиХ се вратило и шест лица из Гвантанама, петорица Алжираца – Мухамед Абаи Атидра, Мухамед Анесла, Лахдар Бумедиен, Лахмар Сабер, Омар Будел

³⁹⁴ Галијашевић: *У Сарајеву се налази командни и оперативни центар Исламске државе*, Блиц, Београд, 9. март 2016, Доступно преко: <https://www.blic.rs/vesti/svet/galijasevic-u-sarajevu-se-nalazi-komandni-i-operativni-centar-islamske-drzave/kj24721>, (приступљено 25. јуна 2018).

Хаџ, те специјалиста за експлозиве Тарик Махмуд ел Савах и БиХ је прва у свету по броју повратника из тог америчког затвора.”³⁹⁵ Наведени примери су само окосница опасности од тероризма у ФБиХ, док постојање кампова за обуку терориста представљају највећу опасност за безбедност ФБиХ и региона у целини. Поменути кампови налазе се на територији ФБиХ, од којих је најпознатији или најозлоглашенији камп у Горњој Маочи.

На територији ФБиХ и РС делује значајан број исламских екстремистичких организација, посебно припадника вахабијског покрета, који својим активностима угрожавају безбедност БиХ, али и региона у целини. Већина наведених организација делују у ФБиХ, док је у последње време видљиво и активирање и мисионарско радикално деловања исламиста на територији Републике Српске. У којој мери су присутне поменуте организације и на који начин делују, најбоље показује пример да у ФБиХ „као парацemat, Исламска заједница у БиХ је означила верску заједницу у Которском код Добоја, а највећа концентрација припадника вахабијског покрета и одређена безбедносна претња забележена је у рубним општинама Републике Српске, у местима: Кривдића Брдо у општини Козарска Дубица, Урије и Видорија, те Благај у општини Нови Град, Козарац, Хамбарине, Раковчани, Чараково, Пухарска и Петрово, општина Приједор, те Дубраве и Орахова у општини Градишка.”³⁹⁶ Поступно померање поменутих организација ка Републици Српској представља све већи политички и безбедносни притисак на институције РС, и могуће припреме за извршење терористичких аката или оружаних напада, како би се створила унутрашња БиХ на основу плана о исламизацији Балкана.

О активностима исламистичких екстремних и терористичких организација упозорио је и Стејт департамент (*State Department*), у извештају од јула 2017. године: „озбиљне критике Ударном тиму за борбу против тероризма, безбедносним агенцијама и правосуђу на нивоу БиХ због готово никаквих активности у борби против тероризма, а похвале су изнесена на рачун поглавара Исламске заједнице, Хусејина Кавазовића, због активности које је водио с циљем укидања паралелних џемата у БиХ.”³⁹⁷ Критике на рачун руководства ФБиХ нису

³⁹⁵ Ибидем, (приступљено 25. јуна 2018).

³⁹⁶ *Вахабијска насеља се шире и на територију Републике Српске*, Искра, Бања Лука, 6. фебруар 2018, Доступно преко: <http://iskra.co/republika-srpska/dzevad-galijasevic-vehabijska-naselja-se-sire-i-na-teritoriju-republike-srpske/>, (приступљено 25. јун 2018).

³⁹⁷ Justin Siberell, *Acting Coordinator for Counterterrorism: 19 July 2017, U.S. State Department*, Washington, 2017, Available from: <https://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2017/07/272694.htm>, (Accessed 26 jun 2018).

подстакле представнике власти и безбедносних служби да се озбиљно обрачунају са терористима.

На основу информација прикупљених у току спровођења инструкције Ријасета Исламске заједнице БиХ, „обављен је разговор са 38 група параџемата, и то 13 је обавило зеничко муфтијство, 12 сарајевско, седам тuzланско, три параџемата бихаћко муфтијство, два мостарско и један параџемат травничко муфтијство. На подручју бањалучког и горажданског муфтијства није регистрована ниједна група.”³⁹⁸ Наведени подаци указују да се ради о алармантној информацији, посебно са стновишта безбедности. Приближно стотину параџемата се налази на територији ФБиХ, са великим бројем следбеника који се између осталог обучавају и за ратна дејства. У прилог тврдњи да се у камповима врши војничка обука, најбоље говори снимак са Јутјуба (*ЈоуТубе*) организације *Аскер* из Тешња. На снимку је приказано тридесетак дечака, претежито основношколског узраста, који су тамо били полазници *зимског кампа* који је организовала *Удруга за развој физичких и позитивних моралних особина* под називом *Аскер*, наводно са седиштем у Сарајеву.

Организовање оваквих и сличних кампова осудио је и министар Унутрашњих послова РС, Драган Лукач, наводећи да „присталице радикалних исламистичких покрета у БиХ диверзантско-терористичку обуку у најстрожој тајности обављају у вахабијској комуни у засеоку Дебељак, који се налази на подручју општине Цазин, као и у ширем рејону села Брезичани, које се налази на територији општине Доњи Вакуф. На основу наведеног извештаја, у БиХ тренутно постоји више од 50 вахабијских параџемата, међу којима се, налазе и они који служе за обуку терориста.”³⁹⁹ Сви наведени подаци, од обавештајно-безбедносних агенција и полиције, јасно указују да се на територији ФБиХ, налази велики број исламских екстремистичких и терористичких организација и да ове организације представљају претњу не само по безбедност региона Западног Балкана, већ и међународне заједнице и отежавају борбу против тероризма. Поред свих расположивих података о постојању терористичких организација на територији ФБиХ, министар безбедности Драган Мектић, сматра да не постоји бојазан од дестабилизације региона и да на простору ФБиХ није регистровано деловање терористичких организација, а да су сумњиве особе

³⁹⁸Вахабијска насеља се шире и на територију Републике Српске, оп. цит, (приступљено 26. јун 2018).

³⁹⁹*Терористи у комшилуку: Само их евидентирају, а када заврше обуку биће касно*, Кремлин, 22. март 2017, доступно преко: <http://kremlin.rs/2017/03/22/>, (приступљено 26. јун 2018).

под сталнимazorом. Супротстављени ставови представника РС и ФБиХ по питању кампова за обуку терориста представљају основну препреку у решавању проблема исламистичког тероризма на овим просторима.

8.4. Македонија

Прекидом терористичких напада ОВПБМ у југисточном делу Србије, терористичке активности Албанаца прелиле су се на Македонију. Албанска терористичка организација извела је низ операција у северозападном делу Македоније. Ослободилачка национална армија (АНА), која је окупљала терористе из УЧК и ОВПБМ, отпочела је са терористичким операцијама у фебруару 2001. године, на насеља у близини границе АП КиМ и Македоније. Учесће у терористичким операцијама узео је и КЗК чија се надлежност кретала само у АП КиМ. Након низа терористичких операција које је извршила АНА, македонске оружане снаге успеле су да поразе терористе. Потписивањем Охридског споразума, уследио је прекид ватре и разоружање терориста које су обавиле снаге НАТО-а.

Прекидом терористичких дејстава АНА и потписивањем Охридског споразума, дошло је до краткорочне успоставе „мира” између Македонаца и Албанаца. Током 2012. године дошло је до нових сукоба Албанаца и Македонаца. Наводно, повод за сукоб био је увреда муслимана од стране Македонаца. Сукоби су отпочели у Скопљу, да би се убрзо проширили на Тетово и Прилеп. Спонтано окупљање муслимана у знак протеста, више је личило на синхронизовану акцију, него на пуко изражавање незадовољства на улицама Скопља.⁴⁰⁰ Терористички напади Албанаца који су уследили након сукоба „имали су за последицу убиство петорице Македоница у Скопљу. Након хапшења Албанаца, који су одговорни за смрт петорице Македоница, и привођења радикалних муслимана, Албанци су се организовали преко друштвених мрежа и изашли на улице захтевајући ослобађање

⁴⁰⁰ Масовни протести Албанаца незадовољних пресудом њиховим суграђанима оптуженим за убиство петорице македонских младића, на Ускрс 2012. године, кулминирали су паљењем македонске заставе и узвицима „Скопље Албанцима.” *Протести подршке Албанцима у Македонији*, Блиц, Београд, 9. 7. 2014. Доступно преко: <http://www.blic.rs/Vesti/>, (приступљено 26. јун 2018).

ухапшених Албанаца. Пароле које су упутили македонским институцијама гласиле су: *Албанци су муслимани, али нису терористи, Алах је велики, Велика Албанија, УЧК*. Демонстранти су носили заставу Албаније и исламске зелене заставе. Акцијом македонске полиције демонстранти су растерани, а немири су убрзо стављени под контролу и обустављени. Наредни терористички напад извршен је 4. јула 2014. године на полицијску станицу у Скопљу. Повод за извршење овог терористичког акта био је противљење Албанаца против хапшења и осуђивања албанских терориста који су убили петорицу Македоноца у сукобима 2012. године. Полиција је одмах реаговала и спречила масовна окупљања Албанаца, и могуће избијање нових сукоба.⁴⁰¹

Након низа терористичких напада, Албанци у Македонији отпочели су са политичким деловањем путем представника албанских политичких партија у Македонији. Група од тридесет особа, међу којима је био и лидер прве албанске партије у Македонији и некадашњи посланик парламента Невзат Халили, објавили су проглас у коме проглашавају независну „Републику Илириду” на територији Македоније, од Струге до Куманова. У прогласу је захтевано да се изврши подела територија и да Албанцима припадне део Македоније који је насељен Албанцима.

У намери да увере македонске власти да неће одустати од проглашених циљева поделе Македоније, Ослободилачка народна армија (ОНА), позната и као македонска УЧК, извршила је терористички напад на зграду Владе Македоније. Координисане активности политичких представника Албанаца у Македонији и терористичких организација, указују на постојање и активно деловање албанских терористичких организација као и на спрегу политичких представника и терориста. Деловање албанске националне мањине у намери да се изврши подела Македоније, која би се остваривала у највећој мери терористичким операцијама и акцијама, сада је потпомогнута и институционалним деловањем путем албанских политичких партија. Оснивање „Гарде Републике Илириде” која је патролирала у свим местима са албанским живљем, у циљу побољшања безбедности Албанаца

⁴⁰¹ Л.С., *Долазе Албанци, полако и мудро: Провокација новинара на рачун "уједињених" Македонаца и Срба*, Телеграф, Београд, 28. април 2017. Доступно преко: <https://www.telegraf.rs/vesti/2749834-dolaze-albanci-polako-i-mudro-provokacija-novinara-na-racun-ujedinjenih-makedonaca-i-srba>, (приступљено 27. јун 2018).

представљала је прву синхронизовану акцију албанских политичких партија и терориста.⁴⁰²

Спрега албанских политичара и терориста омогућила је далеко шири маневарски простор за реализацију плана поделе Македоније. Након напада албанских терориста са КиМ, који су носили ознаке ОНА и УЧК, на полицијску станицу у селу Гошнице приликом кога су заробљена четири полицајца којима је пренета порука да не признају Охридски споразум. Портпарол косовске полиције изјавио је да „косовске власти нису забележиле никакве сумњиве активности у близини границе са Македонијом.”⁴⁰³ Након овог догађаја представници македонских власти састали су се са представницима привремених косовских институција, али састанак није дао никакве резултате јер су представници привремених косовских институција негирали било какву умешаност у тај догађај и довели у сумњу да се он догодио.

Већ у мају исте године „албански терористи извршили су упад са КиМ и отпочели са терористичким нападима у Куманову. Борбе македонске полиције и војске са терористима водиле су се два дана у којима је на обе стране страдао велики број учесника сукоба. Одговорност за овај терористички напад преузела је ОНА, под изговором да је неопходно помоћи Албанцима чија је безбедност у Македонији угрожена. Убрзо након сламања терористичке организације, потискивања ван граница Македоније, ликвидације и хапшења вођа албанских терориста, извршен је још један терористички напад у Куманову. У центру Куманова, 11. априла, експлодирала је експлозивна направа у тунелу који повезује главни градски трг са паркинг-гаражом. Наведене терористичке операције и акције у Македонији не обихватају све активности терориста, већ указују на постојање албанских терористичких организација на простору Македоније, као и њихову решеност да реализују своје планове који подразумевају поделу Македоније и припајање делова територије

⁴⁰² „Гарда самопроглашене Републике Илириде од данас патролира свим местима у којима живе Албанци, а њихов циљ је конфронација са свима који су, како се наводи, продали албанске интересе”, *Гарда самопроглашене Илириде жели да казни албанске издајнике*, Новости, Београд, 5. новембар 2014, Доступно преко: <http://www.novosti.rs/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B0.480.html:518159-Garda-samoproglasene-Iiride-zeli-da-kazni-albanske-izdajnike>, (приступљено 26. јун 2018).

⁴⁰³ „Група од око 40 наоружаних особа са Косова заузела је полицијску станицу у селу Гошнице, општина Липково, потврдило је Министарство унутрашњих послова. Четири полицајца који су били на дужности су претучени и везани лисицама, а министарство је напад окарактерисало као *терористички акт*.” *Наоружани Албанци са Косова заузели полицијску станицу у Македонији, траже своју државу*, Блиц, Београд, 21. април 2015, Доступно преко: <https://www.blic.rs/vesti/svet/teroristicki-napad-naoruzani-albanci-sa-kosova-zauzeli-policijsku-stanicu-u-ggppnvz>, (приступљено 26. јун 2018).

Македоније насељене Албанцима, Косову. Операционализацијом терористичких активности на простору Македоније указује се на још један битан елемент. У терористичким акцијама учествовале су многе терористичке организације са простора Македоније и КиМ. Наводи се учешће АНА, ОНА и УЧК, што наводи на закључак да наводно расформиране терористичке организације и даље постоје и делују по потреби. Такође, приметно је да је у неким терористичким акцијама учешће узео и КЗК, који је успостављен за деловање само на територији АП КиМ. Спрега и координација наведених терористичких организација и КЗК, најбоље је представљена у терористичким активностима у Македонији.⁴⁰⁴

Великом броју терористичких акција погодовала је и политичка клима у Македонији. Стални сукоби владајуће номенклатуре и опозиционог блока доводили су до дестабилизације Македоније у тој мери, да су у неким ситуацијама опозициони лидери подржавали албанске захтеве и протесте. Након смене власти 2016. године, долази до примиривања албанске националне мањине и обуставе терористичких активности. Нова владајућа гарнитура прихватила је захтеве Албанаца за добијање статуса конститутивног народа Македоније, увођење албанског језика као другог службеног језика и многе друге уступке. Такође и политика приближавања, тј. чланства, у ЕУ и НАТО, додатно је утицала на обуставу претње од албанских терориста.

Сагледавањем узрока терористичких активности у Македонији, увиђамо да су терористичке акције у 2001. години у највећој мери биле засноване на етно-сепаратистичким циљевима. Албанци су настојали да обједине територије у Македонији на којима су чинили већину, или значајан део становништва. У том периоду, албански тероризам можемо сврстати у етно-сепаратистички мотивисан тероризам. У наредном периоду, тачније од 2014. године, на протестима Албанаца истиче се њихова припадност муслиманској заједници и захтеви да се уваже праве муслимана у Македонији. Не одустајући од етно-сепаратистичких планова, али и наглашавањем религијских права, албанске терористе можемо сврстати у етно-сепаратистичку и религијску терористичку организацију. Овај феномен приметили смо и код деловања терориста у Прешеву,

⁴⁰⁴ Ибидем, (приступљено 26. јун 2018).

Бујановцу и Медвеђи. Етнички моменат који је доминирао у сукобима 2001. године, убрзо је укључио и религијски елемент. Позиви за уједињене Албанаца додатно су допуњени захтевима за уважавање и њихове религијске припадности. Истицање религијске припадности превасходно је имало за циљ обједињавање свих Албанаца, посебно оних код којих је припадност исламу израженија него национална припадност. Истицање ислама погодовало је и јачању екстремистичких и терористичких организација које су превасходну имале за циљ стварање калифата и које нису стављале акценат на националну припадност. Све наведене активности албанских терориста довеле су до јачег повезивања екстремиста и терориста са овог простора, али и до успостављања веза са међународним терористичким организацијама. Представљање албанских терориста као исламистичких терориста побашљало је њихов статус у глобалној терористичкој мрежи.

8. 5. Црна Гора

Деловање Албанских терориста након НАТО агресије није се у великој мери прелило на Црну Гору. Наиме, „19. марта 2001. године своје постојање објавила је борбена групација Албанаца у Црној Гори под називом *Ослободилачка армија Плава и Гусиња*. Међутим, та организација више је имала за циљ да заплаши Црногорце и приволи их идеји стварања Велике Албаније, него што је представљала безбедносну претњу Црној Гори. Постојање ове организације, која није извршила ниједан терористички напад, више је била у функцији претње ескалацијом сукоба, уколико се црногорске власти супротставе Албанским плановима. Црногорски председник, Мило Ђукановић, није био у ситуацији да се супротстави екстремизму Албанаца, с обзиром на то да им је својевремено давао обећања, када је тражио да гласају за њега и за његову странку на изборима. Између осталог, сматра се да су управо гласови Албанаца премашили у корист одвајања за време референдума 2006. године.”⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ Јелена Гускова, *Формирање Велике Албаније – на реду Црна Гора*, Цеопом, Београд, 28. август 2013, Доступно преко: <http://www.ceopom-istina.rs/kosovo-i-metohija/formiran-e-velike-albanije-na-redu-tsrna-gora/>, (приступљено 30. јун 2018).

Како би смирио нарасли албански експанзионизам, и избегао сукоб и тероризам на простору Црне Горе, Мило Ђукановић им је уставом гарантовао коришћење националних симбола, матерњег језика све до државних установа, школовање на матерењем језику, формирање локалних органа самоуправе, заступљеност у скупштини и слично. О албанском експанзионизму, Гускова наводи да је „још 2002. године министар за питања заштите права националних и етничких група у црногорској влади Гзим Хајдинаг, разговарајући у Албанији са министрима и високим функционерима, говорио о отварању пограничног прелаза Плав – Врмос, узајамном признавању универзитетских диплома, изградњи нових путева и мостова који спајају две земље. Армије на граници више нема, остала је само полиција.”⁴⁰⁶

Политика коју је заступало тадашње црногорско руководство била је у функцији одржавања добрих односа са Косовом и избегавања сукоба, посебно са Албанским терористима са Косова. С друге стране, притисак на Црну Гору настављен је у наредним годинама. У октобру 2003. године у САД је одржан конгрес под називом Будућност Албанаца у Црној Гори, на којем је централна тема била признавање Црне Горе као независне државе. Без обзира што је независност Србије, тј, отцепљене Црне Горе уследило доста касније, очигледно је да су представници црногорске власти планирали тај сценарио далеко раније. Основни захтев Албанаца на конгресу подразумевао је условљеност признања Црне Горе са испуњењем захтева Албанаца. Условљавање и уцењивање Црногораца садржано је у изјави: „Ми нећемо подржавати независност Црне Горе док албанско становништво не добије сва економска, политичка и културна права. И ми ћемо се жестоко борити против пријема Србије и Црне Горе у ЕУ и НАТО, док оне не покажу вољу да заштите етничке легитимности Албанаца и не признају вековна етничка чишћења и геноцид. А Целадин Зенели из Црне Горе тада је рекао: За 123 године под црногорском окупацијом Албанци су осећали неправду, неравноправност и дискриминацију.”⁴⁰⁷ Притисак албанске националне мањине превасходно је био усмерен на издвајање Црне Горе из заједнице са Србијом, како би Србија била у мањој мери

⁴⁰⁶ Јелена Гускова, *Формирање Велике Албаније нико није укинуо: На реду је Црна Гора*, ИН4С, Београд, 28. август 2013, Доступно преко: <https://www.in4s.net/formiranje-velike-albanije-niko-nije-ukinuo-na-redu-je-crna-gora/>, (приступљено 26. јун 2018).

⁴⁰⁷ Ибидем, (приступљено 26. јун 2018).

оснажена да се супротстави захтеву за стварање независног Косова, и да Албанци добију аутономију у оквиру Црне Горе.

Наредни притисак на црногорске власти уследио је 2004. године. На интернет страници Албанске националне армије Црне Горе (УКМ), упућена је претња да ће се на Балкану појавити проблеми уколико Црна Гора настави са притиском на Албанце у Црној Гори. У прилогу су објављене фотографије „Улцињских тигрова”, наоружаних терориста у маскирним униформама са ознакама УКМ. Са интернет странице упућен је и позив: „Браћо и сестре, учинимо Албанију јединственом, и ако буде потребно, даћемо за њу хиљаде живота. Стајао је и натпис – командант Мети.”⁴⁰⁸ Убрзо је сајт УКМ блокиран, али проблеми са захтевима Албанске националне мањине и терориста који су их подржавали, нису решени.

Активност албанских екстремистичких организација у великој мери је активирана у периоду када су политички односи Србије и Црне Горе дошли до последње фазе кризе. У прилог тој тези говори податак да је „у септембру 2016. године, током операције *Орлов лет*, полиција ухапсила 14 Албанца, осумњичених за припрему терористичких акција.”⁴⁰⁹ Хапшење Албанаца за планирање извршења терористичких акција, довело је до података да је у питању добро организована и наоружана терористичка група. Током истраге, која је трајала скоро годину дана, дошло се до закључка да су „терористи тежили насилним путем да формирају у Црној Гори албански регион, а финансирање је вршила албанска емиграција из Детроита. Албанци су били осуђени, али њихово дело је живо.”⁴¹⁰ Деловање албанских терориста, колико год скривено од јавности, било је присутно у Црној Гори. Већ наредне године, у јуну месецу, у Приштини се одвијао форум о односима Косова и Црне Горе. Заједнички закључак учесника био је: Албанци у Црној Гори су дискриминисани, имају пуно право да изражавају своје незадовољство.”⁴¹¹ У прилог томе истицали су да је у подручју Црне Горе, претежно насељеном Албанцима, попут Улциња и Тузе, незапосленост достигла 20%, а да је просечна зарада износила 13% просечне зараде у Црној Гори. Наведени подаци навели су албанску националну мањину у Црној Гори на незадовољство. Како би звршили додатни притисак на Црну Гору, албанска

⁴⁰⁸ Ибидем, (приступљено 26. јун 2018).

⁴⁰⁹ Ибидем, (приступљено 26. јун 2018).

⁴¹⁰ Ибидем, (приступљено 26. јун 2018).

⁴¹¹ Ибидем, (приступљено 26. јун 2018).

национална мањина оптужила је Мила Ђукановића за непоштовање Албанаца у Црној Гори. Наводи о „угрожености” Албанске националне мањине прихваћени су код Албанаца као сигнал за покрет и побуну против црногроске власти.

Признање Косова као независне државе, 2008. године, у значајној мери је примирило страсти албанских терориста. Признању Косова претходило је и окупљање Албанаца у циљу остваривања независности. У августу, 2013. године, оснивач покрета Природна Албанија, директор Института за регионалне прогнозе у Тирани, Кочо Данај, је препородио идеју потписивања петиције о неопходности да сви Албанци живе у једној држави. Петицију су потписали парламентарци Албаније, Косова, Црне Горе и Македоније. Након одржавања петиције, Албанци су се залагали за исправљање „историјских грешака” и повезивања свих Албанца у јединствену државу. Том приликом, Кочо Данај изнео је иницијативу да се у Црној Гори одржи референдум на којем Албанци треба да одговоре на питање: да ли желе да живе са својим сународницима у истој држави.⁴¹² Након признања независности Косова од стране Црне Горе 2008. године, албански екстремисти су у мањој мери вршили притисак на црногроске власти. Наредни корак албанских сециониста био је институционализован облик притиска, посредством албанских политичких партија које су активно учествовале у вршењу власти.

Признањем Косова и чланством у НАТО пакту, Црна Гора је у великој мери утицала на повећање безбедности и очување територијалног интегритета, али аспирације албанских сепаратиста према деловима територије ЦГ, које је настањено Албанцима, нису престале. Демаркација границе Црне Горе и Косова изазвала је нови проблем. Проблем је настао на инсистирању косовске скупштине која је усвојила резолуцију којом се захтева да се граница с Црном Гором демаркира на основу Устава из 1974. године. Резолуцију је иницирала опозиција, после протеста житеља пограничних села у општини Пећ, који страхују да ће њихова имања бити на територији Црне Горе. Из Подгорице одговарају да

⁴¹² Кључни, савремени документ који је дефинисао и оправдао концепт стварања Велике Албаније је „Платформа за решење албанског националног питања” албанске Академије наука из Тиране, који је први пут објављен у јавности октобра 1998. године. Платформа за решавање албанског националног питања, у суштини представља националну стратегију Албанаца, која је у облику брошуре, током протеклих година, штампана и достављана на адресе међународних институција на енглеском и француском језику. Поред постојеће платформе албански интелектуалац Кочо Данај израдио је „Платформу природне Албаније” која је објављена у 50 хиљада примерака и преведена је на неколико језика: албански, српски, грчки, македонски и енглески током 2009. године, у којој се наводи неопходност решавања албанског националног питања на југоистоку Европе. Милоје Здравковић, „Велика Албанија – Обликовање нове нестабилности на Балкану”, *Војно дело*, пролеће/2014, стр. 161.

се руководе катастром, а не резолуцијама. Наиме, мештани више села изнад Руговске клисуре, у близини врха Чакор, тврде да ће демаркацијом, граница њиховог имања припасти Црној Гори, односно, да ће Црна Гора упасти 40 квадратних километара на косовску територију. С друге стране, у Подгорици су изненађени поступком Приштине. Кажу да ће се демаркација одређивати на основу катастра, а не политичких ставова, те да преговори нису завршени. У прилог смиривању тензија насталих покретањем питање демаркације „министар спољних послова Црне Горе, Игор Лукшић, каже да суштина преговора није да ли се узима као полазиште 1974. година, већ да је суштина да се кроз одређену комуникацију, катастарским доказима одреди коме одређена територија припада.“⁴¹³

Покретањем питања о демаркацији, огласила се и АНА, изневши претњу да ће Албанци заратити са Црном Гором, уколико буде ратификован споразум о демаркацији. Наиме, како су пренели приштински електронски медији на албанском језику, ова терористичка организација позвала је политичке партије у Црној Гори да „одбаце споразум који су крајем прошле године потписали са косовском владом.“⁴¹⁴ Захтев за одбацивање споразума садржао је претњу да „прихватањем овог споразума преузете одговорност за избијање рата између два народа – навели су из АНА, у чијем се прогласу наводи да ће посланици Скупштине самопроглашеног Косова постати издајници уколико 1. септембра гласају за споразум о демаркацији.“⁴¹⁵ Међутим, претње терористичке организације нису подстакле осуде међународне заједнице, нити је међународна заједница отворено и оштро осудила изјаве представника терористичке организације.⁴¹⁶

Проблеми око демаркационе линије, тј, линије разграничења Црне Горе и Косова, разрешени су ратификацијом споразума о демаркацији са Црном Гором у косовском

⁴¹³ *Ко је у праву? Црна Гора и Косово цртају нову границу*, Блиц, Београд, 4. јул 2015, Доступно преко: <https://www.blic.rs/vesti/politika/ko-je-u-pravu-crna-gora-i-kosovo-crtaju-novu-granicu/wz5jtqb>, (приступљено 27. јун 2018).

⁴¹⁴ *Албанци би у рат са Црном Гором: Терористичка „Албанска национална армија”, наследница ОВК поново шаље претње*, Новости, Београд, 27. август 2016, Доступно преко: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:622293-lbanci-bi-u-rat-sa-Crnom-Gorom>, (приступљено 27. јун 2018).

⁴¹⁵ Ибидем, (приступљено 27. јун 2018).

⁴¹⁶ Терористичка „Албанска национална армија” сматра се огранком некадашње „Ослободилачке војске Косова”, коју су чак и САД прогласиле терористичком организацијом 2000. године. „АНА” се као огранак „ОВК” појавила годину дана касније, 2001, када су се њени припадници у црним униформама појављивали спорадично на путевима широм Космета, што су наставили и каснијих година. Међутим, њихове активности су повремено доспевале у јавност, попут вежби које су спроводили на северу Космета. Иначе, у последњем обраћању јавности поводом демаркације границе са Црном Гором, навели су да ће њихови припадници бити распоређени на терену, односно како су прецизирали „на одређеним местима” како би пратили развој ситуације. Ибидем, (приступљено 27. јун 2018).

парламенту 2018. године. Ратификација споразума од стране Црне Горе 2015. године и Косова 2018. године, довела је до ублажавања тензија између Црне Горе и Косова. Примиривање ситуације око разграничења са Црном Гором, и смањење активности албанских терористичких организација, у највећој мери проузроковано је Споразумом о разграничењу у коме је Косову остао широк простор за тумачење граница, на штету Црне Горе. Незадовољство опозиционих представника у Парламенту Косова поводом демаркације представљало је више политичку фарсу, него озбиљне захтеве или противљење. Политички притисак и претње активирањем АНА уродиле су плодом.

Потписивање Споразума о разграничењу са Косовом, не представља трајно разрешење проблема разграничења. Наиме, Споразумом је предвиђено формирање комисије која ће извршити демаркацију. Објашњење министра спољних послова Црне Горе Дармановића да „постоји могућност да се метар за метар утврде неке техничке корекције и то је то, али се ради о томе да је то споразум о граници који су две стране потписале у доброј вери и мора да се ратификује. Надамо се да смо тиме додатно уверили пријатеље на Косову да је Црна Гора посвећена том питању”, наводи на закључак да питање разграничења није у потпуности завршено и да ће рад Комисије довести до нових проблема.⁴¹⁷ Поступак, или процес разграничења може подстаћи незадовољство Црне Горе или Косова, тј. житеља насеља која су спорна. Последице неслагања око разграничења могу бити политичке природе, али се не искључује и употреба насиља, или претња насиљем, како би се остварили циљеви. Црна Гора је употребљавала политичке уступке како би се смирила тензија и претње косовских Албанца, што ће вероватно користити и убудуће, с обзиром на то да Албанци насељени у Црној Гори пружају политичку подршку владајућој номенклатури и да уз њихову помоћ остварује победу на изборима. С друге стране стоје и албанске терористичке организације које су периодично отворено претиле употребом насиља уколико се њихови захтеви не остваре. Политички притисак Албанаца насељених у Црној Гори као и претња употребом насиља, „у значајној мери утиче на унутрашњу политику Црне Горе. С друге стране су и захтеви Црногораца који опомињу власти да ни по коју цену не предају територије вековима насељене њиховим прецима, подвлачећи

⁴¹⁷ Небојша Поповић, *Подгорица попушта: Косово улази дубоко у територију Црне Горе*, Спутњик, Београд, 20. фебруар 2018, Доступно преко: [https://rs.sputniknews.com/komentari/201802201114630620-demarkacija-kosovo-crna-gora-/,](https://rs.sputniknews.com/komentari/201802201114630620-demarkacija-kosovo-crna-gora-/) (приступљено 27. јун 2018).

спремност да ратују за ту територију.”⁴¹⁸ Напетост око разграничења није нестала, али обе стране очекују да ће рад Комисије довести до смиревања напетости. Међутим, екстремни ставови обе државе, тј. становништва насељеног у спорним областима, указују на супротне закључке. Обе стране спремне су да се оружаном супротставе „насилном” покушају да им се отме земља. Рад комисије, и проток времена, засигурно ће показати какав је резултат договора и да ли ће до разграничења доћи мирним путем.

8.6. Хрватска

Према проценама хрватског руководства не постоји висок степен опасности од извођења терористичких аката исламистичких терористичких организација на подручју РХ, али се не искључује могућност да РХ буде мета напада из више разлога. Прво, у сукобу у Босни, хрватске снаге су током једног периода учествовале у сукобима против Армије БиХ. Сукоби су се водили углавном у подручјима где је већинско становништво било хрватске националности. Бреме наслеђа из рата у Босни, Хрватска је осетила убрзо након сукоба. Наредни разлог за безбедносне процене да је Хрватска угрожена од исламистичког тероризма заснива се на претњама исламистичких терориста државама чланицама НАТО пакта и ЕУ. Неретко се исламске терористичке организације оглашавају са претњама да ће напасти државе које учествују у борби против исламистичких организација. С обзиром на то да су то превасходно државе наведених организација, и Хрватска може бити мета терориста. Треће, исламистичке терористичке организације објавиле су рат против свих хришћана на Балкану, посебно Срба и Хрвата. Претње су у највећој мери долазиле од терориста који су на ратишту у Сирији и Ираку, или повратника са ратишта. Сви наведени разлози представљају разлог за бојазан од напада исламистичких терориста, али не у тој мери у којој су угрожене друге државе Западног Балкана.

У првим данима зсвршетка рата у Босни, Хрватска је била мета напада исламистичких терориста. Бомбаш самоубица, извршио је напад на зграду ријечке полиције 1995. године, „рањено је 27 особа, а бомбаш је погинуо. У возилу је било 70 кг експлозива. Дан после

⁴¹⁸ Ибидем, (приступљено 27. јун 2018).

напада, стигла је порука од исламске терористичке организације Ал-Гама ат Исламууа у којој преузимају одговорност за напад у Ријечи. Можемо рећи да Хрватска у то време није била у већој мери изложена претњама од стране радикалиста у БиХ, али томе је пресудило то што локално муслиманско становништво није било заинтересовано за стварање калифата и успостављање шеријатских закона на тлу БиХ, али и то што тадашње организације ипак нису биле довољно организоване и напредне да би успеле у својим наумима.”⁴¹⁹

Терористичке операције које су уследиле, биле су усмерене на католичку цркву. Подметнуте бомбе под католичке цркве у Бугојну 1996. и у Сарајеву 1997. године и покушај атентат на папу Јована Павла II, током посете Сарајеву, представљале су директан напад на католичанство. Терористи су своје нападе усмерили и ка цивилима и представницима власти „године 1998. исламисти су у одвојеним акцијама подметања бомби убили два хрватска полицајца повратника у Травник. Наредне године, бомбом у аутомобилу убијен је заменик министра унутрашњих послова, Јозо Леутар. Починиоци до дан-данас нису откривени, иако постоје бројне индиције да ја атентат извела иста исламистичка група, повезана с делом бошњачке политичке врхушке.”⁴²⁰ Наведени терористички напади су само неки од напада који су се догодили након ратних сукоба, али и данас представљају стрепњу Хрватске од преливања исламистичког тероризма.

Претња од исламистичког тероризма присутна је и у годинама након рата. „Терористичка претња Хрватској је релна”, на основу процена Павла Калинића, политиколога који се бави безбедности и шефа загребачког Градског одељења за управљање у ванредним ситуацијама. Ласић примећује да „претња о којој је реч, додуше, није била уперена ка Републици Хрватској, него ка Хрватима и Србима на Балкану и пре свега онима у Босни и Херцеговини. Ипак, у јавности је протумачена и нешто шире, без обзира на међудржавне границе. Објављена је прошле седмице у гласнику Исламске државе Румија, а ту су пре свих Хрвати и Срби прозвани као отпадници од вере, и умерени муслимани који живе на подручју Балкана.”⁴²¹

⁴¹⁹ Иван Колман, *Ал Каидин џихад у Европи – авганистанско – босанска мрежа*, Наклада Љевак, Загреб, 2005, стр. 190.

⁴²⁰ Силвана Марић, "Тероризам као глобални проблем", *Медианали*, бр. 11, вол. 6, стр. 93.

⁴²¹ Игор Ласић, *Да ли Хрватској прете терористички напади?* Дојче Веле, Београд, 15. јун 2017, Доступно преко: <https://www.dw.com/sr/da-li-hrvatskoj-prete-teroristi%C4%8Dki-napadi/a-39260289>, (приступљено 27. јун 2018).

Упоредо са претњама исламистичких терориста усмереним хришћанима, Хрватима и Србима, Хрватска страхује да је могућа мета терористичких напада из још неких разлога. Усаглашавање спољне и безбедносне политике приликом процеса приступања Хрватске ЕУ и НАТО пакту, подразумевало је, између осталог, и прихватање безбедносне политике која се односи на тероризам. С обзиром на то да је исламистички тероризам препознат као највећа безбедносна претња, посебно наведеним међународним организацијама, Хрватска је поступно прихватала принципе политике безбедности наведених организација. Усаглашавање дејства и организације Оружаних снага Хрватске са ЕУ, посебно са НАТО пактом, подразумевало је и учешће у заједничким војним вежбама, које су у највећој мери биле усмерене на терористичку претњу, извршени терористички акт или борбу против терориста. Усаглашавањем са наведеним безбедносним претњама, као и начину одговора на претње, Хрватска је у све већој мери своју политику, посебно безбедносну политику усмеравала ка борби против исламистичког тероризма. Сврставањем у ред држава које су носиоци борбе против тероризма, Хрватска је процењивала да су могуће терористичке претње, посебно из БиХ као терористичког центра у региону Западног Балкана.

Пуноправно чланство у НАТО и касније ЕУ, повећао је стрепње Хрватске од исламистичког тероризма. „Без обзира на то што њихове речи не треба занемарити, нужно је такво адресирање мете ставити у потпунији контекст. То значи да Хрвати и Хрватска долазе у фокус Исламске државе по дифолту. Јер, РХ је већ неколико година чланица Европске уније, чиме на себе преузима и ширу политику те асоцијације. Такође, још и дуже је чланица НАТО-а, што има своју цену изражену у оваквој валути. Коначно, наша држава је била итекако упетљана у рат у Босни и Херцеговини, што је чињеница која има своју тежину, ма како год тумачили хрватску улогу у томе рату, добро или лоше.”⁴²²

Током деловања Ал Каиде, посебно након напада на Америку 2001. године, уследио је велики рат против тероризма. Мету напада представљале су, на првом месту Америка, али и друге западне државе. Државе попут Хрватске биле су на марганима дешавања, јер је Ал Каида првенствено усмерила своја дејства ка развијеним западним друштвима. У овом периоду Хрватска није била означана као примарни циљ од стране Ал Каиде, што је смањило могућност од извођења терористичких аката. Додатно је охрабрила и чињеница

⁴²² Ибидем, (приступљено 27. јун 2018).

да је Ал Каида донекле била хијерахијски организована, па су циљеви, међу којима није била Хрватска, усмерени на развијена западна друштва што је поштовано од стране терористичких ћелија. Безбедносни проблеми у вези са исламистичким тероризмом јављају се настанком и развојем исламистичке терористичке организације Исламска држава. Појавом наведене организације јављају се безбедносне претње које нису постојале до тада. Противници ислама и стварања калифата постале су мете ИД без изузетака. С обзиром на флуидност граница и дифузну уређеност структуре ИД, Хрватска је препознала своју територију као могући регион за терористичке нападе. Хрватска страхује и од терористичких напада тзв. *вукова самотњака* који делују самостално, без повезаности са самом организацијом и који су инспирисани личним мотивима. О томе Павле Калинић упозорава „Ако неки поклоник те политичке струје процени да би могао деловати, он ће то предузети на своју руку. Није му потребна оперативна координација с вишом инстанцом која би након чина преузела одговорност. Но, срећа у несрећи је то што је Хрватска ипак маргинална у политичком, економском и војном погледу па нису случајно фокусирани на Париз или Лондон.”⁴²³

Поред процена да је Хрватска на маргини интересовања исламистичких терориста, у Хрватској се БиХ често наводи као могуће исходиште терористичких напада на Хрватску. Ласић наводи да „терористичка претња нашим просторима данас може бити лажна, у свету савремених комуникација она може бити и тек самопромовисање групе болесних глава. Али, подједнако може бити и реална јер на том трагу делују и организоване снаге у функцији великих освајачких пројеката. Као и појединци који су се јуче упознали у кафани, па из фрустрације због одбачености и изолованости осећају потребу да и сами нешто херојски предузму, борба против такве опасности не може се добити силом и ракетама, јер основа те агресивне реакције није у класичном војном одмеравању снага.”⁴²⁴

Упоредо са стрепњама од исламистичких терористичких напада, хрватска јавност покушала је указати на корене екстремног понашања. У настојању да пружи обухватнији одговор и да сагледа феномен у целини, као и начине његовог искорењивања, појединци су покушали објаснити зашто долази до екстремизације. Диздаревић сматра да „Занемаривањем социо-политичке и психолошке, као и вредносне димензије не можемо

⁴²³ Ибидем, (приступљено 27. јун 2018).

⁴²⁴ Ибидем, (приступљено 27. јун 2018).

добити битку против тероризма. Ту нам је БиХ одличан пример. Наравно, сасвим је лажна теза да се у ту земљу враћају на хиљаде вахабија из Ирака и Сирије, који би били терористичка претња држави. Нити их је тамо било толико, нити их се толико може вратити. Уосталом, службе безбедности у БиХ имају веома професионалан однос према том проблему и располажу јасним увидом. Француска, Белгија или Велика Британија имају очито више проблема с тим питањем.”⁴²⁵ У овом контексту Диздаревић превасходно истиче развијене западне државе као мете напада терориста. Опасност од тероризма у Хрватској од стране исламистичких терориста превасходно разматра кроз призму непотврђених информација да се хиљаде ратника са подручја Сирије и Ирака враћају у БиХ, и да они представљају претњу по безбедност Хрватске. О исламизацији народа у БиХ и борби против тероризма наводи се да „Основа драме у БиХ је много више упорна, систематска исламизација домаћег друштва, која је овде увек била важнија супстанца него што је држава. То вишекомпонентно друштво Босне и Херцеговине се разара циљаном политиком споља, с коначним мотивом профитерске отимачине. Најбројнијој нацији, Бошњацима, се сугерише већ успостављена логика права на темељу броја, традиције и припадништва породици, у овом случају – исламу. Али када је реч о тероризму, тако се барем зна и против чега би требало деловати већ у корену.”⁴²⁶

Устаљени страх од исламистичког тероризма у Хрватској потиче од времена сукоба Бошњака и Хрвата током рата у БиХ, али и од савремених тенденција деловања терористичких организација, превасходно Исламске државе. Спорадични успеси ИД, како на теритоји Сирије и Ирака, тако и у Западној Европи у све већој мери подстичу страх хрватских званичника да се то може догодити и на њиховим просторима, с обзиром на то да је Хрватска чланица организације која је објавила рат тероризму, посебно исламистичком тероризму. Такође, значајан број терористички акција које су извршили припадници исламистичких терористичких група након рата у БиХ, наводи на сумњу да је Хрватска као једна од страна у сукобу и као хришћанска држава, мета исламистичких терориста. Нагомилани проблеми прошлости, али и актуализовани проблеми данашњости наводе на закључак да Хрватска представља потенцијалну мету исламистичких терориста.

⁴²⁵ Ибидем, (приступљено 28. јун 2018).

⁴²⁶ Ибидем, (приступљено 28. јун 2018).

Да ли ће терористи извршити нападе на Хрватску, ипак зависи од много чинилаца, међу којима је и стање у региону, али и од политике великих сила, посебно на Блиском истоку.

IV ДЕО

9. ПОЛИТИКА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

У ситуацију насталој након сукоба у последњој деценији двадесетог века, државе Западног Балкана приступиле су успостављању и предузимању мера које би предупредиле избијање сукоба и поспешиле стварање безбедносно стабилног региона. Процес изградње поверења и сарадње држава региона одвијао се у највећој мери под притиском међународне заједнице, која је настојала да каналише изградњу демократских институција и поштовања људских права. Под утицајем међународне заједнице, државе региона су отпочеле са усвајањем мера које су водиле успостављању поверења и сарадње на политичком, безбедносном и економском плану. Први доктринарни документи и националне стратегије које су имале за циљ стварање услова за сарадњу на пољу безбедности, усвојени су убрзо након завршетка рата. Активности држава региона и међународне заједнице допринели су изградњи мира и стабилности, али су многа питања из прошлости остала нерешена.

Баласт прошлости представља највећи камен спотицања у успостављању стабилног политичког региона и пуну интеграцију у међународну безбедносну и економску заједницу. Три деценије након прекида сукоба, границе држава нису јасно дефинисане, права националних мањина се не остварују у потпуности, статус КиМ остао је нерешен, ентитети БиХ воде супротстављену политику, Македонија води спор са Грчком око имена, Србија настоји да стабилизује Рашки округ... Додатни безбедносни изазов представљају и држављани са Блиског истока који су учествовали у ратовима у том региону, а на Балкану су се стално населили по повратку са ратишта, ширећи радикалне идеје и подстичући на екстремизам.

Наведени примери који оптерећују регион Западног Балкана, у значајној мери отежавају успостављање безбедносно и политичко стабилног региона и представљају најзначајније проблеме које је неопходно разрешити. Настојања држава региона да разреше поменуте проблеме сагледаћемо кроз стратегије националне безбедности држава региона, њихове системе националне безбедности и анализом геостратешког и геополитичког положаја

региона. Поменути елементи анализе упутиће нас и објасниће нам технике, методе и средства која државе региона употребљавају или ће употребити у циљу превазилажења безбедносних и политичких проблема у региону.

9.1. Геостратешки и геополитички положај Западног Балкана

Пре разматрања геостратешког и геополитичког положаја Западног Балкана приступићемо разматрању и објашњењу појмова геостратегија и геополитика и појмова који су им сродни и који у мањој или већој мери утичу на појаву и развој појмова геостратегија и геополитика.

Утицај географског простора на коме живи један народ и на коме је оргинизована држава представљао је предмет истраживања још од античког света. У савременом свету географски детерминизам државе и политике успоставља се као научна дисциплина у двадесетом веку делима Рацела (*F.Ratzel*) и Кјелена (*R. Kjellen*), у којима се разматра зависност политичких догађаја од земљишног тла. Први кораци у анализи међузависности политике и географског подручја јављају се у осамнаестом веку у оквиру политичке географије. Појам политичке географије је 1750. године први употребио Тирго (*Turgot*), научник из Француске, док се оснивачем политичке географије сматра немачки географ Фридрих Рацел (*Friedrich Ratzel*), који је у својој књизи „Политичка географија” (*Politische Geographie*), поставио основ ове научне дисциплине.⁴²⁷ Влатко Цвртила наводи да је политичка географија првобитно истраживала „повезаност, утицај и међузависност политичких догађаја и физичких и социјално-географских фактора,” при чему се положај државе сматрао битном одредницом у објашњавању последица политичких процеса.⁴²⁸ Промена, или проширење предмета истраживања, условљена је и трендовима на међународној сцени у двадесетом веку. У другој половини XX века фокус истраживања политичке границе померен је ка истраживању њеног утицаја на околину. Формални опис

⁴²⁷ Влатко Цвртила, *Политичка географија и геополитика*, скрипта за студенте, Свеучилиште у Загребу, Факултет политичких знаности, 2004. година, стр. 5

⁴²⁸ Ибидем, стр. 6.

структуре државе замењен је истраживањем интегретивних и дезинтегретивних чинилаца у држави.

Политичка географија обухватила је проучавање односа у целини, проучавање националне моћи и проучавање политичких региона.⁴²⁹ Проучавање националне моћи подстакло је и развило изучавање геополитике као „један од најзначајних утицаја на спољнополитичко понашање државе њеним положајем и физичким тереном.”⁴³⁰ Развој геополитике условио је и настанак геостратегије као вештине употребе војне моћи у реализацији регионалних и глобалних циљева. Политичка географија, геополитика и геостратегија изашле су из унутардржавног оквира и обухватиле регионални и глобални аспект.

Све већи значај геополитике и геострагије у савременом свету, упућује нас на разматрање стратегија и система националне безбедности држава Западног Балкана у борби против тероризма.

9.2. Систем националне безбедности држава Западног Балкана

Процес изградње мира и економске и политичке стабилности у региону Западног Балкана, након сукоба у последњој деценији двадесетог века, заснивао се у највећој мери на успостављању поверења између држава овог региона, кроз билатералне и мултилатерне облике сарадње, уз често посредовање представника међународних организација. У складу са декларативном опредељеношћу за успостављање безбедносно стабилног региона, државе су приступиле усвајању стратегијских докумената који су потврдили настојање држава региона за успостављање узајамног поверења и унапређење међудржавних односа, заснованим на демократским вредностима и принципима. Тежња за успостављањем стабилности у региону пратиле су, поред стратегијских докумената, и усвајање докумената из ширег спектра безбедносних изазова.⁴³¹ Тешко и оптерећујеће

⁴²⁹ Ибидем, стр. 6.

⁴³⁰ Чарлс Кегли, Јудин Виткоф, *Светска политика, тренд и трансформација*, оп. цит., стр. 124.

⁴³¹ Бари Бузан систем националне безбедности одређује као скуп активности који обухвата пет подручја деловања државе: војно, политичко, економско, социјално и еколошко подручје. Војну безбедност чине оружане могућности државе, офанзивне и дефанзивне, и могућности да се предвиде намере оружаних снага других држава. Barry Buzan, *People, States and Fear*, op. cit, pp. 146-148.

бреме недавне прошлости, покушало се превазићи документима који треба додатно да загарантују мир и стабилност у региону.

Захтеви за успоставом мира и стабилности долазили су из региона и међународне заједнице. Изградња поверења и сарадње држава Западног Балкана превасходно је захтевала усвајање и редефинисање система националне безбедности, који је имао за циљ да успостави међусобно поверење. Систем националне безбедности који обухвата „скуп функционално повезаних државних органа, органа локалне самоуправе и других организација, који делују у складу са правним поретком државе и теже да заштите унутрашњу и спољну безбедност државе, друштва и грађана,⁴³² усмерен је ка изградњи мира и демокретских вредности.

Функционално повезани органи, државни, локални и органи других организација, представљају предуслов за успешну реализацију усвојених принципа у очувању и деловању система националне безбедности. Сваки од наведених органа представљају сложене системе, стога је неопходно да су јасно постављане њихове надлежности и улога у систему. Систем у оквиру кога делују ови органи мора чинити складну целину, тј. њихове активности су правно регулисане из разлога сврсисходности и целисходности њиховог рада, али и избегавања преклапања надлежности. Функционалност и правни оквир у раду органа неопходан је због правовремене и правилне реализације циљева који су садржани у стратегијским документима и поступцима представника власти у реализацији тих циљева. Начин реализације циљева у зависности је од великог броја промењивих трендова, процеса и догађаја на унутрашњој, регионалној и међународној равни. Представници власти настоје да прилагоде своје циљеве промењивој политичкој сцени у складу са основним националним циљевима и неповредивости система националне безбедности, што захтева да су сви органи појединачно способни да одговоре на захтеве тренутно поверених задатака и да са другим органима делују као функционална целина. У објашњењу сложених система, попут система националне безбедности, „теорија система, као и теорија организације, полази од чињенице да организације нису природни системи, већ системи створени деловањем човека. То су отворени системи који комуницирају са околином, а подсистеми се организују као организационе јединице с

⁴³² Зоран Драгишић, „Систем националне безбедности: Покушај дефинисања појма”, *Војно дело*, вол.1, бр. 3, стр. 166.

међусобним функционалним везама с другим системима. Та теорија омогућава да се организације посматрају као целине са својим подцелинама, односно подсистемима, њиховом структурном повезаношћу, функционалним везама, унутрашњом интеракцијом између елемената система и њиховом интеракцијом са окружењем. Са становишта управљања, посебно значајна обележја система су: интеракција, ентропија, регулација, хијерархија, функционалност, стање кретање и понашање система.”⁴³³

Теорија система и теорија организација указује и на још један значајан чинилац у деловању система националне безбедности. Услов за функционално деловање система националне безбедности је структурна повезаност органа, функционалне везе, унутрашња интеракција између елемената система и њихова интеракција са окружењем, у којој је главни актер за функционално деловање система човек. С обзиром на то да организације нису природни системи, већ системи створени деловањем човека, улога човека заузима значајно месту у организацији органа и система, али и деловања у реализацији циљева са руководећих и извршилачких позиција. Реализација циљева у значајној мери зависи од способности руководиоца да препознају одговарајуће начине за остваривање циљева, али и од вештине извршилаца задатака да их спроведу. И најбоље устројени систему могу заказати, уколико се примене неадекватне технике и методе у извршавању задатака и уколико су процене погрешне. Увођењем људског фактора као значајног чиниоца у функционисању система националне безбедности размотрићемо основна обележја система са становишта управљања.

Интеракција подразумева размену информација, материје и енергије између система и окружења.⁴³⁴ Процес интеракције представља једну врсту комуникације система и окружења. Систем комуницира са окружењем двосмерно, посредством улазних и излазних величина.⁴³⁵ Величине које делују на систем у одређеној мери условавају понашање система, које се манифестује у њиховој обради и излазним величинама делују на окружење. Значај информација за функционисање и деловање система из окружења може се кретати од маргиналних до веома значајних. У зависности од значаја информација зависиће и степен интеракције система и окружења, тј. врста и облик комуникације.

⁴³³ Kast Rosenzweig, *Organizations and Management – A System and Contingency Approach*, Hill Book, New York, 1985.

⁴³⁴ Зоран Драгишић, „Систем националне безбедности: Покушај дефинисања појма”, оп. цит., стр. 168.

⁴³⁵ Ибидем, стр. 169.

Такође ентропију „можемо дефинисати као квантитативну меру неуређености система. Ентропија система, по својим својствима слична је унутрашњој енергији система. То значи да је ентропија једнака збиру вредности ентропија појединих делова система. Величину ентропије не можемо измерити, већ само можемо регистровати њене промене.”⁴³⁶ Неуређеност система отежава жељено функционисање система у целини и његових делова. Дезорганизација и неред најчешћи су узроци ентропије, који су настали услед деловања из окружења и унутрашњих сила. Очување система и омогућавање његовог несметаног деловања подразумева предузимање мера за адаптацију система. Адаптација подразумева одржавање система у равнотежи, прилагођавајући га реметилачким факторима који долазе из окружења и из система. У контексту система националне безбедности, уклањање и превазилажење ентропије подразумева политичке процесе који су усмерени ка отклањању узрока настанка дезорганизације и дестабилизације система који долазе из окружења и из система.

Регулација система превасходно подразумева процес постизања циљева. У којој мери су циљеви остварени, зависи од улазних и излазних величина. Са становишта система националне безбедности ове мере подразумевају очување безбедности државе и друштва. Претње по безбедност државе и друштва које долазе из окружења и система, класификују се у односу на природу претње и стање система националне безбедности. Уколико државни и безбедносни органи нису у довољној и правој мери одговорили на претњу, неопходно је предузети мере које ће уклонити претњу и довести систем националне безбедности у равнотежу. То подразумева да су државни органи способни да одговоре на изазове и доведу систем у равнотежу. Предузимање мера које доводе систем у равнотежу подразумева препознавање претње и пружање адекватног одговора, тј. акције у сузбијању претње.

Хијерархију можемо описати као однос подређености и надређености, што имплицира да је сваки систем вертикално структуриран. Системи и подсистеми представљају део већег система, при чему сваки од њих представља део посебног система. Систем националне безбедности је подсистем државног система, док је државни систем подсистем међународног система. Учешће држава у међународним организацијама претпоставља да

⁴³⁶ Бранко Михаиловић, Зоран Симоновић, Весна Параушић, „Ентропија као мера организационе неефикасности”, *Институт за економику пољопривреде*, вол. 3, бр. 1, стр. 111.

се државни системи ускладе са системом међународне организације. Државе чланице Уједињених нација (УН) прихватају основна начела и статут организације, чиме постају део ширег, међународног система. На нивоу унутардржавног система, систем националне безбедности је подсистем друштвеног и државног система, који има своје подсистеме. Безбедносни подсистеми, попут војске, полиције, обавештајно-безбедносне агенције, цивилне заштите, царинских органа и других, налазе се на другом хијерархијском нивоу државног система, испод парламента, владе, шефа државе и судства.

Функционисање система зависи од деловања свих његових елемената. Заједничко и усклађено деловање елемената система доприноси складном функционисању система. Акциони део у саставу система националне безбедности је веома сложен. Систем је у зависности од „великиког број различитих активности и субјеката, који своју легитимност црпе из различитих извора права, али су све подређене једном циљу – постизању безбедности државе и друштва. Управљање активностима система националне безбедности јесте изузетно сложено, јер су функције система националне безбедности веома разноврсне.”⁴³⁷ У складу са наведеним, држава настоји да одабиром ваљане стратегије и кадрова за њену реализацију обезбеди функционисање система у складу са својим циљевима.

Прогноза рада система националне безбедности и постављање смерница у раду процењује се на основу стања система, који сачињавају сви подаци о прошлости и садашњости система. Стање система је неопходно за разумевање понашања система у будућности, али представља и параметар за упоређевање система у различитим временским интервалима и фазама што омогућава анализу стања система. Промена стања система прати се кретањем система у одређеном временском интервалу и узорковањем улазних величина и процеса система, чиме се постиже промена деловања система у жељеном смеру. Наведене активности подразумевају управљање системом и његово довођење у жељено стање, одржавање постојећег стања или унупређење постојећег стања.

Након објашњења система националне безбедности, тј, његових одлика, основних карактеристика, елемената система и начина функционисања анализираћемо националне

⁴³⁷ Зоран Драгишић, „Систем националне безбедности: Покушај дефинисања појма”, оп.цит., стр. 170.

системе држава Западног Балкана, како бисмо издвојили и препознала основна усмерења и начела у постизању безбедности држава региона али и безбедности региона.

Република Србија

Систем националне безбедности Републике Србије „у ширем смислу чине: Народна скупштина Републике Србије, председник Републике Србије, Савет за националну безбедност, Влада, судови и тужилаштва. У ужем смислу, систем националне безбедности чине: систем одбране, снаге Министарства унутрашњих послова, безбедносно-обавештајни систем и привремено формирани органи и координациона тела за поједине кризе.”⁴³⁸ Управљање системом поверено је највишим државним органима који се остварује кроз процесе планирања, организовања, наређивања, координације и контроле, у складу са нормативним актима који уређују ову област. Народна скупштина Републике Србије, председник Републике Србије и Влада представљају највише органе у систему националне безбедности Републике Србије и доносе најважније одлуке из овог домена и старају се за извршење тих одлука.⁴³⁹ Осим највиших органа државне власти значајну улогу у систему националне безбедности имају и министар спољних послова, министар одбране, министар унутрашњих послова и министар финансија, који подносе извештаје о стању безбедности из домена својих надлежности.

⁴³⁸ „Индивидуални акциони план партнерства између Републике Србије и Организације северноатлантског уговора”, Невена Радосављевић, *Individual Partnership Action Plans*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, стр. 41–45, Доступно преко: http://www.bezbednost.org/upload/document/ta_je_individualni_akcioni_plan_partnerstva_srbij.pdf, (приступљено 29. јун 2017).

⁴³⁹ Народна скупштина Републике Србије одлучује о рату и миру, доноси законе и друге опште акте у области националне безбедности и надзире рад Владе и других органа одговорних Народној скупштини. Народна скупштина, преко Одбора за одбрану и безбедност, остварује надзор и демократску и цивилну контролу над системом националне безбедности. Председник Републике Србије председава Саветом за националну безбедност и командује Војском Србије, указује на одређена питања и проблеме из домена националне безбедности, покреће њихово решавање и доноси акте из своје надлежности, у складу са Уставом и законом. Влада усмерава и усклађује рад органа државне управе у домену националне безбедности, предлаже и реализује политику националне безбедности, усмерава и усклађује функционисање и обезбеђује материјална и финансијска средства за потребе система националне безбедности, управља делатношћу државних органа, органа државне управе, установа и правних лица у области остваривања националне безбедности, и обезбеђује реализацију међународних уговора и споразума у области националне безбедности. *Индивидуални акциони план партнерства између Републике Србије и Организације северноатлантског уговора*, Доступно преко: http://www.mfa.gov.rs/sr/images/ipap/ipap_srb_05122017.pdf, (приступљено 30. јун 2018).

Посебан значај у систему националне безбедности заузима Савет за националну безбедност. Задатак овог тела је да утврђује политике националне безбедности и предузима мере и активности на очувању и унапређењу националне безбедности и заштити виталних националних интереса Републике Србије. Саветом председава председник Републике Србије, а у раду учествују највиши представници органа извршне власти и представници кључних елемената система националне безбедности. У зависности од природе проблема, или друштвене области на коју се проблем односи, у раду Савета учествују и руководиоци других државних органа и институција и лица која нису чланови Савета.

У свом раду, чланови Савета задужени су и за координирање елемената система националне безбедности и праћење њиховог рада у реализацији стратегијских опредељења. Стручне и техничке услове рада Савета за националну безбедност обезбеђује Канцеларија савета за националну безбедност.

Поред највиших државних органа који су задужени за политику националне безбедности, систем националне безбедности чине и органи који су задужени за реализацију задатих циљева. У ту групу спадају: систем одбране, снаге Министарства унутрашњих послова, безбедносно-обавештајни систем, привремено формиран органи и координациона тела за поједине кризе. Сваки од ових система има јасно дефинисане надлежности и циљеве и као део система националне безбедности представљају подсистеме који координирају рад са другим подсистемима и чине складну целину.

У Закону о одбрани Републике Србије систем одбране дефинисан је: „систем одбране Републике Србије је део система националне безбедности који представља јединствену, нормативно, структурно и функционално уређену целину, чији је циљ заштита суверености, независности, територијалне целовитости и безбедности Републике Србије од свих облика спољњег и унутрашњег угрожавања у миру, ванредном стању и рату.”⁴⁴⁰ У том смислу, одбрана Републике Србије обухвата војну и цивилну одбрану. Носиоци система одбране, или субјекти система одбране су: „грађани, државни органи, органи

⁴⁴⁰ „Закон о одбрани Републике Србије”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 10, Београд, 2015, стр. 2.

аутономних покрајина, органи јединица локалне самоуправе, привредна друштва, друга правна лица, предузетници и Војска Србије.”⁴⁴¹

Снаге Министарства унутрашњих послова задужене су за послове чијим обављањем надлежни републички органи остварују безбедност републике и њених грађана и обезбеђују остваривање њихових Уставом и законом утврђених права. Из тога произилази да је „полиција централна организациона јединица Министарства која у обављању унутрашњих, односно полицијских послова, штити и унапређује безбедност грађана и имовине, поштујући Уставом зајемчена људска и мањинска права и слободе и друге заштићене вредности у демократском друштву, уз могућност употребе средстава принуде по Уставу и закону”⁴⁴² Као централна организациона јединица задужена за унапређење безбедности грађана и имовине,⁴⁴³ полиција представља окосницу снага Министарства унутрашњих послова. Снаге Министарства одбране усмерене су на угрожавање безбедности које долазе споља, док су Министарство унутрашњих послова и снаге Министарства усмерене ка очувању унутрашње безбедности.

Безбедносно-обавештајни систем чине службе безбедности, савети и бирои основани од стране Народне скупштине Републике Србије, „службе безбедности су Безбедносно-информативна агенција, као посебна организација, Војнобезбедносна агенција и Војнообавештајна агенција, као органи управе у саставу Министарства одбране.”⁴⁴⁴ У оквиру својих надлежности, службе безбедности су преваходно усмерене на сузбијање илегалне противуставне делатности. С обзиром на то „безбедносне службе претежно су намењене (надлежне и овлашћене) сузбијању првенствено илегалне противуставне делатности на територији матичне државе, независно од статуса носилаца угрожавајућих делатности, (држављани матичне државе или страни држављани као појенинци или

⁴⁴¹ Ибидем, стр. 2

⁴⁴² „Закон о полицији”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 6, Београд, 2016, стр. 3.

⁴⁴³ Министарство унутрашњих послова Републике Србије обавља послове државне управе који се односе на: заштиту безбедности Републике Србије и откривање и спречавање делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка; заштиту живота, личне и имовинске сигурности грађана; спречавање и откривање кривичних дела и проналажење и хватање учинилаца кривичних дела и њихово привођење надлежним органима; одржавање јавног реда и мира; обезбеђивање зборов и других окупљања грађана; обезбеђивање одређених личности и објеката; безбедност саобраћаја на путевима; контролу прелажења државне границе; контролу кретања и боравка у граничном појасу; контролу кретања и боравка странаца; набављање, држање и ношење оружја и муниције; производњу и промет експлозивних материја, запаљивих течности и гасова; заштиту од пожара; држављанство; јединствени матични број грађана; путне исправе; пребивалиште и боравиште грађана; обучавање кадрова, као и друге послове одређене законом. Ибидем, стр. 4.

⁴⁴⁴ „Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 116, Београд, 2007, стр. 2.

удружени у колективитет), ради заштите националне безбедности примењују различите методе деловања у свом раду.”⁴⁴⁵ У циљу реализације задатака у оквиру својих надлежности, принципи функционисања обавештајних служби су различити. У складу са основним принципима рада, обавештајно-безбедносне службе можемо сврстати у посебне државне службе, које делују на основу посебних овлашћења и надлежности. Намена тих служби је првенствено да „применом тајних метода и средстава правовремено открива спољне и унутрашње опасности по националну безбедност, односно по безбедност виталних државних вредности.”⁴⁴⁶ У свом деловању, припадници тих служби, тајно прате и документују противзаконите активности и о томе извештавају надлежне државне органе. За разлику од јавних служби безбедности, обавештајне службе безбедности тајно врше свој рад и надлежне су за праћење активности које не прате друге безбедносне службе.

Систем националне безбедности Републике Србије обухвата државне, регионалне, покрајинске органе и јединице локалне самоуправе. Велики број субјеката у систему националне безбедности условљава карактер сложеног система у коме је сарадња свих субјеката заснована на правној регулативи, неопходна за складно функциосање система. Основни правни документ за деловање субјекта представља Устав Републике Србије, док је деловање осталих субјеката одређено законима који се односе на те субјекте. Стратешко опредељење деловања субјеката одређено је стратешким документима који представљају основне смернице за очување националне безбедности и реализацију стратешких циљева.

Република Хрватска

Хрватака је Националну стратегију безбедности (сигурности) у значајној мери ускладила са безбедносним стратегијама Европске уније (ЕУ) и Северноатлантским војним савезом (НАТО). Хрватски сабор националну безбедност одређује „чланством у Северноатлантском савезу и Европској унији чиме су остварени значајни спољно-

⁴⁴⁵ Ибидем, стр. 4.

⁴⁴⁶ Ибидем, стр. 35.

политички и безбедносни циљеви и створени услови да Републици Хрватској омогући друштвене, политичке и безбедносне развојне политике.”⁴⁴⁷

Систем националне безбедности Хрватске чине „ресурси унутрашњих послова, обране, безбедносно-обавештајног система, цивилне заштите, ватрогасаца, службе спољних послова и других тела која организовано и координисано обављају послове и задатке препознавања, процене, смањења и/или уклањања сигурносних ризика од значаја за националну безбедност Републике Хрватске. У систем државне безбедности укључиваће се јавна и приватна предузећа, првенствено из области личне заштите, грађани и удружења грађана.”⁴⁴⁸ Централно тело за руковеђење системом националне безбедности је Веће за националну безбедност. Веће је задужено и овлашћено за „разматрање ризика и претњи из области државних органа, које се односе на националну безбедност. Веће доноси смернице, одлуке и закључке о начину заштите и остваривања националних интереса и стратегијских циљева.”⁴⁴⁹ Усклађивање рада система националне безбедности поверено је Координационом телу система националне безбедности „које ће се бринути за примену одлука, закључака и смерница Већа за националну сигурност.”⁴⁵⁰

Састав Већа за националну сигурност чине: „председник републике, председник владе, члан владе задужен за националну безбедност, министар надлежан за послове одбране, министар надлежан за унутрашње послове, министар спољних послова, министар правде, саветник председника Републике за националну безбедност, начелник Штаба оружаних снага Републике Хрватске, директор СОА (Сигурносно-обавештајна агенција), директор ВСОА (Војна сигурносно-обавештајна агенција), и представник УВНС (Уред Већа за националну сигурност) и председник Парламента.”⁴⁵¹

Поред Већа за националну безбедност које разматра и процењује безбедносне ризике и претње и доноси смернице, одлуке и закључке о начинима заштите и остваривања интереса националне безбедности, средишња тела државне управе у систему националне безбедности, задужена су за реализацију или спровођење смерница, одлука и закључака

⁴⁴⁷ „Стратегија националне сигурности Републике Хрватске”, *Народне новине Републике Хрватске*, бр. 73. Загреб, 2017. Доступно преко: <https://www.soa.hr/UserFiles/File/Strategija-nacionalne-sigurnosti-RH.pdf>, (приступљено 1. јул 2018)

⁴⁴⁸ „Закон о саставу домовинске сигурности”, *Службени лист Републике Хрватске*, бр. 108, Загреб, 2017, стр. 48.

⁴⁴⁹ „Стратегија националне сигурности Републике Хрватске”, *Народне новине Републике Хрватске*, оп. цит. стр. 12.

⁴⁵⁰ Ибидем, стр. 12–16.

⁴⁵¹ „Закон о сигурносно-обавештајном саставу Републике Хрватске”, *Службени лист Републике Хрватске*, бр. 105, Загреб, 2006. стр. 4.

Већа за националну безбедност. У првом реду то су: полиција, војска, безбедносно-обавештајни систем, као и друга тела попут система цивилне заштите, ватрогасаца, службе спољних послова и тела која организовано и координисано обављају послове и задатке препознавања, процене, смањења и/или уклањања сигурносних ризика од значаја за националну безбедност Републике Хрватске.

Полиција представља једну од главних чинилаца јавне безбедности, која је усмерена на заштиту безбедности грађана и имовине те заштиту основних права и слобода. Надлежна је и за одржање јавног реда и мира, откривање, истраживање и сузбијање криминалитета, бригу о безбедности путног промета и надзора државне границе. Полицијске снаге сврставају се у оружане снаге Републике Хрватске и активно учествују у операцијама ван државе.⁴⁵² Полицијске снаге Републике Хрватске делују на одржавању и спровођењу унутардржавне безбедности, али су предвиђење и за операције ван државних граница. У свом саставу, између осталих, налазе се и службе задужене за сарадњу са оружаним снагама и службама које су надлежне за праћење и одржавање мира. То су, пре свега, Самостална служба за сарадњу с војним ординаријатом у Републици Хрватској, Самостална служба за информацијску сигурност и Управа полиције. Као средишња служба Министарства унутршњих послова и као средишња јединица унутрашње безбедности у складу са законом и уставом, полиција представља једну од значајних снага одбране Републике Хрватске.

У складу са Уставом⁴⁵³ Републике Хрватске, Оружане снаге Републике Хрватске (ОСРП) надлежне су за заштиту суверенитета и независности и очување територијалне целовитости. На основу ових надлежности ОСРП има најзначајнију улогу у одвраћању могуће оружане агресије на територију Републике Хрватске, те других агресивних поступака, претњи и уцена. У случају непосредне ратне опасности, непосредне војне угрожености или ратног стања, Оружане снаге Републике Хрватске имају следеће задатке:⁴⁵⁴

⁴⁵² „Закон о судјеловању припадника Оружаних снага Републике Хрватске, полиције, цивилне заштите те државних службеника и намјештеника у мировним операцијама и другим активностима у иностранству прочишћени текст закона” *Народне Новине*, 33/02, 92/10, 73/13, 82/15.

⁴⁵³ Устав Републике Хрватске

⁴⁵⁴ „Стратегија одбране Републике Хрватске”, *Hrvatski Sabor*, 2002. Доступно преко: http://www.osrh.hr/Data/Documents/RH/Strategija_obrane_nn33-02.pdf (приступљено 2. јул 2018).

- 1) Брза мобилизација и стратегијски развој снага у случају погоршања политичко-безбедносних прилика, односно у случају непосредне угрожености Републике Хрватске стањем у окружењу – у складу са припремљеним плановима оперативне употребе и тренутне стратегијске ситуацији;
- 2) одржавање повећаног степена борбене спремности на нивоу потребном за делотворно одвраћање ескалације потенцијалних агресивних деловања, и као ослонаца за предузимање примерених дипломатских акција усмерених на отклањање опасности;
- 3) заустављање првога стратегијског удара евентуалног нападача и стварање услова за потпуну мобилизацију оружаних снага и свих осталих обрамбених институција;
- 4) делотворна активна одбрана и прелаз на офанзивне операције против целокупних оружаних формација које су носиоци агресивних деловања на територији Републике Хрватске;
- 5) разбијање главних агресорских оружаних формација и присиљавање на одустајање од агресије;
- 6) извођење завршних операција избацивања поражених снага агресора с територија Републике Хрватске, или присиљавање на предају у оквирима дефинисаним међународним ратним правом.

У непосредној ратној опасности, која је настала као последица стања у држави, због оружане, терористичке или друге врсте насилног деловања, и када је угрожена независност или територијална целовитост Републике Хрватске, ОСРС ангажоваће се само делимично – под законом прецизно дефинисаним условима.

Основни задаци и мисије ОСРХ су национална одбрана и обавезе које проистичу из чланства у НАТО. На основу ових смерница дефинисане су и основне мисије ОСРХ, а то су:⁴⁵⁵

1. Одбрана Републике Хрватске и савезника;
2. Допринос међународној безбедности;

⁴⁵⁵ Ибидем, стр. 1–44.

3. Подршка цивилним институцијама.

Из мисија ОСРХ развијају се потребне војне способности и елементи снага потребни за достизање тих способности. Развој кључних способности снага усмерен је на способности планирања и извођења здружених операција, те међународних операција као одговора на кризе што укључује и деловање ОСРХ и ван националне територије, али увек у склопу савезничких снага (било у оквирима НАТО-а, УН, ЕУ или других коалицијских снага), а у складу с интересима и могућностима Републике Хрватске.

Законом о безбедносно-обавештајном систему уређују се надлежности и положај агенција за обавештајни и контраобавештајни рад. У циљу системског „прикупљања, анализе, обраде и оцене података који су од значаја за националну безбедност, у циљу откривања и спречавања радњи појединца или група које су усмерене против опстанка, независности, једнствености и суверенитета Републике Хрватске, насилно рушењу система државне власти, угрожавању Устава Републике Хрватске и законима утврђених људских права и темелних слобода те основа државног система Републике Хрватске који су нужни за доношење одлука за остваривање националних интереса у области националне безбедности, оснивају безбедносно-обавештајне агенције: Безбедносно обавештајна агенција (СОА) и Војна безбедносно-обавештајна агенција (ВСОА)”⁴⁵⁶

СОА је задужена за спречавање активности или деловања које угрожавају уставни поредак државе, безбедност државних органа и грађана и националне интересе. Активности или деловања које угрожавају наведене вредности су:⁴⁵⁷

- Тероризам и други облици организованог насиља;
- Обавештајне делатности страних обавештајних служби, организација и појединаца;
- Екстремистичко организовање и деловање скупина и појединаца;
- Угрожававање безбедности највиших државних функционера и штићених објеката и простора;
- Организовани и државни криминал;

⁴⁵⁶ „Закон о сигурносно-обавештајном суставу Републике Хрватске”, *Службени лист Републике Хрватске*, оп. цит. стр. 4.

⁴⁵⁷ Ибидем, стр. 4.

- Неовлашћени улазак у заштићене информативне и комуникацијске системе државних органа;
- Одавање класификованих података од руководиоца и запослених у државним органима, научним институцијама и правних лица са јавним овлашћењима.

Војна безбедносно-обавештајна агенција је (ВСОА) јединица Министарства обране задужена за планирање и пружање подршке Министарству обране и Оружаним снагама у одбрани опстанка, суверенитета, независности и територијалне целовитости Републике Хрватске. За разлику од СОА, ВСОА делује и на територији Хрватске и на територији других држава. Према Закону о безбедносно-обавештајном систему Републике Хрватске „ВСОА прикупља, анализира, обрађује и оцењује податке о војскама и обрамбеним системима других држава, о спољним притисцима који могу имати уицај на обрамбену безбедност те активностима у иностранству које су усмерене на угрожавање обрамбене безбедносни земље. На подручју Републике Хрватске прикупља, анализира, обрађује и оцењује податке о намерама, могућностима и плановима деловања појединих особа, група и организација у земљи којима је циљ угрожавање обрамбене моћи државе те предузима мере откривања, праћења и супротстављања оваквим активностима.”⁴⁵⁸

Босна и Херцеговина

Посебна карактеристика Босне и Херцеговине (БИХ), у смислу националне безбедности, представља чињеница да се састоји из два ентитета који су по Уставу равноправни. БиХ чине ентитети Федерација Босне и Херцеговине и Република Српска. Одос ентита и њихове надлежности нису јасно утврђене што доводи до преклапања и оспоравања надлежности ентитета и централних органа БиХ јер „Уставом БиХ није експлиците утврђен облик државног уређења, што би знатно олакшало одређење уставоправног и фактичког односа ентитета и заједничких институција БиХ.”⁴⁵⁹ Одсуство

⁴⁵⁸ Ибидем, стр. 5.

⁴⁵⁹ Миле Дмичић, *Уставноправни статус Републике Српске у оквиру Босне и Херцеговине – нормативно и стварно, Република Српска – десет година Дејтонског мировног споразума*, Академија науке и уметности Републике Српске, Бања Лука, 2005. стр. 163.

јасно дефинисаног и одређеног облика државног уређења, између осталог, има значајне последице на уређење безбедносног система БиХ.

По начину уређења сектора безбедности, БиХ се разликује у односу на друге државе Западног Балкана. Законом о министарствима и другим органима управе БиХ, основано је Министарство сигурности које би требало да обједини све безбедносне активности и безбедносне и оружане снаге. Из наведених надлежности Министарства сигурности у Закону о министарствима и другим органима управе БиХ, не препознајемо елементе које би ово тело сврстало у централни орган националне безбедности.⁴⁶⁰

Условно речено, као централно безбедносно тело или институцију могли бисмо означити Обавештајно-безбедносно агенцију (ОСА). ОСА је одговорна за прикупљање, анализирање и дистрибуцију обавештајних података у циљу заштите безбедности, укључујући суверенитет, територијални интегритет и уставни поредак Босне и Херцеговине. Закон је дефинисао ОСА на следећи начин: „Агенција је цивилна обавештајно-безбедносна институција, која ће имати статус независне административне организације Босне и Херцеговине. У састав Агенције улазе цивилне обавештајно-безбедносне институције које су раније деловале у Федерацији Босне и Херцеговине и у Републици Српској. На територији Босне и Херцеговине не могу се оснивати нити деловати никакаве друге цивилне обавештајно-безбедносне структуре.”⁴⁶¹ Овим Законом ОСА је одређена као једина цивилна агенција у чијој надлежности су послови који се односе на безбедност државе. Активностима ОСА координира председавајући Савета

⁴⁶⁰ Надлежности Министарства: заштита међународних граница, унутрашњих граничних прелаза и регулисање промета на граничним прелазима БиХ; спречавање и откривање учинилаца кривичних дела тероризма, трговине дрогом, кривотворења домаће и стране валуте и трговине људима и других кривичних дела са међународним или међуентитетским елементом; међународну сарадњу у свим областима из надлежности министарства; заштиту лица и објеката; прикупљање и коришћење података од значаја за безбедност БиХ; организацију и усаглашавање активности ентитетских министарстава унутрашњих послова и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине у остваривању безбедносних задатака у интересу БиХ; провођење међународних обавеза и сарадњу у провођењу цивилне заштите, координисање деловања ентитетских служби цивилне заштите у БиХ, и усклађивање њихових планова за случај природне или друге несреће које захватају територију БиХ, и доношење програма и планова заштите и спасавања; Креира, стара се и спроводи политику уселјавања и азила у БиХ; Уређује процедуре и начин организације службе у вези са кретањем и боравак странаца у БиХ; пружање подршке полицијским тијелима БиХ; школовање и стручно усавршавање кадрова у складу са потребама полицијских тела БиХ и других служби и агенција из области сигурности; форензичка испитивања и вјештачења. У саставу овог министарства као управне организације су Дирекција за координацију полицијских тела БиХ, Гранична полиција Босне и Херцеговине, Државна агенција за истраге и заштиту, Агенција за форензичка испитивања и вјештачења, Агенција за школовање и стручно усавршавање кадрова, Агенција за полицијску подршку и Служба за послове са странцима, чија се права, дужности и оперативна самосталност уређују посебним законима. „Законом о министарствима и другим органима управе Босне и Херцеговине”, *Службени гласник Босне и Херцеговине*, бр. 103, Сарајево, 2009, стр. 12.

⁴⁶¹ „Закон о Обавештајно-безбедносној агенцији Босне и Херцеговине”, *Службени гласник Босне и Херцеговине*, бр. 12, Сарајево, 2009, стр. 1.

министра и надзире њен рад. У свом раду председавајући сарађује са Извршним обавештајним одбором при Савету министара, који осим председавајућег чине још два члана Савета министара, „осим Извршног одбора постоји и Обавештајно-безбедносна саветодавна служба, која игра улогу секретаријата Извршног одбора и која даје препоруке и подноси извештаје председавајућем, током обављања обавештајно-безбедносних послова.”⁴⁶²

На федералном нивоу основани су и други субјекти, снаге и службе система безбедности којима управљају федерални органи и који имају своје испоставе на целој територији БиХ. Осим поменутог Министарства безбедности БиХ, ту спадају: Министарство одбране БиХ и снаге и службе безбедности под њиховом надлежношћу као што су: Оружане снаге БиХ у склопу Министарства одбране БиХ, Државна агенција за истраге и заштиту (СИРА), Гранична полиција БиХ, Служба за послове са страницама, Дирекција за координацију полицијских органа БиХ, Агенција за школовање и стручно усавршавање кадрова, Агенција за полицијску подршку и Агенција за форензичка испитивања и вештачења које су у својству управних организација позициониране у надлежност Министарства безбедности БиХ.⁴⁶³

На нивоу ентитета и дистрикта Брчко постоје следеће безбедносне агенције: Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Федерално министарство унутрашњих послова, затим десет кантоналних министарстава унутрашњих послова, полиција Брчко дистрикта БиХ и судске полиције оба ентитета као и судска полиција Брчко дистрикта БиХ што укупно чини 16 различитих субјеката веома разуђеног система безбедности.⁴⁶⁴

Оружане снаге БиХ овлашћене су за очување суверенитета, територијалне целовитости, политике независности и међународног субјективитета БиХ. Закон о одбрани БиХ „уређује дужности и поступке институција БиХ, Оружаних снага БиХ, и ентитетских у одбрани суверенитета, и међународног субјективитета БиХ, као и пружање помоћи цивилним властима.”⁴⁶⁵ Централни задатак оружаних снага је, по основу Закона о одбрани, стварање

⁴⁶² Ибидем, стр. 8.

⁴⁶³ Ибидем, стр. 9.

⁴⁶⁴ Ибидем, стр. 9.

⁴⁶⁵ „Закон о одбрани Босне и Херцеговине”, *Службени гласник БиХ*, бр. 88, Сарајево, 2005, стр. 1–12.

и одржавање одбрамбеног капацитета како би се обезбедила заштита суверенитета, територијалног интегритета, политичке независности и међународног субјективитета Босне и Херцеговине. Оружане снаге БиХ представљају окосницу одбране и очување безбедности БиХ. С обзиром на то да су оружане снаге постављене на целој територији, одбрана и безбедност подразумева и учешће оружаних снага оба ентитета и сва три конститутивна народа.

Контролу над оружаним снагам имају Председништва Босне и Херцеговине, министар одбране Босне и Херцеговине, затим преко начелника Заједничког штаба Оружаних снага, заповедника Оперативног заповједништва Оружаних снага и начелника за подршку Оружаних снага до заповедника подређених штабу. У оквиру својих надлежности, Оружане снаге раде и на војнообавештајним пословима и „планирању, надзору и обављању свих војнообавештајних послова који су у надлежности Босне и Херцеговине. Војно обавештавање је род Оружаних снага који сакупља, обрађује и дистрибуира информације које се односе на Оружане снаге, с циљем подупирања војних мисија Оружаних снага. Осим ових дужности, војнообавештајни род Оружаних снага пружиће помоћ Обавештајно-безбедносној агенцији Босне и Херцеговине у сакупљању стратешких војних података и обављању противобавештајних делатности.”⁴⁶⁶ Оружане снаге БиХ поседују поред оружаних снага за одбрану и одељења за обавештајни и контраобавештајни рад.

Министарство унутрашњих послова и управа полиције не постоје на надржавном нивоу, Устав Босне и Херцеговине не предвиђа оснивање Министарства унутрашњих послова у надлежности Босне и Херцеговине. Министарства унутрашњих послова формирали су ентитети, тако да постоји Федерално министарство унутрашњих послова и Министарство унутрашњих послова Републике Српске. Оба министарства законом су уредили надлежности који се односе на унутрашње послове.⁴⁶⁷ Министарства имају надлежност у оквиру свог ентитета, док су полицијске управе и њихове организационе јединице одређене законом о министарствима. Министарства су по слову закона усмерене на међусобну сарадњу и сарадњу са државним институцијима, али се у пракси сарадња и координација са државним органима примењују у мањој мери.

⁴⁶⁶ Ибидем, стр. 1–20.

⁴⁶⁷ Ибидем, стр. 1–20.

У оквиру институција и безбедносни снага издвојићемо и Државну агенцију за истраге и заштиту (СИПА) која је „ управна организација у оквиру Министарства безбедности БиХ са оперативном самосталношћу, основана ради обављања полицијских послова, а на чијем је челу директор и која се финансира из буџета институција Босне и Херцеговине и међународних обавеза Босне и Херцеговине.”⁴⁶⁸ Као организација која делује у оквиру државног министарства, СИПА има своје регионалне канцеларије у Бањој Луци и Мостару, а седиште организације је у Сарајеву. У њеној надлежности је спречавање, откривање и истрага кривичних дела из надлежности Суда Босне и Херцеговине и пружање помоћи Суду и Тужилаштву Босне и Херцеговине. Регионалне канцеларије СИПА налазе се у Сарајеву, Бањој Луци, Тузли и Мостару. Као државна агенција задужена за безбедност, „СИПА је водећа агенција за спровођење закона у Босни и Херцеговини, и у сарадњи са другим агенцијама обезбеђује највиши квалитет услуга у области безбедности грађана и имовине.”⁴⁶⁹

С обзиром на сложени облик државне власти, представљене су најзначајније државне и ентитетске институције које су задужене за безбедност државе у складу са државним, кантоналним и ентитеским законима и са Уставом Босне и Херцеговине. Нејасно дефинисане надлежности и овлашћења представљају сметњу у дефинисању и успостављању система националне безбедности Босне и Херцеговине.

Црна Гора

Систем националне безбедности Републике Црне Горе дефинисан је Стратегијом националне безбедности као „функционално јединство свих елемената државе ради обезбеђења заштите националних интереса и вредности Црне Горе.”⁴⁷⁰ У оквиру Стратегије посебан значај дат је улози цивилног друштва у оквиру цивилно-војне и цивилно-полицијске сарадње, чиме је развој цивилног сектора и демократске контроле један од основних услова за развој и складно функционисање безбедносног система.

⁴⁶⁸ „Закон о државној агенцији за истраге и заштиту”, *Службени гласник Босне и Херцеговине*, бр. 12, Сарајево, 2009, стр. 8.

⁴⁶⁹ „Закон о државној агенцији за истраге и заштиту”, *Службени гласник Босне и Херцеговине*, оп. цит., стр. 8, Доступно преко: <http://www.sipa.gov.ba/sr/o-pama/generalne-informacije> (приступљено 15. новембра 2017).

⁴⁷⁰ „Стратегија националне безбедности”, *Службени лист Црне Горе*, бр. 75, Подгорица, 2008, стр. 5.

Основне и најзначајније институције у систему националне безбедности су: Скупштина Црне Горе, председник Црне Горе, Влада Црне Горе, Савет за одбрану и безбедност, снаге безбедности, снаге за деловање у ванредним ситуацијама, Агенција за националну безбедност, тужилаштво и судови. Системом за националну безбедност управљају Скупштина, председник, Влада и Савет за одбрану и безбедност, док се друге институције система руководе одлукама наведених тела и делују координисано у остваривању и реализацији задатака. Значајну улогу у очувању и повећању степена безбедности имају и снаге безбедности у које спадају војска и полиција, које су под парламентарним надзором и цивилном контролом.

Стратегија националне безбедности одређује војску као „носиоца одбране и оружану силу која брани независност, сувереност и државну територију Црне Горе и доприноси изградњи и очувању међународног мира у складу са принципима међународног права о употреби силе. Војска помаже цивилним властима приликом природних или вештачки изазваних катастрофа, и може се ангажовати као подршка полицији у борби против тероризма.”⁴⁷¹ Осим основних задатака одбране државне територије, Стратегијом је предвиђено да војска помаже цивилним властима и може се ангажовати као подршка полицији у борби против тероризма који је у надлежности унутрашњих послова. У области одбране постоји и Одељење за војнобезбедносне послове, које делује као организациона јединица Министарства одбране и бави се безбедносним пословима.⁴⁷² Војнообавештајни, контраобавештајни и безбедносни послови који се обављају у министарству и војсци обухватају широк спектар послова који се превасходно односе на прикупљање података од значаја за безбедност државе. Одељењем руководи лице које поставља Влада, на предлог министра, уз прибављено мишљење надлежног радног тела Скупштине.⁴⁷³

⁴⁷¹ Ибидем, стр. 6.

⁴⁷² „Закон о одбрани”, *Службени лист Црне Горе*, бр. 2, Подгорица, 2017, стр. 41.

⁴⁷³ Војнообавештајни, контраобавештајни и безбедносни послови који се обављају у Министарству обухватају: 1) планирање, координацију, управљање, усмјеравање и контролу војнообавештајних, контраобавештајних и безбедносних послова у Министарству и Војсци; 2) прикупљање, обраду и документовање података и информација о оружаним снагама и одбрамбеним системима других држава, као и другим активностима у иностранству које су од значаја за одбрану Црне Горе; 3) прикупљање, обраду и документовање података и информација о намјерама, могућностима и плановима дјеловања физичких лица, група и организација у земљи, којима је циљ угрожавање Министарства и Војске, као и предузимање мјера за откривање, праћење и супротстављање оваквим активностима; 4) прикупљање података о кривичним дјелима са елементима организованог криминала усмјереним против Министарства и Војске кад се као учиниоци ових дјела појављују запослени у Министарству и лица у служби у Војсци; 5) вршење

Полиција обезбеђује „општу, личну и имовинску сигурност и заштиту грађана. Полиција је носилац унутрашње безбедности, обавља послове који се односе на спречавање и сузбијање свих облика криминала, посебно организованог криминала и корупције, заштиту људских права, надзор и контролу државне границе, обезбеђивање јавног реда и мира, безбедност грађана и безбедност саобраћаја и помаже цивилним властима приликом природних или вештачки изазваних катастрофа. Носилац је борбе против тероризма, пролиферације оружја за масовно уништавање, корупције и дроге.”⁴⁷⁴ Поред послова који се сврставају у редовне полицијске послове, полиција је носилац борбе против тероризма и пролиферације оружја за масовно уништавање. С обзиром на то да наведени послови представљају делом и послове у надлежности војске, сарадња и координација војске и полиције у реализацији својих задатака је не само пожељна, већ неопходна. Сходно томе у саставу полиције формирана је Специјална антитерористичка јединица задужена за сузбијање најсложенијих облика терористичких активности и Посебна јединица полиције у чијој надлежности је сузбијање свих облика тероризма и организованог криминала.⁴⁷⁵

Агенција за националну безбедност је безбедносно-обавештајна служба и чини саставни део система безбедности Црне Горе која у свом раду делује у складу са смерницама Владе, а контролу њеног рада врши Парламент и унутрашња контрола. Агенција врши послове који се односе на заштиту Уставом утврђеног правног поретка, независности, суверенитета, територијалног интегритета и безбедности Црне Горе, Уставом утврђена људска права и слободе, као и друге послове од интереса за националну безбедност.⁴⁷⁶

Агенција прикупља, евидентира, анализира, процењује, користи, размењује, чува и штити податке који су од виталног значаја за очување безбедности Црне Горе. У свом раду примењује обавештајне и контраобавештајне послове. Поред заштите виталних интереса Црне Горе, надлежна је и за „контраобавештајну заштиту Скупштине Црне Горе, Владу

безбједносних провјера лица ангажованих по било ком основу у Министарству и Војсци; 6) безбједносну заштиту лица, објеката, средстава и активности, као и обављање других безбједносних послова у Министарству и Војсци; 7) сарадњу и координацију приликом вршења послова Војне полиције у откривању и спречавању кривичних дјела у Министарству и Војсци; 8) чување података и информација у складу са законом и њихову заштиту од неовлашћеног откривања, давања, коришћења, губитка или уништавања; 9) остваривање и усмјеравање сарадње са војнообавјештајним, контраобавјештајним и безбједносним службама других држава и међународних организација, у складу са међународним стандардима, међународним уговорима и преузетим обавезама. „Закон о одбрани”, *Службени лист Црне Горе*, оп. цит., стр. 41.

⁴⁷⁴ „Стратегија националне безбедности”, *Службени лист Црне Горе*, оп. цит, стр. 7.

⁴⁷⁵ „Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији Министарства унутрашњих послова”, Доступно преко: <http://www.mup.gov.me/biblioteka/pravilnici> (приступљено 8. 1. 2018), стр. 43–44.

⁴⁷⁶ „Закон о националној агенцији за безбедност”, *Службени лист Црне Горе*, бр. 20, Подгорица, 2011, стр. 1.

Црне Горе, председника Црне Горе, других државних органа, министарстава и органа управе, која обухвата активности од значаја за безбедност одређених лица и радних места у овим органима, као и објеката, опреме и простора које они користе.”⁴⁷⁷ Агенција за националну безбедност, обавља обавештајне и контраобавештајне послове као део интегрисаног система националне безбедности у сарадњи са државним органима, министарствима и органима управе.

Савет за одбрану и безбедност Црне Горе, као највиши орган у систему националне безбедности чине: председник Црне Горе, председник Скупштине и председник Владе. Председник Савета за одбрану и безбедност је председник Црне Горе.

Савет за одбрану и безбедност:⁴⁷⁸

- 1) доноси одлуке о командовању Војском Црне Горе;
- 2) анализира и оцењује безбедносну ситуацију у Црној Гори и доноси одлуке за предузимање одговарајућих мера;
- 3) поставља, унапређује и разрешава официре војске;
- 4) предлаже Скупштини проглашење ратног и ванредног стања;
- 5) предлаже употребу војске у међународним снагама;
- 6) врши и друге послове утврђене уставом или законом.

У прегледу система националне безбедности Црне Горе, неопходно је истаћи да је Црна Гора опредељена да остане у саставу регионалних и међународних (УН, НАТО, ЕУ и ОЕБС) система безбедности. На основу утврђених националних интереса, политичког опредељења, безбедносних изазова, ризика и претњи одређују се безбедносни циљеви, могуће реаговање државе Црне Горе као и систем националне безбедности и потребни ресурси.

Македонија

⁴⁷⁷ Ибидем, стр. 4.

⁴⁷⁸ „Устав Црне Горе”, чл. 130.

Систем националне безбедности Македоније одређен је „политиком националне безбедности која је комплексна и условљена активностима, плановима и програмима које је предузела Република Македонија у циљу заштите, одржавања и унапређења безбедности Републике Македоније и њених грађана, у складу са расположивим ресурсима и активном сарадњом са међународном заједницом. Систем по себи укључује политичке, економске, одбрамбене, унутрашње, социјалне, еколошке и друге области.“⁴⁷⁹

Политика националне безбедности усмерена је ка остваривању националних интереса, основних и дугорочних, као што су заштита, очување и промовисање безбедносне ситуације у земљи. Политика националне безбедности који представља основни документ у области безбедности и одбране Македоније, дефинисана је у „Националном концепту националне безбедности и одбране Републике Македонија (Концепција на националната сигурност и одбрана на Република Македонија) као „Политика националне сигурности“.⁴⁸⁰ На основу овог документа „политика националне безбедности груписана је у следеће области: унутрашња безбедност, одбрана, спољна политика, економска безбедност и политика заштита животне средине.“⁴⁸¹

Унутрашња безбедност дефинисана је Законом о унутрашњим пословима (Закон за внатрешни работи) у којем је дефинисана и улога, надлежности и организација Министарста унутрашњих послова. У смислу овог закона унутрашњи послови су:⁴⁸²

- реализација система јавне и државне безбедности;
- спречавање насилног рушења демократских институција утврђених Уставом Републике Македоније;
- заштита живота, лична сигурност и имовина грађана;
- спречавање наношења националне, расне или верске мржње и нетрпељивости;
- спречавање вршења кривичних дела и прекршаја, откривање и хапшење њихових починилаца и предузимање других мера прописаних законом за гоњење починилаца тих дела;

⁴⁷⁹ „Концепција на националната сигурност и одбрана на Република Македонија“, *Службени весник на Република Македонија*, бр. 40, 2003, стр. 25.

⁴⁸⁰ Ибидем, стр. 1.

⁴⁸¹ „Концепција на националната сигурност и одбрана на Република Македонија“, *Службени весник на Република Македонија*, оп. цит., стр. 17.

⁴⁸² „Закон за внатрешни работи“, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 190, Скопје, 2016, стр. 1.

- цивилни послови и
- друга питања утврђена овим и посебним законом.

За обављање полицијских послова надлежан је Биро јавне безбедности, као тело у оквиру Министарства унутрашњих послова, чија је организација и надлежност регулисана Законом о полицији. Радом Бироа руководи директор који на предлог министра именује и разрешава Влада Републике Македоније. Поред уобичајених надлежности,⁴⁸³ Биро је надлежан и за борбу против тероризма у сарадњи са другим државним институцијама и представницима ЕУ и НАТО-а у погледу размена информација и усаглашавања процедура у ефикасној организацији и координисаном деловању наведених субјеката у сузбијању тероризма.

Одбрана Републике Македоније организована је као систем одбране независности и територијалног интегритета Македоније. У систему одбране учествују грађани, државне институције и оружана сила Армија Македоније. Руковођење системом одбране је у надлежности Парламента РК, председника РК, Владе РК и министра одбране. Армија је оружана сила састављена од сталног и резервног састава. Армија је организована, припремљена и оспособљена за вођење оружане борбе, сукоба и других дејстава у остваривању функција предвиђених Уставом.

Генералштаб Армије је највише стручно тело у саставу Министарства одбране за питања које се односе на Армију. Генералштаб врши оперативне и стручне послове организовања припрема и командовања Армије. Начелника Генералштаба, који руководи Генералштабом армије, поставља и разрешава дужности, председник Републике Македоније. Начелник генералштаба у свом послу подређен је председнику републике и

⁴⁸³ Надлежност Бироа за јавну безбедност је праћење и анализирање сигурносне ситуације и узрока криминала и угрожавања јавне безбедности; општи и стручни надзор и контрола над радом организационих јединица полиције; обрада личних података под условима и на начин одређен овим и посебним законом; имплементација ратификованих међународних уговора о полицијској сарадњи и других међународних аката који се односе на рад полиције; забринутост за спремност полиције за деловање и рад у условима сложене безбедносне ситуације и другим питањима утврђеним законом. „Концепција на националната сигурност и одбрана на Република Македонија”, *Службени весник на Република Македонија*, оп. цит., стр. 20.

министру одбране. Врховни командат Војске републике Македоније је председник Македоније.⁴⁸⁴

Обавештајни и контраобавештајни рад безбедносних агенција регулисан је оснивањем две цивилне службе. Једна је Обавештајна агенција (Агенција за разузнавање), која је основана Законом о Обавештајној агенцији из 1995. године, док Управа за безбедносно-контраобавештајне послове (Управа за безбедност и контраразузнавање), представља организациону јединицу у оквиру Министарства унутрашњих послова. „У оквиру надлежности Управе за безбедносно-контраобавештајне агенције су послови контраобавештајних делатности и борба против тероризма и заштита од других активности које представљају претњу по демократске институције и уставни поредак Македоније.”⁴⁸⁵ У Македонији постоји и једна војна служба – Војна безбедносно-обавештајна служба која је смештена у Министарству одбране и уређена је Законом о одбрани.⁴⁸⁶

У оквиру својих надлежности, Обавештајна агенција задужена је за: „рано упозоравање, процену и прогнозе за трендове и могуће безбедносне ризике у националној безбедности Републике Македоније, прикупљање података и информација од значаја за безбедност и одбрану, економске, политичке и друге виталне интересе државе, прикупљање података и информација о спречавању међународног тероризма и транснационалног организованог криминала, анализирање и истрага података и информација од значаја за безбедност и одбрану Републике Македоније и за економске, политичке и друге интересе државе, техничку подршку и активности за логистичку подршку и безбедност у раду Обавештајне

⁴⁸⁴ Задачи ГШ АРМ: Планирање и организација војске: Припрема предлога за организацију и формирање АРМ-а; Одређивање војних потреба и приоритета планирања, анализирање веза између војних потреба и расположивих ресурса, као и питања везаних за стандардизацију НАТО-а; Унапређење и развој личног управљања, обавештајних служби, контраобавештајне службе, сигурности и заштите снага; организовање, припрема и имплементација оперативних способности и борбене готовости, логистичке подршке, обуке, финансијске подршке и цивилне војне сарадње; Припрема и усвајање професионалних правила и смерница у вези са кориштењем јединица АРМ, интерног реда и односа у обављању службе у АРМ и другим професионалним правилима и смерницама релевантним за рад у АРМ; Припрема нацрта плана за опремање и модернизацију АРМ. „Закон за одбрана” *Службен весник на Република Македонија*, бр. 185, Скопље, 2011, стр. 46.

⁴⁸⁵ Управа је одговорна за вршење унутрашњих послова везаних за безбедност и контраобавештајни рад. Надлежна је за следеће послове: контраобавештајна активност, суочавање и заштита од тероризма, заштита од других активности усмерених на угрожавање или присилно уништавање демократских институција утврђених Уставом Републике Македоније и за послове сузбијање организованог криминала који су усмерени на демократске институције система утврђене Уставом Републике Македоније и могу довести до угрожености или утицати на безбедност државе. „Закон за внатрешни работи”, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 190, Скопље, 2016, стр. 7.

⁴⁸⁶ „Закон за одбрана” *Службен весник на Република Македонија*, бр. 185, Скопље, 2011, стр. 46.

агенције.⁴⁸⁷ Контролу и надзор рада Агенције врши законодавна, извршна и судска власт. Комисија за надзор и контролу и Дирекција за безбедност и контраобавештајне послове које су у саставу Скупштина Републике Македоније надгледају рад Агенције. Извештаје комисије достављају председнику Републике Македоније и Влади Републике Македоније посредством Скупштине.

Војна обезбедносно-обавештајна служба је орган Министарства одбране и предузима мере и акције у циљу сакупљања, документовања и анализирања обавештајних података од значаја за одбрану Републике. Контраобавештајна служба у војсци укључује мере, активности и процедуре у циљу:⁴⁸⁸

- откривања и превенције обавештајних и других субверзивних активности страних војних обавештајних служби у земљи и иностранству, а има за циљ одбрану Републике;
- откривања и спречавања свих облика терористичких активности усмерених на одбрану Републике;
- спровођења контраобавештајне заштите задатака и планова, докумената, средстава, области, зона и предмета од интереса за одбрану Републике.

За директан надзор над радом обавештајних служби безбедности, задужена су два парламентарна одбора:

- Комисија за надзор над радом Дирекције за безбедност и контраобавештајне и обавештајне агенције;
- Комисија за праћење спровођења мера мониторинга комуникације од стране Министарства унутрашњих послова и од стране Министарство одбране.

У систему националне безбедности Републике Македоније највише тело је Савет безбедности Републике Македоније. У састав Савета улазе: председник Републике, председник Скупштине, председник Владе, министри који руководе органима државне управе у области безбедности, одбране и спољних послова и три члана које именује председник Републике. Савет разматра питања у вези са безбедношћу и одбраном

⁴⁸⁷ Ибидем, стр. 52.

⁴⁸⁸ Ибидем, стр. 31–40.

Републике и даје предлоге Парламенту и Влади. По Уставу Републике Македоније, председник Републике је председник Савета безбедности Републике Македоније.⁴⁸⁹

9.3. Стратегија националне безбедности држава Западног Балкана

Стратегије националне безбедности представљају најзначајније стратегијске документе којим се утврђују политике безбедности у заштити националних интереса. Државе Западног Балкана, стратегију националне безбедности сматрају за централни стратешки документ којим се дефинишу начин и методе за очување и унапређење безбедности државе. С обзиром на то да је стратегија усклађена са политиком националне безбедности, свака држава региона различито препознаје и дефинише безбедносне изазове и претње и различито пројектује политку деловања у региону и на међународној сцени. Политику националне безбедности можемо одредити као део укупне државне политике која се спроводи кроз усклађен програм мера и активности, које држава предузима ради достизања циљева политике националне безбедности. Политика националне безбедности, пре свега разматра претпоставке за политички, економски, социјални, културни и укупни друштвени развој.

У складу са политичким приоритетима у остваривању виталних интереса државе, усвајају се документи који треба да створи услове за остваривање тих циљева. Један од тих документа је национална стратегија, као стратегијски и основни документ за реализацију тих циљева. Као стратегијски документ, стратегија обухвата најзначајније мере за деловање у окружењу и на међународној сцени у циљу очувања безбедности.

Србија

⁴⁸⁹ „Уставот на Република македонија”, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 7, Скопље, 2001, стр. 3795.

Стратегија националне безбедности Србије усклађена ја са Стратегијом спољне политике, Стратегијом економског развоја, Стратегијом одбране, Стратегијом унутрашње безбедности, Стратегијом социјалног развоја као и стратегијама у другим областима друштвеног живота. Приоритети који су садржани у Стратегији националне безбедности Србије указује на опредељење Србије за очување стабилности региона и економског просперитета.⁴⁹⁰ У основи, Стратегија безбедности подељена је у три дела. Први део се односи на дефинисање угрожавања националне безбедности, (безбедносно окружење и изазови, ризици и претње). Други део обухвата мере реаговања на угрожавање безбедности (национални интереси у области безбедности и политика националне безбедности). У трећем делу одређене су институције и њихове надлежности у очувању националне безбедности и реаговању у случају угрожавања безбедности (систем националне безбедности).

Стратегија уважава регионално и међународно окружење и настоји да делује у складу са тиме.⁴⁹¹ Безбедносно окружење у највећој мери одређено је у складу са недавном прошлоћу, које је оптерећено грађанским ратом, наслеђеним проблемима, и трендовима на међународној сцени.⁴⁹² Стратегија помиње и кршење повеље УН и мешање у унутрашње ствари суверених држава, што има за последицу нарушавање међународних правних норми. У складу са тим, Стратегија препознаје ризике од избијања ратова и других оружаних сукоба на простору Западног Балкана.⁴⁹³ Посебан безбедносни изазов је

⁴⁹⁰ Народна скупштина Републике Србије донела је 26. октобра 2009. године Одлуку о усвајању Стратегије националне безбедности Републике Србије. Стратегија националне безбедности представља опште програмско становиште државе у области безбедности, чијом реализацијом се штите национални интереси од ризика и претњи. Носилац Стратегије је Министарство одбране. Трајање Стратегије није временски дефинисано. Финансијска средства за имплементацију нису дефинисана. Стратегија је усклађена са следећим документима: Стратегија спољне политике, Стратегија економског развоја, Стратегија одбране, Стратегија унутрашње безбедности, Стратегија социјалног развоја као и стратегије у другим областима друштвеног живота. „Стратегија националне безбедности” *Службени гласник Републике Србије*, бр. 88, Београд, 2009, стр. 46.

⁴⁹¹ Стратегија националне безбедности потврђује приврженост Републике Србије општим демократским вредностима, међународном праву и поштовању сопствене државотворне традиције. Опредељења исказана у Стратегији националне безбедности изражавају спремност Републике Србије да у оквиру Организације уједињених нација, европских и других међународних организација и регионалних структура, допринеси изградњи и унапређењу сопствене, регионалне и глобалне безбедности. „Стратегија националне безбедности” *Службени гласник Републике Србије*, оп. цит. стр. 46.

⁴⁹² Последњу деценију прошлог и почетак овог века обележила су нова безбедносна кретања у свету. Безбедност је из претежно војне сфере проширена и на друге области, првенствено економску, енергетску, социјеталну и еколошку безбедност, укључујући безбедност појединца и друштва у целини. Престанак блоковске конфронтације, ширење демократије, стварање мултиполарног света, интеграциони процеси у области безбедности и све интензивнија економска и културна сарадња и међузависност смањују ризике сукобљавања између држава, као и могућност избијања криза и конфликта. „Стратегија националне безбедности” *Службени гласник Републике Србије*, оп. цит., стр. 46.

⁴⁹³ Ризици од избијања ратова и других оружаних сукоба на простору Југоисточне Европе, иако су смањени, нису елиминисани. Покушај ревизије одредаба Дејтонског споразума, који би био у супротности са интересима било ког конститутивног народа, дестабилизовао би безбедносно ситуацију у Босни и Херцеговини, а тиме и у региону.

признавање тзв. Републике Косово од држава у окружењу. Акцент је стављен и на тероризам посебно на Косову и Метохији, који значајно оптерећује стање безбедности у региону Западног Балкана.

Угрожавање безбедности додатно компликује и изражени национални, религијски и политички екстремизам и уништавање културног наслеђа, што, поред постојећих економских и социјалних проблема и недовољно изграђених државних институција, отежава процес брже и успешније демократске транзиције држава у региону. Односе држава у региону такође оптерећују „повратак избеглица и враћање њихове имовине и проблеми граница, као и одређени проблеми који произилазе из неодговарајуће интегрисаности појединих мањинских заједница и група у шире друштвено окружење. Због тога је интеграција овог региона у европске и друге међународне безбедносне структуре отежана, што увећава опасност од обнављања криза и оружаних сукоба.”⁴⁹⁴

Окружење у региону и политички захтеви одређених држава и квази држава, представљају озбиљну претњу по угрожавање безбедности региона. Пре свега, то се односи на оружане побуне као специфични облик оружаног сукоба, мотивисан неуставном и насилном тежњом за променом граница. Сукоби се могу јавити употребом оружја, као последица ескалације тероризма и граничних, територијалних и других спорова. Тероризам је препознат као један од највећих ризика и претњи за међународну, регионалну и националну безбедност.⁴⁹⁵ Један од наведених фактора ризика је и национални и религијски екстремизам који има дубоке корене на етничкој и религијској основи, а у тесној је вези са тероризмом и представља идеолошку основу за извођење терористичких аката.

Основно полазиште у заштити суверенитета и територијалне целовитости Републике Србије је употреба дипломатских, правних и свих других легитимних средстава.

Сепаратистичке тежње у региону су реална претња његовој безбедности. По својој тежини и комплексности, као и негативним импликацијама на унутрашњу стабилност држава у региону и њихово безбедносно стање, посебно се издваја проблем покушаја отцепљења дела територије Републике Србије путем једностраног проглашења независности Косова од стране привремених институција Аутономне Покрајине Косово и Метохија. Ибидем, стр. 46.

⁴⁹⁴ Ибидем, стр. 46.

⁴⁹⁵ Савремени тероризам је глобалан по свом обиму, а повезан је и са насилним верским екстремизмом. У условима глобалног тероризма, Република Србија може бити мета терористичког деловања, како непосредно тако и коришћењем њене територије за припрему и извођење терористичких акција у другим земљама. Са становишта безбедносних ризика и претњи са којима се суочава Република Србија, посебно је значајна веза тероризма са свим облицима организованог, транснационалног и прекограничног криминала. Ибидем, стр. 46.

Стратегија препознаје уску повезаност безбедности Републике Србије са безбедношћу региона Западног Балкана и континента у целини, и у складу са тиме настојаће да безбедност државе и региона поспешу унапређивањем односа са чланицама ЕУ, као и чланицама и партнерима НАТО на основама непосредне, блиске и дугорочне сарадње и заједничког деловања. У складу са основним полазиштем безбедности Републике Србије, одређена су основна начела политике националне безбедности. Утврђивање и спровођење политике националне безбедности заснива се на уважавању следећих основних начела:⁴⁹⁶

- Превенција – остварује се кроз одлучност у примени одговарајућих мера Републике Србије за јачање националне безбедности кроз правовремену идентификацију, прикупљање информација и предузимање активности за спречавање и сузбијање узрока ризика и претњи безбедности;
- Право на одбрану – засновано је на основним правима и суверености држава, у складу са Повељом УН, а укључује слободно одлучивање о облику и начину остваривања националне безбедности, као и о учешћу у регионалним и међународним безбедносним организацијама, уважавајући интересе Републике Србије;
- Компатибилност – подразумева усаглашеност делова система националне безбедности и прихватање и спровођење међународних стандарда у области безбедности;
- Недељивост безбедности – реализује се кроз активан допринос општој безбедности, као и кроз сарадњу и партнерство са субјектима међународних односа;
- Одговорност – остварује се кроз обавезе да се политика националне безбедности реализује у складу са уставом, законом и предузетим међународним обавезама.

На основу наведених начела политике националне безбедности и елемената политике националне безбедности који у целини представљају мере на реаговање на угрожавање безбедности успостављен је систем националне безбедности који представља нормативно, структурно и функционално уређену целину елемената чијом се делатношћу

⁴⁹⁶ Ибидем, стр. 46.

остварује заштита националних интереса Републике Србије, тј. систем који је задужен за спровођење мера и активности у очувању и унапређењу безбедности у складу са политиком безбедности. С обзиром да је о Систему било речи у претходном потпоглављу, навешћемо елементе политике националне безбедности, које условно речено представљају референтни оквир поља безбедности, као и начине заштите наведених елемената.

Елементе политике националне безбедности чине:⁴⁹⁷

- Спољна политика;
- Економска политика;
- Политика одбране;
- Политика унутрашње безбедности;
- Политика заштите људских и мањинских права;
- Социјална политика;
- Политике у другим областима друштвеног живота.

Приоритетни циљеви спољне политике у заштити интереса Републике Србије су: истрајавање у дипломатским напорима да одбрани свој уставни поредак, убрзање процеса европских интеграција и развој добросуседских односа и регионалне сарадње на Западном Балкану.⁴⁹⁸ Спољна политика превасходно је одређена и усмерена учлађењу у ЕУ па је сходно томе акценат на остваривању свих услова у процесу европских интеграција. У складу са том одредницом, регионална сарадња представља значајан чинилац у процесу приступања ЕУ. Регионална сарадња поспешује и повећање безбедности региона Западног

⁴⁹⁷ „Стратегија националне безбедности” *Службени гласник Републике Србије*, оп.цит., стр. 46.

⁴⁹⁸ Поред наведених приоритета спољне политике, наводи се и сарадња и унапређење дипломатских односа са другим државама: „Историјски блиске и свеобухватне везе Републике Србије са Руском Федерацијом по питањима од ширег националног интереса ојачане су стратешким партнерством у домену енергетике. Република Србија ће наставити процес јачања билатералних односа, посебно у контексту придруживања ЕУ и јачања своје регионалне позиције, што би створило оквир за нову димензију посебног односа између Републике Србије и Руске Федерације. Република Србија је опредељена да обнови традицију добрих односа са Сједињеним Америчким Државама, дугу више од једног века, током које су обе државе у више наврата заједно стајале у одбрани општих вредности. Упркос разликама израженим кроз одлуку Сједињених Америчких Држава да признају једнострано проглашену независност Косова, Република Србија је спремна да унапређује односе са Сједињеним Америчким Државама, у интересу консолидације демократије, стабилности и просперитета на Западном Балкану. Република Србија ће наставити да поклања посебну пажњу продубљивањублиских веза са Народном Републиком Кином, Индијом и Бразилом, као и са осталим традиционалним партнерима и значајним факторима међународне заједнице. Као један од оснивача Покрета несврстаних земаља, Република Србија је решена да настави и развија односе са државама које припадају том покрету. Сарадња са државама чланицама Покрета несврстаних земаља биће оснажена и активно промовисана ради значајног повећања свестране сарадње.” Ибидем, стр. 46.

Балкана. Редовна комуникација и размена информација држава региона, поспешује стабилност и безбедност држава и региона у целини. Регионална сарадња, између осталог, обухвата и области заједничке обуке и ангажовања елемената система безбедности у мултинационалним операцијама, управљања кризама и управљања границом, супротстављању тероризму, организованом криминалу и корупцији, илегалној миграцији и трговини људима. У приоритетима спољне политике, регионална сарадња препозната је као најзначајнији чинилац очувања безбедности посебно у области криминалних и терористичких активности.

Привредни развој предвиђен је интензивирањем међународне привредне сарадње и „сталним улагањем у инфраструктуру, индустријску и пољопривредну производњу, развој високих технологија, као и у интензиван развој научноистраживачких потенцијала, образовање и стварање адекватних услова за рад високообразованог кадра.”⁴⁹⁹ Економска политика обухвата привредне активности на међународном и унутрашњем плану. Са становишта безбедности напомиње се да је неопходно смањење разлика у развијености региона и укључивањем локалних самоуправа у трендове економске политике. Економски развој Републике Србије значајно је условљен и спољним факторима, што изискује потребу „континуираног испуњавања предуслова везаних за процесе придруживања и интеграције у Европску унију и активно учешће у међународној економији и регионалним аранжманима.”⁵⁰⁰ И у оквиру економске политике, назначен је значај сарадње са ЕУ и државама региона.

Део текста у Стратегији НБ РС, који се односи на политику одбране, почиње са следећим ставом: „Политика одбране Републике Србије заснована је на интегралном и мултилатералном приступу питањима одбране и безбедности. Република Србија је опредељена за активно учешће у процесима сарадње и заједничког деловања са другим државама и субјектима међународних односа у изградњи националне, регионалне и глобалне безбедности. Политиком одбране афирмише се концепт кооперативне безбедности.”⁵⁰¹

⁴⁹⁹ Ибидем, стр. 21.

⁵⁰⁰ Ибидем, стр. 21.

⁵⁰¹ Ибидем, стр. 23.

Политика одбране подразумева сарадњу са државама и другим субјектима у циљу повећања безбедности на глобалном, регионалном и националном нивоу. У овом контексту, регионална сарадња, између осталог, представља један од значајних чинилаца у изградњи мира и очувању безбедности на државном и регионалном нивоу. Став политике одбране у коме се усмерава на војну и безбедносну сарадњу на свим нивоима, наведен је и у следећем ставу: „Република Србија својом политиком одбране доприноси изградњи потребних способности за одбрану и заштиту националних интереса, као и очувању мира и развијању повољног безбедносног окружења, уз унапређивање односа са одговарајућим институцијама система колективне безбедности и суседним и другим државама.”⁵⁰²

У стратегији се не наводе таксативно безбедносни изазови, ризици и претње по безбедност региона Западног Балкана, већ је у Белој књизи одбране РС, документу који је нижег ранга од Стратегије НБ РС, јер из ње практично произилази, целовитије разрађен приступ политици одбране. У Белој књизи се наводи да „безбедност Републике Србије може бити угрожена оружаном побуном, тероризмом, сепаратистичким тежњама, националним и религијским екстремизмом, организованим криминалом...”⁵⁰³ Политика одбране, предвиђена у Стратегији и другим стратегијским документима из области одбране који из ње произилазе, препознају значај међународне и регионалне сарадње у циљу повећања безбедности државе и указују на тероризам и сепаратизам, између осталог, као главне носиоце претње по безбедност државе и региона.

У делу Стратегије која се односи на унутрашњу безбедност, под политиком унутрашње безбедности сматра се заштита демократског политичког система, људских права и слобода, јавног реда и мира, имовинске сигурности грађана и других друштвених вредности. Како би се оствариле и очувале наведене вредности, неопходно је доношење одговарајућих стратегија, благовремено прикупљање и размена података и информација, координирање рада служби безбедности и јачање њихових организационих, људских и материјалних капацитета.⁵⁰⁴

Политика унутрашње безбедности подразумева „деловање државних и осталих органа и институција Републике Србије у области унутрашње безбедности усмерено је на заштиту

⁵⁰² Ибидем, стр. 23.

⁵⁰³ Бела књига одбране Републике Србије, Министарство одбране, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2010, стр. 13.

⁵⁰⁴ „Стратегија националне безбедности” *Службени гласник Републике Србије*, оп. цит., стр. 24.

уставног поретка, живота и имовине грађана, спречавање и сузбијање свих облика тероризма, организованог, финансијског, економског и високотехнолошког криминала, корупције, прања новца, трговине људима, наркоманије, пролиферације конвенционалног наоружања и оружја за масовно уништење, обавештајних и субверзивних делатности, као и других изазова, ризика и претњи безбедности.”⁵⁰⁵

Политика унутрашње безбедности такође препознаје тероризам као једну од основних претњи по безбедност државе. У циљу превентивног деловања и заштите унутрашње безбедности, по питању тероризма и других опасности, политика унутрашње безбедности имплементирала је „Стратегије интегрисаног управљања границом Републике Србије и Конвенцију о полицијској сарадњи у Југоисточној Европи, кроз размену података са државама у региону, координацију рада и јачање капацитета свих граничних служби, што омогућава бржи промет робе и људи преко границе, уз истовремено спречавање прекограничног криминала и спречавање и сузбијање илегалних миграција. Таквим деловањем унапређује се ефикасност надзора и обезбеђења државне границе, у складу са европским стандардима.”⁵⁰⁶ И у оквиру политике унутрашње безбедности, попут политике одбране и спољне политике, упућује са на регионалну сарадњу, сарадњу са институцијама ЕУ, а као један од највећих безбедносних изазова издваја се тероризам.

Заштита људских и мањинских права представља тековину и мерило демократских вредности друштва и државе. Сходно наведеном принципу, политика у области људских и мањинских права Републике Србије заснована је на одредбама Устава, Универзалне декларације о људским правима, Међународног пакта о грађанским и политичким правима, Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, Оквирне конвенције за заштиту националних мањина Савета Европе и других потврђених међународних уговора.⁵⁰⁷ Прихватањем људских права Уставом, међународним правом, и принципима Савета Европе, Србија је јасно изразила спремност да неће дозволити маргинализацију грађана по основу политичке, етничке и верске припадности, чиме се, између осталог, унапређује

⁵⁰⁵ Ибидем, стр. 24.

⁵⁰⁶ Ибидем, стр. 24.

⁵⁰⁷ Ибидем, стр. 26.

национална безбедност, јер се умањује могућност од избијања сукоба по основу наведених принципа.

Уставом су гарантована сва индивидуална и колективна права националних мањина. С друге стране, стратегија предвиђа и заступа обавезу поштовања људских и мањинских права Срба у другим државама кроз унапређење односа са тим државама, а у складу са релевантним документима међународног права.⁵⁰⁸ У оквиру политике заштите људских и мањинских права, Србија тежи уважавању права свих националних мањина, али и заштити права Срба у државама где су препознати као национална мањина. Предвиђено је и поштовање верске припадности, као право сваког појединца на слободу вероисповести. Поштовање наведених принципа као и међународних уговора и принципа ЕУ препознати су као један од значајних чинилаца безбедности државе и региона.

Социјална политика препозната је такође као значајан чинилац безбедности.⁵⁰⁹ Програм социјалне политике треба да задовољи основне људске потребе, заштити њихова права и унапреди њихову безбедност. У том контексту „циљеви социјалне политике Републике Србије усмерени су на обезбеђење социјалне заштите, смањење стопе незапослености, побољшање услова рада, образовање и стално усавршавање људских ресурса. У оквиру социјалне политике, посебна пажња се посвећује повећању наталитета, побољшању демографске структуре и заштити породице. Реализацијом пројектованих циљева социјалне политике унапређује се брига о појединцу, његовој личној безбедности, а тиме и укупна безбедност државе.”⁵¹⁰ На основу наведеног закључујемо да социјална безбедност, тј. задовољење основних људских потреба ствара услове за повећање и очување безбедности.

Политика у другим областима друштвеног живота уређује области образовања, науке, научноистраживачког рада, заштите животне средине, културе и других области друштвеног живота. Стратегија обавезује да се наведене области ускладе са стандардима

⁵⁰⁸ Полазећи од значаја међуетничке толеранције и међукултурног дијалога, Република Србија предузима ефикасне мере за унапређење узајамног поштовања, разумевања и сарадње међу свим људима који живе на њеној територији, без обзира на њихов етнички, културни, језички или верски идентитет. Република Србија је опредељена да развија сарадњу са представницима мањина, као и матичним државама порекла мањина, ради унапређења њиховог положаја и њихових права. Ибидем, стр. 26.

⁵⁰⁹ „Социјална политика Републике Србије важан је сегмент политике националне безбедности. Реформе које се реализују у Републици Србији ради демократизације друштва и стабилизације привреде подразумевају налажење нових решења за системско унапређење социјалне политике.” Ибидем, стр. 26.

⁵¹⁰ Ибидем, стр. 26.

Европске уније, јер имају стратешки значај за заштиту националних интереса. И на пољу ове политике, усклађивање са принципима ЕУ су од стратегијског значаја, јер „политике образовања, науке, културе, технолошког развоја и заштите животне средине битан су сегмент политике националне безбедности и значајно доприносе остваривању њених циљева.”⁵¹¹ И на наведеним друштвеним пољима, остварује се допринос повећању безбедности на државном и регионалном плану, уз поштовање принципа ЕУ.

Приоритети Стратегије националне безбедности Србије указују на одређеност Србије, преваходно на стабилност региона и сарадњу са регионалним, европским и међународним институцијама на безбедносном плану. Као највећи безбедносни изазови препознати су етнички и религијски сукоби који се могу манифестовати у виду екстремизма и тероризма. Мере превентивног деловања подразумевају оспособљеност унутрашњих снага да одговоре на безбедносне изазове и да у сарадњи са државама региона, разменом информација и другим облицима сарадње, очувају стабилност региона. У очувању националне безбедности и реаговању у случају угрожавања безбедности (систем националне безбедности), државне институције и њихове надлежности усмерене су ка очувању и унапређењу функционалности система националне безбедности, који се манифестује у јасно одређеним надлежностима на унутрашњем и регионалном плану.

Хрватска

Стратегија националне безбедности Хрватске представља стратегијски документ од највећег значаја, који регулише координацију, стратешко планирање, удруживање ресурса и уједначени развој способности. Из стратегије произилазе безбедносне политике које имају за циљ повећање безбедности у свим друштвеним сегментима.

Политике безбедности уређују структуре и способности институција за деловање унутар и изван државних граница у остваривању безбедносних циљева. У ту сврху укључене су све државне институције, грађани и целокупно друштво. Стратегијом је успостављен

⁵¹¹ Ибидем, стр. 29.

безбедносни концепт, преглед тренутног стања безбедности и прогноза развоја безбедносних изазова, ризика и претњи. На основу поменутог прегледа безбедности утврђују се национални интерес, описује се безбедносно окружење и конкретизију политике националне безбедности у подручју сваког националног интереса кроз стратешке циљеве, инструменте и механизме за њихова остваривања.

На почетку мандата, председник Републике Хрватске у обавези је да, у сардањи са Владом РХ, ажурира постојећу или изради нову Стратегију у зависности од промена међународног и националног стратешког окружења и да једном годишње поднесе извештај Парламенту о спровођењу стратегије. Сви државни органи и државна тела у обавези су да израде своје стратегијске и друге документе у складу са Стратегијом националне безбедности и да у оквиру својих надлежности одреде конкретне циљеве, мере, поступке и процену способности заштите националне безбедности.

У оквиру описа географског окружења, тј. држава које се налазе у окружењу, стратегија анализира глобално, европско и југоисточно окружење. На глобалном нивоу, највећу претњу представљају геополитичка надметања великих сила, промене центара моћи, јачање моћи недржавних актера, неједнака развијеност држава, које могу проузроковати избијање међудржавних и унутардржавних сукоба. Поред наведених претњи, поменуте су и нове технологије и развој информацијских и комуникацијских технологија, које у све већој мери омугућавају нападе у сајбер простору, тј. нападе на информацијске системе који су умрежени у систем националне безбедности.

Европско окружење обухвата појас који се протеже од северне Африке, преко Блиског истока до Кавказа и средње Азије. С обзиром на то да је овај појас деценијско извориште тероризма, незаконитих миграција, екстремизма, организованог криминала и регионалних оружаних сукоба, европско окружење представља појас нестабилности и претњи по европску и националну безбедност. Стратегија истиче, између осталог, тероризам као највећу безбедносну претњу која долази из европског окружења, јер „тероризам је стална претња међународној и државној безбедности, а битно се повећала спремност и способност терориста за изазивање већег броја жртава и разарања већих размера. Терористичке организације користе савремену технологију за ширење своје идеологије, обуку, регрутовање бораца и терористичке нападе. Терористичким организацијама које

учествују у сукобима у Сирији и Ираку придружило се хиљаде Европљана, чији је повратак у матичне државе дугорочни безбедносни ризик.”⁵¹²

Регион Западног Балкана препознат је као политички нестабилан регион са недовољно изграђеним институцијама, високом стопом корупције и незапослености, израженим социјалним, етничким и међунационалним напетостима. Стога је активно присуство НАТО-а и ЕУ значајан чинилац у очувању стабилности региона.⁵¹³

Политичка нестабилност региона узрокована је јачањем нетолеранције, радикализма, екстремизма, посебно исламистичког радикализма и радикалног национализма у државама које окружују Хрватску и државама региона. Стратегија препознаје и кампању усмерену против РХ у облику хибридног и специјалног деловања. Додатна опасност су организоване криминалне групе из региона које хрватску територију користе као руту за кријумчарење оружја, људи, дроге и других опасних средстава, што може довести до пораста организованог криминала и на територији РХ.

На нивоу безбедности државе, Стратегија препознаје опасности које су условљене или повезане са безбедносним изазовима, ризицима и претњама наведеним у претходним пасусима. Опасност од међудржавних сукоба и конвенционална војна претња је на ниском нивоу, али су нерешена питања о разграничењу са појединим суседним државама извор нестабилности и негативног утицаја на ефикасну контролу државне границе. Нарушавање безбедности потиче и од изложености Хрватске различитим облицима хибридног деловања који садрже елементе неконвенционалног, асиметричног и кибернетичког деловања. По питању тероризма, процењује се да је вероватноћа од терористичкиг напада мала, али да би последице могле имати широке размере, па се тероризам сматра озбиљном претњом. У вези са тероризмом, једна од безбедносних претњи представља транзит припадника терористичких организација преко хрватске територије, посебно изражене назакономитим преласком миграната.

⁵¹² „Стратегија националне сигурности Републике Хрватске”, *Народне новине*, бр. 73, Загреб, 2017, стр. 3.

⁵¹³ „Државе југоисточне Еуропе које нису чланице НАТО и Еуропске уније имају различите спољнополитичке циљеве и аспирације, али свака од њих види Еуропску унију и/или НАТО као властити циљ и налази се у различитим фазама процеса приступања евроатлантским интеграцијама. Иако је у југоисточном окружењу и даље доминантан евроатлантски утјецај, отворен је простор утицају других глобалних и регионалних актера, а геополитичка надметања и различити дестабилизирајући спољни утицаји пресликавају се и на ово подручје.” Ибидем, стр. 3.

Екстремизам није препознат као велика опасност по безбедност Хрватске јер је „екстремистичко деловање појединаца и скупина на територију Републике Хрватске спорадично, без покретачког потенцијала и шире потпоре грађана и нема потенцијал угрожавања јавне безбедности. Екстремизам је видљив код појединаца унутар навијачких скупина. Насиље, екстремистичка реторика и симболика којом се користе појединци унутар навијачких и других организација нарушавају безбедносну ситуацију у Републици Хрватској и њен међународни углед.”⁵¹⁴ Са становишта унутрашње безбедности, корупција и организовани криминал су препознати као озбиљна опасност по унутрашњу безбедност.⁵¹⁵ У стратегији се наводе и друге опасности по безбедност државе, али се по последицама и узроцима разликују од наведених, а то су неискоришћеност пољопривредних капацитета, негативна демографска структура, климатске промене и природне несреће и катастрофе.

У складу са безбедносним изазовима, ризицима и претњама на глобалном, регионалном и државном нивоу, Хрватска ће користити све расположиве инструменте и механизме националне моћи у остваривању стратегијских циљева. Стратегијски циљеви су:⁵¹⁶

- Достижање највишег степена безбедности и заштите становништва и критичних инфраструктура;
- Успостављање и развој система државне безбедности;
- Развој и одржавање снажне и активне обране;
- Еколошка Хрватска и развој снажне и одрживе привреде;
- Демографска обнова и ревитализација хрватскога друштва;
- Развој државне управе по мери грађана и стратешко комуницирање;
- Заштита, јачање и промоција највиших вредности уставнога поретка и хрватскога националног идентитета;
- Јачање међународног угледа и утицаја Републике Хрватске;

⁵¹⁴ Ибидем, стр. 4.

⁵¹⁵ Корупција у јавном сектору један је од важних изазова за Републику Хрватску који утјече на функционирање слободног тржишта, господарски раст, неовисност, дјелотворност и учинковитост јавних и државних функција те ствара губитак повјерења у јавне институције. Организовани криминал је пријетња националној сигурности јер угрожава институционални сустав, господарску и финансијску стабилност те јавну сигурност. Ибидем, стр. 4.

⁵¹⁶ Ибидем, стр. 6.

- Осигурање опстанка, заштита идентитета и политичког субјективитета хрватскога народа, као конститутивног у Босни и Херцеговини, заштита и потпора Хрватима у другим државама и дијаспори.

Расположиви инструменти и механизми националне моћи у остваривању стратешких циљева у највећој мери оствариће се системом националне безбедности који ће увезати партнерство за безбедност на начелима поштовања људских права и слобода, транспарентности, солидарности, толеранције и дијалога. Систем националне безбедности је преваходно савремен, свеобухватан, рационалан и сврсисходан и способан да одговори на савремене безбедносне изазове. Државни органи и тела у обавези су да донесу стратешке документе како би се омогућило деловање система националне безбедности у пуној мери.

Сви државни органи и тела у обавези су и да свакодневно процењују безбедносне изазове и претње и предузимају мере отклањању ризика и претњи коришћењем расположивих ресурса у оквиру својих надлежности. Извештај о спровођењу Стратегије националне безбедности подноси Влада Сабору, једанпут годишње.

Босна и Херцеговина

Стратегија националне безбедности БиХ представљена је у документу „Сигурносна политика БиХ”. Документ садржи стратешке циљеве и интересе БиХ у очувању мира, безбедности и просперитета свих њених грађана. За спровођење и праћење остваривања дефинисаних безбедносних циљева одговорне су институције законодавне и извршне власти БиХ.

У остваривању виталних државних интереса и циљева, Босни и Херцеговини су на располагању сви елементи моћи садржане у Документу. За спровођење и припрему Документа задужена је интерресорна група Већа министара БиХ. У припреми и састављању извештаја о реализацији Документа учествују и представници министарства одбране. На предлог Већа министара Председништво БиХ усваја Документ.

Документ садржи, између осталог, и опис регионалног окружења, тј. безбедносне изазове, ризике и претње у региону који могу угрозити остваривање стратешких циљева. Стратешки циљеви и основне вредности који су од значаја за укупну безбедност представљају основне принципе безбедности који су и основа деловања институција и органа БиХ у очувању безбедности и реализацији тих циљева и вредности. Функционално деловање институција и органа задужених за спровођење безбедносне политике су предуслов за деловање система безбедности и стабилности БиХ.

Безбодносни изазови, ризици и претње одређени су у складу са сигурносном политиком БиХ, која дефинише БиХ као „фактор утицаја на стабилност Југоисточне Европе и Европе у целини, због чега ће њена унутрашња и спољна динамика развоја бити предмет европске и шире међународне пажње и у наредном периоду.”⁵¹⁷ Безбедносне претње препознате су са глобалног и регионалног нивоа. Глобални изазови система безбедности су.⁵¹⁸

- међународни тероризам;
- угрожавање животне средине;
- неконтролисана производња и продаја наоружања;
- интензивирање присилних миграција;
- облици организованог криминала који могу угрозити социјалну и политичку стабилност.

Регионални изазови произилазе из регионалних сукоба током процеса транзиције држава бивше Југославије и географског положаја БиХ. Географски положај представља погодно тле за илегалну трговину наоружањем, наркотицима, белим робљем и другим транснационалним криминалним радњама. На унутрашњем нивоу, БиХ је оптерећена и одређена унутрашњим проблемима као што су:⁵¹⁹

⁵¹⁷ Смајић Мирза, „Сигурносна политика БиХ”, у Драган Марковић (ур), Држава, политика и друштво у Босни и Херцеговини – Анализа постдејтонског политичког система, *Јуниверсити прес*, Сарајево, 2011, стр. 380. Доступно преко: <http://soc.ba/site/wp-content/uploads/2011/07/Drzava-politika-i-drustvo-u-Bosni-i-Hercegovini-FINAL.pdf> (приступљено 18. 1. 2018).

⁵¹⁸ Ибидем, стр. 381–382.

⁵¹⁹ Ибидем, стр. 382–384.

- Заостали политички и друштвени анимозитети;
- Непотпуна имплементација Дејтонског мировног споразума;
- Проблеми политичке транзиције;
- Велики број нагазних мина;
- Слаб развој економије.

Безбедносни изазови, ризици и претње формулисани у Безбедносној политици БиХ, који су сагледани са глобалног, регионалног и унутардржавног нивоа, препознају, између осталог, тероризам као значај чинилац угрожавања безбедности. У циљу сузбијања и превентивног деловања против тероризма усвојена је и стратегија борбе против терористичких претњи. Безбедносна политика препознаје и утицај глобалних безбедносних претњи на систем безбедности БиХ, али и регионално окружење и претње које долазе из окружења. Регионално окружење и трендови из овог окружења имају значајну улогу у решавању унутрашњих проблема и стабилизацију политичког и економског система.

У остваривању стратешких интереса из области безбедности и ефикасног спровођења сигурносне политике БиХ, примењују се принципи који су основа деловања институција и органа БиХ, а то су:

- Принцип правне уређености подразумева деловање и рад свих органа и институција БиХ у складу са уставним и законским одредбама, те нормама међународног права и других аката;
- Принцип недељивости безбедности се односи на све нивое и врсте претњи БиХ, уз ангажовање и интерактивни однос домаћих и страних институција у сузбијању истих;
- Принцип свеобухватности у заштити виталних вредности с циљем јачања свеукупних друштвених и државних вредности од савремених безбедносних изазова;
- Принцип мирољубивости и партнерства. Овај принцип се односи на одлучност БиХ да политичким и правним средствима решава актуелна и будућа отворена питања, као и да нема територијалних претензија према суседним и другим државама.

Посебан акцент стављен је на став да суседне државе БиХ не доживљавају као непријатељску нити као могућу претњу територијалном интегритету и суверенитету;

- Принцип транспарентности обезбеђује демократски надзор и контролу рада система безбедности и надлежних агенција у складу са демократским начелима и стандардима;
- Принцип отворености за промене омогућава промене, дораде и прилагођавања сигурносне политике БиХ савременим трендовима и тренутном стању сигурности.⁵²⁰

Наведени принципи усмерени су на очување виталних интереса БиХ који се остварују сарадњом са суседним државама и државама региона. У случају спора са државама региона, БиХ се уздржава од употребе силе и настоји да разрешење проблема пронађе кроз политички дијалог. Наведена полазишта су у складу са опредељеношћу БиХ да нема територијалних претезнија према државама региона и уверењем да исти став имају и државе региона према БиХ.

Безбедносна политика БиХ остварује се кроз активно и координисано учешће највиших државних органа и односи се на следеће области:

- Спољна политика;
- Унутрашња политика;
- Одбрамбена политика;
- Социјална политика;
- Финансијска политика;
- Демократија и људска права;
- Заштита човекове околине.⁵²¹

Основно опредељење БиХ у спољној политици је допринос миру и стабилности што се остварује активностима усмереним ка интеграцији у ЕУ и учешћем у мировним мисијама међународних организација. На унутрашњем плану, основни циљ безбедносне политике

⁵²⁰ Ибидем стр. 384.

⁵²¹ Ибидем, 384–386.

БиХ је допринос стабилности и поваћање степена безбедности кроз заштиту уставног уређења. У том правцу, посебно је наглашена одлучност субјеката система безбедности БиХ у борби против тероризма, организованог криминала и корупције и борба против илегалних миграција и трговине људима.⁵²² Одбрамбена политика дефинисана је стратешким принципима спољне политике и безбедносним изазовима, ризицима и претњама из региона. У реализацији одбрамбене политике кључну улогу има војска (оружана сила) БиХ коју организује и контролише држава Босна и Херцеговина.⁵²³

Социјална политика подразумева једнак и равноправан приступ социјалним правима свим грађанима, са акцентом на угрожене кетегорије као што су повратници, расељена лица и деца. Развој економије и повећање стандарда представља један од безбедносних изазова. Финансијска политика као стратешки документ који представља смернице за развој економије оптерећена је „транзицијском позицијом Босне и Херцеговине, која директно утиче на развоје економије као и на стварање јединственог економског простора у Босни и Херцеговини.“⁵²⁴ У сврху развоја економије и повећања економских активности, БиХ ће спроводити економске реформе садржане у стратегијама које се односе на ту област. Област која се односи на људска права и слободе дефинисана је Уставом БиХ. „Значајан сегмент за обезбеђење високог нивоа безбедности грађана јесте ефикасан рад администрације, судова, полиције и других агенција за спровођење закона у складу са важећим законодавством Босне и Херцеговине.“⁵²⁵ Услов за доследно спровођење људских права и слобода условљен је ефикасним радом државних органа и поштовањем начела Устава који се односе на ову област. Заштита човекове околине подразумева заштиту водених ресурса, ваздуха, земљишта, и биљака. У заштити човекове околине „Босна и Херцеговина има обавезу стварања атмосфере и политичке воље на локалном, регионалном и глобалном нивоу, како би се зауставило уништавање природе и појачала заштита здравља и безбедност људи.“⁵²⁶

За имплементацију документа „Сигурносна политика Босне и Херцеговине“ задужена је интересорна радна група формирана од стране Већа министар Босне и Херцеговине. Веће

⁵²² Ибидем, 387.

⁵²³ „Бела књига одбране Босне и Херцеговине”, *Службени гласник БиХ*, бр. 43, Сарајево, 2003.

⁵²⁴ Мирза Смајић, „Сигурносна политика БиХ”, оп. цит., стр. 386.

⁵²⁵ Ибидем, 388.

⁵²⁶ Ибидем, 389.

врши контролу над радом интерресорне радне групе и пружа смернице за даље деловање. У састав интерресорне радне групе улазе Министар безбедности, министар одбране и министар спољних послова. Представници надлежних министарстава у свом раду сарађују са свим државним институцијама и органима и усклађују њихов рад у области политике безбедности. Информације о стању безбедности подnose се на разматрање Већу, а извештај усваја Председништво.

Црна Гора

Стратегија националне безбедности Црне Горе дефинисана је као стратегијски документ у коме је предвиђен развој и функционисање система националне безбедности Црне Горе. Стратегија је израз опредељења Црне Горе за учешће у регионалним и међународним организацијама.

Стратегија садржи националне интересе, безбедносне изазове, ризике и претње и реаговање Црне Горе на претње кроз систем националне претње. У складу са тим, Стратегија предвиђа неопходне активности за остваривање услова за њену интеграцију у европске, евроатлантске и друге међународне безбедносне структуре. Стратегија је основни документ за реформу сектора безбедности и за законско прилагођавање, у циљу развоја и функционалности система националне безбедности. Предвиђена је промена Стратегије у складу са реформом сектора безбедности и одбране и у складу са унапређењем сектора безбедности и иновативним захтевима.

Стратешки циљ је одређен прилично опширно. Наводи се да је изградња интегрисаног, функционалног и безбедносног система основни стратегијски циљ. Неопходно је да систем омогући превенцију, управљање и решавање криза, конфликта и спорова, у складу са међународним стандардима. Безбедносни интереси су преважасно усмерени на

развијање добрих односа са суседима и државама региона Западног Балкана и учлањења у међународне и регионалне организације.⁵²⁷

У складу са стратешким интересима, Стратегија препознаје унутрашње и регионалне безбедносне претње које се сагледавају у контексту историјског наслеђа и трендова након обнављања независности. Стратегија препознаје и безбедносне претње из ширег окружења попут Блиског истока, северне Африке и Кавказа. У том контексту, међународни и организовани тероризам представљани су као највећа безбедноста претња, а који у највећој мери долазе из наведених региона који су дестабилизирани кризама, сукобима, демографским растом и смањењем стратешких ресурса. Поред наведених безбедносних претњи, Стратегија препознаје и кријумчарење опојним дрогама, оружјем, илегалну миграцију, трговину људима и пролиферацију оружја за масовно уништење као безбедносну претњу. Претње могу проузроковати и глобалне разлике између богатих и сиромашних и економски и социјални проблеми у региону и ван региона.⁵²⁸

⁵²⁷ Безбједносни интереси и циљеви Црне Горе су: 1) одбрана суверенитета, независности и територијалног интегритета Црне Горе, 2) заштита живота и имовине грађана и економских добара, 3) развој одбрамбених капацитета, 4) интеграција у НАТО и Европску унију, 5) промовисање политике добросусједских односа и сарадње на регионалном и глобалном нивоу, 6) јачање демократије, правне државе, пуна заштита људских и мањинских права, 7) пуна правна уређеност на подручју националне безбједности у складу са уставним одредбама, нормама међународног права и међународним обавезама које је прихватила Црна Гора, 8) јачање самосталности, независности и ефикасности правосуђа, доступности правосудних органа и јавног повјерења у правосуђе, 9) јачање капацитета Црне Горе за борбу против тероризма, организованог криминала и корупције, јачање безбједности граница, 10) јачање процеса транспарентности сектора одбране и цивилне контроле оружаних снага, 11) јачање капацитета и институција одговорних за управљање у ванредним ситуацијама изазваних природним, техничко-технолошким, биолошким, хемијским, нуклеарним, радиолошким и другим несрећама, 12) допринос стабилности и свјетском миру, путем исказивања међународне солидарности, активног учешћа у борби против тероризма и непролиферацији оружја за масовно уништење, разминирања, хуманитарним и мировним операцијама и могућност коришћења њеног копненог, ваздушног и морског простора за подршку мисијама које предузимају УН, НАТО, ЕУ и ОЕБС, 13) подстицање одрживог економског развоја кроз растуће економске слободе и јачање улоге предузетништва, 14) побољшање животног стандарда грађана понудом квалитетнијих јавних услуга, кроз ефикасне системе образовања, здравства и социјалне заштите, 15) подстицање истраживања, развоја и коришћења нових технологија, 16) обезбјеђење услова за заштиту традиције, културе, језика, националног идентитета и обичаја, 17) обезбјеђење заштите информационих ресурса Црне Горе од неауторизованог приступа или модификације информација у складиштењу, обради или преносу, укључујући мјере детекције, документовања и отклањања пријетњи, 18) очување и заштита природе, здраве животне средине и промоција одрживог развоја. „Стратегија националне безбједности Црне Горе”, *Службени лист Црне Горе*, бр. 75, Подгорица, 2008, стр. 2.

⁵²⁸ Осим наведених безбедносних претњи, Стратегија препознаје и следеће претње које обухватају природне катастрофе и кибернетичку безбедност: Природне, техничко-технолошке, хемијске, биолошке, нуклеарне и радиолошке катастрофе, епидемије, као и последице тероризма могу створити ризике и пријетње по безбједност Црне Горе; Вишак застарјелог наоружања и муниције представља значајан безбједносни ризик за Црну Гору; Еколошке пријетње свјетској безбједности произилазе из низа проблема као што су: глобално загријавање, количина емисије штетних гасова, уништавање озона, смањење плодних пољопривредних површина и резерви питке воде. Наведени проблеми могу нарушити стабилност и безбједност појединих дијелова свијета, а такви поремећаји се могу одразити и на глобалну безбједност, па тако и безбједност Црне Горе; Црна Гора, повећањем коришћења информатичких технологија, постаје угрожена у подручју информатичке безбједности. Саобраћајна инфраструктура, телекомуникациона мрежа, здравствени и социјални систем, финансијски систем и снабдијевање су само нека од подручја, чије се функционисање може ограничити или потпуно парализати дјеловањем компјутерског криминала. „Стратегија националне безбједности Црне Горе”, *Службени лист Црне Горе*, бр. 75, Подгорица, 2008, стр. 2

Безбедносна политика, која произилази из Стратегије, подразумева сарадњу државних органа и сарадњу Црне Горе на међународном плану, а на националном плану, „свеобухватну и флексибилну безбедносну сарадњу која се састоји из додељивања специфичних задатака и одговарајућих ресурса различитим субјектима који доприносе безбедности на различитим нивоима, уз међусобно координисану сарадњу у њиховом распоређивању у оквиру интегрисаног система. Свеобухватна сарадња захтева активирање и сарадњу различитих органа на различитим нивоима (државних, општинских и других). Флексибилном сарадњом обезбјеђује се примена најповољнијих комбинација мера и ресурса на основу стварних потреба.”⁵²⁹ На националном плану, Стратегија подразумева усклађеност државних органа и разграничену поделу надлежности у складу са националним системима одбране. С друге стране, „Међународна безбедносна сарадња треба да се састоји из превентивног, а по потреби и реактивног ангажовања. Координисаном мултинационалном сарадњом Црна Гора ће доприносити управљању кризама, стабилизацији региона од тензија и општем међусобном јачању безбедносних мера. Црна Гора ће, такође, имати за циљ јачање односа с другим државама и међународним организацијама, првенствено у циљу очувања сопствене безбедности и ради стварања система одговарајућих споразума о заједничкој безбедности и одбрани.”⁵³⁰

На међународном плану Стратегија налаже сарадњу са међународним организацијама, са другим државама и државама у региону и примену међународних уговора који се односе на заједничку безбедност и одбрану. У стратегији је препознат значај сарадње Црне Горе и са државама региона у превентивном деловању од могућих претњи по безбедност Црне Горе и региона и значај сарадње са међународним организацијама. У том контексту „Црна Гора ће предузимати све неопходне мере у циљу редуковања ризика и заштите државе, њених институција и становништва од претњи по безбедност, успостављањем ефикасног система безбедности и стварањем поверења и партнерства с другим земљама и међународним организацијама.”⁵³¹

Основне мисије Црне Горе у одговору на претње по националну и међународну безбедност су одбрана, одржавање и унапређивање унутрашње безбедности, управљање

⁵²⁹ Ибидем, стр. 3.

⁵³⁰ Ибидем, стр. 4.

⁵³¹ Ибидем, стр. 4.

ванредним ситуацијама и учешће у међународним мировним и хуманитарним мисијама. Одбрана Црне Горе подразумева „развој и одржавање способности у заштити и одбрани суверенитета, границе, територије, ваздушног простора, морског простора и становништва од претњи и коришћења силе стратешких размера.”⁵³² Способност одбране подразумева поседовање савремених војних система одбране и унутрашње безбедности и способност државе да делује са снагама других држава што подразумева да је „за успешно одржавање унутрашње безбедности Црне Горе од посебног значаја безбедност и заштита граница која се остварује системом интегрисаног управљања границама и сарадњом са другим државама, а доприноси ефикаснијој борби против тероризма и организованог криминала.”⁵³³ За унутрашњу безбедност, од највећег значаја је безбедност граница, превентивна борба против тероризма и организованог криминала која се у великој мери остварује у сарадњи са другим државама. Ванредне ситуације обухватају природне катастрофе, али и дејства поједица или група које могу створити ризике и претње по безбедност Црне Горе. Између осталог, наводе се и терористичке акције које по последицима могу нарушити националну безбедност.⁵³⁴

Одбрана стратешких интереса и одговор на безбедносне изазове, ризике и претње поверена је државним органима који чине систем националне безбедности. С обзиром на то да је било речи о систему националне безбедности, навешћемо мере у превентивном деловању и одговору на претње по националну безбедност:⁵³⁵

- 1) Предлагање Стратегије националне безбедности, Стратегије одбране и закона из ове области;
- 2) Реализација Стратегије националне безбедности;
- 3) Праћење стања националне безбедности;
- 4) Доношење уредбе са законском снагом за време ванредног или ратног стања, ако Скупштина Црне Горе није у могућности да се састане;

⁵³² Ибидем, стр. 5.

⁵³³ Унутрашња безбедност подразумева: „Одржавање и унапређивање унутрашње безбедности, заштитом уставног поретка, демократског политичког система, људских права и основних слобода и других уставно-правно обезбјеђених вриједности, те са одржавањем унутрашње стабилности.” Ибидем, стр. 5.

⁵³⁴ Поред наведеног, ванредне ситуације обухватају: природне, еколошке, техничко-технолошке, хемијске, биолошке, нуклеарне и радиолошке катастрофе и епидемије. Ибидем, стр. 6.

⁵³⁵ Ибидем, стр. 6.

- 5) Утврђивање организације рада органа државне управе у случају ванредног или ратног стања;
- 6) Закључивање и старање о спровођењу међународних уговора и споразума из области националне безбедности и компатибилности националних закона с међународним документима;
- 7) Обезбеђење материјалних и финансијских средстава за потребе система националне безбедности и потребног нивоа оперативне и борбене способности снага безбедности.

Мере које предузима систем за националну безбедности, у складу са Стратегијом, по основу претња за националну безбедност подразумевају сарадњу различитих организација и институција које обављају заједничке и комбиноване цивилне, полицијске и војне дужности на нивоу државе или локалне самоуправе у ситуацијама редовног, ванредног и ратног стања и спровођење међународних уговора, посебно из области безбедности.

Македонија

Стратегија националне безбедности Републике Македоније представља основни стратегијски документ из кога проистиче политика Македоније која дефинише стратегијске циљеве и начин остваривања циљева и очување безбедности као приоритетног циља. Стратегија полази од навођења националних интереса који формулишу политику Македоније у различитим друштвеним областима. Наредни део Стратегија дефинише безбедносне изазове, ризике и претње безбедности Македоније. У оквиру тог дела, сагледава се међународна и регионална безбедносна ситуација и утицај окружења на унутрашњу безбедност. Политика националне безбедности, садржана у наредном поглављу, садржи циљеве и смернице политике националне безбедности и области и инструменте за реализацију поменуте политике. У последњем делу разматрају

се мере и поступци превентивног деловања у вези са безбедносним опасностима и несметаним спровођењем политике националне безбедности Македоније.⁵³⁶

Основни стратешки циљ Македоније је „опредељење Републике Македоније и система националне безбедности и одбране трајна је одлука Републике Македонија која ће остварити своју будућност као део европске породице и чланице НАТО и ЕУ.”⁵³⁷ Македонија повећање националне безбедности, пре свега сагледава чланством у ЕУ и НАТО. Поред стратешког опредељења, Стратегија препознаје и интересе Македоније. Полазни интереси Републике Македоније се заснивају на „дугорочним потребама македонског друштва који су кључни за живот и безбедност грађана, али и за стабилност, функционисање и континуитет државе. Интереси произилазе из највиших основних вредности утврђених Уставом Републике Македоније”⁵³⁸ Интереси наведени у Стратегији се односе у највећој мери на вредности демократског поретка, које су садржане у међународном праву и вредности прокламоване од стране ЕУ. У Стратегији су наведени и витални интереси који имају за циљ „побољшање безбедносне ситуације и стварање услова за бољи живот грађана и друштва и побољшање функционалности државних институција и органа.”⁵³⁹ За разлику од претходно наведених интереса, витални интереси подразумевају и фунционалност државних институција и органа. Посебно су истакнути „Важни интереси” који су предуслов за остваривање свих наведених интереса. У Стратегији је наведено да су следећи интереси препознати као важни интереси:⁵⁴⁰

⁵³⁶ „Националната концепција за безбедност и одбрана”, *Собранието на Република Македонија*, 2003. Доступно преко: <http://morm.gov.mk/wp-content/uploads/2017/11/Nacionalna-koncepcija-za-bezbednost-i-odbrana.pdf>, (приступљено 12. јул 2018) стр. 2.

⁵³⁷ Ибидем, стр. 2.

⁵³⁸ Вредности загарантоване Уставом се односе на: – основне слободе и права човека и грађана, слободно изражавање националне припадности, демократије, владавине права и поштовања општеприхваћених међународних норми; – интегрирање и правичну заступљеност грађана који припадају свима заједнице у органима државне власти и другим јавним институцијама на свим нивоима; – заштита имовине, слободу тржишта и предузетништво, хуманизам, социјална правда и солидарност; – гарантовање, унапређење и развој локалне самоуправе; – заштита и унапређење животне средине. Ибидем, стр. 3.

⁵³⁹ – Заштита и промоција мира и сигурности, живота, здравља, имовине и лична сигурност грађана Републике Македоније; – развој мултиетничког друштва заснованог на међусобном поверењу, заједничким напорима и тежњама свих етничких заједница на стабилност и свестраност напредак државе; – економски развој заснован на принципима тржишне економије, приватну имовину, као и заштиту виталне инфраструктуре и ресурса Република Македонија; – заштита и промоција демократских основа правне државе – политички плурализам, парламентарна демократија, раздвајање власти и демократске и поштене изборе, владавину права, доследно поштовање људских права и слободе, као и права и слободе грађана који припадају свим заједницама и континуирано одржавање и побољшање свеукупне унутрашње сигурности друштва и државе; – интеграцију политичке одбране у НАТО, политичке, економске и политички безбедносну интеграцију у Европској унији, као и у другим колективним системима сигурност. Ибидем, стр. 4.

⁵⁴⁰ Ибидем, стр. 4.

- Успостављање и развој свих облика сарадње са суседима, у интересу очувања мира, безбедности и развој Републике Македоније и суседа;
- Сопствени допринос у очувању и промовисању мира и стабилности земаља у региону;
- Учешће у изградњи мира и стабилности у региону, Европи и свету, као и превенција и изградња инструмената за рано упозоравање на тензије и кризе, како би се благовремено и ефикасно решиле мирним путем;
- Очување и напредак међународног поретка заснованог на правичности, узајамном поштовању међународног поретка заснованог на међународном праву, као и политичкој и економској равноправност држава;
- Обезбеђивање услова и промоција унутрашње политичке стабилности и могућности за једнако право на учешће које би требало да садржи само по себи општеприхваћен консензус о питањима трајног, виталног и важног интереса региона;
- Стварање услова за промоцију културе безбедности;
- Изградња праведно развијене, социјалне државе са једнаким могућностима за све грађане;
- Стварање услова за изградњу друштвених односа који ће развити заједничке вредности и културу живљења, нарочито код младих генерација, у духу толеранције, подстицања демократских вредности и поштовања личног интегритета, заснованог на европској демократској традицији, без обзира на етничку, религијску или другу припадност;
- Очување и заштиту животне средине у земљи у сарадњи са широм околином.

Наведени важни интереси не исцрпљују листу вредности за које се залаже Македонија. Република Македонија ће „доследно остваривати своје интересе поштовањем људских права и слобода, демократских принципа и поштовањем међународног права које ће, заузврат, омогућити решавање спорова на миран начин, промовисање мира и стабилности и јачање репутације Републике Македонија у демократском свету.”⁵⁴¹

⁵⁴¹ Ибидем, стр. 4.

У оквиру демократских норми и поштовања принципа међународног права, Македонија је спремна да самостално или у сарадњи са међународном заједницом учествује у спречавању и решавању криза и спорова кроз дијалог и уз поштовање демократских вредности. Стратегија предвиђа и употребу оружане силе у случају да су угрожени трајни интереси, а да се на други начин не могу одбранити. У остваривању националних интереса, Македонија настоји да спровођењем безбедносне политике и усавршавањем система безбедности, који мора да се непрестано усавршава и да буде оспособљен за одговоре на безбедносне изазове, увећа способност за одговор на унутрашње и регионалне кризе.

Безбедносне изазов,е ризике и претње, Македонија сагледава са глобалног нивоа, али пре свега са унутрашњег и регионалног нивоа. Стратегија не препознаје класичне међудржавне сукобе као основне безбедносне претње, већ сматра да су невојне претње, које су се повећале по интензитету, простору и времену, највеће безбедносне претње по националну безбедност. Као најзначајније невојне претње, стратегија истиче међународни тероризам и организовани криминал.⁵⁴²

Регионалне безбедносне претње у највећој мери настале су као последица ратова на простору СФРЈ и као последица распуштања бившег социјалистичког блока. У тим регионима је видна социјална нестабилност и криза демократије и демократских институција. Последица наведених дешавања је појава „екстремног национализма, етничке, расне и друге ксенофобије и предрасуде, која се манифестују у екстремним границама мржње и употребе насиља.“⁵⁴³

Регион Западног Балкана представља и даље турсно подручје са нерешеним политичким питањима и проблемима из прошлости, јер, упркос напретку безбедносне ситуације „Западни Балкан, и даље је регион у којем још увек постоје безбедносне претње, чији су корени политички екстремизам, екстремни национализам, религијска и расна нетолеранција, која заједно са постојањем слабих државних институција и непостојањем

⁵⁴² „Тренд глобализације света, поред предности, доноси претње, највише проузроковане продубљивањем јаза између богатих и сиромашних, и интернационализацијом одређених опасности, од којих су најекстремнији међународни тероризма и организовани криминал. Поред њих, такође у експанзији миграције и илегална трговина дрогама, оружјем, људима и стратешким материјалима. Због тога се повећала опасност од употребе оружја за масовно уништење које поседују државе са недемократским режимима. Ибидем, стр. 4.

⁵⁴³ Ибидем, стр. 5.

владавине права у неким земљама и регионима, као и транснационалне опасности, представљају основу за висок ниво ризика и опасности у Републици Македонији, државама у региону и Европи. Посебна претња и извор нестабилности је присуство огромних количина илегалног наоружања.”⁵⁴⁴ Безбедносне претње које угрожавају Македонију идентификоване су као последица нестабилности региона у ужем и ширем смислу.

У сузбијању и ефикасном одговору на безбедносне изазове, ризике и претње, Македонија предузима следеће мере:

- Активно учешће у ширењу мира и стабилности у функцији повећања опште безбедности у региону и Европи, са сталним повећањем капацитета за превенцију и суочавање са кризама;
- Укључивање у све међународне, глобалне, политичке, економске, социјалне и друге токове, које воде међународне институције и организације;
- Учешће и интеграцију у евроатлантским безбедносним структурама, у функцији ширења стабилности, изражене кроз процесе и активности у припреми за чланство у НАТО и ЕУ, али и континуирано блиску сарадњу са ОЕБС-ом и УН;
- Трајно промовисање и развој добросуседских односа; регионалну сарадњу у функцији побољшања безбедносне ситуације и животне средине, као и политичку и економску стабилност и напредак;
- Унапређење и промовисање демократских основа државе, поштовање основних слобода и права човека и грађана;
- Постизање равноправне и адекватне заступљености свих етничких заједница у органима државне власти и јавној администрацији на свим нивоима, посебно у безбедносним структурама;
- Унапређење јавне управе, као услуге грађанима, високим степеном професионализма, политичка неутралност, компетентност и ефикасност;
- Стварање услова за функционисање тржишне економије, социјалног и економског развоја еколошки оријентисаног, као и побољшање услова живота и рада грађани;

⁵⁴⁴ Ибидем, стр. 5.

- Унапређење научних, техничко-технолошких, информационих и инфраструктурних база државе;
- Стварање услова за коришћење економских и других сопствених ресурса и могућности у функцији безбедности и одбране.⁵⁴⁵

Република Македонија препознала је значај сарадње држава региона у сузбијању безбедносних претњи. Највећи изазов представља борба против тероризма, која се спроводи низом мера које су наведене. Такође, истакнута је сарадња са другим релевантним чиниоцима, попут међународних организација.

10. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ДРЖАВА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА У БОРБИ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА

Систем безбедности и стратегије националне безбедности држава Западног Балкана препознале су тероризам као претњу по основне вредности на којима почива друштвени систем и безбедност грађана и државе. Тероризам представља претњу по безбедност државе и претњу стабилности региона и међународне заједнице. Националне политике држава региона осудиле су сва дела тероризма, независно од чињенице у каквим околностима и како су извршена.

Борба против тероризма и превентивно деловање представљају значајна питања у остваривању спољнополитичких и унутрашњих политика свих држава региона. Сузбијање безбедносне претње од тероризма представља један од основних услова за успостављање државне, регионалне и глобалне стабилности.

Универзални карактер тероризма и насилног екстремизма условљава континуирану и широку сарадњу држава на глобалном и регионалном плану у борби против тероризма. Заједнички приступ и сарадња држава Западног Балкана у превентивном деловању и благовременом отклањању терористичких претњи, представља значајан корак у очувању стабилности региона. Сарадња се остварује у оквиру региона и најзначајних

⁵⁴⁵ Ибидем, стр. 6.

међународних организација попут УН и ЕУ, али и других организација која имају значајну улогу у борби против тероризма. Сарадња се одвија на принципу поштовања општеприхваћених међународних принципа и стандарда.

10.1. Србија

У оквиру потпоглавља о Националној стратегији Републике Србије у борби против тероризма засебно ћемо анализирати стратегију Србије и покрајине Косово и Метохија (КиМ). С обзиром на то да Србија нема ефективну власт на простору КиМ, неопходно је разликовати стратегије Србије и привремених институција на простору КиМ.⁵⁴⁶ Такође, КиМ је један од региона на Западном Балкану који је дао највише бораца за ИД и на чијој територији се налазе центри за обуку и регрутовање терориста за борбе у Сирији.⁵⁴⁷

У складу са стратегијским опредељењем Републике Србије у борби против тероризма, Србија је усвојила Националну стратегију и Акциони план за спречавање и борбу против тероризма и спремна је да пружи пуни допринос Резолуцији 2178 УН. По основу ових документа, Србија је одлучна да одговори на изазове борбе против тероризма, екстремизма и радикализма. Такође, спремна је да пружи и допринос у оквиру глобалне коалиције у борби против ИД.

Министарском форуму ЕУ – *Западни Балкан у Софији*, одржаном 27. октобра 2017. године, Србија је изнела став да „превенција и борба против тероризма представљају

⁵⁴⁶ „Мисија владавине права Европске уније на Косову и Метохији – ЕУЛЕКС КОСОВО је мисија полиције и цивилне администрације Европске уније (ЕУ) на Косову и Метохији. Европска унија је прихватила да мисија буде неутрална по питању статуса покрајине и у односу на њену једнострано проглашену независност, а, за узврат, прихваћена је од српских власти и једногласно изгласана у Савету безбедности Уједињених нација. Мисија укључује 2000 полицајаца и судија.” „What is EULEX?”, *EULEX*, Available from: <http://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16>, (Accessed 18 jul 2018).

⁵⁴⁷ На мапи са бројем бораца ИД из светских држава, међу европским земљама водећа је БиХ, која тренутно има 92 борца на милион становника и из које је највише екстремиста отишло у Ирак и Сирију. Одмах иза БиХ следи Косово са 83 екстремиста на милион становника, на трећем месту су Белгија и Албанија са по 46 бораца ИД на милион становника, а иза њих је Шведска, која има 32 екстремиста на милион становника. „Потврђено је да су се стотине људи придружиле ИД, а ради се о броју између 250 и 300 особа”, рекао је шеф шведске обавештајне службе, Андерс Торнберг (*Andres Tornberg*). *Из Европе највише припадника ИД из БиХ, Косова, Албаније*, Политика, Београд, 31. јул 2017, Доступно преко: <http://www.politika.rs/scc/clanak/386000/Iz-Evropske-najvise-pripadnika-ID-iz-BiH-Kosova-Albanije>, (ристуљено 19. јул 2018).

приоритете Републике Србије у циљу обезбеђивања трајне глобалне и регионалне стабилности и сузбијања безбедносних претњи.”⁵⁴⁸

У Националној стратегија за спречавање и борбу против тероризма за период 2017–2021, дефинишу се „основна и трајна опредељења, вредности и циљеви политике Републике Србије у области превенције и борбе против тероризма и успостављања стратешко-доктринарни оквир свеобухватног одговора на ову претњу, са нагласком на превенцију могућих напада уз подршку и учешће шире друштвене заједнице.”⁵⁴⁹ Стратегија предвиђа учешће не само државних институција, већ и шире друштвене заједнице као значајног чиниоца у борби и посебно превентивном деловању у спречавању тероризма. Наглашавање учешћа друштвене заједнице, пре свега има практичне циљеве, али указује и на последице терористичких аката који угрожавају стабилност државе и наносе велику штету становништву. Жртве терористичких аката засигурно представљају највећи губитак, али су посредне последице таквог чина ширење страха у народу, стварање атмосфере неповерења и осуда припадника идеолошког, етничког или религијског покрета у чије име је извршен напад. У таквој атмосфери долази до поларизације религијских или етничких група и стварање анимозитета према групама у чије име је терористички акт почињен.

Понављање терористичких аката једне групе неретко доводи до генерализације о свим припадницима те групе. У савременом свету, у коме је доминантан исламистички тероризам, неретко се сви муслимани проглашавају терористима. Нетачно и погрешно закључивање, доводи до мржње према муслимана и неретко су изложени друштвеним притисцима. Међутим, нити су сви муслимани терористи нити су сви терористи муслимани. У спречавању стварања осећања страха или нетрпељивости према етничким или религијским групама, неопходно је извршити едукацију становништва и укључити све друштвене заједнице како би се спречило стварање мржње и страха. У том контексту Стратегија је правилно предвидела да укључивање шире друштвене заједнице представља сврсисходан и целисходан пример за превентивно деловање у сузбијању тероризма и јачању поверења различитих друштвених заједница.

⁵⁴⁸ *Борба против тероризма један је од наших приоритета*, Телеграф, Београд, 27. октобар 2017, Доступно преко: <http://www.telegraf.rs/vesti/srbija/2907279>, (Приступљено 20. јул 2018).

⁵⁴⁹ „Национална стратегија за спречавање и борбу против тероризма”, *Влада Републике Србије*, Доступно преко: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678, (приступљено 20. јул 2018), стр. 1.

Стратегија јасно указује да је претња од тероризма на простору Србије реална, јер постоји значајан број организација која промовишу радикализам и насилни екстремизам. Додатно је развој овог типа организација уследио и као последица безбедносне ситуације на Блиском истоку и Африци која има велики утицај и на регион Западног Балкана. Промена природе терористичке претње одликује се на следећи начин:

- Раније безбедносне претње локалног карактера (унутрашњи сукоби, одсуство добре управе, незапосленост, сиромаштво, низак ниво социјалне заштите и образовања), због међузависности савремених друштава, прерасле су у глобалне изазове, погодујући јачању радикализма и насилног екстремизма;
- Постојање терористичких структура на Блиском истоку и у северној Африци, које су успеле да у кратком временском периоду анимирају и регрутују десетине хиљада бораца и вишеструко већи број следбеника и симпатизера из готово свих држава света, развијајући огроман економски и други потенцијал за подршку терористичким активностима;
- Развој и доступност савремених комуникационих и информационих технологија увећао је ризик њихове злоупотребе не само за комуникацију, пропаганду, врбовање или терористичку обуку, где су информациони ресурси средство напада. Препознајући доступност савремених информационих технологија, где су информациони ресурси објекат напада, Република Србија ће у поступку израде Стратегије за борбу против високотехнолошког криминала, обухватити све области које нису предвиђене овим стратешким документом;
- Тренд децентрализације терористичког деловања оличен у могућности да извршиоци терористичких напада буду и саморадикализовани појединци који су се на извршење напада одлучили самостално;
- Токови финансијских средстава који могу бити коришћени за финансирање тероризма, укључујући и прање новца и повезивање терористичких организација са организованим криминалом и вршење кривичних дела из области организованог криминала у функцији финансирања тероризма, тешко се контролишу;

- Масовне миграције становништва, уз порозност граница, могу бити искоришћене за несметано кретање терориста и погодовати развоју екстремизма, како у транзитним тако и у земљама коначног одредишта;
- Иако терористи начелно бирају мете које су значајни друштвени симболи, у последње време све су чешћи напади на све лако доступне мете, извршени приручним средствима, уз изазивање што више жртава, материјалних разарања и страха;
- Пролиферација оружја за масовно уништење и илегална трговина свим врстама оружја повећава опасност да оружје, укључујући и оружје за масовно уништавање дође у посед структура над којима држава нема контролу, посебно терористичких удружења и појединаца.⁵⁵⁰

Промена природе терористичке претње условљена је, пре свега процесом глобализације и многим другим чиниоцима. Друштвена и социјална неједнакост религијских или етничких група у различитим државама условљава њихово повезивање и приступање заједничком деловању на регионалном или глобалном плану. Повезивање тих група занемарује државне границе и свака од њих настоји да оствари своје циљеве у координацији са групама из других држава. Терористичке организације са Блиског истока и Африке регрутују велики број припадника широм света чије активности нису ограничене само регионом са ког делују, већ се њихово деловање усмерава на све делове света, у највећој мери на Европу. Врбовање регрута се одвија, у највећем броју случајева, путем комуникационих и информационих технологија, тј. путем друштвених мрежа и видео клипова, јер „друштвене мреже нису само средство за регрутовање нових чланова, већ подстичу и самоиницијативно терористичко деловање појединаца који нису чланови терористичке организације. У последњим годинама постоји низ примера овакве врсте деловања у којима појединци делују самостално подстакнути на тероризам посредством порука које се упућују путем друштвених мрежа .”⁵⁵¹

⁵⁵⁰ *Национална стратегија за спречавање и борбу против тероризма*, Влада Републике Србије, Доступно преко: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678, (приступљено 21. јул 2018), стр. 1.

⁵⁵¹ Raffaello Pantucci, *A Typology of Lone Wolves: Preliminary Analysis of Lone Islamist Terrorists: Developments in Radicalisation and Political Violence*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, London, 2011. p. 34.

Посебну тешкоћу у борби против тероризма представља отежано утврђивање извора новчаних средстава којима се ове групе финансирају. У циљу спречавања и онемогућавања финансирања терористички организације, државе региона усвојиле су законе којима се контролише проток новца за који постоји основ сумње да може бити употребљен за финансирање терористичких организација. Претњу представља и миграција становништа коју је тешко пратити, а представља више него погодан параван за кретање терориста и настањивање у државама које су мете терориста. Доступност информација, посебно на интернету, о изради примитивних експлозивних направа са великом разорном моћи отежава контролу наоружувања терориста и олакшава им извођење терористичких аката. Примитивне експлозивне направе нису једино средство које користе терористи. Неретко се користе и напредне војне експлозивне направе, а све чешће се говори и о тежњи терориста да дођу у посед нуклеарног оружја.

Стратегија препознаје пораст насилног екстремизма и радикализације појединаца и група које могу водити у тероризам. Особености претње тероризмом у Србији испољавају се у следећим видовима:

- Етнички мотивисани екстремизам и сепаратистичке тенденције на појединим деловима територије, са могућношћу прерастања у тероризам, посебно у вези са једнострано проглашеном независношћу Косова и Метохије;
- Деловање припадника и симпатизера радикалних исламистичких покрета и организација, организационо и функционално повезаних са сличним покретима у региону и шире;
- Континуирано пропагандно деловање радикалних верских проповедника, појединаца или група који тенденциозном интерпретацијом верског учења свесно шире идеологију насилног екстремизма, као и радикализацију младих и конвертита;
- Повратак терористичких бораца из конфликтних подручја у Србију или државе региона, додатно радикализованих и оспособљених за извршење терористичког напада, који могу да послуже као негативан модел;

- Опасност од инфилтрације терориста у условима масовног прилива миграната и избеглица који превазилази капацитете Републике Србије за прихват.⁵⁵²

Стратегија препознаје насилни екстремизам и радикализацију појединаца и група као потенцијалну опасност и извор нестабилности, које могу водити тероризму. Екстремизам и радикализација у највећој мери узроковане су сепаратистичким тежњама које су првенствено узроковане самопроглашењем независности АП КиМ. Сепаратистичке тежње изражене су и пре НАТО агресије на СРЈ, али су посебно изражене након одласка српских институција са КиМ и успостављања међународне (УН) управе на КиМ.

Деловање припадника и симпатизера радикалних исламистичких покрета и организација, организационо и функционално повезаних са сличним покретима посебно је изражено на простору КиМ, али и у јужним деловима централне Србије у којима је велики проценат муслимана. Велики број исламистичких покрета који делују на територији Србије повезани су са сличним организацијама у региону и шире, што додатно отежава борбу против насилног екстремизма и радикализма, и превентивног деловања у борби против тероризма.

Радикализација и подстицаји на насилни екстремизам, у највећој мери последица су индоктринације младих конвертита. Интерпретацијом религијског учења, од стране верских проповедника, настоји се наметнути идеологија насилног екстремизма која своје упориште налази у радикалним тумачењима верских записа.

Ширење радикалног учења и насилног екстремизма додатно је поспешено услед повратка терористичких бораца из ратних подручја у Србију и државе региона. Обучени за ратовање и вршење терористичких напада, радикализовани терористи поспешују и наводе припаднике исламистичких организација на примену насилног екстремизма. Искуства из ратом захваћених подручја у којима су учествовали појединци у редовима терористичких организација, преносе регрутима и заврбованим појединцима како би били што ефикаснији у организовању и извршењу терористичких аката.

⁵⁵² Влада Републике Србије, *Национална стратегија за спречавање и борбу против тероризма*, Доступно преко: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678, (приступљено 23. јул 2018), стр. 1.

Велике и масовне миграције из региона Блиског истока ка региону Балкана и ЕУ омогућиле су несметан пролазак и инфилтрирање у државама које су били на њиховој рути или као крајњој дестинацији. Масовне миграције превазилазиле су капацитете и способност Србије да изврше безбедносне провере сваког мигранта, што је довело до великог броја случајева у којима су терористи несметано пролазили границе.

У намери да се пружи адекватан одговор на претњу тероризма и насилног екстремизма, Стратегија је базирана на сарадњи свих релевантних чиниоца у друштву који могу добринети сузбијању претње од тероризма. На основу наведених анализа и процена, „Стратегија дефинише стратегијске циљеве којима се штите основне вредности и сврстава их у четири приоритетне области: (1) Превенција од тероризма, насилног екстремизма и радикализације која води у тероризам; (2) Заштита учачањем и отклањањем претњи од тероризма и слабости у систему заштите; (3) Кривично гоњење терориста, уз поштовање људских права, владавине права и демократије и (4) Одговор система на терористички напад.”⁵⁵³

Превенција од тероризма, екстремизма и радикализма представља почетну тачку у сузбијању тероризма. Препознавање тежњи друштвених група за промену постојећих друштвених околности насилним средствима представља полазницу за препознавање екстремизма. Тежња ка политичким променама, укључујући и сепаратистичке тежње, представља окосницу за деловање екстремних група. У настојању да се превентивно делује, неопходно је препознати узроке који наводе на насилно екстремно деловање, без обзира да ли је религијски или етнички мотивисано.

У наредном кораку Стратегија подразумева заштиту од тероризма и отклањање слабости у систему које могу довести до терористичког напада. Заштита од тероризма претпоставља системски одговор на деловање терористичких група, њихово препознавање и циљеве. У том случају држава је спремна да одговори на безбедносне претње од тероризма и да превентивно делује. У случају да државни органи нису ваљано одговорили на претњу, неопходно је извршити промене у начину и методама деловања и приступу идентификације потенцијалних терориста.

⁵⁵³ *Национална стратегија за спречавање и борбу против тероризма*, „Влада Републике Србије”, стр. 1, Доступно преко: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678, (приступљено 23. јул 2018).

Стратегија подразумева да се према терористима поступа у складу са унутрашњим и међународним нормама, и да се примене методе кажњавања или гоњења у складу са њима. Ово начело подразумева да терористи подлежу санкцијама унутардржавног права, али и међународног права. С обзиром на то да дефиниција тероризма, а самим тим и терористичких организација, није општеприхваћена, постоји широки простор за манипулацију и котроверзна тумачења.

Последња, али можда и најзначајнија област, односи се на одговор система на терористички напад. Одговор система можемо схватити у ужем смислу, мислећи под тиме ко је и како одговорио на напад и по чијем наређењу и у ширем смислу, које групе изводе терористичке нападе и с којим циљем. Узорковањем циљева терористичких група препознајемо и карактер група, а самим тим и пропусте система у прогнози терористичких напада.

За реализацију наведених циљева усвојен је Акциони плана који је саставни део ове стратегије и представља јавни документ. Акциони план садржи активности, индикаторе, носиоце активности, временски рок и финансијска средства. Ациони план обухвата мере које је неопходно предузети у сузбијању насилног екстремизма и радикализма и учешће највиших државних органа у реализацији тих циљева.

У намери да превентивно делује у сузбијању претње тероризмом, Србија је 2008. године усвојила Националну стратегију за борбу против прања новца и финансирања тероризма. Основни циљ ове Стратегије је ефикасно успостављање комплексног и свеобухватног система за борбу против прања новца и финансирања тероризма. Национална стратегија овај општи циљ разрађује кроз четири стратешке теме, и то:

- Смањивање ризика од прања новца и финансирања тероризма кроз стратешко планирање, координацију и сарадњу свих учесника у систему;
- Спречавање уношења имовине за коју се сумња да је стечена кривичним делом у финансијском систему и другим секторима, односно откривање и пријављивање већ унете имовине;
- Уочавање и отклањање претњи од прања новца и финансирања тероризма, кажњавање извршилаца кривичних дела и одузимање незаконито стечене имовине;

- Квалификовани кадрови оспособљени за делотворно учешће у свим сегментима система за борбу против прања новца и финансирања тероризма и разумевање у јавности улоге и планова надлежних органа.⁵⁵⁴

Праћење финансијских трансакција и начин коришћења новца представљају још један корак у борби против тероризма. Значајан број удружења грађана (невладиних организација) која се залажу за помоћ муслиманима у остваривању својих права и побољшању њиховог социјалног и материјалног положаја, послужио је као покриће за финансирање терористичких, екстремистичких и радикалних исламистичких група.⁵⁵⁵ Новчана средства представљају један од основних услова за настанак, развој и деловање терористичких организација, па је сходно томе примењена и финансијска контрола новчаних средстава у циљу првенствено превентивног деловања у борби против тероризма.

Национална стратегија Републике Србије у борби против тероризма, Акциони план и Национална стратегију за борбу против прања новца и финансирања тероризма представљају окосницу за сузбијање и превентивно деловање у борби против тероризма. Сагледавањем тероризма као глобалног проблема, Република Србија приступила је изради Стратегије уважавајући особености опасности од тероризма на свом подручју и мера које треба предузети као би се успешно изборила са овим проблемом. Узорковањем основних претњи, методама превентивног деловања и прогнозом развоја ситуације, Србија је преузела све мере како би борба против тероризма била у што већој мери успешна.

10.1.1. АП Косово и Метохија

⁵⁵⁴ „Национална стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма”, *Влада Републике Србије*, Доступно преко: <http://www.apml.gov.rs/>, (приступљено 24. јул 2018).

⁵⁵⁵ Према извештају босанске обавештајне службе АИД од 2002. године, активности Вакуфске банке Д.Д. описују се као обезбеђивање финансијске платформе за деловање исламских фундаменталистичких организација, на првом месту „*Al Xaramain Islamic Foundation*”. Наводи се следеће: „*Al Xaramain Islamic Foundation* је потрошила око 13 милиона КМ у времену од свог оснивања 1997. године и краја 2002. године. Финансијске трансакције су ишле кроз рачуне Депозитне банке, сада Вакуфске банке, чији су већински власници повезани са ПИС – операцијама нелегалног прања новца. Пружајући све горе наведене сигурносне чињенице, верујемо да јасан недостатак било каквог конкретног хуманитарног пројекта указује на то да је постојање ове хуманитарне организације служило као покриће... Цевад Галијашевић, *Тероризам у Аустрији*, оп. цит., стр. 17; „Извештај о прикупљеним оперативним сазнањима везаним за тероризам број: 02/1/05, дана: 27. 7. 2005. године”, Министарство унутрашњих послова Републике Српске.

Стратегија АП Косово и Метохија заснива се на поштовању мултиетничности и поштовању права националних мањина, чиме се обезбеђују њихове добробити и слободе гарантоване Уставом. Реализација слободе и безбедности грађана подразумева ефикасне институционалне механизме и координира активности институција, друштва и појединаца. У првом плану је суочавање са безбедносним изазовима са акцентом на тероризам, глобални и унутрашњи, као највећа претња по безбедност грађана.

Опредељење КиМ у борби против тероризма је ангажовање на спречавању и отклањању претњи од тероризма у оквиру Аутономне покрајине, али и сарадњи са регионалним и међународним организацијама. У циљу успешног решавања овог феномена, Стратегија садржи стратешке циљеве, механизме, методе и начин деловања, садржани у Акционом плану деловања за спровођење једне ефикасне политике против унутрашњег и међународног тероризма. Стратегија против тероризма допуњује и координира првенствено Стратегију безбедности АП КиМ, као и остале стратегије, као што су:

- Стратегија АП КиМ против организованог криминала;
- Стратегија АП КиМ за спречавање криминала;
- Стратегија за интегрисано међирање границе;
- Стратегија АП КиМ против дрога;
- Стратегија против трговине људима;
- Стратегија за безбедност у заједници и др.⁵⁵⁶

Стратегија против тероризма препознаје значај борбе против тероризма и спречавања финансирања екстремистичких организација. Акцент је на борби против организованог криминала, трговине дрогом, трговине људима, јер је примећен тренд сарадње терористичких организација са криминалним групама које омогућавају прање новца и пружају финансијску помоћ екстремистичким организацијама.

⁵⁵⁶ „Национална Стратегија Републике Косова против тероризма”, *Канцеларија премијера*, Доступно преко: http://kryeministries.net/wpcontent/uploads/docs/NACIONALNA_STRATEGIJA_REPUBLIKE_KOSOVO_PROTIV_TERORI_ZMA.pdf, (приступљено 25. јул 2018).

Додатну опасност од радикализације становништва представљају групе и организације које су део глобалне терористичке мреже или сарађују са њима. Заступање екстремистичких идеологија засноване на нетолеранцији, мржњи и насиљу у намери да се остваре политички циљеви, могу дестабилизovati безбедносну ситуацију.

У стратегији се наводи и да геостратешки положај Косова представља погодну руту за дистрибуцију синдрома тероризма, посебно верског тероризма. Идеологија радикалног ислама и позивање на насилни екстремизам у име религије, може наћи упориште на КиМ уколико се не предузму мере у спречавању ширења такве идеологије.

У стратегији се наводи, на основу процена, да је „Републике Косово боља у поређењу са другим земљама, али се не сматра имуна на тероризам, тако да локалне институције у сарадњи са међународним институцијама треба да буду опрезне и да прате активности организација и група и финансирању појединачно за разне терористичке активности.”⁵⁵⁷

Основни принципи за реализацију Акционог плана, који је је саставни део Стратегије руководе се следећим начелима:

- Уставност и законитост;
- Слобода и људска права;
- Начело сарадње;
- Учешће;
- Поверљивост;
- Пропорционалност.

Уставност и законитост подразумева поштовање Устава КиМ и међународних споразума у борби против тероризма. У борби против тероризма неопходно је поштовати слободу грађана и њихова људска права у свакој фази ангажовања институција. Начело сарадње односи се на координацију институција у борби против тероризма, као и сарадњу са међународним организацијама. Координација институција КиМ подразумева учешће свих институција на локалном и међународном нивоу. Континуитет подразумева непрекидну

⁵⁵⁷ Ибидем, стр. 5.

активност на сузбијању и превентивном деловању. Поверљивост се превасходно односи на тајност у плановима и акцијама које се спроводе у борби против тероризма, како организације које су осумњичене не би прикриле трагове планирања своје делатности. Пропорционалност се односи на деловање институција у сузбијању тероризма, а подразумева употребу средстава и метода сразмерним претњи од тероризма.

Институције КиМ имају улогу координације активности државних тела у боби против тероризма. Институције КиМ представљају актере за спровођење политике у борби против тероризма и спречавању екстремистичког деловања. Превасходно за то су задужени Министарство унутрашњих послова, Косовска обавештајна служба, Министарство Косовских безбедносних снага, Секретеријат националног координатора за борбу против тероризма, Секретеријат националног координатора за борбу против тероризма, Министарство правде, полиција, тужилаштво и судови, Министарство за образовање, науку и технологију, Косовска агенција за заштиту од зрачења и нуклеарну сигурност (КАЗЗНС), Европска унија за владавину закона (ЕУЛЕКС) и Европска организација за безбедност и сарадњу (ОЕБС).

Министарство унутрашњих послова поседује механизме за пружање помоћи у активностима које воде превенцији у сузбијању тероризма, као и потрази и гоњењу терориста. Обавештајна агенција прикупљава, анализира и прослеђује информације које се односе на терористичке и екстремистичке организације. Министарство Косовских безбедносних снага пружа помоћ јединицама локалне самоуправе у спречавању тероризма и реаговању на терористичке нападе. Министарство финансија настоји да идентификује трансакције које могу бити искоришћене у терористичким активностима. Национални координатор за борбу против тероризма задужен је за праћење мера које државне институције предузимају у борби против тероризма. Секретеријат Косовских безбедносних снага је задужен за анализу прикупљених информација и података од других институција. Министарство правде омогућава правни оквир за реализацију задатих циљева. Полиција је извршни орган који спречава и гони извршиоце терористичких аката. Тужилаштво и судови имају функцију истраге и кажњавања терориста и заплону њихове имовине. Министарство за образовање путем образовања има за циљ спречавање радикализације и екстремистичког понашања. Министарство културе, омладине и спорта

превасходно настоји упозорити на опасност од тероризма подизањем свести од последица тероризма. Министарство за локалну самоуправу настоји са локалним механизмима идентификовати могуће терористичке претње и пружити план одговора на њих. ИЦИТАП пружа стручну помоћ за развој институција у спровођењу заштите људских права, борбе против корупције и смањење опасности од тероризма. ЕУЛЕКС подржава косовске институције у области владавине права, полиције, правосуђа и царине. ОЕБС је задужен за спровеђење владавине права, развој независних институција и развој јавног сектора безбедности.

Поред наведених институција, борбу против тероризма подржавају и пружају помоћ домаће и стране организације. Институције АП КиМ предвиделе су све могуће ситуације у борби против тероризма и предузеле мере које превентивно делују на ескалицују екстремизма и тероризма. Стратегија у борби против тероризма идентификује узроке тероризма и превентивно деловање. У пракси се показало да понуђења стратегија није довољна за решење проблема тероризма.

Стратегија има за задатак да омогући безбедно окружење у коме ће грађани бити заштићени од претње тероризмом, док се мисија Стратегије заснива на следећим начелима:

- Постављање циљева и стратешких приоритета за спречавање и борбу против тероризма;
- Стварање ефикасних и ефективних капацитета за суочавање са тероризмом;
- Развој и јачање партнерства на нивоу земље, региона и међународне у области борбе против тероризма;⁵⁵⁸

Поред наведених начела о којима је било речи, један од приоритета је јачање партнерства унутар Покрајине, сарадња на регионалном нивоу и јачање веза са међународним организацијама и државама у борби против тероризма. Између осталог, регионална сарадња је означена као битан елемент у сузбијању тероризма. Сарадња са институцијама из окружења и међународним организацијама препозната је као значајан чинилац у

⁵⁵⁸ „Национална Стратегија Републике Косова против тероризма”, *Канцеларија премијера*, оп. цит. стр. 15.

ефикасној борби против тероризма. Размена информација и података са свим релевантним факторима представља учинковиту борбу против тероризма у Покранији и побољшање безбедносне ситуације.

Као стратешки циљеви стратегије наводе се превенција, гоњење, заштита, припрема и реаговање. Превентивно деловање подразумева идентификацију ширења идеје радикализма и насилног екстремизма, праћење глобалног утицаја на локалне групе и супротстављање идеологијама које пропагирају насиље и промовисање неједнакости и међуверске толеранције.

Гоњење подразумева истрагу насилних екстремиста или терориста који регрутују и индоктринирају нове чланове, или планирају извођење терористичких напада. У намери да се ефикасно примени овај приступ подразумева се сарадња свих институција, од локалног нивоа до покрајинског, као и сарадња са регионалним институцијама.

Заштитне мере обухватају све акције покрајинских и органа локалне самоуправе у спречавању терористичких напада. Објекат заштите су животи и имовина грађана, објекти инфраструктуре и покрајинских институција. За реализацију ових циљева подразумева се спречавање стицања стратешке робе, робе двоструке намене и оружја за масовно уништење. Повећање степена безбедности на граничним подручјима и контрола кретања грађана и робе, представља још једну меру у циљу заштите.

Одговор на терористичке нападе и управљање у тим ситуацијама, предвиђен је плановима за заштиту, реаговање и повећање спремности на ризике. Плановима је обухваћено и отклањање последица изазваних терористичким нападима. Планом је предвиђена и сарадња са регионалним и међународним организацијама и државама које су спремне да пруже помоћ, како би се умањиле последице напада и ефикасно приступило отклањању штете и привођењу извршилаца ових аката.

Поред наведених начела и активности које институције предузимају у борби против тероризма, предвиђена је и редовна процена ефикасности предузетих мера у спровођењу Стратегије и постигнутих резултата док је „процена процес преиспитивања ефективности и утицаја мера предвиђених у овој Стратегији. Сваке године ће бити организована радионица за процену и ревизију Стратегије и Акционог плана. На крају временски

предвиђеног периода за реализацију ове Стратегије организована се радионица за своје коначне процене.”⁵⁵⁹ За имплементацију стратегије и проверу ефикасности рада институција задужен је Национални координатор против тероризма.

10.2. Босна и Херцеговина

Босна и Херцеговина усвојила је Стратегију за превенцију и борбу тероризма у циљу наставка сузбијања настанка екстремистичких и терористичких организација, а у складу са Уставом БиХ и предузетим међународним обавезама. Стратегија је усаглашена са појавом и интензивирањем безбедносних изазова попут „страних терористичких бораца, насилног екстремизма и злочина и говора мржње, те злоупотребе интернета у терористичке сврхе, те је стога у овом документу посебан акценат дат на изазове нове динамике тероризма и са тероризмом повезаних појава.”⁵⁶⁰ У том контексту, предвиђене су мере које имају за циљ спречавање настанка или деловања насилних екстремистичких организација и организација које су повезане са терористичким организацијама које делују на регионалном и глобалном нивоу. Увећање безбедносних изазова потиче и из миграције становништва из ратом захваћених подручја са Блиског истока, али и појаве и све учесталије употребе интернета у сврху ширења радикалног ислама и позивања на борбу против припадника других конфесија. Узимајућу у обзир наведене безбедносне изазове, ризике и претње тероризмом, Стратегија је предвидела основне циљеве у сузбијању претње тероризмом и начине за њихово отклањање.

Основна начела која су садржана у Стратегији подразумевају сарадњу свих институција у БиХ, од локалних до државних органа, и усаглашеност са законом. Начела подразумевају и професионалност у раду и стручну оспособљеност и сарадњу са регионалним државама и међународном заједницом.

Реализација циљева Стратегије подразумева проактивни и адекватан приступ свих сегмената друштва. Предвиђене су превентивне и репресивне мере у циљу сузбијања

⁵⁵⁹ Ибидем, стр. 17.

⁵⁶⁰ „Стратегија БиХ за превенцију и борбу против тероризма”, *Министарство сигурности Босне и Херцеговине*, стр. 3, Доступно преко: <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=12786&langTag=bs-BA>, (приступљено 27. јул 2018).

настанка и деловања екстремистичких организација, посебно организација повезаних са терористичким организацијама. У смислу репресивног деловања превасходно се мисли на прикупљање и анализу обавештајних података и координирану истрагу појава насилног екстремизма и тероризма. Размена података и информација подразумева сарадњу са регионалним државама и међународном заједницом.

Превенција подразумева отклањање узрока који воде насилном екстремизму и тероризму. У реализацији овог задатка неопходна је сарадња свих институција, сарадња са невладиним сектором и сарадња религијских заједницама у сузбијању говора мржње, злочина из мржње и тероризма.

Упостављање легислативних и институционално ојачаних капацитета за спровођење циљева Стратегије су:

- Истраживање покретача насилног екстремизма на свим нивоима;
- Координирање одговора на све насилне и екстремне појаве;
- Јачање улоге цивилног друштва, посебно младих, жена, верских лидера и жртава екстремизма и радикализма који води ка тероризму, кроз развој локалних стратегија;
- Промовисање толеранције, те система „раног упозоравања” на појаве развоја идеологија насилног екстремизма, кроз курикуле образовних институција;
- Рехабилитација и реинтеграција насилних екстремиста и повратника са страних ратишта, са фокусом на правоснажно осуђене;
- Развој економско-привредних и образовних могућности група индоктринираних у насилно и радикално понашање.⁵⁶¹

Остварење циљева Стратегије подразумева више фаза у борби против тероризма. Првенствено се полази од превенције, затим јачања улоге цивилног друштва што укључује учешће шире популације у реализацији Стратегије, праћење насилних екстремиста и повратника са ратом захваћених подручја и индоктринираних појединаца.

⁵⁶¹ Ибидем, стр. 7.

У оквиру Стратегије предвиђене су и мере које су назване подциљеви стратегије. Подциљеви представљају у већој мери упутства за реализацију Стратегије и мере које треба предузети у борби против насилног екстремизма и тероризма. Стратегија дефинише следеће подциљеве:

- Превенција злочина из мржње, радикализма и тероризма у свим појавним облицима;
- Заштита критичне инфраструктуре;
- Унапређење процедура истрага и казног прогона дела тероризма и сродних казних дела;
- Одговор/реакција на могуће терористичке нападе и санирање последица.⁵⁶²

Превентивне мере односе се на спречавање мера и поступака које могу водити радикализацији друштва и појави насилног екстремизма и тероризма. Прва мера се односи на спречавање индоктринације у циљу радикализације. Спречавање ових деформитета постиже се корективима од породице, социјалних служби, преко едукативних, образованих и васпитних система који редукују ову врсту понашања. У оквиру ових мера подразуме се и сарадња са јавним сектором и религијским институцијама. С обзиром на то да је индоктринацији подлежан посебан профил личности, неопходно је идентификовати те особе и са њима извршити разговор, од стране овлашћених лица и уврстити их потенцијално опасне особе.⁵⁶³ Значајни превентивни учинци намеравају се постићи кроз: „сарадњу са грађанима и организацијама цивилног друштва, рад полиције у заједници, развој специфичних сигурносних програма за рањиве локалне заједнице, а посебан нагласак ставиће се на повећано учешће локалних верских лидера, те младих и жена. Улога јавног и приватног сектора у свим овим процесима мора бити конкретна и видљива на локалном нивоу.”⁵⁶⁴ Поред наведених мера, превентивним деловањем подразумева се и

⁵⁶² Ибидем, стр. 9.

⁵⁶³ „Тероризам не представља неку врсту психопатологије, терористи су нормалне личности, иако су њихове активности екстремне и пркосе општим стандардима. Универзални „тип личности” који карактерише терористу не постоји; Терористи, гледано са психолошког аспекта, егзистирају у разноврсним облицима и формама. Психолози тврде да побољшана и интензивирани посвећеност датом циљу инхибира остале и потискује их у други план.”, Arie Kruglanski, Chen Xiaoyan, Agnieszka Golec, „Individual Motivations, The Group Process and Organisational Strategies in Suicide Terrorism”, *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, London, vol. 3, no. 1, 70–84.

⁵⁶⁴ „Стратегија БиХ за превенцију и борбу против тероризма”, *Министарство сигурности Босне и Херцеговине*, стр. 8.

деловање против злоупотребе интернета путем којег се може ширити мржња и дискриминација.

На основу наведених мера можемо закључити да су најзначајнији приоритети превентивних мера: Благовремено препознавање екстремног понашања, провера лица склона насилном екстремизму и индоктринацији, активности на промовисању друштвених вредности које удаљавају од екстремизма и успостављање дијалога различитих друштвених група, подршка цивилног сектора у превенцији мржење и промоцији позитивних наратива, развијање међурелигијског дијалога и истраживање у области радикализма, насилног екстремизма и теоризма у оквиру академске заједнице.

Као други подциљ наводи се заштита становништва и кључне инфраструктуре. У великој мери то се односи на заштиту граница како би се на минимум свео улазак безбедносно опасних особа из других држава и њихово оперативно праћење. У том смислу, посебно су интересантне особе за које постоје индиције да су повезане са терористичким организацијама.

Кључни приоритети превентивних активности су:

- Увести систем прикупљања биометријских података у потпуности, у процес издавања виза;
- Увести систем прикупљања биометријских података и узимање биометријских података од стране Службе за послове са странцима у процесима одобрења боравка и изрицања мера протеривања према страним држављанима и учинити га оперативним и приступачним за коришћење безбедносним агенцијама;
- Унапредити ИСМ (информацијски миграциони систем) и учинити га оперативним и приступачним за кориштење безбедносним агенцијама;
- Унапредити информацијски систем и учинити га потпуно оперативним;
- Потпуно развити систем анализе ризика, релевантно са стратегијом;
- Увезати сигурносне базе података;
- Потпуна имплементација међународних стандарда у домену интернет сигурности посебно оних који се односе на успостављање ЦЕРТ у БиХ и механизма за праћење и сузбијање злоупотребе интернета у терористичке сврхе;

- Разрадити процедуре анализе надзора и пројекте унапређења складиштења оружја, војне опреме, експлозива и средстава двојне намене као и промета истих кроз или преко БиХ.⁵⁶⁵

Заштита становништва и инфраструктуре подразумева низ мера које се превасходно односе на унапређење технолошке обраде података безбедносно сумњивих особа у сарадњи са међународним организацијама. Такође, неопходна је потпуна контрола над наоружањем и војном опремом. У реализацији тих циљева потребно је развити информациони систем који је способан да одговори на наведене претње.

Мере које подразумевају истрагу и кривично гоњење, превасходно се односе на јачање легислативних и институционалних капацитета обавештајно-безбедносног сектора, као и полиције и правосуђа поред наведеног „посебно тежиште истражно-репресивних активности ставиће се на области: терористичке пропаганде и подстрекавања (посебно путем интернета), регрутовање за терористичке активности, финансирање тероризма, давање било какве подршке терористима, те давања упутстава или чињења било каквих средстава доступним терористима, који могу послужити за извршење кривичних дела тероризма.”⁵⁶⁶ Стратегија подразумева и сарадњу са Саветом безбедности УН и Саветом Европе у циљу ефикасније борбе против тероризма. Такође, неопходна је сарадња са државама региона и размена података и информација које могу довести до идентификовања терориста. У ту сврху неопходно је унапређење информатичких система и база података које ће унапредити размену информација и идентификовање потенцијалних терориста. Акцент се ставља и на праћење финансијских трансакција које могу бити извор финансирања терористичких група.

Одговор на тероризам подразумева да се не сме искључити опасност од извођења терористичких напада. Одговор на тероризам подразумева постојеће системе заштите и спасавања. Превасходно, мере у одговору на тероризам подразумевају јединствени приступ свих институционалних капацитета и њихове сарадње. Сарадња институција у наведеним ситуација уређена је Већем министара БиХ, а на прелог надлежних тела. У овом делу Стратегија предвиђа и успостављање механизма за помоћ жртвама.

⁵⁶⁵ Ибидем, стр. 8.

⁵⁶⁶ „Стратегија БиХ за превенцију и борбу против тероризма”, *Министарство сигурности Босне и Херцеговине*, стр. 9.

У оквиру стратегије предвиђен је и Стратешки програм, као саставни део Стратегије, у коме су наведене надлежности и обавезе институција за поступање по наведеним случајевима. Стратешки програм јасно дефинише улогу, значај и надлежност институција у свакој од наведених претњи.

Стратегија јасно распознаје значај и улогу међународних организација и регионалних држава у сузбијању претње тероризма и насилног екстремизма. Улога међународних организација обухвата уговоре и конвенције које су преузете од стране БиХ, и сарадњу са регионалним државама у размени информација и сарадњу у сузбијању наведених претњи. Међународне обавезе произилазе из уговорних обавеза, док се сарадња на регионалном нивоу заснива на техничкој и обавештајној подршци по основу договора са државама региона.

10.3. Хрватска

Република Хрватска (РХ) пружила је Националну стратегију за превенцију и сузбијање тероризма (Стратегија) и усагласила се са безбедносним изазовима и претњема од тероризма у складу са унутардржавним, регионалним и међународним претњама. Стратегијом су предвиђене мере у превентивном деловању, сузбијању, санирању последица и прогону терориста. У Стратегији су садржане мере које се односе на превенцију, сузбијање, заштиту људи и имовине и критичне инфраструктуре, мере санирања штете од терористичког напада, као и прогон и кажњавање починилаца и организатора терористичког акта. Координација и надзор за спровођење Стратегије у надлежности је Савета за превенцију и сузбијање тероризма Владе Републике Хрватске.

Разлог за израду и усвајање Стратегије су, пре свега политичке природе. Хрватска као чланица ЕУ поступала је у складу са нормативима ЕУ и смерницима за борбу против тероризма. Такође, у обзир су узета и начела других међународних организација у којима учествује Хрватска.

Политички разлози за израду и усвајање Стратегије су:

- Изражени међународни интерес за свеобухватним политичко-правним приступом РХ у сузбијању тероризма, тачније постојање посебне Стратегије (у вези са приступањем РХ Европској унији, поглавље 24);
- Европска комисија – тим за процену стања усклађености законодавства са правом ЕУ на подручју правосуђа и унутрашњих послова, сугерисао је израду посебног стратегијског документа за питање борбе против тероризма, иако Стратегија није формални политички услов за приступање ЕУ;
- Чланови УН Мониторинг тима Савета безбедности за надзор реализације противтерористичких мера предложили су доношење новог стратегијског оквира;
- Таква мишљена долазила су и од других међународних организација попут НАТО пакта, ОЕБС-а и Савета Европе, али и кроз билатералне контакте са страним партнерима;
- Доношење Стратегија истакнуто је као један од кључних приоритета Националног програма РХ за приступање ЕУ 2008. године, експлицитно наглашен у тачки 3, 24. б. која се односи на поглавље 24.⁵⁶⁷

Практични разлози за усвајање стратегије односе се на мере које је неопходно предузети у сузбијању и спречавању тероризма и улози државних органа у реализацији стратегије. Преваходно се подразумевају мере превенције и унапређења реакције релевантних органа. У том контексту, неопходна је свакодневна координирана акција и сарадња свих релевантних државних институција како би се редовно пратило стање на пољу угрожања од тероризма. За реализацију наведених мера неопходна је, поред полицијског, војног и обавештајног апарата и анализа глобалних проблема, регионалних односа и развој и унапређење међуетничких и религијских односа кроз промоцију културе мирног дијалога.

Превенција подразумева стварање услова за сузбијање настајања радикалних и екстремних идеологија које воде настанку и ширењу терористичких група. Превентивно деловање подразумева следеће активности:

⁵⁶⁷ Крунослав Антолиш, „Национална стратегија за превенцију и сузбијање тероризма”, *Полицијска безбедност*, вол. 1, бр. 1, стр. 150–152.

- Онемогућавање пропуста и позивања на тероризам, те подстицање на тероризам на било који начин;
- Препознавање и спречавање радикализације и екстремизама који потенцијално могу прерасти у тероризам;
- Спречавање злоупотребе институција цивилног друштва и непрофитног сектора у терористичке сврхе;
- Подстицање истраживања, анализе, те размена искустава и најбоље праксе у подручју онемогућавања ширења екстремистичких идеологија и повећања разумевања и толеранције у друштву;
- развијање људских ресурса за борбу против тероризма кроз осмишљавање нових програма образовања и усавршавања, при чему је потребно стварати организационе и функционалне предуслове за развој научног и стручног рада у овом подручју;
- јачање и развијање свих националних способности за превенцију тероризма;
- успостављање националног механизма с кључним чиниоцима из државног, приватног и јавног сектора с циљем откривања, смањења доступности и учинака садржаја на интернету који промовишу терористичку радикализацију.⁵⁶⁸

Превентивне мере су, пре свега усмерене на рано откривање радикализације у друштву и појаву екстремних група или појединаца. У намери да се сузбије радикализација друштва или група и екстремистичких ставова и понашања, акценат је стављен на повећање учешћа невладиног сектора, јачање улоге академске јавности у решавању наведених проблема и развијање и унапређење државних институција у борби против тероризма. Овим мерама Хрватска је предвидела учешће не само државних институција, већ и учешће невладиног сектора и друштва у целини.

Наредне мере садржане у Стратегији се односе на сузбијање тероризма. Мере се преваходно односе на заштиту лица, имовине, кључне инфраструктуре и јачање способности институција у реализацији тих мера. Стратегија подразумева следеће активности:

⁵⁶⁸ „Национална стратегија за превенцију и сузбијање тероризма”, *Службени лист Републике Хрватске*, бр. 108, Загреб, 2015. стр. 4.

- Развијање и јачање националних способности за заштиту људи и имовине;
- Утврђивање и правовремено активирање посебног режима заштите локација и грађевина посебно важних за одбрану;
- Заштиту дипломатских, конзуларних и других представништава Републике Хрватске у иностранству;
- Информисање хрватских грађана и правних особа о нивоу терористичких претњи у појединим земљама у које путују или у којима послују;
- Заштиту дипломатских, конзуларних и других страних представништава на територији Републике Хрватске;
- Прилагођавање постојећих концепата у подручју националне безбедности и законског оквира за успостављање система управљања у ванредним и кризним ситуацијама, а тиме и у случају терористичких активности;
- Јачање система заштите и надзора државне границе;
- Јачање надзора наоружања и разоружања, те система чувања оружја, експлозива и других средстава која се могу искористити за почињење терористичког напада;
- Јачање надзора промета и коришћења робе двојне намене;
- Успостављање система заштите критичне инфраструктуре, уз уважавање и примену постојећих секторских специфичних мера заштите, планова и надлежности;
- Успостављање система осигурања наставка пословања критичних инфраструктура;
- Јачање система цивилне заштите;
- Јачање надзора над могућим интернет нападима.⁵⁶⁹

У сузбијању тероризма, поред мера које се односе на заштиту становништва, имовине и инфраструктуре, садржане су и мере које обухватају посебан надзор над страним дипломатским и конзуларним представништвима. Мере надзора над дипломатским представништвима произилази из анализе потенцијалних терористичких претњи, и као такве, сврстане су у ред могућих главних циљева терориста. Појачање контроле државне границе у највећој мери проузроковано је миграцијом становништва, посебно у протеклих неколико година. На тај начин, смањује се ризик од уласка на територију Хрватске лицима

⁵⁶⁹ Ибидем, стр. 5.

повезаним са тероризмом. Такође, налаже се и строга контрола чувања наоружања и експлозива и јачање надзора промета и коришћења робе двојне намене, што указује да постоји објективна опасност да се терористичке групе снабдевају наоружањем из Хрватске.

Санирање штете и опоравак од терористичког напада предвиђен је низом организационих и других поступака у умањењу штете настале као последица терористичких дејстава. Настоји се да се у што краћем року санирају последице терористичких напада и санирају материјалне штете. Мере санирања су:

- Коришћење одговарајућих националних способности, зависно од последица терористичког акта, с циљем предузимања мера цивилне заштите и санирања штете;
- Јачање и развијање свих националних капацитета неопходних за санирање последица напада и ревитализацију оштећених система;
- Јачање и развијање механизма цивилне заштите, и санације штете проузрокованих терористичком употребом хемијских, биолошких, радиолошких и/или нуклеарних оружја и ствари;
- Јачање билатералне, регионалне и мултилатералне сарадње у подручјима превенције тероризма, реакције и помоћи након терористичког напада;
- Јачање и развијање процедура и начина квалитетног и правовременог обавештавања и информисања медија и јавности;
- Коришћење система управљања у ванредним и кризним ситуацијама, ради отклањања последица;
- Развијање механизма и мера за помоћ жртвама могућих терористичких напада.⁵⁷⁰

У отклањању штете подразумева се учешће државних институција, цивилне заштите и свих расположивих организација које могу допринети што ефикаснијем раду на отклањању штете. Значајну улогу имају и медији од којих се очекује да правовремено упознају јавност.⁵⁷¹

⁵⁷⁰ Ибидем, стр. 8.

⁵⁷¹ Ибидем, стр. 9.

Казнени прогон и санкционисање особа повезаних са тероризмом уређене су унутрашњим и међународним правом. С обзиром на то да је тероризам феномен који мења начине деловања, тј., коришћење различитих средстава за извршење терористичких аката и објекте напада, неопходно је редовно пратити терористичке активности и у складу са тиме прилагодити унутрашње и међународно законодавство. Мере казеног прогона физичких и правних особа повезаних с тероризмом односе се на:

- Усклађивање државног кривичног права с међународним конвенцијским правом и правом Европске уније у циљу сврсисходног казеног процесуирања и санкционисања свих облика планирања, припремања, организовања и почињења свих кривичних дела повезаних посредно или непосредно с тероризмом, укључујући и кривична дела информационог криминала, повезана с тероризмом, као и међународних мера ограничавања везаних за тероризам;
- Унапређење сарадње и координације с циљем размене релевантних информација и обавештајних података између тела откривања и кривичног прогона на државном и међународном нивоу ради ефикаснијег истраживања и спровођења кривичног поступка и санкционисања физичких и правних особа, које су на разне начине укључене и повезане са терористичким активностима;
- Јачање међународне полицијске сарадње и међународне кривичноправне помоћи с трећим државама и правосудне сарадње с државама чланицама ЕУ;
- Јачање спровођења финансијских истрага брзом разменом релевантних података на државном и међународном нивоу ради примене мера осигурања одузимања имовинске користи (замрзавање) и одузимања сваког облика имовинске користи физичким и правним особама које су повезане с терористичким активностима;
- Прописивање адекватних кривичноправних санкција уз могућности примене одговарајућих безбедносних мера, посебних обавеза и других алтернативних мера ради превенције радикализације, као и онемогућавања постојања и деловања правних особа повезаних с тероризмом.⁵⁷²

Поред редовног усаглашавања правних норми са међународним организацијама потребно је и побољшати сарадњу у размени података и информација са релевантним институција

⁵⁷² Ибидем, стр. 10.

из држава региона, ЕУ, УН и других организација које се баве овим проблемом. Значајан напредак може се постићи и праћењем финансијских трансакција, посебно привредних друштва и организација за које постоји сумња да сарађују са терористичким организацијама.

У спровођењу Стратегије, укључени су сви државни органи и тела у складу са својим надлежностима. Сложеност феномена тероризма условљава свакодневну координацију свих државних органа, како би се постигли бољи резултати и у што већој мери успешно деловало у превенцији против тероризма што подразумева да је „Влада Републике Хрватске успоставила Национални комесаријат за превенцију и сузбијање тероризма који, између осталог, координира и прати активности спровођења Стратегије и реализацију Акционог плана, као и смерница Глобалне противтерористичке стратегије Уједињених нација (УН), Противтерористичке стратегије Европске уније (ЕУ) и одредбе релевантних резолуција Савета безбедности и осталих међународних противтерористичких докумената за потребе учешћа у активностима УН, ЕУ, Организацији северноатлантског пакта (НАТО), Савета Европе (СЕ) и Организацији за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), те других међународних противтерористичких иницијатива. Државне институције на стратешком нивоу предлажу Влади Републике Хрватске предузимање одговарајућих мера и поступака, укључујући и мере за потребе међународне противтерористичке сарадње Републике Хрватске.⁵⁷³

Хрватска се, као чланица ЕУ, у великој мери ослања на борбу против тероризма од стране ЕУ, и предузима мере које су у највећој мери препорука ове организације. Такође, како је наведено, значајна подршка очекује се и од других организација и држава које могу пружити помоћ у сузбијању тероризма. Недвосмислено се позива на борбу против глобалног тероризма као део шире коалиције. Стратегија Хрватске подразумева низ мера на унутрашњем плану које су усаглашене са међународним организацијама, у првом реду са ЕУ и НАТО, и активно учешће у борби против тероризма на међународном плану.

10.4. Црна Гора

⁵⁷³ Ибидем, стр. 12.

У Стратегији сузбијања насилног екстремизма, Република Црна Гора је на основу могућих претњи и изазова приступила узорковању потенцијалних опасности од тероризма. Највећу претњу по безбедност Црне Горе од насилног екстремизма представљају терористичке организације инспирисане различитим идеологијама. Посебан изазов у решавању овог проблема представља појава деловања појединаца који нису припадници терористичких организација, већ делују самостално. Такође, и талас миграције довео је знатан број припадника терористичких организација који су стационирани широм Европе. Тиме се увећава опасност од ширења радикализације, подстицаја на насилни екстремизам и тероризам.

У складу са наведеним проблемима, Црна Гора је приступила изради и усвајању Стратегије која има за циљ спречавање радикализације друштва и појаву насилног екстремизма и тероризма. Основни задатак Стратегија је стварање амбијента у коме грађани могу живети безбедно кроз артикулисање мера које је држава дужна да предузме у реализацији овог захтева. У циљу испуњења визије и мисије, овом Стратегијом постављени су следећи стратешки циљеви:

- Адекватно разумевање покретача радикализације у циљу превенције радикализације;
- Успостављање делотворних механизма координације међу одговорним институцијама на националном и међународном нивоу;
- Спровођење активности као одговор на покретаче радикализације – сузбијање радикализма и насилног екстремизма;
- Спровођење мониторинга и евалуације у циљу елиминисања последица насилног екстремизма и тероризма и планирања будућих активности.⁵⁷⁴

Разумевање чинилаца који воде насилном екстремизму идентификује се кроз разумевање услова и утицаја који су његови покретачи. Стратегија подразумева изградњу поверења унутар друштва и свих друштвених заједница и њихово укључивање у све друштвене токове. У реализацији наведених циљева неопходно је „пажњу усмерити на сва четири мултидисциплинарна питања у свим приоритетним областима, комуникацију,

⁵⁷⁴ „Стратегија сузбијања насилног екстремизма”, *Влада Црне Горе; Министарство правде*, Подгорица, 2015, стр. 2.

информационе и комуникационе технологије, јачање капацитета органа и на међународну сарадњу.⁵⁷⁵

Област комуникације подразумева усклађену и координисану сарадњу владиних тела и невладиних организација у оквиру плана деловања на националном нивоу. Употреба информационих технологија намењена је контроли друштвених мрежа и идентификовању појединаца или организација, који промовишу насилни екстремизам. Државни органи, невладин и приватни сектор морају да сарађују на сузбијању насилног екстремизма и да припреме одговор на ову појаву, на основу унапред утврђеног плана. У реализацији постављених циљева неопходна је ефикасна и континуирана сарадња на регионалном и међународном плану разменом информација и података и коришћењем постојећих база података.

На основу постављених стратешких циљева у превентивном деловању у сузбијању насилног екстремизма и радикализације друштва, неопходно је предузети следеће активности:

- Уједињавање стручног знања с циљем спречавања радикализације – израда методологије, у консултацији са локалним и међународним експертима, ради полазних оцена које су неопходне за планирање политика за сузбијање екстремизма које су засноване на информацијама и доказима, укључујући информације о: географским и демографским профилима заједница изложених ризику, капацитету актера из заједнице да одговоре на покретаче радикализације, процени претњи, итд. (МН ЦТС АП 2015–2016, мере 6. 1, 7. 1);
- Формирање тима/радне групе за успостављање координационе мреже, са задатком препознавања и праћења потенцијалних чланова насилног екстремизма;
- Блиска сарадња с цивилним друштвом и приватним сектором у циљу препознавања претњи са интернета;
- Учешће у мрежи за освешћивање у вези са радикализацијом;
- Успостављање „излазних стратегија” за помоћ појединцима приликом напуштања насилног екстремизма;

⁵⁷⁵ „Стратегија сузбијања насилног екстремизма”, *Влада Црне Горе; Министарство правде*, Подгорица, 2015, стр. 3.

- Обезбеђење адекватне помоћи жртвама при спречавању радикализације;
- Оспособљавање специјалиста за спречавање радикализације – успоставити координационо тело које служи као платформа за дискусију и које има за циљ да обезбеди јединствено разумевање услова који погодују насилном екстремизму и његовим покретачима и доводи до развоја јединствене/заједничке визије и јединственог приступа у активностима сузбијања екстремизма у Црној Гори;
- Стално подизање свести међу запосленима који су најдиректније изложени, међу владиним агенцијама, цивилним друштвом о свим горе поменутих питањима, као и о улози значају доприноса свих ових сектора;
- Осмишљавање курса са циљем подизања свести међу младима о ЦВЕ и последицама екстремистичког насиља у друштву;
- Обезбеђивање медијске обуке за матичне религијске школе и повезане образовне установе.⁵⁷⁶

Наведене активности махом се заснивају на примени стручног знања и праксе у борби против насилног екстремизма у изради Акционог плана деловања свих релевантних друштвених чинилаца у сузбијању радикализма и насилног екстремизма. Предвиђене су мере едукације шире јавности, али и припадника владиног и невладиног сектора, о начинима превентивног деловања и препознавању радикалних или екстремних група и појединаца.

Следећа активност обухвата успостављање целисходне и срсисходне координације државних органа и институција на државном, регионалном и међународном плану. Наведене активности подразумевају следеће мере:

- Успостављање партнерстава између националног и локалног нивоа: даља координација ангажмана општина у активностима сузбијања екстремизма – кроз потписивање Меморандума о разумијевању са Заједницом општина Црне Горе.
- Оснивање или одређивање референтне интернет јединице: а) координација и заједничка реализација задатака идентификовања терористичког и насилно-екстремистичког садржаја на интернету са релевантним партнерима, б) брзо,

⁵⁷⁶ „Стратегија сузбијања насилног екстремизма”, *Влада Црне Горе; Министарство правде*, Подгорица, 2015, стр. 3.

ефикасно и делотворно спровођење и подршка препорукама, у тесној сарадњи са приватним сектором, и ц) подршка надлежним органима, кроз вршење стратешке анализе и оперативне анализе;

- Успостављање партнерства између владиних служби и научних установа и НВО – мапирање постојећих иницијатива цивилног друштва које имају позитиван утицај на повећање отпорности и смањење рањивости од радикализације и регрутовања ради насилног екстремизма;
- Спровођење анализе развојних стратегија, политика и акционих планова које Влада Црне Горе тренутно имплементира, ради препознавања активности које се могу искористити и где постоји синергија са ЦВЕ и ЦТ стратегијом;
- Обука службеника који директно раде на питањима радикализације;
- Осигуравање укључивања технолошких компанија и ИКТ експерата у мрежу и оснивање радне групе ради осмишљавања иновативних приступа у употреби технологије, интернета и друштвених медија ради сузбијања насилног екстремизма;
- Успостављање одговарајуће сарадње на регионалном и међународном нивоу – изградња одговарајућих платформи за размену информација и најбољих пракси;
- Успостављање ефикасне сарадње са међународним организацијама које се баве превенцијом тероризма и насилног екстремизма.⁵⁷⁷

У настојању да се успостави механизам координације међу одговорним институцијама на националном и међународном нивоу, Стратегија подразумева успостављање координације од највиших до најнижих нивоа власти. У оквиру те иницијативе обухваћена је и сарадња са невладиним сектором и академском заједницом. Такође, неопходно је извршити и едукацију државних службеника који раде на сузбијању радикализације и њихово оспособљавање за функционално обављање послова у области информационих технологија. Након стварања услова на унутрашњем нивоу за ефикасан рад, предвиђена је сарадња на регионалном и међународном нивоу и размена података и информација са свим релевантним факторима.

⁵⁷⁷ „Стратегија сузбијања насилног екстремизма”, Влада Црне Горе; Министарство правде, Подгорица, 2015, стр. 5.

У сузбијању радикализације и актера који подстичу насилан екстремизам примењују се следеће активности:

- Успостављање ефикасне координације међу службама за примену закона, државним тужилаштвом и судовима у текућим активностима (на националном и међународном нивоу);
- Заједничке употребе постојећих ресурса на националном нивоу у сузбијању насилног екстремизма и радикализма;
- Стварање предуслова за спровођење континуиране, правовремене и свеобухватне размене информација (на националном и међународном нивоу);
- Онемогућавање употребе постојеће информационе инфраструктуре на националном нивоу за ширење екстремистичке пропаганде у правцу врбовања нових припадника и финансирању насилних екстремистичких и терористичких групација и појединаца;
- Одговарајуће процесуирање – откривање и кривично гоњење починилаца кривичних дела везаних за насилни екстремизам и тероризам и лица која учествују као страни борци на страним ратиштима, као и лица из криминалних група које помажу у финансирању насилног екстремизма и тероризма и регрутовању и обучавању страних бораца.⁵⁷⁸

Државно тужилаштво и судови имају пресудну улогу у сузбијању радикализације и екстремистичког деловања. Откривање и кривично гоњење особа и организација које пропагирају екстремни радикализам и које су повезане са терористичким организацијама и учествују у регрутовању и обучавању страних бораца, представља значајан корак у успешној борби против насилног екстремизма. У откривању и кривичном гоњењу насилних екстремиста и особа повезаних са тероризмом, подразумева се учешће свих државних органа и размена података и информација које могу допринети успешној реализацији поменутих активности.

Елиминације последица насилног екстремизма и тероризма подразумева следеће мере:

⁵⁷⁸ „Стратегија сузбијања насилног екстремизма”, *Влада Црне Горе; Министарство правде*, Подгорица, 2015, стр. 6.

- Спровођење процеса процене ризика – сачињавање плана прикупљања података, анализе, предвиђања, процену претње и доношења одлука у вези са даљим активностима;
- Израда плана рада са повратницима унутар и изван система кривичног правосуђа;
- Израда плана рада са повратницима – страним терористичким борцима – израда програма реинтеграције и рехабилитације;
- Редовна размена података, корисна као основ за дефинисање приоритета у вези са областима и групама, приликом осмишљавања интервенција и евалуације делотворности тих интервенција;
- Изградња оквира, заснованог на протоколима о размени информација и системима мониторинга, коришћење података из отворених извора, података из друштвених медија и информација од запослених који директно раде на овим питањима, ради откривања регрутовања и помагања, указивања на тензије у заједници, ажурирања степена претњи и генерално – вршења улоге система раног упозорења.

Акције које подразумевају реакцију у елиминисању последица терористичких аката, преваходно подразумевају размену информација и деловање у ситуацијама након извршеног терористичког акта. Активности су засноване на основу досадашње праксе других држава и инструкција међународних организација. Неопходно је и стално праћење и мониторинг над организацијама и појединцима који сарађују са терористичким организацијама како би се што ефикасније одговорило на терористичке акте и извршиоци и налогодавци привели правди.

Стратегија Црне Горе обухвата мере од превентивног деловања до реакције у случају терористичких напада. Одређене су надлежности и поступање у критичним ситуацијама државних органа и начин размене података и информација. Поред сарадње са међународном заједницом и деловања по нормама међународног права, подразумева се и сарадња са државама региона. Регионална сарадња је у више наврата означена као значајан чинилац у сузбијању и борби против насилног екстремизма.

10.5. Македонија

У сузбијању и борби против тероризма, Република Македонија (РК) усвојила је Стратегију за спречавање прања новца и финансирања тероризма (Стратегија). Реализација Стратегије садржи низ планираних мера које се односе на периодо од 2009. до 2011. године. Недуго затим, у новембру 2017. године, усвојена је Стратегија која се такође односи на сузбијање и спречавање прања новца и финансирања тероризма (Национална стратегија за борба против перење пари и финансирање на тероризам – Национална стратегија). Поменуте стратегије предвиђају мере које је неопходно предузети како би се онемогућило финансирање тероризма, али не предвиђају мере и поступке у борби против екстремизма и тероризма. Стратегије су потписане у складу са Конвенцијом Савета Европе о прању новца, заплени и одузимању прихода стечених криминалом и финансирању тероризма.⁵⁷⁹

С обзиром на то да не постоји Стратегија која се односи на борбу против тероризма, унутрашње законодавство предвидело је мере, надлежности и институције које су надлежне за борбу против екстремизма и тероризма. Закон о унутрашњим пословима јасно дефинише надлежности Агенције за јавну безбедност и Агенције за обавештајни рад у борби против екстремизма и тероризма.⁵⁸⁰ Законом је регулисана и парламентарна контрола и надзор над радом Дирекције за безбедност и обавештајне послове. Тиме се постиже демократска или цивилна контрола над радом служби безбедности и омогућава координација институција задужених за спровођење Закона и заштита слобода и права грађана гарантована Уставом РМ. Формирана је и комисија Скупштине Републике Македоније која је надлежна за надзор над радом Управе безбедности и контраобавештајне службе. Стратешки документ у којем је садржан план и активности за борбу против екстремизма и тероризма садржан је у оквиру Стратегије Министарства унутрашњих послова.

У оквиру Стратешког плана Министарства унутрашњих послова Републике Македоније 2016–2018, предвиђено је и супротстављање тероризму, тј. начини превенције и борбе

⁵⁷⁹ Измене и допуне Кривичног законика који је усклађен са Конвенцијом о спречавању тероризма Савета Европе, Међународном конвенцијом о сузбијању финансирања тероризма и Оквирном одлуком Савета од 13. јуна 2002. о борби против тероризма (32002Ф0475). „Националната стратегија за борба против перењето пари и финансирањето на тероризмот”, *Македонското Собрание*, 2017.

⁵⁸⁰ Ибидем, стр. 5.

против тероризма. У Стратешком плану наведено је да програм „Национална безбедност и борба против тероризма” обухвата четири основна поља деловања или приоритета. Први је стратешки приоритети Владе РМ, други је приоритетети Владе РМ, трећи је стратешки приоритети ВМР Владе РМ и четврти приоритени задаци Министарства унутрашњих послова РМ.

Прва мера у оквиру Плана подразумева интеграцију Републике Македоније у ЕУ и НАТО и борбу против корупције, криминала и ефикасно спровођење закона. Друга мера се односи на побољшање ефикасности у борби против тероризма и заштити националне безбедности, као и јачање борбе против организованог криминала. Трећа мера подразумева унапређење борбе против тероризма и повећање националне безбедности откривањем терористичких активности. Под четвртом мером се подразумева јачање националне безбедности и подршка међународним безбедносним политикама у борби против тероризма; откривање и ометање свих тежих облика организованог криминала, који делују независно или заједно са домаћим или страним екстремним структурама; континуирано праћење и усклађивање међународних стандарда у области тероризма, тј. усклађивање националног оквира са европском регулативом; поштовање основних људских слобода и права.⁵⁸¹

Наведени план Министарства унутрашњих послова одредио је тероризам као опасност по државну и националну безбедност и предложио субјекте у борби против екстремизма и тероризма, али недостаје акциони план или мере које треба предузети. Наведени су изазови и претње, али не и начин сузбијања, превентивног деловања, размене информација и реаговања након почињеног терористичког акта.

Услед недостатака стратегија и планова за борбу против тероризма и насилног екстремизма, Влада РМ је на 57 седници одржаној 6. марта 2018. године усвојила Националну стратегију Републике Македоније за превенцију насилног екстремизма, Акциони план за имплементацију и Националну стратегија Републике Македоније за борбу против тероризма, са Акционим планом за имплементацију.⁵⁸² С обзиром на то да предлог није прошао процедуру усвајања у Парламенту, не можемо анализирати или

⁵⁸¹ „Националната стратегија за борба против перењето пари и финансирањето на тероризмот”, *Македонското Собрание*, 2017, стр. 5

⁵⁸² Ибидем, стр. 7.

нешто више рећи о Стратегији, али недостатак који смо поменули у борби против насилног екстремизма и тероризма ускоро ће бити допуњен.

Постојећи документ, или усвојена Стратегија која се односи на борбу против тероризма „Национална стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма” предвидела је систем за спречавање прања новца за финансирање тероризма, процену ризика од прања новца намењеног за финансирање тероризма, стратешки оквир у спречавању и посебне надлежности.

Институције које су у обавези да предузму мере и спрече све активности у циљу спречавања прања новца за финансирање тероризма су финансијске институције, агенције за промет некретнина, ревизори, рачуновође, нотари, адвокати, казина и други.⁵⁸³ Органи за надзор спровођења наведених циљева су Канцеларија за финансијске обавештајне службе (независно или у координацији са другим надлежним органима), Народна банка Републике Македоније, Надзорна агенција Република Македонија за осигурање, Комисија за вредносне папире и размену, Агенција за надзор пензијског осигурања, Управа за јавне приходе, Агенција за пошту и Комисије адвоката и нотари.⁵⁸⁴ Јединица за финансијско обавештавање има посебан задатак. У обавези је да прикупља, процесуира, анализира, чува и доставља податке о прању новца и финансирању тероризма. Институције које су надлежне за деловање у оквиру наведених активности су државни органи надлежни за гоњење починилаца кривичних дела, Министарство правде и Агенција за управљање активом. Свака од њих делује у складу са својим овлашћенима и надлежностима.

У процени ризика од прања новца за финансирање тероризма примењене су мере Националне процене ризика (НРА).⁵⁸⁵ Стратешки циљ усмерен је на спречавање злоупотребе финансијског система, посебно у сврху прања новца и финансирања тероризма, ефикасну заштиту финансијског сектора и привреде. Посебни циљеви представљају део плана за спровеђење мера у реализацији наведених задатака. Стратегија

⁵⁸³ Ибидем, стр. 8.

⁵⁸⁴ Ибидем, стр. 8.

⁵⁸⁵ Да би се задовољио међународни стандард, тј. да би се утврдио ризик од прања новца и финансирања тероризма у имплементацији Републике Македоније, национална процена ризика (НРА) почела је у мају 2014. године. Више од 80 представника надлежних државних институција учествовало је у имплементацији НРО-а власти и ентитета који су укључени у систем спречавања прања новца и финансирања тероризма. Рад свих учесника био је подељен на 7 различитих група којим координира Дирекција. Ибидем, стр. 9.

за спречавање праће новца и финансирање тероризма представља полазну основу или додатни документ у борби против тероризма. Стратегије у борби против екстремизма и тероризма вероватно ће пружити начин за сузбијање овог безбедносног проблема и начина превентивног деловања.

V ДЕО

11. САРАДЊА ДРЖАВА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА У СУПРОТСТАВЉАЊУ РИЗИЦИМА И ПРЕТЊАМА ОД ТЕРОРИЗМА

У борби против насилног екстремизма и тероризма, државе Западног Балкана предузеле су мере које имају за циљ смањење и отклањање овог вида безбедносних претњи. Превасходно се то односи на усвајање стратегија које садрже превентивне мере у очувању безбедности државе у којима је акценат стављен на борбу против тероризма. Све наведене стратегије предвиделе су мере деловања државних институција, од превентивних поступака до санирање штете након изведених терористичких аката. Повећање степена безбедности и отклањања претњи од тероризма предвиђа већи ангажман државних институција и свих релевантних фактора. Координација институција, размена информација и повећање борбене готовости представља неке од најзначајних мера којима државе теже. Развој информационих технологија, сарадња са верским организацијама и активно учешће невладиног сектора у сузбијању насилног екстремизма, представљају додатне мере које могу допринете напорима држава у борби против насилног екстремизма и тероризма.

Поред унутрашњих мера, које су државе предвиделе, свака од стратегија препознала је и значај сарадње са државама региона у сузбијању насилног екстремизма. Институционални облик сарадње држава успостављен уговорима, или у неком другом облику споразума, превасходно је настао као потреба заједничког или координисаног наступа у борби против тероризма. Размена информација, преношење искустава и заједничке акције у борби против тероризма пружиле су значајан резултат. Из тог разлога, државе Западног Балкана потписале су низ споразума у области борбе против насилног екстремизма и тероризма.

11.1. Тероризам – претња по безбедност државама Западног Балкана

Балканско полуострво представља поприште великих сукоба, деловања екстремистичких и сепаратистичких група, које су водили оружаним сукобима, грађанским ратовима и крвавим револуцијама. Паралелно са оружаним снагама држава које

су учествовале у међудржавним сукобима, настајале су и деловале неформалне и формалне групе и организације, које су се методама деловања и циљевима разликовале од званичних политика држава које су учествовале у сукобима. Активности наведених организација не односи се само на периоде ратова, већ је њихово деловање забележено и у периодима мира. У зависности од историјског и друштвеног контекста, терминолошки, те организације различито су називане и њихово деловање различито прихватано од друштва и државе.

У том контексту и феномен тероризма различитао се тумачио током историје. Модерни тероризам потиче од Француске револуције, када је употребљен „као термин да опише акције француске владе. До 1848. године значење овог термина се променило, па се употребљава да би се описали насилни револуционари, који су се борили против владе. До краја деветнаестог и почетка двадесетог века, тероризам се користио при описивању насилних активности неких група, у које су спадали: радничке организације, анархисти, националне групе које се буне против страних сила и ултранационалистичке политичке организације.”⁵⁸⁶ Само у првим деценијама од настанка тероризма, мењало се значење овог термина које се кретало од означавања деловања власти до деловања различитих насилних активности група које су се бориле за различите циљеве. Промена значења тероризма уследила је и након Другог светског рата „кад су народи почели да се дижу против доминације Европе у свету и те националистичке групе сматране су терористичким групама. Од 1964. године до раних осамдесетих, термин тероризам се поред националистичких група, приписивао и левичарским групама које су се служиле насилним методама. Средином осамдесетих, значење се поново променило. У САД, неке насилничке активности покрета мржње називале су се тероризмом. На међународном плану, тероризам се посматрао као националистичко ратовање унутар државе. Терористите су подржавале проscribeовани режими.”⁵⁸⁷ Промена структуре међународног система и почетак процеса деколонијализације покренуле су и прошириле значење термина тероризма. Неке државе су тероризам сматрале као инструмент за остваривање независности, док су колонизатори тероризам окарактерисали као криминални и неприхватљиви чин насиља. Такође, и две супер силе настојале су да тероризам употребе

⁵⁸⁶ Донатан Вајт, *Тероризам*, оп. цит., стр. 5.

⁵⁸⁷ Ибидем, стр. 6.

у циљу дискредитације друге стране. Ситуација се није променила ни након завршетка Хладног рата, јер се „данашњи тероризам односи на велике групе које су независне од државе, на верске фанатике који се служе насиљем и насилничке групе које тероришу друге, борећи се за неки одређени циљ, рецимо за очување човекове средине.“⁵⁸⁸

Кратак преглед генезе тероризма и промена значења овог феномена неопходан је за боље разумевање тероризма на простору Западног Балкана. Важно је истаћи да историјски, друштвени и посебно политички контекст, у значајној мери утичу на дефиницију тероризма. У том контексту морамо разматрати и деловање насилног екстремизма и тероризма на Западном Балкану од отпочињена сукоба на простору бивше СФРЈ, јер „различити аршми за означавање терористичких организација, организација које су се бориле против насилника и званичних оружаних државних снаге (војске), довели су до окарактерисања терористичких организација као ослободилачких покрета, а оружане снаге државе представљене су као агресори.“⁵⁸⁹

Завршетак сукоба на овим просторима смањио је интезитет деловања екстремиста и терориста, али организације које промовишу насилни екстремизам и тероризам и које су повезане са међународним терористичким организацијама и даље су активне. Чињеница која наводи да на Западном Балкану делују организације које су повезане са међународним терористичким организацијама изложена је у Извештају Европског парламента из 2012. где се наводи да је „евидентно да постоји велики број питања која се односе на стварање савеза у борби против тероризма, која су иницијарана од стране балканских држава.“⁵⁹⁰ Балканске државе препознале су претњу од тероризма и угроженост од насилног тероризма и пружиле помоћ ЕУ у сузбијању ових безбедносних изазова.

У највећој мери претња потиче од исламског фанатизма који је присутан у региону Западног Балкана. Фанатизам је изразито опасна друштвена појава јер представља својство екстремизма, који води насилном екстремизму и тероризму.⁵⁹¹ Такође, радикални ислам и фундаментализам који су присутни на овим просторима кореспондирају са

⁵⁸⁸ Ибидем, стр. 6.

⁵⁸⁹ Ибидем, стр. 21.

⁵⁹⁰ „Europe’s Crime-Terror Nexus: Links between terrorist and organised crime groups in the European Union”, European Parliament, Brussels, 2012, pp. 38–42.

⁵⁹¹ Ибидем, стр. 150.

тероризмом и поспешују развој терористичких организација. Претња од исламистичког фанатизма произилази из искључивости и ревности у агресивном понашању према припадницима других религија. Фанатизам, у овом случају исламистички фанатизам, подразумева да су муслимани увек у праву и да поседују само врлине, док је друга страна зла и настоји да их угрози. Европска унија, тј. Европски парламент сматра да „сваки фанатизам је, наиме, нека врста деловања у заносу, без обзира на то да ли је тај занос религиозан или квази религиозан. Отуда ниједна велика религија, па ни ислам, није крива за постојање својих фанатичних заступника јер се увек ради о њиховј интерпретацији вере која отвара широке могућности манипулације коју нуди свака пригодна интерпретација религије.⁵⁹² У том слепом заносу, фанатични муслиман не доводе у питање одлуке религијских ауторитета и слепо извршава њихова наређења. У том контексту, религијски екстремизам се препознаје по латентној спремности на вршење насиља у име религије и одбране религијских уверења, на примеру „самоубилачког акта исламског терористе најизразитије осликавамо суштину религијског екстремизма.”⁵⁹³ Из наведених примера закључујемо да је фанатизам својство екстремизма, јер ствара идеолошку потпору за екстремистичко деловање извођењем терористичких аката.

Религијски фундаментализам подразумева „нову интерпретацију темељних принципа и вредности (фундамената) вере са циљем њиховог интезивног и широког коришћења у друштву, при чему ново интерпретирање светог текста мора бити учињено са циљем изразитог просперитета (обнове, напретка или спаса) заједнице; друго, оно мора бити представљено јавности од стране неспорног моралног ауторитета, који може и не мора бити и религијских старешина, али мора бити чврст борац за веру; треће, будући да је једна од основних функција сваког фундаментализма мобилазициона функција, тај ауторитет мора имати харизму, како би нову интерпретацију вере следиле масе; четврто, циљ мобилизације маса мора бити њихова подршка радикалној политичкој акцији и, пето, сваки фундаментализам карактерише спремност на борбу и саможртвовање ради давања примера.”⁵⁹⁴

⁵⁹² Ибидем, стр. 167–168.

⁵⁹³ У савременој литератури о тероризму постоји изразита тенденција приписивања исламу негативно ексклузивног статуса једине религије која стимулише и подржава насиље... насиљу су прибегавали и хришћанство и јудеизам. Ибидем, стр. 163.

⁵⁹⁴ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, оп. цит. стр. 135.

С обзиром на то да ислам подразумева субјективан приступ у тумачењу религијских списа и слободан избор из светих текстова, сваки муслиман може тумачити записе на свој начин. Подразумева се да свети текстови не смеју да се допуњују слободном вољом, већ се тумачи оно што је записано. Верски текстови нису једнозначни, већ се могу интерпретирати на различите начине, чиме је остављен широк простор манипулацији која може водити претварању религијског у политичко. Уколико је одабир тесктова извршен селективно, с намером да се остваре политчки циљеви, онда религијски фундаментализам прераста у политичку идеологију. Вешти говорници лако могу верски фундаментализам представити као обнову правде на религијским принципима. У том случају, масе су спремне да покрену борбу против непријатеља и остваривање правде. Ту борбу муслимани називају цихадом, који подразумева одбрану вере и остваривање правде. Наравно, и та борба се може различито тумачити. Један пример је духовно просвећене, а неретко се користи и као позив за рат и истребљење неверника (немуслимана). На простору Западног Балкана исламски фундаментализам у највећој мери подразумева борбу против неверника и стварање калифата.⁵⁹⁵

Сходно наведеном објашњењу религијског фундаментализма, посебно на Западном Балкану, ову појаву морамо третирати као озбиљну претњу по безбедност региона од тероризма. Бројне религијске организације, медресе, параџемати и други облици муслиманског организовања, позивају се на фундаментална учења и позивају на рат против неверника. Окупљајући значајан број присталица, они представљају безбедносну претњу целом региону. Радикализацијом својих присталица, муслиманске старешине окупљају следбенике који су спремни да почине акте насиља против неверника, што може резултирати терористичким нападима и сукобима припадника различитих конфесија. Терористичке акције могу представљати увод у сукоб ширих размера, али представљати и облик борбе против непријатеља.

Радикални ислам долази у регион Западног Балкана почетком деведесетих година двадестеог века. Присутан је деценијама пре избијања сукоба на Балкану, али је у

⁵⁹⁵ „Опасност од те секте (вахабита) је у томе што се она нада да ће једног дана створити светски халифат..., они мисле да свуда где живи и један муслиман треба створити калифат. Онога дана када Косово добије независност, они ће уништити ислам овде”. Refki Morina, Kosovo: les fractures de la communauté islamique. Доступно на: http://fr.altermedia.info/general/kosovo-les-fractures-de-la-communautelamique_7437.html (приступљено 30. јул 2008).

периоду рата на простору Југославије био најизраженији.⁵⁹⁶ Радикални ислам, који је у највећој мери дошао из држава изван овог простора, обухватио је све поменуте методе и начине за регрутацију бораца. Тежња за стварањем калифата у највећој мери била је изражена током грађанског рата у Југославији, током којег су мислиманите тежили стварању муслиманске државе, посебно у БиХ.

На трагу наведених објашњења појмова и термина, можемо рећи да је радикални ислам и опасност од исламистичког тероризма у региона Западног Балкана дошла са радикализованим борцима из муслиманских држава широм света, и да су они у највећој мери учествовали у регрутовању, обуци, опремању војне опреме и наоружања и радикализацији муслимана на овим просторима. Након завршетка сукоба на простору бивше Југославије, већина бораца из страних држава нашла је уточиште на овим просторима.⁵⁹⁷ Присутност терориста и религијских радикалиста посебно је изражена у БиХ и АП КиМ, мада се у мањем броју налазе и у другим државама Западног Балкана, посебно у јужном делу централне Србије.

Наведени примери из скорије историје и садашњости, указују да на простору Западног Балкана постоје озбиљне претње по безбедност региона од исламистичког тероризма. Неки од радикалних исламиста нашли су уточиште на овом поднебљу, док је знатан број из држава региона отишао да ратује у Сирији и Ираку у саставу ИДИЛ. Поред радикализованих муслимана који бораве на овом простору и миграната из ратом захваћених простора на Блиском истоку, постоји и велика безбедносна претња од повратника из Сирије и Ирака.

Како је претња од тероризма, посебно радикалног ислама, препозната као значајан безбедносни изазов, одржан је велики број сусрета високих државних званичника, представника академске заједнице и удружења грађана са циљем проналежаљења начина у сузбијању ове појаве и превентивног деловања. Један од понуђених одговора на разрешење безбедносног проблема од претње тероризмом пружила су удружења грађана (невладине организације), Форум за етничке односе из Београда и Центар за дијалог и

⁵⁹⁶ Иако се анализом Трећег корпуса бавио „Одредом Ел Муцахедин”, Хашки трибунал је посебно у овој пресуди на 138. страни анализирао све доказе у вези са муцахединима од њиховог доласка у БиХ, паравојног деловања, до организовања у јединице Трећег корпуса, њихових војних база и посебно њихових злочина, начина њиховог извршења, верској мотивацији и бруталности. Цевад Галијашевић, *Епитаф за Босну: Босна после Алије и Бин Ладена*, оп. цит., стр. 218.

⁵⁹⁷ Цевад Галијашевић, *Епитаф за Босну: Босна после Алије и Бин Ладена*, оп.цит., стр. 20–21.

толеранцију из Подгорице. Извештај Форума значајан је из разлога што су учешће у писању извештаја узели представници академске заједнице из свих држава Западног Балкана и што је свако из своје перспективе изнео своје мишљење о узроцима, последицама и начину борбе против насилног екстремизма, исламистичког радикализма и тероризма.

У извештају је записано:

„Важно је напоменути да је из више разлога, превасходно због политичке и социјално-економске ситуације, већина земаља Западног Балкана била погодно тле за развој тероризма у постсоцијалистичком периоду. Фактори који поткрепљују наведени став су следећи:

- Раст екстремног национализма је кључни фактор сукоба у бившој Југославији. Иако је степен национализма у региону кулминирао почетком деведесетих година прошлог века, две деценије након завршетка сукоба још увек није потпуно скрајнут из политичког дискурса. Говор мржње се и даље шири у неким медијима, а одсуство крупнијих корака ка помирењу и утврђивању одговорности за злочине почињене током ратова, са изузетком рада Хашког трибунала, доприноси даљем опстанку екстремног национализма на Западном Балкану.
- У државама насталим након распада СФРЈ су одмах настали ауторитарни режими, који нису могли да успоставе пуну контролу над државним функцијама, што је узроковало изразиту корупцију и непотизам и самим тим пад ефикасности државних органа. Ослабљене државе нису биле у стању да успоставе цивилну контролу над системом безбедности, нити да преусмере нерегуларне активности у области економије и политичког одлучивања, у правне и институционалне токове. Нестабилне коалиционе владе и унутрашњи сукоби у многим земљама и данас додатно слабе ефективност рада влада и механизма њихове контроле. Политичке елите су дубоко подељене, а *ad hock* коалиције успостављене из нужде, састављене су од разнородних партнера чији је однос заснован углавном на међусобном условљавању.
- Владавина закона још увек у већини земаља Западног Балкана није достигла пуни замах, што се огледа у знатној стопи организованог криминала и корупције.

- Тешка економска и социјална ситуација је главни извор политичке нестабилности, а самим тим и могућности за развој екстремизма и употребу насиља (тероризма). Деценије понирања националних економија су велики део становништва региона суновратиле у сиромаштво, при чему су изгледи за запошљавање сведени на минимум. Одсуство значајних инвестиција и низак животни стандард становништва представљају извор политичке нестабилности и социјалног незадовољства, које се лако може прелити у подршку радикалним политичким опцијама.”⁵⁹⁸

У извештају се наводи, у најкраћим цртама, да су раст екстремног национализма, настанак ауторитарних режима, повећање стопе организованог криминала и корупције и тешка економска и социјална ситуација главни извор политичке нестабилности, који су представљали друштвени и политички контекст у коме су настале и деловале терористичке организације у региону. Међутим, извештај не одговара на питање шта је узрок настанка и раста екстремног национализма. Такође, деловање терористичких организација није забележено у свим државама са тоталитарним режимима, тако да ово мишљење морамо узети са резервом.⁵⁹⁹ Тешка економска и социјална ситуација засигурно да воде повећању криминала, али није правило да је у таквим околностима долазило до формирања и деловања терористичких организација.

Поред наведених недостатака, извештај пружа опис политичког и друштвеног стања које је погодновало активирању и деловању терористичких ситуација што нам може помоћи у идентификовању политичких и друштвених детерминаната које погодују развоју тероризма.

Кратка ретроспектива дешавања почетком деведесетих година XX века која је активирала теористичке организације, навођење узрока који су утицали на њихово деловање широм региона, и наставак њиховог деловања и након сукоба, уз објашњење друштвеног и

⁵⁹⁸ „Препоруке за сузбијање тероризма и организованог криминала на Западном Балкану”, *Форум*, Магазин Форума за етничке односе, вол. 4, бр. 2, Београд, стр. 21–22. Препоруке су настале на основу извештаја Форума за етничке односе (у даљем тексту: ФЕО) која су завршена децембра 2002. године, на тему „Тероризам и етнички сукоби: Искуство Западног Балкана”.

⁵⁹⁹ „Сва та најважнија обележја Запада, тероризам користи у своје сврхе. Интринзичне слободе демократског друштва чине терористичку пропаганду регрутовања и организовања једноставнијом. Показало се да тероризам боље успева у отвореним и плуралним друштвима, него у тоталитарним режимима у којима се контролишу сви и свако.” Пол Вилкинсон, *Тероризам против демократије*, Голден маркетинг, Загреб, 2002, стр. 40.

политичког контекста, пружа нам ширу слику о настанку и деловању исламистичких терористичких организација у региону. Такође, наведени узроци за настанак исламистичког тероризма и развој политичке ситуације у региону Западног Балкана могу пружити одговоре и адекватне мере на сузбијање претње од тероризма и превентивно деловање сагледавањем друштвеног и политичког контекста у којима се тероризам јавља.

11.2. Сарадња држава Западног Балкана у борби против тероризма

Сарадња држава представља један од основних предуслова за остваривање квалитетних односа држава, посебно држава региона. У том циљу „најважнија функција дипломатије је да државе остваре своје спољнополитичке циљеве, без коришћена силе, или пропаганде.”⁶⁰⁰ Реализација циљева борбе против тероризма усмерена је, између осталог, на сарадњу држава региона у борби против тероризма, насилног екстремизма и радикализма. Реализација ове сарадње остварује се редовним контактима дипломатских представника, али и на састанцима на највишем државном нивоу. Државе региона препознале су да и међудржавна сарадња у значајној мери поспешује борбу против тероризма и насилног екстремизма. Посебан значај представљају састанци на највишем државном нивоу.

Један од састанака који је окупио државе региона одржан је у трилатералном саставу представника Босне и Херцеговине, Србије и Црне Горе, 13. 9. 2013. године, у Сарајеву. На састанку је потписана Заједничка изјава премијера Србије и министра унутрашњих послова, Ивице Дачића, министра сигурности Босне и Херцеговине, Фахрудина Радончића и министра унутрашњих послова Црне Горе, Рашка Коњевића. Заједничка изјава односила се на наставак регионалне сарадње на пољу борбе против организованог криминала и свих облика тероризма и лажних азиланата.⁶⁰¹

⁶⁰⁰ Џон Берц, *Дипломатија: Теорија и пракса*, Филип Вишњић, Београд, 2008, стр. 25.

⁶⁰¹ БиХ, Србија и Црна Гора заједничким снагама против криминала и тероризма, Доступно преко: <http://www.tacno.net/novosti/bih-srbiji-i-crna-gora-zajednickim-snagama-protiv-kriminala-i-terorizma/>, (приступљено 1. август 2018).

На наредном састанку са највишим представником БиХ и председавајућима ОЕБС-а, у Сарајеву 29. априла 2015. године, министар спољних послова РС изјавио је да су „БиХ и Србија чланице коалиције за борбу против исламског екстремизма. Генерално, у том смислу, будући да су обе земље измениле своја законодавства и да је свако ангажовање тих такозваних страних бораца из наших земаља на неким другим фронтима представља кривично дело, овај акт је један од показатеља да без обзира што се многи од тих људи бори далеко од земаља нашег региона, тај феномен неће заобићи ни наш регион. Зато му морамо посветити значајну пажњу, и заједно ћемо се борити против тероризма.”⁶⁰² Проблем тероризма и насилног екстремизма константо је пратио регион Западног Балкана.

Током састанка у Салцбургу, министар унутрашњих послова Србије, Ивица Дачић, састао се са министром безбедности Босне и Херцеговине, Садиком Ахметовићем, 28. августа 2015. године и том приликом је потписан споразум Србије и БиХ о сарадњи у борби против тероризма, организованог криминала, трговине наркотицима, илегалних миграција и осталих кривичних дела. Акцент је био на улози Хипо банке (НУРО Aldre Alpia bank) и њеном учешћу у прању новца намењеном тероризму. Министри су се сагласили, да ће сваки од њих сагледати све аспекте пословања ове банке и извести о могућој вези са терористичким организацијама.⁶⁰³ Преиспитивање легалности пословања банке и финансијских трансакција које се могу довести у везу са финансирањем терористичких организација, представља значајан корак у реализацији стратегији о спречавању прања новца за финансирања терористичких организација.

Паралелно са темом миграција и безбедносних претњи од потенцијалних терориста који су са мигрантима прешли границе ратом захваћеног подручја, одржаване су и конференције о последицама те миграције. Током одржавања конференције „Западни Балкан и борба против тероризма и насилног екстремизма у времену миграција”, Драган Симеуновић, редовни професор Факултета политичких наука и декан Академије за

⁶⁰² „Шеф српске дипломатије и председавајући ОЕБС-а, Ивица Дачић, и највиши званичници БиХ констатовали су у Сарајеву да су односи две земље на изузетно високом нивоу, као и да је Србија заинтересована за стабилност и напредак БиХ, саопштило је данас Министарство спољних послова Србије.”, С.А., *Дачић: Србија заинтересована за стабилност и напредак БиХ*, Доступно преко: <http://www.novimagazin.rs/vesti/dacic-srbija-zainteresovana-za-stabilnost-i-napredak-bih>, (приступљено 1. август 2018).

⁶⁰³ „Аустријска полиција је забележила сталне трансфере новца преко рачуна Шухинпашић банке (Comerc bank) и Хипо банке (Нуро Алре Адриа Bank) са банкама у Бечу, али су се аустријске власти оглушиле на захтеве босанских и америчких истражитеља да допусти проверу идентитета власника и овлашћених корисника у бечким банкама”. Џевад Галијашећ, *Тероризам у Аустрији*, оп. цит., стр. 72.

националну безбедност, навео је као главне неуралгичне тачке БиХ и Косово. На конференцији, Симеуновић је истако да „Босна на овај или онај начин од 11. септембра 2001. године има везе са свим већим терористичким нападима и акцијама, било да се ради о лицима која су боравила или имају контакте на страним ратиштима. У БиХ има више хиљада екстремиста, а лаици погрешно трагају само за бројем вахабита”, тврди Симеуновић. Додао је и да исламски радикализам постоји и у оквиру онога што је официјелна исламска заједница. Друга неуралгична тачка је КиМ, навео је. „Косово, према броју становника у Европи, даје највећи број добровољаца за ИД – Исламску државу. Лидер Албанаца који се налази у саставу ИД у Сирији је Албанац са Косова, који је јавно извршавао егзекуције. Највећи број девојака које су дошле са Балкана је са Косова”, навео је Симеуновић. Вахабити, како је додао, данас на Косову имају обданишта и регрутују за ИД. „И поред обавештајног надзора који западне земље спроводе, а који очигледно није довољан, тамо екстремизам има највише могућности да се развије.”⁶⁰⁴

Ребулика Србија одржала је и курс „Концептуални приступ борби против тероризма”, 26. новембра 2010. године, у коме су учествовали и представници оружаних снага Македоније, Црне Горе, Босне и Херцеговине и Украјине.⁶⁰⁵ Курс је преваходно за циљ имао представљање безбедносне опасности од тероризма, као и представљање мера које је непходно предузети у успешном сузбијању ове претње.

О значају борбе против тероризма, и улози Западног Балкана, Стејт департамент (State Department) наводи да су оперативни центри Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине

⁶⁰⁴ Симеуновић наводи да је око 1.000 људи са Балкана до сада отишло да се бори у редовима ИД, највише са Косова и из БиХ, по неколико стотина, а из уже Србије 30–70 људи, а да су главна опасност заправо повратници са ратишта који представљају узор и хероје за радикалну исламску омладину. „У том смислу, ја морам да похвалим напоре Србије која је муњевито реаговала на плану законодавства и изменила свој кривични закон за лица која одлазе. Лично мислим да треба заузети још оштрији став.” *Сарадња и превенција у борби против екстремизма и тероризма*, Тектус, Београд, 5. октобар 2015, Доступно преко: <http://www.svet-bezbednosti.rs/sr/novosti/saradnja-i-prevencija-u-borbi-protiv-ekstremizma-i-terorizma,17100.html>, (приступљено 2. август 2018).

⁶⁰⁵ „Петодневни курс 'Концептуални приступ борби против тероризма' који је одржао НАТО центар за изузетност из Анкаре у сарадњи са Министарством одбране Републике Србије завршен је данас у хотелу 'Континентал'. Циљ курса био је сагледавање стратегије борбе против тероризма и вишедимензионална анализа претњи од тероризма. Курс је похађало 35 припадника Генералштаба Војске Србије, Војнобезбедносне и Војнообавештајне агенције. Поред полазника из Републике Србије, курс је похађало и пет припадника страних оружаних снага из Македоније, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Украјине и Белорусије. Центар за изузетност из Анкаре је једини НАТО центар задужен за изучавање тероризма и борбе против тероризма, а на одржаном курсу присуствовало је девет међународних предавача.” *Завршен курс „Концептуални приступ борби против тероризма”*, Министарство одбране Републике Србије, Доступно преко: <http://www.mod.gov.rs/lat/2483/završen-kurs-konceptualni-pristup-borbi-protiv-terorizma-2483>, (приступљено 3. август 2018).

повезани видео-везом у случају напада теориста.⁶⁰⁶ У извештају се наводи да у региону Западног Балкана постоје основе сумње да се међу мигрантима налазе и терористи са блискоисточног ратишта и да балканском рутом долазе до Западне Европе. У циљу спречавања илегалног преласка границе и могућег преласка теориста отворена је, „условно речено црвена линија, између Београда, Загреба и Сарајева.”⁶⁰⁷ Значај сарадње држава региона у сузбијању и борби против тероризма, означен је и у извештају Стејт департамента, што указује да овај регион представља опасност по ширење тероризма.

Наведени сусрети држава региона не представљају све иницијативе држава региона и све предузете мере у заједничкој борби против тероризма, већ примере начине сарадње, као и значај те сарадње у борби против тероризма. У којој мери је регион неуралгична тачка по питању тероризма, најбоље у прилог тој тези говори низ састанака држава региона и активно учешће међународних организација и лидера глобалне коалиције у борби против тероризма. И Билатерални сусрети су у значајној мери резултирали успостављањем комуникације и размене информација о могућим терористичким претњама и припадницима терористичких организација, што је допринело успостављању међудржавне сарадње у борби против тероризма, која има позитивне импликације по читав регион.

12. МУЛТИЛАТЕРАЛНИ ОБЛИЦИ САРАДЊЕ ДРЖАВА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Нерешена политичка питања и сукоби који су се јавили у СФРЈ (Југославија) почетком деведесетих година двадесетог века, довели су до распада државе. Држава која

⁶⁰⁶ „Опрему и подршку таквом повезивању дали су Американци, односно Стејт департаментов (ЕНБС) програм за контролу извоза и граничне сигурности, примарно успостављен с циљем спречавања ширења оружја за масовно уништење, али очито кориштен и за финансирање антитерористичке сарадње држава у југоисточној Европи. Опширни извештај Стејт департамента не бави се посебно Хрватском, којој није посвећен одломак, као што је посвећен Србији, БиХ, Косову, Македонији и низу других еуропских држава. Податак о успостави видео-везе за случај терористичких напада открива се у одломку који говори о Србији.” *Црвеним телефоном САД спојио Хрватску, БиХ и Србију*, Вечерњи, Загреб, 21. марта 2017, Доступно преко: <https://www.vecernji.hr/vijesti/crvenim-telefonom-sad-spojio-hrvatску-bih-i-srbiju-1183848>, (приступљено 3. август 2018).

⁶⁰⁷ Све државе на западном Балкану дијеле сличне бојазни од транснационалног тероризма, пише у извјешћу. Те бојазни произлазе из чињенице да се тзв. балканском рутом, која спаја Блиски исток са западном Еуропом, креће и наоружање, наркотици, сумњиве особе... Документ који је јучер објављен не даје више подробности о антитерористичкој вези, својеврсном „модерном црвеном телефону” између Загреба, Београда и Сарајева који се има користити у случају терористичког напада, али вјеројатно се полази од претпоставке да би било какав тероризам на овом подручју имао неке везе с кретањима на балканској рути, па је стога сарадња држава на рути кључна и за спречавање и за откривање. Ибидем. (приступљено 3. август 2018).

је једна од оснивача УН 1945. године, престала је да постоји 1992. године, након сепаратистичких захтева република и грађанског рата који је убрзо уследио. Добијањем столице у УН, 22. 5. 1992. године, Република Хрватска, Босна и Херцеговина и Република Словенија постале су пуноправне чланице УН и наставиле да егзистирају на међународној сцени као суверене државе.⁶⁰⁸ Нешто касније, 08. 4. 1993. године и Република Македонија је постала чланица УН и постала независна држава. За разлику од поменутих република, Србија и Црна Гора су имале нешто друкчији пут ка стицању независности.

Након распада СФРЈ, Србија и Црна гора су, као правне наследнице СФРЈ, основале Савезну Републику Југославију (СРЈ) која је примљена у УН 1. 11. 2000. године, а неколико година касније, 4. 2. 2003. године, променила је назив у Државна Заједница Србије и Црне Горе.⁶⁰⁹ Након референдума о независности, Црна Гора је постала независна држава и примљена је у чланство УН, 28. 6. 2006. године, одлуком Генералне скупштине УН. После проглашења независности Црне Горе, Република Србија је стекла независност и обавестила Генералну скупштину УН, 3. 6. 2006. године, да остаје члан УН.

Након стицања независности, бивше републике СФРЈ успоставиле су сарадњу са УН, и преузеле обавезе који из тог чланства проистичу. Сарадња са УН, током деведесетих година, у највећој мери односила се на успостављање мира и прекид ратних дејстава на подручју бивше СФРЈ.⁶¹⁰ У периоду до 2000. године, сарадња новонасталих држава са УН није била у великој мери изражена, док је након краја сукоба сарадња интезивирана на свим пољима.

⁶⁰⁸ Резолуција Савета безбедности УН бр. 753, усвојена, 18. маја 1992. године, којом је Република Хрватска примљена у пуноправно чланство УН, чиме је завршен поступак стицања пуног међународног признања. *Resolution 753 (1992) of 18 May 1992*, United Nations, New York, Available from: [https://undocs.org/S/RES/753\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/753(1992)), (Accessed 7 August 2018), p. 115, „Данашња Словенија је на темељу плебисцита прогласила независност од СФРЈ 25. јуна 1991, а која је призната неколико месеци након краткотрајног рата.”, *Resolution 754 (1992) of 18 May 1992*, United Nations, New York, Available from: [https://undocs.org/S/RES/753\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/753(1992)), (Accessed 7 August 2018), p. 115. „Босна и Херцеговина међународно признање је добила 20. маја 1992. године одвојивши се од бивше Југославије.” *Resolution 755 (1992) of 20 May 1992*, United Nations, New York, Available from: [https://undocs.org/S/RES/753\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/753(1992)), (Accessed 7 August 2018), p. 116.

⁶⁰⁹ „Србија и Црна Гора (скраћено СЦГ; службено Државна заједница Србија и Црна Гора, скраћено ДЗСЦГ) бивша је државна заједница коју су чиниле Републике Србија и Црна Гора. Трајала је од 4. фебруара 2003. до 21. маја 2006. када је Црна Гора на референдуму изгласала независност. Исте године, 3. јуна, парламент Црне Горе је прогласио независност и од тада СЦГ више не постоји. СЦГ је била европска земља која је држава-континуитета са Савезном Републиком Југославијом (СРЈ).” *Security Council today recommended to the General Assembly that the Republic of Montenegro be admitted as a Member of the United Nations, adopting resolution 1691 (2006) unanimously*, United Nations, New York, Available from: <http://unscr.com/en/resolutions/1691>, (Accessed 7 August 2018).

⁶¹⁰ Нилс Муижниекс, *Послератна правда и трајни мир у бившој Југославији*, Council of Europe Publishing, стр. 31–38.

Паралелно са активним учешћем у УН, државе региона покренуле су и низ иницијатива за успостављање безбедности на простору Западног Балкана. Подршку у тим иницијативама пружиле су многе међународне организације и државе ван региона, које су посебно биле заинтересоване за стабилизацију региона. Посебно ангажовање у стварању безбедносног региона и отклања безбедносних претњи пружила је Организација европске безбедности и сарадње (ОЕБС), мада су подршку пружиле и друге организације о којима ће касније бити речи.

12.1. Државе Западног Балкана и УН

Учешће Републике Србије у УН огледа се кроз рад у различитим телима и специјализованим агенцијама УН и активном учешћу у раду Генералне скупштине УН (ГСУН). Рад УН и међународних организација из система УН, прате Сталне мисије Републике Србије у Њујорку, Женеви и Бечу, као и Стална делегација при Организацији уједињених нација за образовање, науку и културу (УНЕСКО) у Паризу. Рад специјализованих агенције УН, фондова и програма који се налазе ван ових центара (Лондон, Рим, Најроби и др.) на сталној основи прате дипломатско-конзуларна представништва Србије у тим градовима.

У свом раду, Србија је као један од приоритета навела и борбу против тероризма, који је садржан у оквиру изјаве да су „приоритети Србије у УН: очување међународног мира и безбедности, промоција и заштита националних интереса у контексту разматрања питања КиМ у УН, борба против међународног тероризма, разоружање, остварење циљева одрживог развоја и глобалне развојне агенде до 2030. године, укључујући и питање климатских промена, заштита људских права и унапређење функционисања целокупног система УН.”⁶¹¹

Посебну пажњу Србија је посветила савременим изазовима и претњама по глобалну безбедност и узела активно учешће у борби против безбедносних изазова. У том

⁶¹¹ „Република Србија и Уједињене нације (УН)”, *Република Србија, Министарство спољних послова РС*, Београд, 2018, Доступно преко: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/multilateral/un?lang=lat>, (приступљено 8. август 2018).

контексту, Србија препознаје и све већу опасност од „невојних” претњи и изазова по глобалну безбедност, од којих је највећа претња од тероризма.⁶¹² У циљу сузбијања и борбе против тероризма, Србија је активно укључена у рад УН и свих тела која се баве овом темом.

Након подршке у спровођењу Резолуције 1373 из 2001. године, Србија је недвосмислено показала да је спремна да узме пуно учешће у борби против тероризма и на све расположиве начине пружи помоћ у тој борби. Намера Србије да у потпуности спроведе мере које поменута резолуција подразумева, сврстала је Србију у коалицију држава у борби против тероризма, сада већ глобалног тероризма.

Доследност Србије у борби против тероризма и свих облика екстремизма и радикализма потврђена је прихватањем резолуције 2178 СБУН.⁶¹³ Након усвајања Резолуције Србија је, као активан члан, приступила коалицији против ИД.⁶¹⁴ Полажиште Србије у предузимању овог корака сведочи о препознавању претње од миграције страних терористичких бораца и испољавања насилног екстремизма. У намери да се ојачају капацитети за борбу против тероризма и евидентирање емиграната из Сирије и Ирака, Србија је преузела низ мера на стратешко-политичком, нормативном, институционалном и оперативном нивоу.

⁶¹² Догађаји на политичко-безбедносном глобалном плану од почетка XXI века (као што су терористички напад у Њујорку 2001. године, дешавања током Арапског пролећа, сукоби на Блиском истоку и појава тзв. „Исламске државе – ИД или ДАЕШ”, променили су свет у многим аспектима. Данашњи безбедносни изазови постали су транснационални и глобални, односно погађају истовремено више земаља и региона и превазилазе оквире држава, региона и континента. Конфликти међу државама у којима је доминирала употреба конвенционалних војних снага, иако и данас присутни, све више уступају место „невојним” опасностима као што су тероризам, организовани криминал, управљање енергетским ресурсима, сајбер и хибридно ратовање, пролиферација оружја за масовно уништење, али и глобалним изазовима попут сиромаштва, епидемија и климатских промена. Постојећи конфликти и кризна жаришта у свету су последица нагомиланих економских и политичких проблема који се манифестују у све израженијим поделами на разним нивоима, што све упућује на императив партнерства у изградњи глобалног мира и безбедности. *Ибидем.* (приступљено 8. август 2018).

⁶¹³ „Савет безбедности УН, донео је одлуку да ће, у односу на иностране терористичке борце, државе чланице спречити и сузбити регрутовање, организовање, транспорт или опремање; спречавање и сузбијање финансирања; и спречити путовања. Ово изражава снажну одлучност да разматра захтеве у складу са резолуцијом 2161 (2014). Захтева од Надзорног тима да извештава Комитету о претњама страних терористичких бораца регрутованих или придружених ИД, АНФ-у и свим групама, предузећима и ентитетима повезаним са Ал Каидом.” *Resolution number: 2178, Resolution Date: 24 September, 2014, Sanctions_committees: Security Council Committee pursuant to resolutions 1267 (1999) 1989 (2011) and 2253 (2015) concerning ISIL (Da'esh) Al-Qaida and associated individuals groups undertakings and entities, Available from: <https://www.un.org/sc/suborg/en/s/res/2178-%282014%29>, Accessed 9 August 2018), pp. 1–8.*

⁶¹⁴ „Србија је коспонзорисала Резолуцију Савета безбедности УН 2178 и веома брзо, почетком октобра усвојила измене законодавства које предвиђају кажњавање држављана Републике Србије који учествују или организују учешће у оружаним сукобима у иностраној држави.” Почели смо са процесуирањем неколицине држављана Републике Србије осумњичених за учешће у сукобима у редовима ИД у Сирији. Пооштрили смо контролу граница и појачали мере надзора над повратницима. Активно учествујемо на међународним и регионалним скуповима, у размени информација о борцима који се регрутују на овим просторима и спречавању ширења идеологије ИД, навео је Дачић.” *ГЛОБАЛНА КОАЛИЦИЈА Дачић: Србија је за борбу против тероризма*, Курир, Доступно преко: <https://www.kurir.rs/vesti/politika/1628293/globalna-koalicija-dacic-srbija-je-za-borbu-protiv-terorizma>, (приступљено 10. август 2018).

Усвајањем низа стратегијских докумената и акционих планова у циљу сузбијања и борби против тероризма, а у складу са препорукама УН, Србија је домаће материјално законодавство ускладила са међународним стандардима. Усвајање и измена Кривичног закона, усвајање Закона о спречавању прања новца и Закона о ограничењима располагања средствима, представљају само неке од корака које је Србија преузела у борби против тероризма. У оквиру поменуте теме, Србија је на оперативно-практичном плану преузела низ мера које имају за циљ „подизање сигурности спољашњих граница и спречавање уласка страних терористичких бораца или њиховог транзита кроз Србију, праћење и спречавање путовања у подручја конфликта, као и стварање услова за успостављање база података ради онемогућавања кретања и обезбеђивања ефикаснијег надзора.”⁶¹⁵ Предузете мере односе се на извештај поднет Савету безбедности за спровођење резолуција 1373 и 1624 Савета безбедности УН, у којима су детаљно описане и представљање мере у циљу сузбијања претњи и изазова везаних за илегални прелазак резолуција 2170 и 2178 Савета безбедности УН, које доприносе борби против тероризма и преласку страних иностраних бораца.⁶¹⁶ У оквиру тог предлога послат је документ о препорукама у борби против насилног екстремизма и радикализације која доводи до тероризма, са циљем доприноса у усвајању Акционог плана у борби против насилног екстремизма УН.

Упоредо са наведеним активностима у складу са одлукама и смерницама УН, Србија је организовала и учествовала на многим конференцијама на тему тероризма, радикалног исламизма, насилног екстремизма и другим темама које воде тероризму, међу којима су неке била у организацији или покровитељству УН.⁶¹⁷ Учешће Србије на овим скуповима,

⁶¹⁵ Институционални оквир у области праћења миграција у Србији састоји се од свих релевантних институција укључених у систем миграција, а то су пре свега: Министарство унутрашњих послова, Комесаријат за избеглице и миграције, Министарство спољних послова, Министарство правде и Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања Републике Србије. Осим тога, цивилно друштво и међународне организације су такође актери укључени у област управљања миграцијама. „Предлог преговарачке позиције Републике Србије за Међувладину конференцију о приступању Републике Србије Европској унији за поглавље 24 – „Правда, слобода и безбедност”, *Влада Републике Србије*, 2016.

⁶¹⁶ У том смислу, од 30. јуна до 1. јула у Бечу одржана је стручна конференција о борби против подстицања и регрутовања страних терористичких бораца на нивоу ОЕБС-а. Током конференције, комуникајска кампања која наглашава свеобухватан приступ ОСЦЕ-а у спречавању тероризма брендирањем свих релевантних активности широм Организације, покренут је заједничким слоганом: „ОЕБС Уједињени у борби против насилног екстремизма”. *ОЕБС*.

⁶¹⁷ Недавно су одржана још два догађаја: 3. и 4. септембра у Београду је одржан догађај о младима и радикализацији, док је 7. и 8. октобра у Букурешту одржана стручна радионица о слободи и одговорности медија у контексту контратероризма политика. Додатне предстојеће активности укључују развијање курсева за подизање свести на основу приручника ОЕБС-а под називом „Спречавање тероризма и борба против насилног екстремизма и радикализације који воде ка тероризму: приступ полицији у заједници” и очекивани почетак програма обуке под називом „Лидери против нетрпељивости и насилан екстремизам”, са циљем оснаживања лидера цивилног друштва, укључујући младе, жене и религиозне личности, да изговоре, мобилишу друге и покрену иницијативе против нетолеранције и насилног

недвосмислено показује да је Србија поуздан и истрајан партнер у борби против тероризма. Настојање Србије да прихвати и поступа по смерницама УН, прихватање иницијативе за конференције које се тичу борбе против тероризма и учешће у скуповима који обрађују ту тему, указују на пуну и безрезервну подршку Србије у сузбијању и борби против тероризма.

Учешће Републике Хрватске у УН остварује се посредством сталних мисија у Њујорку, Бечу и Женеви, и у УНЕСКО-у у Паризу. Активност Републике Хрватске у УН подразумева „активно учешће у раду Генералне скупштине УН, док њени највиши државни представници већ традиционално одлазе у Њујорк на годишње инаугурације заседања Генералне скупштине, када током тзв. министарске недеље, имају прилике сусрести се са највишим представницима других држава чланица, те с њима разменити мишљења о најважнијим глобалним политичким, сигурносним, државним и социјалним изазовима, и представити становишта Републике Хрватске о тим питањима.”⁶¹⁸ Политика коју Хрватска заступа у УН „условљена је актуелном међународном политичком ситуацијом која намеће потребу праћења и активног учешћа у решавању међународних криза, кроз тела УН у којима је Хрватска чланица, затим потенцијалним избором у тела УН за која се кандидовала, као и динамиком рада у тим телима.”⁶¹⁹

Политичка питања, које се односе на сарадњу са УН, у највећој мери се односе на сарадњу са Саветом безбедности и Генералном скупштином. Акцент је стављен на следеће теме:

екстремизма. „Оснаживање младих је пресудно за превенцију подстицања и радикализације страних терористичких бораца, истакли учесници конференције ОЕБС у Бечу”, *Министарство спољних послова Републике Србије*, доступно преко: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/component/content/article/16231-2015-12-21-13-48-35?lang=ср>, (приступљено 11. август 2018).

⁶¹⁸ *Учешће Хрватске у Генералној скупштини УН*, Република Хрватска, Министарство спољних и европских послова, Загреб, доступно преко: <http://www.mver.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/ujedinjenipagodi/hr-u-un/> (приступљено 11. априла 2018). На истој страници наводе се одређење Хрватске за поштовање основних вредности: Поред европских приоритета, Република Хрватска одредила је и властита подручја у којима, кад је реч о политичкој мултилатерали и уједињеним народима, жели дати значајан допринос. Тако је, као приоритетна подручја, ставила нагласак на заштиту и промоцију људских права, укључујући и права жена и девојчица (што подразумева и афирмацију њихових права на образовање), заштиту права етничких и верских мањина, као и заштиту права ЛГБТ организација. Надаље, као земља која је прошла кроз оружани сукоб и транзицију, Република Хрватска на темељу властитих непосредних искустава разуме блиску повезаност одржавања мира и сигурности с процесима развоја, уз истодобну заштиту људских права. Стога, Република Хрватска даје пуну подршку међународним иницијативама такве врсте. Надаље, свесна потребе јачања улоге Уједињених нација као средишњег светског тела за одржање мира и сигурности, Република Хрватска посебно подржава иницијативе за јачањем тзв. превентивне дипломатије, што укључује и афирмацију поступака мирног решавања спорова кроз преговоре, мирење, посредовање и арбитражу, а такође и доследно коришћење и примену осталих релевантних међународноправних инструмената.

⁶¹⁹ *Хрватска у Уједињеним нацијама*, Република Хрватска, Министарство спољних и европских послова, Загреб, Доступно преко <http://un.mvr.hr/?mh=147&mv=2764>, (приступљено 11. август 2018).

- Учешће хрватских војника у мировним мисијама УН;
- Међународни кривични трибунал за подручје бивше Југославије (ICTY);
- Међународни кривични суд (ICC);
- Регионална питања: расправе о БиХ и Косову;
- Спровођење резолуција СБ УН о сузбијању тероризма;
- Праћење режима санкција које је усвојио СБ, а које је Хрватска као чланица УН обавезна да поштује;
- Активно учешће у Противтерористичком одбору.⁶²⁰

Наведени политички приоритети подразумевају и сузбијање и борбу против тероризма у складу са резолуцијом УН и учешћем у раду Одбора УН. Са становишта овог рада, од великог је значаја стављање акцента на спровођење резолуција СБ УН о сузбијању тероризма и активно учешће у Противтерористичком одбору. Остале наведене теме такође имају значаја, јер су посредно или непосредно везане за борбу против тероризма, али је наведена Резолуција и рад у Одбору од превасходног значаја за овај рад.

У намери да допринесе и раду УН у борби против тероризма, Хрватска је поздравила и донешење Глобалне стратегије за сузбијање тероризма коју је усвојила Генерална скупштина УН.⁶²¹ Усвајање Стратегије, која подразумева активно учешће свих држава чланица УН у њеној реализацији, у значајној мери помаже у борби против тероризма јер су наведене мере и поступци који треба да обједине и координирају рад свих држава. Током двогодишњег чланства у Савету безбедности, као нестална чланица, Хрватска је председавала Противтерористичким одбором Савета безбедности и активно учествовала у раду Канцеларије за дроге и криминал (*The United Nations Office on Drugs and Crime and Terrorism Prevention*).

Усвајањем резолуције УН 1373, Хрватска је узела активно учешће у борби против тероризма. Резолуцијом је основан Противтерористички одбор за надгледање спровођења резолуције. Хрватска је до сада доставила четири извештаја Противтерористичком одбору о предузетим мерама у складу са Резолуцијом 1373. Након усвајања поменуте резолуције,

⁶²⁰ Ибидем

⁶²¹ *The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy*, Counter-Terrorism Implementation Task Force, United Nations, New York, 2006, Available from: <http://www.un.org/en/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml#poa4>, (Accessed 12 august 2018).

Хрватска је прилагодила законске прописе међународним нормама на плану сузбијања глобалног тероризма и усвојила 13 кључних УН конвенција за сузбијање тероризма.⁶²²

Поред наведених активности Хрватске у усклађивању са препорукама УН у сузбијању и борби против тероризма, усвојен је и „Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма”.⁶²³ Закон полази са становишта да се нелегално стечени новац може користити за финансирање тероризма. Како би у потпуности био ефикасан, Закон подразумева и сарадњу са другим државама, јер је прање новца и финансирање тероризма свеобухватно и глобално штетно. На државном нивоу, Закон јасно прописије мере, радње и поступке које надлежне државне институције предузимају ради спречавања и откривања прања новца и финансирања тероризма, као и превентивне радње у спрешавању коришћења финансијског система за финансирање тероризма. Закон је усвојен са циљем спречавања финансирања терористичких организација, јер без финансијске подршке ове организације тешко могу опстати, а још теже деловати.

Поред наведеног закона, Хрватска настоји да прати нове смернице у борби против тероризма и у ту свху усвојила је и закон који је усклађен са принципима УН. Закон се односи на обраду података путника у ваздушном саобраћају, тј. о мерама које треба предузети како би се спречио теоризам у међународном и унутрашњем ваздушном саобраћају.⁶²⁴ Закон о преносу и обради података о путницима у ваздухопловном саобраћају у сврху спречавања, откривања, истраживања и вођења кривичног поступка поступка за кривична дела тероризма и друга тешка кривична дела, предвиђа све поступке

⁶²² Конвенција о кажњивим дјелима и неким другим радњама у зракопловима (1963), Конвенција о сузбијању незаконитих отмица зракоплова (1970), Конвенција о сузбијању незаконитих поступака против сигурности цивилног зракопловства (1971), Протокол о сузбијању незаконитих аката насиља на аеродромима који опслужују међународно цивилно зракопловство (1988), Конвенција о спречавању и кажњавању казњених дјела против особа под међународном заштитом (1973), Конвенција против узимања талаца (1979), Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала (1980), Конвенција о сузбијању противуправних чина усмјерених против сигурности поморске пловидбе (1988), Протокол о сузбијању незаконитих чина против сигурности фиксних платформи смјештених на епиконтиненталном појасу (1988), Конвенција о означавању пластичног експлозива ради детекције (1991), Конвенција о терористичким бомбашким нападима (1999), Конвенција о сузбијању финансирања тероризма (1999), Међународна конвенција о сузбијању аката нуклеарног тероризма (2005). Жана Педић, „Однос међународног и европског правног оквира за сузбијање тероризма”, *Правни факултет Свеучилишта у Загребу*, вол. 1, бр. 1, стр. 64.

⁶²³ „Закон о спречавању прања новца и финансирању тероризма”, *Народне новине Републике Хрватске*, бр. 118/17, Загреб, стр. 1. Касније, 2015. године усвојена и Стратегија за превенцију и сузбијање тероризма о којој је било речи у претходним поглављима.

⁶²⁴ „Закон о преносу и обради података о путницима у ваздухопловном саобраћају у сврху спречавања, откривања, истраживања и вођења кривичног поступка за кривична дела тероризма и друга тешка кривична дела”, *Република Хрватска, Сабор Републике Хрватске*, Загреб, Доступно преко: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Sjednice/2018/04%20travnja/90%20sjednica%20VRH/90%20-%202.pdf> (приступљено 23. август 2018).

и мере које је неопходно предузети како би се смањила претња од тероризма, а који је усклађен са принципима УН.

Хрватска је усвојила и „Националну стратегију и Акциони план за контролу малог и лаког оружја”.⁶²⁵ Процена државних органа да Хрватска представља руту за кријумчарење малог и лаког оружја које, између осталог, могу да се употребе у терористичке сврхе, условила је усвајање Стратегије како би се умањиле безбедносне претње, посебно од тероризма. У Стратегији се наводи надлежност органа, као и мере и поступци који треба да спрече злоупотребу лаког наоружања и мере које је неопходно предузети у сузбијању ове безбедносне претње. Ова Стратегија донесена је у складу са тежњом УН да се супротставе илегалној трговини лаким наоружањем, који се неретко користи и у терористичким актима. У већини случајева, у терористичким актима се користе експлозивне направе, али и лако наоружање, које је неретко коришћено у овим актима. У складу са тиме, поменути закон је превасходно сврсисходан и целисходан са становишта борбе против тероризма и јачања безбедносне ситуације у Хрватској, али има далокесежне последице и на цео регион Западног Балкана. Спречавање трговине лаким наоружањем онемогућава насилне екстремисте и терористе да дођу у посед оружја које би им омогућило реализацију терористичких аката на овај начин.

Упоредо са нормативним усклађивањем конвенција и декларација УН у борби против тероризма, Хрватска је активно учествовала и у конференцијам и скуповима које су УН организовале на тему борбе против тероризма. Низ активности које је Хрватска предузела у сузбијању тероризма, обележен је и учешћем у скуповима који су одржале УН, или учествовале у тим активностима посредством својих представника. Хрватска дипломатија изразила је опредељење и безрезервну подршку у борби против тероризма.

Прве кораке Хрватска је предузела након терористичких напада од 11. 9. 2001. године у САД, након којих је Хрватска у борби против тероризма, усвојивши конвенције УН у борби против тероризма, активно учествовала у активностима у сузбијању и борби против тероризма. О степену учешћа Хрватске у борби против тероризма сведочи запис да је „током представљања првог извештаја Републике Хрватске о сузбијању тероризма

⁶²⁵ „Национална стратегија и акциони план за контролу малог и лаког оружја”, *Република Хрватска, Влада Републике Хрватске*, Загреб, 2009, Доступно преко <http://www.propisi.hr/print.php?id=9632> (приступљено 23. август 2018).

поднесеног Свету безбедности (СБ), на седници Антитерористичког одбора, 5. марта 2002. године, чланови СБ похвалили су исцрпност хрватског извештаја, који, како је нагласио француски представник, сведочи о спремности Хрватске да спречи сваки покушај терористичког деловања. Изузетак у досадашњем раду Антитерористичког одбора СБ била је интервенција индијског стручњака који је истакао да иако на досадашњим састанцима није интервенисао, овога пута осећа потребу да искаже захвалност хрватској влади на једним од најдетаљнијих извештаја који су уопште поднесени Одбору.”⁶²⁶ Опредељеност Хрватске да у потпуности сарађује са УН, исказана је и у подношењу извештаја СБ.

Од посебног значаја је, бар са становишта Хрватске, учешће Хрватске у раду СБ.⁶²⁷ Хрватска је била домаћин расправе СБ, одржане 9. децембра 2008. године, под називом *Глобална безбедност и међународни тероризам*. Одабир Хрватске као председавајуће државе на ову тему произишло је из чињенице да је Хрватска председавала Противтерористичким одбором УН. Седница је била отвореног типа, а о значају теме, најбоље говори чињеница да су све чланице СБ узеле учешће као и многе државе које су процениле да је тема од кључног значаја за глобалну безбедност.

Учешће Хрватске у борби против тероризма у оквиру УН настављена је и настанком кризе у Сирији. Исламистички тероризам који је узео пун замах на простору Сирије и Ирака, довео је до настанка исламистичке терористичке организације ИД и многих других исламистичких терористичких организација које су настале на тим просторима. На седници Генералне скупштине УН, одржаној 24. 9. 2014. године, министар спољних послова Републике Хрватске, Весна Пусић, изјавила је да Хрватска дефакто оконча своје присуство у спорној коалицији истичући да су „наши амерички партнери затражили од хрватске владе да се муниција коју је Загреб одлучио донирати америчкој страни,

⁶²⁶ Током представљања првог Извештаја Републике Хрватске о сузбијању тероризма поднесено Савету безбедности, на седници Антитерористичког одбора ВС 5. март 2002, чланови Савету безбедности похвалили су исцрпност хрватског извештаја, које, како је нагласио француски представник, сведочи о спремности Хрватске да спречи сваки покушај терористичког деловања. Изузетак у досадашњем раду Антитерористичког одбора Савету безбедности била је интервенција индијског стручњака који је истакнуо да иако на досадашњим састанцима није интервенирао, овога пута осећа потребним захвалити хрватској влади на једном од најдетаљнијих извештаја која су поднесена Одбору. Доступно преко: [http://www.mver.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-staro-ijvhj/ujedinjeni-narodi-\(un\)--staro/republika-hrvatska-i-un/politicka-pitanja/suzbijanje-terorizma/](http://www.mver.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-staro-ijvhj/ujedinjeni-narodi-(un)--staro/republika-hrvatska-i-un/politicka-pitanja/suzbijanje-terorizma/), (приступљено 23. август 2018).

⁶²⁷ Хрватска је у периоду 2008–2009. године била нестална чланица Савета безбедности УН. Доступно преко: http://www.un.org/en/sc/inc/searchres_sc_year_english.asp?year=2008, (приступљено 13. априла 2018).

користи за борбу против ИД... и тиме доприносимо борби против тероризма.”⁶²⁸ Након почетних корака у борби против тероризма у Сирији и Ираку, који су били обележени и неслагањем председника РХ Иве Јосиповића и министарке спољних послова РХ Весне Пусић, уследили су потези Хрватске који су у све већој мери инволвирани учешће државе у ову борбу.

Опредељеност Хрватске преваходно је изражена у усвајању међународноправних норми које се односе на сузбијање акција против тероризма, активним учешћем и пружањем подршке УН у реализацији акционих планова у сузбијању и борби против тероризма. Такође, Хрватска настоји да прати развој нових метода у борби против тероризма и начине превентивног деловања.

Република Црна Гора такође је једна од значајних држава у борби против тероризма у региону Западног Балкана. Сарадња Црне Горе са УН, као и са другим организацијама, оличена је у доследној примени смерница и препорука ГС и СБ УН. У настојању да доследно прати трендове у борби против тероризма које препоручеје ГС и СБ УН, Црна Гора је тежила да прихвати и имплементира у унутрашње законодавство све мере и поступке које могу спречити тероризам и превентивно деловати у сузбијању наведене опасности. С обзиром на то да је Црна Гора члан Војног савеза НАТО-а и ЕУ, као и Хрватска, њена опредељења и смернице за борбу против тероризма усклађене су са захтевима поменутих организација, а у складу са одлукама УН. Од периода сецесије од Републике Србије 2006. године, када је Србија стекла независност, Црна Гора је постала чланица УН и преузела све обавезе које се односе, измеђе осталог, и на борбу против насилног екстремизма, радикализма и тероризма.

Један од усвојених докумената је Стратегија за превенцију и сузбијање тероризма, прање новца и сузбијање тероризма.⁶²⁹ Израда стратегије иницирана је од УН, али Стратегија прати и захтеве других међународних организација. Такође, Стратегија следи и оне циљеве и вредности који су дефинисани у „Глобалној противтерористичкој стратегији Уједињених нација и Противтерористичкој стратегији Европске уније (ЕУ), као и друге основне противтерористичке документе Уједињених нација (УН), Европске уније (ЕУ),

⁶²⁸ Лидија Кнежевић, „Нови наставак сапуници о анти-ИСИС коалицији”, *Обрис*, Загреб, 24.09.2014, стр. 1.

⁶²⁹ „Стратегију за превенцију и сузбијање тероризма, спречавање прања новца и финансирања тероризма”, *Национална комисија за превенцију и сузбијање тероризма, прања новца и финансирања тероризма*, Подгорица, 16. 3. 2015. године.

Организације Северноатлантског савеза (НАТО), Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) и Савета Европе (СЕ).”⁶³⁰ Прихватање и усвајање Стратегије УН, условљено је њеном усаглашћеношћу са другим међународним организацијама, првенствено са НАТО и ЕУ.

Стратегија, поред иницијативе УН, проистиче и из потребе сарадње са регионалним организацијама и иницијативама у сузбијању тероризма и сарадњи са државама региона. Испуњавање обавеза проистеклих из Стратегије доприноси сузбијању прања новца и финансирања тероризма и на регионалном и глобалном плану, испуњавањем обавеза које проистичу из чланства у међународним организацијама, као и интензивном сарадњом са надлежним органима других држава путем размене података. Поред наведене Стратегије, Црна Гора као чланица УН поступа и по основу других резолуција СБ УН које се односе на борбу и сузбијање тероризма. Правни оквир за деловање у борби против тероризма засноване су резолуцијама СБ УН 1267 (1999), 1333 (2000), 1390 (2002), 1455 (2003), 1526 (2004) и 1373 (2001). Црна Гора је чланица Егмонт групе (Светске асоцијације финансијско-обавештајних служби) и пуноправна чланица МОНЕВАЛ (Тело Савета Европе за борбу против прања новца).

Са намером да доследно прати иницијативе УН у борби против тероризма, Влада Црне Горе је, на седници од 10. децембра 2015. године, усвојила Стратегију сузбијања насилног екстремизма 2016–2018. (ЦВЕ Стратегија). Пораст радикализације друштва и насилног екстремизма, условио је усвајање ЦВЕ Стратегије, како би се на делотворан начин одговорило на трендове који воде дестабилизацији друштва и представљају предуслове за настанак терористичких организација. Усвајање ЦВЕ Стратегије потврђује намеру Црне Горе да узме пуно учешће у борби против тероризма на глобалном и регионалном плану. ЦВЕ стратегија се надовезује и допуњује националну Стратегију за спречавање и сузбијање тероризма, прања новца и финансирања тероризма и представља „одговор на претњу од насиља мотивисаног радикализацијом, претњу од насилног екстремизма и посебно као одговор на проблем страних бораца.”⁶³¹ Посебно, Резолуција УН 2178 која садржи мере за сузбијање насилног екстремизма и спречавање регрутовања и

⁶³⁰ Ибидем, стр. 5.

⁶³¹ Акциони план за имплементацију Стратегије сузбијања насилног екстремизма. оп. цит, стр., 9.

мобилизације појединаца у терористичке групе и претварања у стране терористичке борце.

ЦВЕ Стратегија се заснива на смерницама УН (Резолуција 2178). У циљу испуњења визије и мисије прописаних ЦВЕ Стратегијом, постављени су следећи стратешки циљеви:

- Адекватно разумевање покретача радикализације у циљу превенције радикализације;
- Успостављање делотворних механизма координације међу одговорним институцијама на националном и међународном нивоу;
- Спровођење активности као одговор на покретаче радикализације – сузбијање радикализма и насилног екстремизма;
- Спровођење мониторинга и евалуације у циљу елиминисања последица насилног екстремизма и тероризма и планирања будућих активности.⁶³²

У наведеним елементима, или циљевима Стратегије, наведени су поступци који полазе од спречавања радикализације појединца и друштва до мера елиминасања таквих активности. Радикализација и појава насилног тероризма разматрана је са становишта унутардржавних изазова у оквиру миграције становишта из ратом захваћених подручја, а у највећој мери се то односи на Сирију и Ирак. У одговору на претњу коју представљају страни терористички борци, стављен је акценат на „регионалној и међународној сарадњи и размени информација, јачању граничне контроле у циљу спречавања путовања страних терористичких бораца, ефикасније коришћење ресурса Међународне организације криминалистичких полиција (Интерпол), прекид финансијске подршке страним терористичким борцима, сузбијање подстицања на терористичке нападе мотивисане екстремизмом или нетолеранцијом, промовисање политичке и религијске толеранције, економског развоја и социјалне кохезије и инклузивности, решавање оружаних сукоба и омогућавање реинтеграције и рехабилитације, као и кривично гоњење страних терористичких бораца и лица која их регрутују, финансирају и омогућавају њихова путовања.”⁶³³

⁶³² Ибидем, стр. 10.

⁶³³ Ибидем, стр. 11.

У намери да се представи опредељење сарадње Црне Горе у борби против тероризма у сарадњи са УН, издвојене су и „Стратегија за превенцију и сузбијање тероризма, праће новца и сузбијање тероризма” и „Стратегија за сузбијања насилног екстремизма”, које су усвојене на иницијативу УН, тачније на основу резолуција које се односе на тему борбе против радикализма, насилног екстремизма и тероризма. Деловање Црне Горе у борби против тероризма подразумева и поштовање и активно учешће у борби против тероризма у складу и са другим наведеним Резолуцијама, али су наведене Стратегије подстакле израду и примену плана за борбу против тероризма. С обзиром на свеобухватност резолуција, Црна Гора је у великој мери покрила све аспекте у борби против тероризма предвиђене Резолуцијама УН из ове области, као и нове методе и начине деловања терористичких група и претњу од миграната са Блиског истока.

Непосредно пре 69. заседања Генералне скупштине УН, која се одржала 24. септембра 2014. године, амерички председник Барак Обама (*Barack Obama*) најавио је представљање плана борбе УН против ИД, који подразумева формирање широке коалиције у борби против ИД. Том приликом, обраћајући се Генералној скупштини УН, амерички председник Барак Обама констатовао је да „светом влада прожимајући немир и да је то проблем који захтева да му се ургентно посвети пажња. Позвао је УН да подрже нападе на ИД, и најавио наставак војног притиска на милитанте ИД, и апеловао на оне који су се придружили екстремистима да одустану и напусте бојно поље док још увек могу... Међународној коалицији предвођеној САД, до сада је помоћ понудило више од 40 земаља. ИД се мора разбити и уништити јер се тренутно „суочавамо са најсмртоноснијим идеолошким брэндом тероризма.”⁶³⁴

Учешће у глобалној коалицији против ИД, додатно је побољшало статус Црне Горе у УН, посебно у НАТО што је потврђено када се „специјални изасланик председника Глобалне коалиције за борбу против ИД, генерал Џон Ален (*John Allen*), током сусрета са потпредседником владе Душком Марковићем, на маргинама *To Be Secure* Форума који се одржава у Будви захвалио на позитивним порукама у циљу остваривања заједничког

⁶³⁴ Биљана Јовићевић, *Обама у УН позвао на заједничку борбу против милитаната*, Радио слободна Европа, Загреб, Доступно преко: <https://www.slobodnaevropa.org/a/generalna-skupstina-un-o-iraku-siriji-i-eboli/26602204.html>, (приступљено 26. август 2018).

деловања у борби против тероризма.”⁶³⁵ Као чланица Глоблне коалиције у борби против ИД, Црна Гора је учествовала у значајном броју сусрета које су организовале УН, и пружила активни допринос у раду Одбора УН у борби против тероризма и насилног екстремизма.

Активности Црне Горе у сузбијању и борби против тероризма у сарадњи са УН, препознате су у поштовању и доследном примењивању резолуција које се односе на ову тему и у активном учешћу на конференцијама под покровитељством УН. У складу са опредељењем Црне Горе, прихваћене су међународноправне норме које се односе на сузбијање и борбу против тероризма, усклађено је домаће законодавство и израђени акциони планови за реализацију стратегија које обухватају ову област.

Од приступања УН као пуноправна чланица, 1992. године, БиХ активно учествује у раду УН преко сталних представништава у Њујорку, Женеви, Бечу и при УНЕСКО-у. Редовне активности БиХ у УН заснивају се и на учешћу у телима УН у којима је БиХ чланица, као и у телима у којима је кандидат за чланство. БиХ посвећује и значајну пажњу актуелној међународној политичкој и економској сарадњи и узима учешће у решавању међународних криза. Посебна пажња усмерена је на политичка и безбедносна питања. У том контексту, редовно прати рад СБ и ГС УН.

За Босну и Херцеговину су од посебног значаја следећа питања разматрана на 61. заседању Генералне скупштине:

- Ситуација у земљи;
- Одржавање међународне безбедности – добросуседски односи, стабилност и развој у Југоисточној Европи;
- Борба против тероризма;
- Људска права и хуманитарна питања;
- Међународно право, Међународни кривични суд, Међународни трибунал за ратне злочине почињене на тлу бивше СФРЈ;
- Превенција конфликта у свету и одржавање мира;

⁶³⁵ Кристина Тетковић, „САД цене учешће и допринос Црне Горе Глобалној коалицији за борбу против ИД”, *Портал аналитика*, Доступно преко: <http://portalanalitika.me/clanak/189568/arhiv>, (приступљено 26. август 2018).

- Разоружање;
- Борба против АИДС;
- Финансирање УН. Питање дуговања БиХ према УН након стицања самосталности;
- Ситуација на Блиском истоку – Ирак, Израел и Палестина;
- Кандидатуре – избори у тела и органе УН.⁶³⁶

Теме, или области које је БиХ издвојила као питања од посебног значаја, превасходно се односе на питања глобалне, регионалне и националне безбедности. Значај питања безбедности и изградње мира актуелно је од стицања независности, а званично је покренуто пред УН 2015. године. У складу са одредбама Повеље УН, као и са завршним документом Светског самита од 2005. године, „формирана је Комисија за изградњу мира (РВС) као међудржавно, саветодавно тело које ће одговарати Савету безбедности УН и чији је рад фокусиран на постконфликтној изградњи мира.”⁶³⁷ Једна од приоритетних тема је и тероризам, као претња по безбедност региона и међународне заједнице. Издвајање тероризма као значајне безбедносне теме произилази из чињенице да је један део држављана БиХ и миграната ратовао и ратује на страни терористичких организација ратом захваћених подручја на Блиском истоку. У Босни и Херцеговини од почетка 2016. није било терористичких напада, „терористичке претње и даље постоје, а посебну опасност представљају особе које су се вратиле с ратишта у Сирији и Ираку и тамо се бориле на страни екстремистичких група, стоји у годишњем извештају Министарства безбедности БиХ.”⁶³⁸

Један од првих значајаних корака у борби против тероризма у сарадњи са УН представља увођење у кривично законодавство кривично дело финансирање терористичких активности 2015. године, који је у великој мери измењен у односу на закон из 2013. године, који се односио на кривично дело тероризма. Измена Закона покренута је по основу Међународне

⁶³⁶ „БиХ и УН”, *Министарство вањских послова Босне и Херцеговине*, Доступно преко: http://mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/multilateralni_odnosi/ujedinjene_nacije_un/bih_i_un/?id=16, (приступљено 27. август 2018).

⁶³⁷ Ибидем.

⁶³⁸ У Извештају о стању безбедности у 2016, упућеном Заступничком дому државног парламента који ће га разматрати 25. октобра, стоји како је у тој години због повезаности с тероризмом казнено пријављено 25 особа, док је годину дана раније, када су у БиХ забележена три терористичка напада, казнено пријављено 30 особа. Босанско-херцеговачка полиција је прошле године провела пет оперативних акција у којима је ухитила 14 особа због сумње да су повезане с тероризмом, наводи се у Извештају доступном на мрежним страницама парламента БиХ. И. Д., „Министарство безбедности БиХ: Тероризам је и даље претња”, *Дневник*, Загреб, Доступно преко: <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/ministarstvo-sigurnosti-bih-terorizam-i-dalje-prijetnja---492443.html>, (приступљено 27. август 2018).

конвенције УН о сузбијању тероризма, која је усвојена 9. децембра 1999. године.⁶³⁹ Конвенција је допуњена резолуцијама Савета безбедности УН 1373, 1566 и 2199.⁶⁴⁰

Након измена у кривичном законодавству, БиХ је израдила Стратегију и Акциони план за спречавање новца и финансирање терористичких активности у БиХ. Израда Стратегије и Акционог плана представља израз воље БиХ да учествује у активностима УН које се предузимају у борби против тероризма. Ова мера представља значајан допринос на унутрашњем плану у сузбијању тероризма, али у значајној мери доприноси и борби против тероризма на регионалном и глобалном нивоу, а „паралелно са имплементацијом овог Закона, формирано је и Финансијско-обавештајно одељење (ФОО) које се налази у саставу Државне агенције за истраге и заштиту – СИПА. Циљ мера за спречавање и откривање прања новца, који обично спроводе специјалне финансијско-обавештајне јединице, јесте праћење и анализа финансијских трансакција и откривање типологија прања новца. Праћењем (сумњивих) трансакција се настоји утврдити њихово незаконито порекло.”⁶⁴¹ Активности БиХ у борби против тероризма у оквиру УН настављане су и предузимањем других мера које доприносе борби против тероризма.

На основу резолуција Савета безбедности УН 2170 и 2178, које узимају у обзир решавање проблем страних бораца, БиХ је приступила изменама Казненог закона.⁶⁴² Ново кривично дело односи се на противзаконито формирање и придруживање страним паравојним или параполицијским формацијама. Међутим, ово кривично дело није сврстано у групу кривичних дела тероризма, већ је у групи кривичних дела против интегритета Босне и Херцеговине. Из Закона „не произилази експлицитно инкриминисање понашања која подразумевају „страни терористички борци”, већ се забрањује уопште приступање

⁶³⁹ Државе чланице сагласиле су се да кривично дело чини свако лице које на било који начин, непосредно или посредно, незаконито и својом вољом, обезбјеђује или прикупља фондове у намери да се они користе или са знањем да ће бити коришћени за финансирање терористичких активности. „International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism”, adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1999.

⁶⁴⁰ Security Council resolution 1373 (2001) on international cooperation to combat threats to international peace and security caused by terrorist acts S/RES/1373(2001); Security Council resolution 1566 (2004) Threats to international peace and security caused by terrorist acts, S/RES/1566(2004); Security Council Res. 2199 (2015) Security Council condemns trade with Al-Qaida-associated groups, threatens further targeted sanctions, S/RES/2199 (2015).

⁶⁴¹ Милена Раковић, *Прање новца: Како га искоренити?*, Правни факултет Бања Лука, Бања Лука, Доступно преко: <https://hrcak.srce.hr/35365>, (приступљено 27. август 2018).

⁶⁴² Resolution 2170 (2014): Foreign Terrorist Fighters, Terrorist Financing, Sanctions S/RES/2170 (2014); Resolution 2178 (2014): Condemning Violent Extremism, Underscoring Need to Prevent Travel, Support for Foreign Terrorist Fighters, adopted unanimously on 24 September 2014.

паравојним и параполицијским формацијама.”⁶⁴³ Овим законским решењем, које залази на подручје екстрадиционог права, лица која су се придружила страним паравојним или параполицијским формацијама, не подлежу изручењу. Мотив за ово решење законског акта може садржати и политичке мотиве. Изручивање наведених бораца може угрозити кредибилитет Босне и Херцеговине на међународном плану, као државе на чијој територији се налази значајан број наведених бораца, али и због чувања безбедносних информација које могу додатно дискредитовати БиХ.

Од момента приступања Антитерористичкој коалицији 2001. године, БиХ се залагала за јачање капацитета за борбу против тероризма и сузбијање појава везаних за тероризам, у сарадњи са свим релевантним факторима и УН. У том контексту, поред наведених мера које је БиХ предузела у реализацији планова на поменутом пољу, настављене су активности које се односе на проблем тероризма.

Усвајањем Стратегије Босне и Херцеговине за превенцију и борбу против тероризма, потврђена је намера предузимања мера за превентивно деловање и борбу против тероризма, насилног екстремизма и радикализма.⁶⁴⁴ Усвајању је претходило низ иницијатива из ЕУ и нацрт Стратегије УН у борби против тероризма. Након усвајања Стратегије, Веће министара БиХ донело је одлуку о формирању надзорног органа за праћење спровођења Стратегије и Акционог плана. Састав органа за праћење спровођења Стратегије чине, представници државних министарстава безбедности и одбране, полицијских и државних безбедносних агенција, ентитетска министарства унутрашњих послова и полиције Брчко дистрикта.⁶⁴⁵ На основу ових потеза од стране руководства БиХ, препознајемо недвосмислену опредељеност за активно учешће у борби против тероризма и сарадњу са свим организацијама које се баве овом темом.

⁶⁴³ Управо због тога, није јасно због чега наведено кривично дјело није систематизовано у групу осталих терористичких кривичних дјела, а норма прецизирана појмом „страни терористички борци”, уз децидирано навођење забране одласка у Сирију и Ирак ради учешћа у терористичким активностима ИСИС. Миодраг Симовић, Миле Шикман, *Кривичноправна заштита од тероризма: Међународни стандарди и правни оквир у Босни и Херцеговини*, Академија наука Босне и Херцеговине, Сарајево, стр. 137, Доступно преко: http://www.anubih.ba/images/publikacije/posebna_izdanja/ODN/08_osebna_izdanja_CLXXI_8/08%20-%20Miodrag%20Simovic,%20Mile%20Sikman.pdf, (Присту пљено 27. август 2018).

⁶⁴⁴ Стратегија Босне и Херцеговине за превенцију и борбу против тероризма, *Веће министара Босне и Херцеговине*, Сарајево, доступно преко: <http://msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=12787&langTag=sr-SP-Cyrl>, (приступљено 28. август 2018).

⁶⁴⁵ „Формирано тело за надзор над провођењем стратегије за борбу против тероризма”, *Веће министара БиХ*, Сарајево, Доступно преко: <http://nar.ba/new/vijest.php?id=33747>, (приступљено 28. август 2018).

Упоредо са усвајањем законских аката, Стратегија и Акционих планова који се односе на борбу против тероризма, БиХ је препозната и као чланица УН која доприноси тој борби кроз учешће у скуповима у Организацији УН. Опредељеност БиХ превасходно је изражена у усвајању међународноправних норми које се односе на сузбијање тероризма и усклађивање унутрашњег законодавства са међународним нормама, активним учешћем и пружањем подршке УН у реализацији акционих планова у сузбијању и борби против тероризма. Паралелно са редовним извештавањем УН о мерама које БиХ предузимају у борби против тероризма, БиХ прати развој и примену нових метода у борби против тероризма и начине превентивног деловања.

Република Македонија приступила је УН као пуноправна чланица 1993. године. Од момента приступања УН, Република Македонија настоји да подржава темељне принципе и постулате Повеље УН, посредством органа УН и мултилатералном дипломатијом. Доследно спровођење Повеље УН и поштовање муђународног права, који су били основни принципи Македоније при приступању у УН, позиционирао је Македонију као принципијалног и одговорног члана међународне заједнице. Залагање за реформе у систему Уједињених нација како у циљу решавања и пружања адекватног одговора на тренутне глобалне изазове и претње по међународни мир и безбедност, показује да се Македонија залаже и за питања безбедности и успоставе мира. Дипломатско ангажовање огледа се ангажовањем и доприносом свим специјализованим агенцијама, програмима и фондовима у оквиру УН система.

Република Македонија се залаже за мир и безбедност у свету, путем реформи у систему УН како би се ефикасно одговорило на глобалне изазове и претње за међународни мир и безбедност, а као приоритетне циљеве је издвојила:

- поштовање људских права;
- разоружање;
- неширење оружја;
- борба против тероризма;
- климатске промене;
- одржив економском раст;

- спровођење Миленијумских развојних циљева;⁶⁴⁶

Наведени проритети махом се односе на глобалну безбедност и представљају окосницу сарадње Македоније са УН. Један од актуелних безбедносних проблема односи се и на тероризам, који подразумева сарадњу УН у борби против тероризма и примену свих смерница УН које су успостављене одлукама Савета безбедности УН и Генералне скупштине УН. У складу са препорукама УН, Македонија је предузела поједине мере како би усагласила деловање државних органа и УН у борби против тероризма.

Једна од првих мера које је Македонија предузела у сарадњи са УН у борби против тероризма представља измену и допуна кривичног законодавства које се односи на кривично дело тероризма. Измене и допуне Закона извршене су по основу Међународне конвенције УН о сузбијању тероризма, која је усвојена 9. децембра 1999. године, која је допуњена резолуцијама Савета безбедности УН 1373, 1566 и 2199. На основу измене и допуне закона, Македонија је усвојила Стратегију за спречавање прања новца и финансирања тероризма. Стратегија обухвата мере и начине у спречавању прања новца, посебно новца намењеном за финансирање тероризма. Стратегија се односила на период од 2009. до 2011. године. Нешто касније, новембра 2017. године, усвојена је ревидирана Стратегија која се такође односи на сузбијање и спречавање прања новца и финансирања тероризма. Наведене Стратегије обухватају мере и поступке које је неопходно предузети како би се онемогућило финансирање тероризма.

Поред наведених Стратегија, изостала је Стратегија за борбу против тероризма и насилног екстремизма. У оквиру стратегијског документа из области безбедности „Национална концепција за безбедност и одбрану”, представљане су основне смернице о институционалној организацији и активностима у борби против тероризма, врсте терористичких претњи и наведене су мере за борбу против тероризма и материјални ресурси, одређени су носиоци стратегије, као и временски оквир за његово спровођење.⁶⁴⁷

⁶⁴⁶ „Национална концепција за безбедност и одбрану”, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 5, Скопље, 2013, стр. 3.

⁶⁴⁷ Концепт Националне безбедности и одбране је основни документ Републике Македонија у области безбедности и одбране. Национални концепт сигурности и одбране се заснива на процени међународног окружења и положаја Републике Македоније, претње по њену безбедност и, на тој основи, наше циљеве и смернице за вођење политике националне безбедности. „Национална концепција за безбедност и одбрану”, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 5, Скопље, 2013, стр. 1.

Национална концепција за безбедност и одбрану је свеобухватан документ о безбедносним претњама и изазовима по Македонију у коме је претња од тероризма и борба против тероризма наведена само у једном поглављу. Поменути документ требало је да послужи за израду стратегије за борбу против тероризма, али је та стратегија изостала.

Мере које Македонија (РМ) предузима у борби против тероризма, садржане су и у неким другим стратегијским документима. „Стратегија за развој полиције 2016–2020.” препознаје тероризам као значајну претњу и изазов по безбедност РМ и предвиђа мере у борби против тероризма и сузбијање радикализма и насилног екстремизма. Министарство одбране Републике Македоније у стратегијском документу „Стратегија одбране Републике Македоније” такође препознаје тероризам као претњу по безбедност РМ, и предвиђа сарадњу Министарства са УН у борби против тероризма.⁶⁴⁸ Министарство одбране и Војска РМ предвидели су мере у борби против тероризма кроз сарадњу са државама региона, међународним организацијама и УН.

Поред наведених стратегија и промена кривичног закона, изостала је Стратегија у борби против тероризма која би представљала свеобухватан приступ у решавању ове безбедносне претње, што је резултирало критиком УН и других међународних организацијама које се баве борбом против тероризма. Након препорука УН и других међународних организација, Влада РМ на 57. седници, 6. 3. 2018. године, усвојила је „Националну стратегију за спречавање насилног екстремизма и борбе против тероризма, и Акциони план за имплементацију Стратегије.”⁶⁴⁹ С обзиром на то да је Стратегија недавно прошла процедуру у Влади, о резултатима и ефектима примени Стратегије је рано говорити. Значајан напредак представља и само усвајање Стратегије и Акционог плана, као одраз добре воље да се у потпуности и доследно примењују препоруке УН и других међународних организација у борби против тероризма.

Поред наведених активности у борби против тероризма, РМ је пружила пуну подршку у глобалној борби против тероризма и учествовала у мисијама у Либану, Ираку и Авганистану. Остале активности РМ у борби против тероризма у сарадњи са УН,

⁶⁴⁸ „Стратегија одбране Републике Македоније”, *Службен весник на Република Македонија*, оп. цит., стр. 1.

⁶⁴⁹ „Записник са 57. седнице Владе РМ”, *Влада Републике Македоније*, Скопље, Доступно преко: <http://vlada.mk/vladini-sednici>, (приступљено 19. априла 2018).

изражене су у настојању да се међународне правне норме усагласе са унутрашњим законодавством и да се у потпуности покрију сви аспекти тероризма и мере које се предузимају у спречавању ове претње. Активно учешће и сарадња са УН у борби против тероризма, огледа се и у реализацији Стратегија и Акционих планова УН у борби против тероризма. Редовно извештавање УН о постигнутим резултатима и применама постојећих метода и увођење савремених метода у борби против тероризма, као и праћење развоја савремене технологије која помаже у овој борби, представља још један вид учешћа Македоније.

Државе Западног Балкана настоје да остваре сарадњу са УН у борби против тероризма у сваком погледу. Од усвајања Стратегија у борби против тероризма, прилагођавања унутрашњег законодавства и активног учешћа у раду органа УН на плану борбе против тероризма, до присуствовања скуповима које организују УН на ову тему. Праћење савремених токова и усвајање нових мера и метода у борби против тероризма, такође представља активност држава региона у борби против тероризма. Опредељеност држава региона да активно сарађују са УН у борби против тероризма у значајној мери помаже сузбијању претње од тероризма на државном, регионалном и глобалном нивоу. Примена смерница УН у борби против тероризма, олакшава и поједностављује сарадњу држава кроз једнообразну примену метода и начина у борби против тероризма, као и размену информација на свим нивоима.

12.2. Регионалне иницијативе Западног Балкана

Иницијативе држава Западног Балкана на продубљивању сарадње у региону на економском, политичком и безбедносном плану, не представља феномен новијег датума, али су те иницијативе изражене крајем двадесетог века, а посебан замах су достигле од почетка двадесет првог века. Све израженија регионална сарадња проузрокована је променом трендова на међународној политичкој сцени, посебно јачањем и све приступијим процесом глобализације. Минић регионализацију објашњава као „стари феномен који на различите начине, у различитим периодима одражава природу

међународних односа, при чему је у последњим деценијама посебно наглашена појава новог регионализма.⁶⁵⁰ Оптерећен војним сукобима током деведесетих година двадесетог века, који је отежавао регионалне интеграције, Западни Балкан је развој регионалног удруживања и регионалне сарадње почео у пуној мери од почетка двадесет првог века. Значајан број регионалних иницијатива који је потекао са простора овог региона и већи обим сарадње у мултилатералној дипломатији, представљао је донекле раскршћавање са тмурном прошлошћу и покушај да се у потпуности интегрише у савремене међународне токове. На неким пољима ова врста сарадње пружила је позитивне резултате, док нека питања из тог периода и даље представљају оптерећење за несметану интеграцију региона. Један од проблема односи се на безбедност региона, посебно на тероризам који је био присутан од почетка избијања сукоба и у различитим облицима и данас представља безбедносну претњу региону.

Пре разматрања иницијатива држава Западног Балкана у борби против тероризма, осврнућемо се на иницијативе које су потекле са Балкана, или у којима је регион посредно и непосредно укључен. Разматрање ових иницијатива значајно је са становишта сагледавања воља и намера држава региона у успостављању стабилности и развоја региона, што указује и на политичко опредељење и на сарадњу на пољу безбедности. Сарадња држава у региону је вишедимензионална и вишеслојна, тако да потезе држава не можемо разумети само са једне равни или из једног угла, већ је неопходно узети у обзир све елементе које условљавају политику држава, на међународном плану и регионалном плану. Политика безбедности и борба против тероризма представља само један сегмент у сарадњи држава региона, али је и она у већој или мањој мери условљења и иницијативама које се тичу других проблема. Такође и те иницијативе могу се посредно или непосредно дотаћи и теме тероризма.

Сарадњу држава региона можемо сагледати из перспективе иницијатива које се односе на регион Балкана и иницијатива других региона које обухватају Балкан. Иницијатива које се односе на регион Балкана су: Процес сарадње земаља Југоисточне Европе (ПСЈИЕ), Пакт за стабилност у Југоисточној Европи (ПзСЈИЕ), Савет за регионалну сарадњу (СРС) и

⁶⁵⁰ J. Minić, „A Decade of Regional Cooperation in SEE – Sharing Guidance, Leadership and Ownership”, in: *Dialogues, Ownership for Regional Cooperation in the Western Balkan Countries*, Friedrich Ebert Stiftung, 2009, str. 13. B. Hettne, „The New regionalism and the Balkans” in: J. Minić, *EU Enlargement and the Balkans*, EMINS, Beograd, 1997, str. 25–36. B. Hettne, „The new regionalism revisited”, in: *Theories of New Regionalism* (F. Sodebaum, ed), Palgrave, 2003.

Централноевропска зона слободне трговине (ЦЕФТА). Иницијативе других региона које обухватају Балкан су: Централноевропска иницијатива (ЦЕИ), Црноморска економска сарадња (ЦМЕС), Јадранско-јонска иницијатива (ЈИ) и Сарадња око речних сливова. Наведене иницијативе представљају окосницу сарадње држава региона, и успостављају правила сарадње у циљу развоја држава региона, али и региона у целости. Међутим, како би се унапредила сарадња држава региона, посебно на економском плану, неопходно је створити безбедносне услове који омогућавају несметану сарадњу. У том контексту, одржан је и низ регионалних скупова на тему безбедности, посебно сузбијање претња од тероризма, како би се остварила несметана сарадња држава региона.

Већ на првом састанку министара иностраних послова ПСЈИЕ наглашена је претња од тероризма за успешну и несметану сарадњу држава региона. Већ „Софијска декларација министара иностраних послова од 6. јула 1996. године, о добросуседским односима, стабилности, безбедности и сарадњи на Балкану” садржи врло широке циљеве могуће сарадње. Према Декларацији, области сарадње су подељене у четири велике групе:

- политички односи (унапређење добросуседства и мере поверења);
- регионална економска сарадња (прекогранична сарадња, инфраструктура, трговина и инвестиције, животна средина);
- хуманитарна сарадња и људска права и најзад
- питања унутрашњих послова и правосуђа (попут борбе против кријумчарења, тероризма, питања виза, имиграција, и др.).”⁶⁵¹

Навођење тероризма као безбедносне претње, у оквиру четири велике групе питања, указује на препознавање претње по стабилност региона од терористичких група. Питање тероризма, као безбедносног изазова и претње, био је предмет расправе и на наредним састанцима ПСЈИЕ. Становиште држава чланица било је да се морају предузети све неопходне мере како би се спречила претња од тероризма и превентивно деловати у сузбијању тог проблема. С обзиром на то да се остале наведене иницијативе односе у највећој мери на економску сарадњу и процес приближавања ЕУ, није било речи о

⁶⁵¹ „Декларација из Софије о добросуседским односима, стабилности, безбедности и сарадњи на Балкану”, 6. и 7. јул 1996. године, документ на енглеском језику са говорима учесника објављен је у *Eurobalkans*, No. 22–23, spring/summer, 1996.

тероризму, док су се питања безбедности односила на усаглашавање деловања војске и полиције са прописима ЕУ.

Поред наведених институционалних иницијатива, сарадња држава региона у борби против тероризма реализовала се и кроз скупове који су иницијарани од стране неке од држава региона или међународних организација. Поменути окупљања су од великог значаја јер се у непосредном контакту, кроз размену гледишта представника држава о проблему тероризма, долази до решења неких питања која се односе на борбу против тероризма. Такође, извештаји са скупова представљају значајне документе, не само са становишта обавеза које државе имају да предузму у борби против тероризма, већ и у сагледавању постигнутих резултата и евентуалном побољшању постојећих метода у превентивном деловању и сузбијању претњи од тероризма. Од значаја су и коментари и смернице представника међународних организација који присуствују овим скуповима, који кроз искуство организација, које представљају, у борби против тероризма могу изнети и конкретне примере успешних или неуспешних метода и поступака у борби против тероризма.

Један од закона који је усвојила ЕУ, а обухвата и државе Западног Балкана, односи се на борбу против радикализације и насилног екстремизма, коришћењем интернета и друштвених мрежа. У оквиру истог закона наводи се веза организованог криминала и тероризма. Закон је усвојен на основу процене Савета за спољне послове УН да тероризам представља највећу безбедносну претњу на глобалном плану у државама ЕУ, а „у погледу Западног Балкана истиче се значај оперативног партнерства са свим државама региона кроз постојеће моделе сарадње, укључујући Иницијативу Западног Балкана против тероризма, и системе за јачање безбедносних институција које су усмерене на борбу против тероризма. Савет ЕУ истиче и значај регионалне сарадње у контроли незаконите трговине оружјем, кретању страних бораца и утицаја екстремистичких идеологија на Западном Балкану.”⁶⁵² Овај Закон првенствено је значајан јер препознаје терористичке претње које долазе из региона Западног Балкана. С друге стране, значајан је јер је препознат значај друштвених мрежа у радикализацији појединаца и група, и стварању

⁶⁵² „ЕУ усвојила мере за борбу против тероризма, укључен и Западни Балкан”, *Блиц*, Београд, Доступно преко: <https://www.blic.rs/vesti/svet/eu-usvojila-mere-za-borbu-protiv-terorizma-ukljucen-i-zapadni-balkan/kbs3rvs>, (приступљено 19. априла 2018).

насилних екстремиста. Западни Балкан више не представља место са кога се само под присилом регрутују терористи, већ регион где се у ту сврху употребљавају и савремене технологије, у првом реду друштвене мреже.

У оквиру сарадње са ЕУ, чијем чланству теже све државе региона, у Софији, 27. октобра 2017. године, одржана је конференција на тему тероризма који је и даље заједнички безбедносни изазов за ЕУ и ЗБ. На конференцији су се министри држава региона сагласили да је „тероризам и даље заједнички изазов за ЕУ и Западни Балкан, а блиска сарадња је кључна за спречавање радикализације и тероризма.”⁶⁵³ Министари су истакли и неопходност предузимања свих мера за обезбеђење ефикасног управљања границама и спречавање кријумчарење миграната. У оквиру тих мера захтевано је да се ојача сарадња са Интерполом и да се размотре сви неосновани захтеви за азил. У закључку конференције истакнуто је да је неопходна јача и континуирана сарадња држава региона са ЕУ и другим релевантним међународним организацијама, и препознат је Балкан као кризно жариште по питању тероризма.

Регионална конференција на тему борбе против тероризма и спречавање и сузбијање насилног екстремизма одржана је и у Крању, у Словенији, 30. новембра 2017. године, у организацији Савета за регионалну сарадњу. Конференцији је присуствовао председавајући Процесом сарадње у Југоисточној Европи (SEESP) и Иницијативом Западног Балкана за борбу против тероризма (WBCTI). Присуство највиших представника власти држава региона и високих представника међународних организација, најбоље говори у прилог тези да је решавања проблема тероризма, радикализације и насилног екстремизма, један од виталних безбедносних проблема региона, ЕУ и међународне заједнице. Централна тема је била спречавање повратка бораца са страних ратишта како би се сузбила претња од доласка припадника терористичких организација на територију Европе. У ту сврху израђене су и представљене студије о проценама и одговорима на претњу коју повратак страних бораца представља на Западном Балкану. Учесници конференције изнели су предлоге и смернице у борби против тероризма, које се у највећој мери односе на јачање сарадње и координације програма и активности у борби против тероризма, и спречавању насилног екстремизма на Западном Балкану. Наведене

⁶⁵³ „Тероризам је и даље заједнички изазов за ЕУ и Западни Балкан”, *Срна*, Бања Лука, Доступно преко: <http://www.srna.rs/novosti/540107/terorizam-i-dalje-zajednicki-izazov-za-eu-i-zapadni-balkan-.htm>, (приступљено 19. априла 2018).

иницијативе упућене са конференције јасно указују да је Западни Балкан непосредно угрожен претњом тероризма и насилног екстремизма и да је неопходно предузети све мере у спречавању ове безбедносне претње сарадњом држава региона и сарадњом са међународних организација.

Континуитет у сарадњи држава региона настављен је низом конференција које су уследиле након растуће опасности од тероризма. У оквиру хрватско-слованачке иницијативе, у Загребу се одржао састанак шефова држава и влада Западног Балкана на тему „заједничких решења у борби против тероризма.”⁶⁵⁴ Истакнуто је да је одговор на глобалне и регионалне претње од тероризма могуће решити на најбољи начин кроз сарадњу свих држава. У том контексту, договорен је стални дијалог на оперативном плану између САД, ЕУ и држава Западног Балкана. Посебно је било речи о избегличкој кризи и начину решавања овог проблема. По питању избегличке кризе која неке земље у тој регији јако оптерећује, „није било конкретних договора. Доналд Туск (*Donald Tusk*) је истакао да се у случају избегличке кризе ради о глобалном проблему. Није потребан само ангажман Европске уније и Западног Балкана, већ се морају укључити и Сједињене Америчке Државе, Турска и афричке земље. Према речима Џо Бајдена (Јоа Бидена), избегличка криза је изазов који од свих, па и од САД, захтева да се са тим ухвате у коштац. „Сви ми морамо више тога учинити”, казао је заменик председника САД.⁶⁵⁵ Очито да проблем тероризма и насилног тероризма у региону Западног Балкана није само проблем регионалног карактера. Решавање проблема тероризма захтева сарадњу држава региона, али и сарадњу на глобалном плану. Западни Балкан је препознат као посебно значајна рута за прелаз миграната са Блиског истока у државе ЕУ и САД. Као чвориште транзита миграната на путу ка Западу, инсистирало се на што јачој сарадњи са државама региона путем размене информација и заједничких акција.

Миграције становништва и нарастајућа опасност од тероризма препознате су као највећа безбедносна претња региона и у декларацији усвојеној на Самиту премијера Западног

⁶⁵⁴ „Будућност Западног Балкана лежи у Европској унији”, казао је Туск. „Европска унија је и даље обавезна провести процес проширења”, истакао је Туск. „То је важно за мир и стабилност читаве регије”, додао је он. Према ријечима Бидена и врата НАТО-а „остају широм отворена”. „Интегрирање Балкана у НАТО и ЕУ је најбољи пут промицања сигурности, стабилности и благостања”, казао је вицепредседник САД-а. „Приступом се од тих земаља захтијевају тешке, али потребне реформе”, додао је он, те је, између осталог, исказао подршку САД за приступ Црне Горе НАТО-у. „Западни Балкан заједнички против тероризма”, *Deutsche Welle*, доступно преко: <https://www.dw.com/bs/zapadni-balkan-zajedni%C4%8Dki-protiv-terorizma/a-18877355>, (приступљено 21. априла 2018).

⁶⁵⁵ Ибидем.

Балкана одржаном у Паризу, 4. јула 2016. године.⁶⁵⁶ Декларација упућује на јачање сарадње ЕУ и држава Западног Балкана на размену информација, координацију свих држава, заједничке операције и друге методе које могу оснажити борбу против тероризма. Такође, у оквиру тих мера, истакнута је сарадња између граничне полиције и континуираног праћења развоја мигрантских рута.⁶⁵⁷ На основу ових показатеља, Европски савет је изразио спремност да пружи помоћ у процесу интеграције у УН и сузбијању тероризма као највеће безбедносне претње региону Западног Балкана. Европски савет је да „тероризам, насилни екстремизам и радикализација представљају заједничке претње по ЕУ и њене партнере на Западном Балкану, а за њихово решавање је неопходан заједнички приступ. Заједно радимо у Еурополу, Еуројусту, на Мрежи подизања свести о радикализацији и уз финансијску подршку путем ИПА обезбеђујемо више од 42 милиона евра за пројекте усмерене на борбу против тероризма и насилног екстремизма у региону, поред финансирања сродних пројеката у подручју безбедности и владавине права.”⁶⁵⁸ Упоредо са смерницама упућеним државама региона у борби против тероризма, назначено је да ЕУ пружа и финансијску помоћ у тој борби. Претња од тероризма и растућа радикализација појединачна и друштва која се најчешће манифестује у виду насилног екстремизма препозната је не само као тренутна безбедносна претња, већ и као претња по безбедност која ће уследити и у наредним годинама.

⁶⁵⁶ Самит премијера Западног Балкана одржаном у Паризу претходно је састанку на врху одржаном у Бечу 27. августа 2015. године у оквиру берлинског процеса, на коме су, између осталог, постављане основе за заједничку и координирану борбу против тероризма и насилног екстремизма. „Учесници су увјерени да опасност од радикализације, тероризма и насилног екстремизма, а нарочито код страних бораца који путују преко или из земаља Западног Балкана у Сирију и Ирак, захтијева већу сарадњу и бољу размјену информација и најбољих пракси у области уобличавања заједничких вриједности, спречавања радикализације, омогућавања дерадикализације, те одговора на терористичке активности. ЕУ сматра земље Западног Балкана кључним партнерима у борби против насилног екстремизма и тероризма те поздравља њихове напоре на остваривању сарадње с тим циљем, а нарочито заједничке активности које се темеље на Бечкој декларацији под називом „Заједничко дјеловање против тероризма”, која је усвојена 20. марта 2015. године, као и на Иницијативи за борбу против тероризма на Западном Балкану коју тренутно развија ЕУ. Сви учесници се слажу да се посебна пажња мора посветити чињеници да је западнобалканска рута постала главна транзитна рута мјешовитих нелегалних миграцијских токова из источног Медитерана према Европској унији, те да ова посљедња дешавања представљају значајан изазов и за системе управљања границом и азил у неким земљама Западног Балкана. У том смислу, земље учеснице цијене разне напоре које тренутно подузимају институције и тијела Европске уније, појединачне земље чланице ЕУ те регионални форуми, као што је Салзбуршки форум, којима се настоје ојачати капацитети земаља Западног Балкана у областима азила и управљања границом, а нарочито у борби против трговине људима, кроз повећану сарадњу и додатну подршку. Ови се напори темеље на спремности земаља Западног Балкана да, у циљу европске перспективе, у потпуности преузму своје одговорности у области миграција, азила и управљања границом. У том контексту, припрема конференције на високом нивоу, која се бави изазовима западнобалканске руте, од посебне је важности за даљњи развој те сарадње и подршке.” „Завршна декларација предсједавајућег Бечког самита о Западном Балкану”, DIALOGUE, 27. август 2015, Доступно преко: <http://dialoguebih.net/index.php/articles/zavrshna-deklaracija-bechkog-samita>, (приступљено 23. априла 2018).

⁶⁵⁷ „Земље Западног Балкана: Наша будућност је у ЕУ”, *Н1 инфо*, Доступно преко: <http://ba.n1info.com/a103495/Svijet/Svijet/Samit-lidera-zemalja-Zapadnog-Balkana-u-Parizu.html>, (приступљено 23. априла 2018).

⁶⁵⁸ <https://europa.rs/angazman-eu-na-zapadnom-balkanu/>

Након самита у Бечу и Паризу, којима је претходио берлински самит, одржан је Самит о Западном Балкану одржаном у Трсту 2017. године.⁶⁵⁹ Самит у Трсту био је прилика да се представе резултати и постигнућа са претходних самита и да се унапреде процеси сарадњи држава региона. Акцент је стављен на питање Агенде повезивања и резултата који су постигнути по смерницима Агенде, која представља окосницу процеса повезивања држава региона. На Самиту је истакнута потреба да се „пронађу адекватни одговори на глобалне изазове и потврђен је значај јачања реформи у области владавине права, основних права, економског развоја и конкурентности у циљу бољитка грађана.”⁶⁶⁰ Главна тема Самита био је процес интеграције држава региона УН и сумирање резултата постигнутих на том пољу. У оквиру главне теме расправљало се и о безбедности региона. Констатовано је да је тероризам и насилни екстремизам највећа претња по безбедност региона. Самит је потврдио да, како се истиче у Глобалној стратегији ЕУ за спољну и безбедносну политику, „борба против тероризма и спречавање насилног екстремизма и радикализације који резултирају насиљем представљају заједничке претње за чије решавање је неопходно применити прилагођени приступ, заснован на познавању локалних прилика и ширем регионалном оквиру сарадње. Страни терористички борци представљају регионални и глобални изазов: зато ћемо радити на унапређењу: размене информација са Интерполом и Еурополом; проактивног ангажмана са Европским центром за борбу против тероризма и центрима за сарадњу полицијских органа; спровођења Конвенције о сарадњи полиције у Југоисточној Европи; сарадње у области управљања границама.”⁶⁶¹ Страни борци су и даље препознати као безбедносна претња и могући организатори или извршиоци терористичких аката. У циљу превентивног деловања и сузбијања наведених претњи предложен је корпус мера који треба да спречи или умањи наведене претње. Указано је на значај сарадње са локалним институцијама у обликовању наратива за сузбијање екстремистичких идеологија и ширење свести о негативним ефектима радикализације. Као најзначајнији корак у борби против ових претњи је: „Кључно је идентификовати и

⁶⁵⁹ Италија је 12. јула 2017. у Трсту, у оквиру западнобалканског процеса, угостила шефове влада, министре спољних послова и министре економије Албаније, Босне и Херцеговине, Косова, Бивше Југословенске Републике Македоније, Црне Горе и Србије те Аустрије, Хрватске, Француске, Немачке, Словеније и Уједињеног Краљевства као и представнике Европске уније и међународних финансијских институција. Министри саобраћаја земаља Западног Балкана су се такође састали са колегама из италијанских и европских институција. „Завршна декларација Самита о Западном Балкану 2017.”, *Делегација ЕУ у Републици Србији*, Београд, Доступно преко: <https://europa.rs/zavrсна-deklaracija-samita-o-zapadnom-balkanu-2017/>, (приступљено 28. априла 2018).

⁶⁶⁰ Ибидем

⁶⁶¹ Ибидем.

прекинути везе између терористичких група и транснационалних криминалних мрежа које се баве трговином људи, дроге и оружја: сарадња у овој области се наставља, као и у области борбе против прања новца и финансирања терористичких активности. Поздрављена је и подршка коју ЕУ пружа овим напорима кроз Иницијативу за борбу против тероризма на Западном Балкану и Иницијативу за интегрисано управљање унутрашњом безбедношћу.⁶⁶² И овај Самит допринео је унапређењу мера у борби против тероризма који се превасходно односи на спречавање криминалних активности којима се финансирају терористичке организације.

Опасност од регрутовања терориста путем друштвених мрежа које је све чешћа појава на Балкану као и врбовање појединаца и група за ратовање на страним ратиштима, истакнуто је као једна од озбиљних претњи од настанка терористичких организација у овом региону, истакнуто је на конференцији о борби против тероризма, одржаној у Београду, 29. априла 2015. године.⁶⁶³ Одлазак на страна ратишта и учешће у терористичким организацијама представља и даље актуелни проблем, али је истакнута улога интернета и друштвених мрежа као метода које су све присутније у регрутовању терориста. Учесник конференције, амбасадор САД у Београду, Мајкл Кирби (Michael Kirby), истакао је да је борба против тероризма глобална одговорност и да сваки регион мора узети учешће у тој борби како бисмо дошли до резултата. Кирби је констатовао да је „радикализација свеприсутна, као и регрутација бораца у иностранству и да ће САД наставити да сарађују са осталим државама у борби против тероризма.“⁶⁶⁴ О значају сарадње у борби против тероризма, шеф делегације ЕУ у Србији Мајкл Давенпорт (Michael Davenport), изнео је опредељење ЕУ за пуно учешће и сарадњу у борби против тероризма уз поштовање људских права и слобода, као и да је „сарадња и координација ЕУ, држава региона, САД, као и Србије, од кључног значаја за решавање ових проблема кроз унапређења међуверског и међукултурног дијалога и пружање подршке међународне иницијативе против радикализације.“⁶⁶⁵ Шеф мисје ОЕБС-а у Србији, Петер Буркхад (Peter Burkhard), осврнуо се на млађу популацију и изнео мишљење да је неопходно едуковати младе како би се спречила њихова радикализација и мобилизација. Закључак конференције је да је

⁶⁶² Ибидем.

⁶⁶³ „Београд: Конференција о борби против тероризма”, *Радио-телевизија Републике Српске*, Бања Лука, Доступно преко: <http://rtvs.tv/vijesti/vijest.php?id=147411>, (приступљено 28. априла 2018).

⁶⁶⁴ Ибидем.

⁶⁶⁵ Ибидем.

неопходна сарадња свих држава региона и међународних организација, посебно у спречавању регрутовања страних бораца, контроли друштвених мрежа и едуковању младих о опасностима радикализације.

Актуелност претње од тероризма у региону Западног Балкана иницирало је учешће представнике држава региона на састанку округли сто „Државе Западног Балкана и борба против тероризма”, одржаном у Београду.⁶⁶⁶ Округли сто поновио је претњу по безбедност региона од мигрантске кризе и указао на везе корупције, криминала и тероризма. Континуитет претње од мигрантске кризе представљао је централну тему округлог стола, али нису запостављање ни опасности од везе криминала, корупције и криминала, али је истакнуто да је неопходно подржати борбу против сиромаштва у региону и зауставити јачање десничарских идеја које могу бити генератор терористичких аката. Закључак учесника округлог стола је да јачање регионалне и међународне сарадње представља најзначајнији корак или метод у борби против тероризма и насилног екстремизма.

Наредни састанак држава региона на тему „Насилни екстремизам у југоисточној Европи”, одржан је у Београду у организацији и на иницијативу ОЕБС-а.⁶⁶⁷ Централна тема, која доминира последњих година, је спречавање регрутовања појединаца или група за борбе на страним ратиштима. Према подацима надлежних органа, Србија није директно угрожена терористичким нападима, али се у све већој мери јављају радикалне идеологије које могу бити генератор настанка терористичких аката. Претња од тероризма у овом региону посебно је повећања услед одласка појединаца на ратишта у Сирији и Ираку. Министар унутрашњих послова РС, Небојша Стефановић, истакао је да „Увек постоји бојазан да ће се један део тих екстремиста вратити на територију Европе, не нужно у своје земље, и да ће изазвати неку врсту терористичких напада. Србија наставља да прати све сумњиве појаве и ситуације и за сада не постоји такав ниво угрожености. Али ћемо у комуникацији

⁶⁶⁶ Округли сто „Земље Западног Балкана и борба против тероризма” окупио је представнике министарстава одбране и унутрашњих послова, директоре полиција и парламентарце из региона, као и представнике америчког Конгреса и немачког Бундестага. „Земље Западног Балкана и борба против тероризма”, *Народна Скупштина Републике Србије*, Београд, Доступно преко: http://www.parlament.gov.rs/Odr%C5%BEan_okrugli_sto_posve%C4%87en_borbi_protiv_terorizma.29210.941.html, (приступљено 30. априла 2018).

⁶⁶⁷ „Последњих година Србија је избегла велике терористичке активности, али је њена стална будност у борби против тероризма и даље од огромне важности. Западни Балкан је мета за регрутовање и кључна рута за улазак потенцијалних терориста у Европу, тако да смо сви под ризиком, али смо и сви део решења. Борба против насилног екстремизма је покушај да се спрече терористички напади, али и да се умањи привлачност екстремистичких покрета и идеологија које промовишу насиље”, рекао је Кајл Скот (*Kyle Randolph Scott*). Зоран Главоњић, „Балкан заједно против тероризма”, *Радио слободна Европа*, Београд, 20. март 2017, Доступно преко: <https://www.slobodnaevropa.org/a/balkan-zajedno-protiv-terorizma/28380469.html>, (приступљено 1. мај 2018).

са свим службама у Европи радити на томе да заштитимо наше држављане и да помогнемо, ако можемо, у заштити других земаља.”⁶⁶⁸ Прогноза да ће повратници са страних ратишта створити амбијент у коме ће настати услови за јачање радикализма, екстремизма и тероризма, поткрепљена је чињеницом да су неки повратници већ процесуирани, али да предстоји време повратка већег броја ратника који под лажним идентитетом могу деловати у циљу радикализације појединаца и друштва. На основу ових прогноза, закључујемо да је потенцијална претња тероризмом присутна у региону Западног Балкана и да је континуитет у борби против радикализма, насилног екстремизма и тероризма у сарадњи са међународним организацијама и државама заинтересованим за стабилизацију региона неопходна како би се постигли жељени резултати.

Наведене конференције и скупови не представљају све одржане конференције, али су у њима наведене најзначајније и највеће претње безбедности региона које се односе на радикализам, насилни екстремизам и тероризам. Такође, наведене су и мере које се предузимају у циљу сузбијања наведених претњи и начини борбе. Представљени су и облици сарадње држава региона, као и сарадња са другим међународним организацијама. На основу наведених безбедносних изазова, ризика и претњи по безбедност региона Западног Балкана од тероризма, као и мера које је неопходно предузети у сузбијању и борби против наведених опасности, закључујемо да је основана опасност од радикализације, насилног екстремизма и тероризма. У циљу смањења претњи тероризмом, једна од најзначајнијих мера је координација и стална сарадња држава региона и сарадња са међународним организацијама и државама које су на челу глобалне коалиције у борби против тероризма.

13. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Од почетка ратова на Балкану, током деведесетих година XX века, настају исламистичке терористичке организације и организације које промовишу религијски фондиран тероризам, које сарађују са другим терористичким и екстремистичким

⁶⁶⁸ Ибидем.

организацијама изван региона. Прекидом ратова у региону Западног Балкана, већина поменутих организација наставља са својим деловањем, и уз подршку других држава успева да прошири своју мрежу. Наставак деловања терористичких и екстремистичких организација проузроковао је извођење низа терористичких акција и јачање веза глобалних терористичких организација са терористима и екстремистима у региону Западног Балкана. Западни Балкан у све већој мери поступно је израстао као значајан регион за међународну терористичку мрежу, што у великој мери угрожава безбедност овог региона.

Услови у којима је дошло до појаве исламистичког тероризма у региону Западног Балкана, последица су политичких, друштвених, верских и економских проблема насталих током XX века. Политички и друштвени услови на Западном Балкану, као и религијски, економски и национални елементи, утицали су на настанак терористичких организација и екстремних исламистичких група у XX веку. Оружани и политички сукоби током деведесетих година XX века погодовали су развоју исламистичког екстремизма и тероризма.

Током рата у БиХ настају прве исламистичке терористичке организације, које су махом састављене од држављана исламских држава ван региона Западног Балкана који су донели екстремно проповедавање ислама, посебно вахабизма. Једном укорењени терористи из држава изван Западног Балкана, успоставили су религијски екстремизам као доминантан начин тумачења ислама, који је нашао погодно тло током рата у БиХ. Ширење вахабизма, довело је до појаве разгранате мреже екстремистичких организација и након прекида сукоба и до појаве све већег броја присталица овог покрета. Повезаност ових организација са глобалном терористичком мрежом, која се у највећој мери одвија уз финансијску и логистичку подршку других исламских држава, проузроковала је терористичке нападе у региону Западног Балкана, али и повезаност и умешаност са многим терористичким нападима у Европи.

Агресија на СРЈ, и догађаји који су претходили, додатно су подстакли развој терористичке мреже. Повезани у идеју стварања исламске државе, многи терористи из БиХ прешли су у редове албанских терориста са КиМ. Опстанак и ширење терористичке мреже имао је последице и након НАТО агресије. Значајан број терористичких организација наставио је

деловање и након окончања сукоба, док је екстремни ислам преузимао све више присталица. Развој терористичке мреже посебно је подстакнут сукобима који су избили у Сирији. Велики број присталица вахабизма и екстремног ислама са Балкана нашао се у редовима ИД. Ратујући у редовима терористичке организације ИД, повратници су представљали и представљају темпиране бомбе које ће по наређењу извршити терористичке нападе.

Оснивање кампова за обуку регрута терориста широм Западног Балкана, посебно угрожава безбедност у региону Западног Балкана и повећава опасност од терористичких напада у региону. Велики број регрута који су прошли обуку у камповима у региону Западног Балкана, пронашли су уточиште у редовима ИД, где су пронашли индоктринацију исламских фанатака и стекли ратно искуство. Значајан број терориста са ових простора позивао је из Сирије на убијање и истребљење хришћана и свих неверника. Такође, упућивани су и позиви муслиманима са ових простора да узму учешће у „светом рату” у Сирији и Ираку. Повратници са ратишта настојали су да прошире исламистичку мрежу на Западном Балкану и да ојачају везе са глобалним терористичким организацијама. Ширење екстремног ислама довело је до повећања броја присталица екстремистичких организација и присталица вахабистичког покрета. Повратак терориста са ратишта у Сирији и Ираку условио је усвајање низа мера од стране држава региона, у циљу спречавања ширења екстремистичких учења и мера које онемогућавају одлазак на страна ратишта. Потези које су државе предузеле, у највећој мери осликавују безбедносну претњу од исламистичког тероризма на овим просторима.

Феномен настанка исламистичких терористичких организација не везује се за ратове у бившој СФРЈ, већ за период војне интервенције у Авганистану. Војна интервенција Совјетског Савеза у Авганистану од 1979. до 1989. године представљала је прекретницу за настанак и развој исламистичког тероризма. Методе терориста у Авганистану, у великој мери су примењиване и током сукоба у бившој Југославији, посебно у регрутовању и индоктринацији терориста.

Исламистичке организације које су деловале пре рата у Авганистану, деловале су самостално без обједињене командне структуре и у већини случајева акције су изводили самостално или у садејству са терористичким организацијама из региона, уз скромну и

селективну финансијску подршку, која је пристизила од држава и других организација које су их подржавале. Временом су побуњеници постали борбена формација која је била добро организована и наоружана и која се са све више успеха супротстављала непријатељу. Најзначајнији интегративни чинилац борбених група представљала је религија, тачније ислам, и борба против секуларних вредности. То је за последицу имало настанак исламистичког покрета који је представљао окосницу борбе против Совјета. Размирице између племена у Авганистану, замењене су религијским учењем који је представљао кохезиони фактор авганистанских племена.

Обједињавањем племена, извршена је реисламизација и прихватање ислама као основне идеологије и начина живота, што је довело до настанка модерног исламистичког концепта цихада. Интернационализација исламске борбе против секуларизма, социјализма и материјализма, довела је до оснивања исламистичке организације, која је претеча Ал Каиде и савремених глобалних исламистичких организација. Покретање цихада утицало је на мобилизацију бораца у борби против неверника и настанка организованих јединица муџахедина, које су синхронизовано извршавале нападе на совјетске војне објекте и институције власти. Ислам је представљао идеолошку основу, док је радикализација ислама и подстицање на екстремизам представљало инструмент за мобилисање муџахедина. Идеје цихада, које су проповедали врховни религијски поглавари, у потпуности су заборављене, или стављене по страни, попут племенских, етничких и националних разлика.

Оснивање организације Мектаб ал Кидмат представљало је прекретницу у развоју исламистичког тероризма и настанку глобалних терористичких организација. Значајна финансијска помоћ и савремено наоружање које је пристизало муџахединима од многих држава, довело је до пораза совјетских трупа и до опадања поверења у владајућу комунистичку партију у Авганистану. Муџахедини су приморали Совјете на повлачење, а владајућу партију Авганистана на подношење оставке. Након повлачења Совјета, основана је теористичка организација Ал Каида која је окупила муџахедине, ветеране из сукоба са Совјетима и која је располагала значајнијим финансијским средствима и центрима за обуку и пријем новопрстиглих регрута.

Процес настанка првих терористичких организација и покрета муџахедина, који се одигравао током совјетске интервенције у Авганистану, упућују на закључак да је савремени организовани исламски тероризам настао и развијао се током борбе против Совјета, уз финансијску и војну помоћ многих држава из окружења, али и држава са Запада. Глобални исламски тероризам није настао спонтано, као облик борбе против окупатора, већ као синхронизована акција борбе против неверника. Терористичке организације настале пре интервенције Совјета у Авганистану, биле су локалног карактера, док је рат у Авганистану изнедрио глобалну терористичку организацију Ал Каиду, која ће представљати опасност и претњу у савременом свету.

У региону Западног Балкана настанак и развој исламистичких терористичких организација последица је политичких, друштвених, верских и економских проблема који нису решени током XX века. Терористичке активности са почетка XX века у значајној мери су последица захтева етничких група за стварањем држава и претензијама неких држава да прошире своје границе, који настају крајем XIX века. Терористичке организације настале крајем XIX века и у првој половини XX века своје упориште имају и у савременом свету, посебно у региону Западног Балкана.

Ратови на Балкану у првој половини XX века, у значајној мери су утицали на деловање и активности терористичких организација у овом региону. У периоду после Другог светског рата, у одређеној мери су промењени циљеви терориста на Балкану. Етно-сепаратистички тероризам у значајној мери замењен је идеолошки мотивисаним тероризмом, са примесама верски фундираног тероризма, али није у потпуности нестао са сцене. Тежња за обједињавањем различитих облика тероризма, идеолошки мотивисаног, етно-сепаратистичког и верски фундираног тероризма, подстакнут је идејом да се у што већој мери привуку присталице било које од наведених идеја, које би помогле остваривању политичких циљева. Развоју наведених терористичких организација посебно је погодновало све слабије економско стање са израженим падом стандарда који је карактерисао крај девете деценије XX века. Тренд развоја исламистичког тероризма је настављен и посебно изражен почетком деведесетих година XX века, током кога је уследио грађански рат и појачано дејство терористичких организација, посебно исламистичких терористичких организација.

Исламистичке терористичке организације у највећој мери су биле лоциране на простору Босне и Херцеговине и Косова и Метохије, током ратних дејстава и непосредно пре избијања рата. Окончањем ратних сукоба у региону Западног Балкана, многи припадници терористичких организација нашли су уточиште у региону, што је довело до повећања броја радикализованих муслимана, у највећој мери у вахабистичком покрету. Радикализовани муслимани и ратници из страних муслимских држава, подстицали су и помогли оснивање и стварање терористичке мреже на овим просторима, која је у директној вези са глобалним терористичким организацијама. Кроз разне форме организовања и деловања, ове организације су нашле начина да делују на овим просторима, позивајући на радикални ислам и борбу против неверника.

Ширење мреже радикалних и екстремних организација у региону Западног Балкана, посебно вахабизма, након сукоба у региону дестабилизовало је безбедносну ситуацију и отворило нерешена питања и проблеме недавне прошлости. На дестабилизацију региона додатно је утицало отварање сукоба у Сирији и Ираку, где је велики број терориста дошао са простора Западног Балкана. Активности исламистичких екстремних и терористичких организација у региону, подстакнуте у највећој мери дешавањима у Сирији, довеле су до увећања броја присталица екстремног ислама, што је као резултат дало повећање опасности од нарушавања безбедности држава региона од исламистичког тероризма.

У настојању да се спречи ширење терористичке мреже и да се искорени проблем екстремног ислама, државе Западног Балкана приступиле су успостављању и предузимању мера које би предупредиле избијање сукоба и поспешиле стварање безбедносно стабилног региона. У циљу сузбијања претњи од тероризма и екстремизма приступиле су изради стратегија и докумената који су имали за циљ ефикасну борбу против тероризма и екстремизма. Први доктринарни документи и националне стратегије су имале за циљ стварање услова за успостављање стабилности и повећања безбедности држава, пре свега од тероризма. Доктринарни документи и националне стратегије преваходно су усмерени на повећање безбедности држава региона, али су предвиделе и регионалну и међународну сарадњу у циљу успостављања безбедносно стабилног региона. Активности држава региона у сузбијању тероризма и екстремизма, усвајањем стратегија у

борби против тероризма, указују на претњу од тероризма у региону Западног Балкана, које су државе региона препознале као највећу безбедносну претњу.

Систем безбедности и стратегије националне безбедности држава Западног Балкана препознале су тероризам као претњу по основне вредности на којима почива друштвени систем и безбедност грађана и државе. Тероризам је препознат као претња по безбедност државе и претња стабилности региона и међународне заједнице. Националне политике држава региона осудиле су сва дела тероризма, независно од чињенице у каквим околностима и како су извршена.

Усвајање националних стратегија представљао је први корак у борби против тероризма и екстремизма. Сврставање тероризма као регионалног и глобалног безбедносног проблема, условио је прихватање чињенице да борба против тероризма и превентивно деловање представљају значајна питања у остваривању спољнополитичких и унутрашњих политика свих држава региона. У циљу успостављања државне, регионалне и глобалне стабилности, државе региона приступиле су међусобној сарадњи у искорењивању терористичких претњи на регионалној и међународној равни.

Универзални карактер тероризма и насилног екстремизма условио је да државе региона остваре и успоставе континуирану и широку сарадње држава на глобалном и регионалном плану у борби против тероризма. Заједнички приступ и сарадња држава Западног Балкана у превентивном деловању и благовременом отклањању терористичких претњи указује на препознавање тероризма као регионалне претње у региону и на неопходност сарадње у сузбијању ове појаве. Сарадња се остварује у оквиру региона и најзначајних међународних организација попут УН и ЕУ, али и других организација које имају значајну улогу у борби против тероризма. Сарадња се одвија на принципу поштовања општеприхваћених међународних принципа и стандарда.

Ширење мреже екстремистичких и терористичких организација, које су део глобалне терористичке мреже, и оснивање кампова за обуку регрута за ратовање на страним ратиштима, представља озбиљну безбедносну претњу по регион Западног Балкана. Постојање и деловање наведених организација представља сталну претњу од извршења терористичких аката. У зависности од успеха борбе против тероризма од стране држава

региона, зависиће и степен вероватноће планирања и извођења терористичких аката. Регионална сарадња држава региона и сарадња међународних организација са државама региона у значајној мери може допринети сузбијању поменуте опасности. Делимичан успех глобалне коалиције у борби против тероризма, посебно исламистичког тероризма, указује на неопходност наставка борбе, посебно у региону Блиског истока. Присуство великог броја терориста са простора региона на ратиштима на Блиском истоку, додатно отежава сузбијање ове појаве у региону Западног Балкана, јер се прекаљени и индоктринирани борци враћају са ратишта у домицилне државе региона и настављају са ширењем радикалних идеја, позивајући на екстремистичко и терористичко деловање. Феномен тероризма, за који се сматрало да је превазиђена опасност по безбедност међународног поретка, полако преузима све већи значај у истраживањима из области различитих научних дисциплина што указује да је борба против тероризма један од безбедносних изазова који ће бити актуелан и у годинама које су пред нама.

ЛИТЕРАТУРА

Научни и стручни текстови, монографије и зборници радова

1. Ahmeda Akbara, *Islam Today*, I.B. Tauris, London and New York, 2001, pp. 42–44.
2. Alcaly Ivana, *Hamas; Od terorizma do vlasti*, Наука и друштво Србије, Београд, 2012. стр. 15.
3. Avant Deborah, *The Market for Force; The Consequences of Privatizing Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
4. Bechev Dimitar, „Carrots, sticks and norms: the EU and regional cooperation in Southeast Europe”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, vol. 8, no. 1, pp. 27–43.
5. Bechev Dimitar, *Constructing southeast Europe: The politics of Balkan regional cooperation*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2011, p. 232.
6. Bergen Peter, *Holy war: Inside the Secret World of Osama bin Laden*, Free Press, New York:, 2001, p. 70–71
7. Booth Ken, *Theory of World Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
8. Bujwid-Kurek Ewa, *Rola Alii Izetbegovicia w kształtowaniu muzułmańskiej wspólnoty narodowej Bośni i Hercegowiny*, Instytut Nauk Politycznych i Stosunkow Międzynarodowych, Warszawa, 2011, pp. 176–177.
9. Buzan Barry, „Peace, power and security: Contending concepts in the study of international relations.” *Journal of Peace Research*, vol. 21, no. 2, pp. 109–125.
10. Buzan Barry, *People, states & fear: An Agenda for international security studies in the post-cold war era*, Bolder, Lynne Rienner Pub, 1991.
11. Cable Vincent, „What is international economic security”, *International affairs*, vol. 71, no. 2, pp. 305–324.
12. Crampton Jeremy, Elden Stuart, *Space, knowledge, and power: Foucault and geography*, Ashgate Publishing Company, Burlington, 2007, p. 181.
13. Curtius Rufus, *Historiae Alexandri Magni, Hedick*, 1908. (5,7,8 Плас 585). Видети у Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 86.

14. Eubank Lee, Weinberg Leonard, „Does democracy encourage terrorism?“, *Terrorism and political violence*, vol. 6, no. 4, pp. 417–433.
15. Friedman Thomas, *The lexus and the Olive Tree*. New York, Anchor Books, 2000, p. 249.
16. Haykal Muhammad Husayn, *The Life of Muhammad*, North American Trust Publications, Indiana, 1976. p. 48.
17. Hazleton Lesley, *After the Prophet, the epic story of the Shia – sunni split*, Penguin Books, London, 2009. str. 62–63
18. Hegre Havard, „Toward a democratic civil peace? Democracy, political change, and civil war, 1816–1992.“, *American Political Science Association*, vol. 95, no. 1, pp. 33–48.
19. Hettne Björn, „The new regionalism revisited“, in: *Theories of New Regionalism* (F. Sodebaum, ed), Palgrave, 2003.
20. Hettne Björn, Söderbaum Fredrik, „Theorising the Rise of Regionness“, *New political economy*, vol. 5 no. 3. p. 462.
21. Hladczuk John, Eller William, *International Handbook of Reading Education*, Greenwood PRESS, Westport, 1992, p. 424.
22. Hockenos Pael, *Homeland Calling; Exile Patriotism and the Balkan Wars*, Cornell University Press, New York, 2003, p. 44.
23. Hodgson Marshall, *The order of Assasins*, Hag, 1955. видети у Драган Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 103.
24. Hughes Randall, „The impacts of climate change in coastal marine systems“, *Ecology Letters*, vol. 9, no. 2, pp. 228–241.
25. Kruglanski Arie, Xiaoyan Chen, Golec Agnieszka, „Individual Motivations, The Group Process and Organisational Strategies in Suicide Terrorism“, *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, London, vol. 3, no. 1, 70–84.
26. Law Randall, *Terorrism:a history*, Polity press, Cambrige, 2009, p. 309.
27. Levy Jack, William Thompson, *Causes of War*, Blackwell, London, 2010, pp. 16–17.
28. Lutz James, Lutz Brenda, *Terrorism, origins and evolution*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, p. 67.
29. Mahmoud Abu-Saud, *Concept of Islam*, American trust Publications, Indiana, 1983. str. 23.
30. Mansfield Edward, Snyder Jack, „Democratization and the Danger of War“. *International Security*, vol. 20, no. 4, p.5.

31. McGregor Andrew, „Jihad and the Rifle Alone: Abdullah 'Azzam and the Islamist Revolution”, *Journal of Conflict Studies*, vol. 23, no. 2, p. 2. p. 105.
32. McSweeney Bill, *Security, Identity and Interests*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
33. McVeigh Rory, „Structural Incentives for Conservative Mobilization: Power Devaluation and the Rise of the Ku Klux Klan, 1915–1925”, *Social Forces*, vol. 77, no. 8, pp. 1461–1496.
34. Mearsheimer John, „The False Promise of International Institutions”, *International Security*, vol. 19, no. 3, pp. 5–49.
35. Merton Robert, „The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action”. *American Sociological Review*, vol 1, no. 6, pp. 894–904.
36. Mitchell Richard, *The Society of the Muslim Brothers*, Oxford University Press, New York, 1993, pp. 1–4.
37. Momen Moojan, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University Press, New Haven and London, 1985, p. 8.
38. Nasr Vali, *The Shia Revival*, W.W. Norton and Company, New York, 2006. p. 38.
39. Öydemir Ahmet Yusuf, From Hasan al-Banna to Mohammad Morsi; *The Political Experience of Muslim Brotherhood in Egypt*, Middle Eastern Studies, London, pp. 17–18.
40. Pantucci Raffaello, *A Typology of Lone Wolves: Preliminary Analysis of Lone Islamist Terrorists: Developments in Radicalisation and Political Violence*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, London, 2011. p. 34.
41. Qaradawi al Yusuf, *Islam: An Introduction*, Islamic Book Trust, Kuala Lumpur, 2010, ctp. 176.
42. Rosenzweig Kast, *Organizations and Management-A System and Contingency Approach*, Hill Book, New York, 1985.
43. Roser Max, Nagdy Mohamed, Ritchie Hannah, *Terrorism*, University of Oxford, Oxford, 2018, pp. 2–6.
44. Rotberg Robert, *When states fail: Causes and consequences*, Princeton University Press, Princeton, 2004.
45. Rothschild Emma, „What Is Security?”, *The Quest for World Order*, vol. 124, no. 3, pp. 61–62.

46. Rousseau Myriam, Victor Mauer, *The routledge handbook of security studies*, London, Routledge, p. 22.
47. Ryan Patrick, „Islamic Fundamentalism: A Questionable Category”, *America*, no. 151, 1984, pp. 437–440.
48. Shafritz Jay, *Almanac of Modern Terrorism*, Facts on File, New York, 1991. pp. 141–146.
49. Shaw Martin, *Global Society and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
50. Sleeman Henry, *A Journey through the Kingdom of Oude in 1849–50*, ed. P.D. Reeves, Cambridge, 1971. видети у Драгана Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 101–103.
51. Smith Gillian, „The Emergence of the Middle East” *Journal of Contemporary History*, vol.3, no. 3, pp. 3–17.
52. Sullivan Colleen, *Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (ASALA)*, Enciclopedia Britannica.
53. Thompson William, „The regional subsystem: A conceptual explication and a propositional inventory”, *International Studies Quartely*, vol. 17 no. 1, p. 93.
54. Tuher, F.I.S., *The Yellow Scarf: Life of Thuggee Sleeman*, London, 1961.
55. Walter Laqueur, *Postmodern Terrorism: New Rules for an Old Game*, Foreign Affairs, vol.75, no. 5, pp. 340–341.
56. Yalem Ronald, „The level of analysis problem reconsidered”, *The Yearbook of World Affairs*, vol. 31, no. 1, p. 307.
57. Zakaria Fareed, *From wealht to power: The unusual origins of americans world role*, Princenton universety press, Princeton, 1998, p. 148.
58. Алам, Халед, *Глобални ислам*, Службени гласник, Београд. 2012, стр. 41.
59. Александрович Смирнов Николай, *Мусулманское сектанство*, Москва, 1930. видети у Драгана Симеуновић, *Тероризам*, оп. цит., стр. 103.
60. Аронс Марк, Лофтгус Цон, *Пацовски Канали*, Метафизика, Београд, 2012. стр. 5.
61. Бабић Милош, *Крајња нужда у кривичном праву*, Правни факултет у Бањој Луци, Бања Лука, 1987, стр. 81.
62. Бајагић Младен, *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007, стр. 130.

63. Баства Милан, *Рат је завршен 7 дана раније*, Привредни преглед, Београд, 1986, стр. 45.
64. Бергер Питер, *Десукалиризација света: општи преглед*, Медитеран паблишинг, Нови Сад, 2008, стр. 12.
65. Бериц Џон, *Дипломатија: Теорија и пракса*, Филип Вишњић, Београд, 2008, стр. 25.
66. Бецић Горан, „Настанак, развој и перспектива косовских безбедносних снага на Косову и Метохији”, *Војно дело*, пролеће 2012, стр. 219.
67. Биланцић Милан, *Сјеме зла – елементи социологије тероризма*, Плејада, Загреб, 2010, стр. 77.
68. Богдановић Димитрије, *Књига о Косову*, Српска академија наука и уметности, Београд, 2000, стр. 455.
69. Божић Јадранка, „Антрополигија књиге и читања”, *Народна библиотека Србије*, бр. 1, стр. 13–46.
70. Бошковић Мило, *Шеста колона: Настанак, организација и деловање антијугословенске фашистичке емиграције*, Биротехника, Загреб, 1985, стр. 18.
71. Вајт Џонатан, *Тероризам*, Александрија прес, Београд, 2004, стр. 83.
72. Веселинов Драган, *Мухамед на Исусовом крсту – политичка економија ислама*, Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 69.
73. Вилијамс Пол, *Увод у студије безбедности*, Београд, Службени гласник, 2012, стр. 17.
74. Вилкинсон Пол, *Тероризам против демократије*, Голден маркетинг, Загреб, 2002, стр. 40.
75. Вишњаков Јарослав Валеријанович, „Македонски покрет и преврат у Србији 29. маја 1903.” *Институт за нову историју Србије*, вол. 3, бр. 1, стр. 7–8.
76. Галијашевић Цевад, *Епитаф за Босну: Босна после Алије и Бин Ладена*, Филип Вишњић, Београд, 2017, стр. 218.
77. Галијашевић Цевад, *Тероризам у Аустрији; Беч европски центар вехабизма*, Филип Вишњић, Београд, 2012, стр. 10.
78. Гедис Џон, *Хладни рат*, Клио, Београд, 2003, стр. 241.
79. Георгијева Пономарјова Јелена, *Разбојничка држава Косово у светској политици*, Евро Бук, Београд, 2017, стр. 124.

80. Глигоријевић Бранислав, *Краљ Александар Карађорђевић*, том I У ратовима за национално ослобођење; том II Српскохрватски спор; том III У европској политици, Библиотека Јасен – Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.
81. Гофман Ервинг, *Како се представљамо у свакодневном животу*, Геопоетика, Београд, 2000.
82. Дајић Путник, *Терор у руском револуционарном покрету*, Међународни раднички покрет, Београд, 1973, стр. 70.
83. Дамјанов Предраг, Мијалковски Милан, *Тероризам албанских екстремиста*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2002, стр. 88–93.
84. Димитријевић Бојан, „Историјски аспекти тероризма у Србији”, у Бојан Димитријевић (ур.), *Историја XX века*, Часопис Института за савремену историју, Београд, 2008, стр. 137.
85. Димитријевић Војин, „Тероризам и људска права после једанаестог септембра 2001. године”, *Часопис за књижевност и културу, и друштвена питања*, вол. 1, бр. 69, стр. 85–103.
86. Дмичић Миле, *Уставноправни статус Републике Српске у оквиру Босне и Херцеговине – нормативно и стварно*, Република Српска – десет година Дејтонског мировног споразума, Академија науке и уметности Републике Српске, Бања Лука, 2005. стр. 163.
87. Добовшек Бојан, Јунг Ерика, *Модел борбе против тероризма у оквиру ЕУ: Импликације за државе Западног Балкана*, Службени гласник, Београд, 2013, стр. 25.
88. Домик Венер, *Повијест тероризма*, Алфа, Загреб, 2005.
89. Драгишић Зоран, „Систем националне безбедности: Покушај дефинисања појма”, *Војно дело*, вол. 1, бр. 3, стр. 166 – 170.
90. Дубић Славољуб, *Наука и научни рад: Наука и научни метод*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1970, стр. 141.
91. Дугин Александар, *Основи геополитике*, књига 2, Просторно мислити, Зрењанин, 2004, стр. 181.
92. Ђорђевић Јован, „Процес глобализације и креативност”, *Српска образовна академија*, вол. 7, бр. 8, стр. 160–172.
93. Ђурић Михаило, *Социологија Макса Вебера*, Напријед, Загреб, 1990, стр. 285.

94. Ејдус Филип, *Међународна безбедност – Теорије, сектори и нивои*, Београд, Службени гласник, 2012, стр. 25.
95. Елан Клод, *Живот и смрт краља Александра I*, Ново дело, Београд, 1988, стр. 89.
96. Елијаде Мирча, *Водич кроз светске религије*, Народна књига Алфа, Београд, 1996, стр. 203.
97. Еспозито Џон, *Оксфордска историја ислама*, Клио, Београд, 2002, стр. 584.
98. Здравковић Милоје, „Велика Албанија – Обликовање нове нестабилности на Балкану”, *Војно дело*, пролеће/2014, стр. 161.
99. Зин Хауард, *Народна повијест САД*, В.Б.З., Загреб, 2012, стр. 287.
100. Зукорлић Муамер, „Тероркратија између ИСИЈ и Ајфела”, *Годишњак Факултета за исламске студије*, вол. 1, бр. 1.
101. Иванић Иван, *Из Црквене Историје Срба у Турској у 18. и 19. веку*, Београд – Нови Сад, 1902, стр. 114–118.
102. Илић Владимир, *Српска четничка акција 1903–1912*, Београд, 2006, стр. 15.
103. Јевтић Мирољуб, „Ислам као извор идеологије и легитимитета у савременим политичким системима”, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 4, 1989.
104. Јевтић Мирољуб, „Права човека у исламским системима у светлу универзалне исламске декларације о људским правима”, *Међународни проблеми*, бр. 2, 1991.
105. Јевтић Мирољуб, *Дихад*, Нова књига, Београд, 1989.
106. Јовановић Јован, *Борба за народно уједињење*, Геца Кона, Београд, 1938, стр. 8.
107. Кампанини Масимо, *Историја Средњег истока: (1798–2006)*, Клио, Београд, стр. 162.
108. Касаповић Мирјана, *Блиски исток: политика и повијест*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2016, стр. 189.
109. Кегли Чарлс, Виткоф Јудин, *Светска политика, тренд и трансформација*, Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2006, стр. 584.
110. Керимов Гасым, *Шариат: Закон жизни муслиман*, Диља, 2010. р. 14.
111. Клоковска Антонија, *Социологија културе*, Београд, Чигоја штампа, 2001, стр. 40.
112. Колинс Алан, *Савремене сигурносне студије*, Политичка култура, Загреб, 2010, стр. 155.

113. Колман Иван, Ал Каидин цихад у Европи – авганистанско – босанска мрежа, *džihad u Evropi – afganistansko – bosanska mreža*, Наклада Љевак, Загреб, 2005, стр. 190.
114. Кољевић Никола, *Стварање Републике Српске*, том I, Службени гласник: Службени гласник РС, Београд, 2008, стр. 271–282.
115. Комарчевић Миодраг, Пејановић Љубо, Живојиновић Мића, „Технологија примене ФИД – операција у процесу разбијања Југославије”, *Култура полиса*, вол. 8, бр. 15, стр. 40.
116. Коркут Бесим, Сура 9, „Покајање”, стр. 203.
117. Крунослав Антолиш, „Национална стратегија за превенцију и сузбијање тероризма”, *Полицијска безбедност*, вол. 1, бр. 1, стр. 150–152.
118. Кубурић Зорица, „Две представе бога у религијском искуству”, *Гледишта, часопис за друштвену критику и теорију*, бр. 3–4, стр. 129.
119. Курдулија Страхиња, *Атлас усташког геноцида над Србима 1941–1945*, Историјски институт Српске академије науке и уметности, Београд, 1993, стр. 23–32.
120. Курмон Бартелери, Рибникар Дарко, *Асиметрични ратови*, Новинско-издавачки центар „Војска”, Београд, 2003, стр. 20.
121. Лајевац Ивона, Ђурђевић-Лукић Светлана, Јовић-Лазић Ана, *Међународно присуство на Косову и Метохији 1999–2009.*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.
122. Лидија Кнежевић, (2014), „Нови наставак сапуници о анти-ИСИС коалицији”, *Обрис*, Загреб, стр. 1.
123. Мехмедовић Ахмед, *Збирка хадиса – Тако је говорио Мухаммед Ресулуллах*, Графичар, Тузла, 1991, стр. 25.
124. Милосављевић Славомир, Радосављевић Иван, *Основи методологије политичких наука*, Пето издање, Службени гласник, Београд, 2013, стр. 24.
125. Милош Недељковић, Миле Новаковић, (1999) „Тероризам албанских сепаратиста на Косову и Метохији и метод њиховог деловања”, *часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Безбедност*, вол. 41, бр. 6, стр. 693–728.
126. Милошевић Милан, *Одбрана од тероризма*, Свет књиге, Београд 2005. година, стр. 55.

127. Михаиловић Бранко, Симоновић Зоран, Параушић Весна, „Ентропија као мера организационе неефикасности”, *Институт за економику пољопривреде*, вол. 3, бр. 1, стр. 111.
128. Монтефорје Сајмон Сибаг, *Јерусалим; Биографија*, Евро-Ћунти, Београд, 2014. стр. 178.
129. Мрвић Марина, *Угрожавање безбедности Републике Србије тероризмом у савременим Условима*, докторска теза, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, 2016, стр. 226.
130. Муижниекс Нилс, *Послератна правда и трајни мир у бившој Југославији*, Council of Europe Publishing, стр. 31–38.
131. Нестор, *Рат у Хрватској из пера обавештајца*, Invision Community, Београд, 2009.
132. Никифоров Константин Владими́рович, Филиминова Ања, Леонидович Шемякин Андрей, *Југославија в XX веке: Очерки политической истории*, Институт Славяноведения, Москва, 2011.
133. Павић Радован, „Проблеми Блиског и Средњег истока”, *Политичка мисао*, вол. 21, бр. 1, стр. 102.
134. Педић Жана, „Однос међународног и европског правног оквира за сузбијање тероризма”, *Правни факултет Свеучилишта у Загребу*, вол. 1, бр. 1, стр. 64.
135. Пејановић Љубо, Савић Елизабета, Јовановић Јелена, „Вехабизам на Балканском простору”, *Сивитас*, вол. 1, бр. 5, стр. 80.
136. Петрановић Бранко, *Историја Југославије, књига I – Краљевина Југославија*, Нолит, Београд, 1988, стр. 28–29.
137. Пицула Бошко, „Преко двовлашћа до јединствене државе?”, *Политичке анализе*, вол. 1, бр. 1, стр. 41.
138. Пишев Марко, „Верујем у Бога и Судњи дан”, *Етноантрополошки проблеми*, вол. 8, бр. 1, стр. 223.
139. Потежица Оливер, *Исламска република Имама Хомеинија: Појам суверености у делима Имама Хомеинија*, Филип Вишњић, Београд, 2006, стр. 21.
140. „Препоруке за сузбијање тероризма и организованог криминала на Западном Балкану”, *Форум*, Магазин Форума за етничке односе, вол. 4, бр. 2, Београд, стр. 21–22.

141. Радовановић Бојана, „Индивидуално одлучивање, групно одлучивање и делиберација”, *Филозофија и друштво*, вол. 23, бр. 2, стр. 148–150.
142. Разумовски Драган, „Бог то жели”, у: (ур). Жарко Ивановић, *Србија мора умрети*, Филип Вишњић, Београд, стр. 75.
143. Ракић Милан, *Конзулска писма 1905–1911.*, Просвета, Београд, 1985, стр. 94.
144. Силвана Марић, "Тероризам као глобални проблем", *Медианали*, бр. 11, вол. 6, стр. 93.
145. Симеуновић Драган, (2010) „Проблеми појмовног одређења *HOMEGROWN* (Домаћег) тероризма и његове идентификације на Балкану”, *Правни факултет Универзитета у Београду*, Београд, стр. 144-157.
146. Симеуновић Драган, „Критички преглед о утврђивању времена настанка тероризма и његовим претечама”, *Војно дело*, 2010. стр. 310-315.
147. Симеуновић Драган, *Теорија политике – ридер – I део*, Удружење „Наука и друштво”, Београд, 2002, стр. 180-201.
148. Симеуновић Драган, *Теорија политике; Основи политичких наука*, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 140-160.
149. Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет у Београду, Кримен, Београд, 2009, стр. 29-66.
150. Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Горапрес, Београд, 2009, стр. 87-99.
151. Симић Драган, *Наука о безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 7–12.
152. Смајић Мирза, „Сигурносна политика БиХ”, у Драган Марковић (ур), *Држава, политика и друштво у Босни и Херцеговини – Анализа постдејтонског политичког система*, *Јуниверсити прес*, Сарајево, 2011, стр. 380.
153. Спасић Дмитар, „Војно-политичка акција македонствујучих у СХС/Југославији 1919–1934. године”, *Часопис „Архив”*, вол. 3, бр. 3, стр. 94.
154. Сура Крава, ајет 285.
155. Танасковић Дарко, *Ислам, догма и живот*, СКЗ, Београд, 2008, стр. 147–159.
156. Танасковић Дарко, *У дијалогу са исламом*, Просвета, Београд, 1992, стр. 28–29.
157. Томашевић Јозо, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945: The Chetniks*. Stanford University Press Stanford, Stanford, 1975.

158. Фатић Александар, „Хришћанско схватање политике”, *Култура полиса*, вол. 11, бр. 24, стр. 113.
159. Фолк Ричард, *Велики терористички рат*, Филип Вишњић, Београд, 2003. год. стр. 43.
160. Фром Ерих, *Психоанализа и религија*, Нова књига – Београд, Београд, 2015, стр. 49.
161. Хавел Борис, „Израел и палестинска држава у превирањима у исламском свету”, *Политичке анализе*, вол. 1, бр. 6, стр. 49.
162. Халиловић Техран, „Урођене идеје у исламској филозофији”, *Центар за религијске науке Ком*, вол. 6, бр. 1, стр. 4.
163. Хамидуллах Мухамед, „Увод у ислам”, *Старјешинство исламске заједнице Сарајево*, III издање, стр. 61.
164. Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација*, ЦИД Подгорица, Подгорица, 2000. год, стр. 140.
165. Хараламбос Мишел, *Социологија; теме и перспективе*, Загреб, Техничка књига, 2002, стр. 3–6.
166. Хаци-Васиљевић Јован, *Албанска лига – арнаутска конгра*, Београд, 1909, стр. 100–102.
167. Хосеин Табатабаи Мохамед, *Шијје у Исламу*, Културни центар Амбасаде Исламске Републике Иран у Републици Србији, Београд, стр. 47.
168. Хофман Брус, *Унутрашњи тероризам*, Народна књига Алфа, Београд, 2000, стр. 11.
169. Храбак Богумил, „Идеје о арбанашкој аутономији и независности”, *Историјски часопис*, вол. 28, бр. 56, стр. 182.
170. Цвртила Влатко, *Политичка географија и геополитика*, скрипта за студенте, Свеучилиште у Загребу, Факултет политичких знаности, 2004. година, стр. 5
171. Чапман Колин, *Израелско-палестински сукоб – Чија је обећана земља?* СТЕ Прес, Загреб, 2002, стр. 50.
172. Чомски Ноам, *Гусари и цареви, стари и нови – међународни тероризам какав доиста јест*, Извори, Загреб, 2004, стр. 47.
173. Шушовић Милутин (1985), „Нема строго поверљиве комбикаторике Велимира Терзић“, *Часопис за савремену историју*, вол. 17, бр. 2, стр. 89-135.

Документа

1. „11 September”, The U.S. Department of State
2. „9/11 Commission Report: The Official Report of the 9/11 Commission and Related Publications”. Washington, D.C.: U.S. G.P.O. 2004, p. 55. in: *Mapping militant organizations: Al Qauida*, Stanford university, Stanford
3. „A more secure world: Our shared responsibility”, *UN Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change*, New York, pp. 2–3.
4. „Compilation of Usama Bin Ladin Statements 1994 – January 2004”, *FBIS Report*, London, 2004.
5. „Europe’s Crime-Terror Nexus: Links between terrorist and organised crime groups in the European Union”, *European Parliament*, Brussels, 2012, pp. 38–42.
6. „International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism”, adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1999.
7. „Resolution 1373” of the UN Security Council, 2001.
8. „Resolution 2170” (2014): Foreign Terrorist Fighters, Terrorist Financing, Sanctions S/RES/2170 (2014); Resolution 2178 (2014): Condemning Violent Extremism, Underscoring Need to Prevent Travel, Support for Foreign Terrorist Fighters, adopted unanimously on 24 September 2014.
9. „Resolution 2178”, Resolution Date: 24 September, 2014, *Sanctionscommittees: Security Council Committee pursuant to resolutions 1267 (1999) 1989 (2011) and 2253 (2015) concerning ISIL (Da'esh) Al-Qaida and associated individuals groups undertakings and entities*
10. „Resolution 753 (1992) of 18 may 1992”, *United Nations*, New York
11. „Resolution 754 (1992) of 18 may 1992”, *United Nations*, New York
12. „Resolution 755 (1992) of 20 may 1992”, *United Nations*, New York
13. „Security Council resolution 1373” (2001) on international cooperation to combat threats to international peace and security caused by terrorist acts S/RES/1373(2001); Security Council resolution 1566 (2004) Threats to international peace and security caused by terrorist acts, S/RES/1566(2004); Security Council Res. 2199 (2015) Security Council

- condemns trade with Al-Qaida-associated groups, threatens further targeted sanctions, S/RES/2199 (2015)
14. „Security Council today recommended to the General Assembly that the Republic of Montenegro be admitted as a Member of the United Nations, adopting resolution 1691 (2006) unanimously”, *United Nations*, New York.
 15. „The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy”, Counter-Terrorism Implementation Task Force, United Nations, New York, 2006.
 16. „U.S. Congress, Authorization for Use of Military Force" (S.J. Res. 23-107th), 2001.
 17. „Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act Of 2001” USA Government, Public Law 107–56 107th Congress, 2001.
 18. „Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији“, Влада републике Србије
 19. „Архив Музеја жртава геноцида (АМЖГ“), Фонд грађе о ратним сукобима од 1991. године, Косово и Метохија, Пресуда К. В. 2/07, од 20. децембра 2007. године, у кривичном предмету против окривљеног Синана Морине
 20. „Бела књига одбране Босне и Херцеговине”, *Службени гласник БиХ*, бр. 43, Сарајево, 2003.
 21. „Бела књига одбране Републике Србије”, Министарство одбране, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2010.
 22. „БиХ и УН”, Министарство вањских послова Босне и Херцеговине, 2016.
 23. „Закон за внатрешни работи”, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 190, Скопље, 2016.
 24. „Закон за одбрана” *Службен весник на Република Македонија*, бр. 185, Скопље, 2011.
 25. „Закон о државној агенцији за истраге и заштиту”, *Службени гласник Босне и Херцеговине*, бр. 12, Сарајево, 2009.
 26. „Закон о националној агенцији за безбедност”, *Службени лист Црне Горе*, бр. 20, Подгорица, 2011.
 27. „Закон о Обавештајно-безбедносној агенцији Босне и Херцеговине”, *Службени гласник Босне и Херцеговине*, бр. 12, Сарајево, 2009, стр. 1.

28. „Закон о одбрани Босне и Херцеговине”, *Службени гласник БиХ*, бр. 88, Сарајево, 2005.
29. „Закон о одбрани Републике Србије”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 10, Београд, 2015.
30. „Закон о одбрани”, *Службени лист Црне Горе*, бр. 2, Подгорица, 2017,
31. „Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 116, Београд, 2007.
32. „Закон о полицији”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 6, Београд, 2016, стр. 3.
33. „Закон о преносу и обради података о путницима у ваздухопловном саобраћају у сврху спречавања, откривања, истраживања и вођења кривичног поступка поступка за кривична дела тероризма и друга тешка кривична дела”, *Република Хрватска, Сабор Републике Хрватске*, Загреб, 2016.
34. „Закон о сигурносно-обавјештајном саставу Републике Хрватске”, *Службени лист Републике Хрватске*, бр. 105, Загреб, 2006.
35. „Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма”, *Народне новине Републике Хрватске*, бр. 118/17, Загреб.
36. „Закон о суделовању припадника Оружаних снага Републике Хрватске, полиције, цивилне заштите те државних службеника и намјештеника у мировним операцијама и другим активностима у иностранству прочишћени текст закона” *Народне Новине*, 33/02, 92/10, 73/13, 82/15.
37. „Закон о саставу домовинске сигурности”, *Службени лист Републике Хрватске*, бр. 108, Загреб, 2017.
38. „Записник са 57. седнице Владе РМ”, *Влада Републике Македоније*, Скопље
39. „Земље Западног Балкана и борба против тероризма”, *Народна Скупштина Републике Србије*, Београд
40. „Индивидуални акциони план партнерства између Републике Србије и Организације северноатлантског уговора”, *Влада Републике Србије*
41. „Конвенција Лиге народа за спречавање тероризма”
42. „Концепција на националната сигурност и одбрана на Република Македонија Република Македонија”, *Службени весник на Република Македонија*, бр. 40, 2003.

43. „Национална концепција за безбедност и одбрану”, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 5, Скопље, 2013.
44. „Национална стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма”, *Влада Републике Србије*
45. „Национална стратегија за превенцију и сузбијање тероризма”, *Службени лист Републике Хрватске*, бр. 108, Загреб, 2015.
46. „Национална стратегија за спречавање и борбу против тероризма”, *Влада Републике Србије*
47. „Национална стратегија и акциони план за контролу малог и лаког оружја”, *Република Хрватска, Влада Републике Хрватске*, Загреб, 2009.
48. „Националната концепција за безбедност и одбрана”, *Собранието на Република Македонија*, 2003.
49. „Националната стратегија за борба против перењето пари и финансирањето на тероризмот”, *Македонското Собрание*, 2017.
50. „Одлука о поништавању противправних аката привремених органа самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности”, *Влада Републике Србије*
51. „ОЕБС Уједињени у борби против насилног екстремизма”, *ОЕБС*
52. „Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији Министарства унутрашњих послова”
53. „Резолуција Савета безбедности 1244 (1999) о ситуацији у вези са Косовом, *Уједињене Нације, С/РЕС/1244 (1999)*, 10. јун 1999. године.
54. „Стратегија БиХ за превенцију и борбу против тероризма”, *Министарство сигурности Босне и Херцеговине*.
55. „Стратегија националне безбедности” *Службени гласник Републике Србије*, бр. 88, Београд, 2009.
56. „Стратегија националне безбједности Црне Горе”, *Службени лист Црне Горе*, бр. 75, Подгорица, 2008.
57. „Стратегија националне сигурности Републике Хрватске”, *Народне новине Републике Хрватске*, бр. 73. Загреб, 2017.
58. „Стратегија одбране Републике Хрватске”, *Hrvatski Sabor*, 2002.

59. „Стратегија сузбијања насилног екстремизма”, *Влада Црне Горе; Министарство правде*, Подгорица, 2015.
60. „Стратегију за превенцију и сузбијање тероризма, спрјечавање прања новца и финансирања тероризма”, *Национална комисија за превенцију и сузбијање тероризма, прања новца и финансирања тероризма*, Подгорица, 2015.
61. „Тероризам албанских сепаратиста на КиМ и метод њиховог деловања”, *МУП Републике Србије*, Београд, 1998.
62. „Формирано тело за надзор над провођењем стратегије за борбу против тероризма”, *Веће министара БиХ*, Сарајево

Извори са интернета и из медија

1. „American Psychological Association (APA)”, *Dictionary.com*, <http://dictionary.reference.com/browse/ad-extremum>
2. „Global Terrorism Database” (Светска база терористичких напада) Универзитет у Мериленду. Доступно преко: <http://www.start.umd.edu/gtd/globe/index.html>
3. „Jamaat al-Tawhid wa'l-Jihad," Global Security, from: <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/zarqawi.htm>
4. „Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance”, *The Arms Control Association website*, Available from: <http://www.armscontrol.org/factsheets/>
5. „The Columbia Electronic Encyclopedia”, *Columbia University Press*, br. 6, 2012, Columbia University Press. Available from: <http://www.infoplease.com/encyclopedia/society/islam-believers-worldwide.html>
6. „What is EULEX?”, *EULEX*, <http://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16>
7. „Београд: Конференција о борби против тероризма”, *Радио Телевизија Републике Српске*, Бања Лука, <http://rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=147411>
8. „Декларација из Софије о добросуседским односима, стабилности, безбедности и сарадњи на Балкану”, 6. и 7. јул 1996. године, документ на енглеском језику са говорима учесника објављен је у *Eurobalkans*, no. 22–23, spring/summer, 1996.
9. „Докази не подржавају сумњу у кривично дело.” *Данас*, 28. април 2004.
10. „ЕУ усвојила мере за борбу против Тероризма, укључен и Западни Балкан”, *Блиц*, Београд, <https://www.blic.rs/vesti/svet/eu-usvojila-mere-za-borbu-protiv-terorizma-uključen-i-zapadni-balkan/kbs3rvs>
11. „Завршна декларација председavajuћег Бечког самита о Западном Балкану”, *DIALOGUE*, 27. август 2015, <http://dialoguebih.net/index.php/articles/zavrshna-deklaracija-bechkog-samita>
12. „Завршна Декларација Самита о Западном Балкану 2017.”, *Делегација ЕУ у Републици Србији*, Београд, <https://europa.rs/zavrshna-deklaracija-samita-o-zapadnom-balkanu-2017/>
13. „Западни Балкан заједнички против тероризма”, *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/bs/zapadni-balkan-zajedni%С4%8Dki-protiv-terorizma/a-18877355>

14. „Земље Западног Балкана: Наша будућност је у ЕУ”, *Нинфо*, <http://ba.n1info.com/a103495/Svijet/Svijet/Samit-lidera-zemalja-Zapadnog-Balkana-u-Parizu.html>
15. „МУП суделовао на међународној конференцији у Вашингтону”, *Република Хрватска, Министарство унутарњих послова*, <http://www.index.hr/Vijesti/clanak/valbandon-pocela-konferencija-o-primjeni-konvencije-una-za-borbu-protiv-organiziranogkriminala/160329.aspx>
16. „Оснаживање младих пресудно за превенцију подстицања и радикализације страних терористичких бораца, истакли учесници конференције ОЕБС-а у Бечу”, *Министарство спољних послова републике Србије*, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/component/content/article/16231-2015-12-21-13-48-35?lang=sr>
17. „Откуп талаца финансира Ал Каиду”, *Политика*, среда, 30. 7. 2014, стр. 3.
18. „Срби неће да прихвате пружену руку”, *Глас јавности*, 5. фебруар 2007.
19. „Сумња се да је Самиј Љуштаку организовао мартовски погром”, *Данас*, 28. април 2004.
20. „Тероризам је и даље заједнички изазов за ЕУ и Западни Балкан”, *Срна*, Бања Лука, <http://www.srna.rs/novosti1/540107/terorizam-i-dalje-zajednicki-izazov-za-eu-i-zapadni-balkan-.htm>
21. „Тероризам у БиХ: Хронологија најгорих напада”, *Независне*, Сарајево, 19. новембар 2015, <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Hronologija-najgorih-napadi-u-BiH/337523>
22. *Black September and the Black September Terror Movement, The Birth of Black September*, Available from: <http://www.geocities.com/CapitolHill/Parliament/2587/black.html>,
23. Bruno Waterfield, *Two killed in Belgium police anti-terror raid in Verviers*, Available from: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/belgium/11349110/Casualties-in-Belgium-police-anti-terror-raid-in-Verviers.html>,
24. Chris Richards, *French cops foil planned terrorist attack in northern suburb of Argenteuil*, Available from <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/paris-anti-terror-raids-french-7625164>,
25. Condoleeza Rice, „U.S. and World Clearly Are Safer”, *USA Today*, 15.07.2004, Available from: http://usatoday30.usatoday.com/news/opinion/editorials/2004-07-15-oppose_x.htm, 17.04.2014.
26. <http://channel.nationalgeographic.com/remembering-911/articles/al-qaeda-attacks-a-chronology/>

27. <http://morm.gov.mk/wp-content/uploads/2017/11/Nacionalna-koncepcija-za-bezbednost-i-odbrana.pdf>
28. <http://msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=12787&langTag=sr-SP-Cyrl>
29. http://mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/multilateralni_odnosi/ujedinjene_nacije_un/bih_i_un/?id=16
30. <http://nap.ba/new/vijest.php?id=33747>
31. <http://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/essay.html>
32. <http://time.com/4542496/london-city-airport-chemical-incident/>
33. <http://vlada.mk/vladini-sednici>
34. <http://www.answers.com/Middle%20East>
35. <http://www.apml.gov.rs/>
36. <http://www.armscontrol.org/factsheets/>
37. <http://www.geocities.com/CapitolHill//Parliament/2587/black.html>, <http://tiglarchives.org.s3.amazonaws.com/sites/default/files/resources/nimep/v4/The%20History%20of%20the%20Muslim%20Brotherhood.pdf>
38. <http://www.iran.rs/Ислам/>
39. <http://www.johnstonsarchive.net/terrorism/terriraelsum.html>
40. <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/multilateral/un?lang=lat>
41. <http://www.mideastweb.org/Middle-East-Encyclopedia/dar-al-islam.html>
42. <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/paris-anti-terror-raids-french-7625164>
43. <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=12786&langTag=bs-BA>
44. [http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-starog-ijvhj/ujedinjeninarod-i-\(un\)--staro/republika-hrvatska-i-un/politicka-pitanja/suzbijanje-terorizma/](http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-starog-ijvhj/ujedinjeninarod-i-(un)--staro/republika-hrvatska-i-un/politicka-pitanja/suzbijanje-terorizma/)
45. http://www.parlament.gov.rs/Odr%C5%BEan_okrugli_sto_posve%C4%87enorbiprotivterorizma.29210.941.html
46. http://www.pbs.org/wnet/wideangle/interactives-extras/maps/red-lines-and-dead_lines-map-sunni-and-shia-the-worlds-of-islam/2539/
47. <http://www.propisi.hr/print.php?id=9632>
48. <http://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=227983>
49. <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2448506/11-septembar-dan-koji-je-promenio-svet.html>

50. <http://www.slobodnaevropa.org/a/27220604.html>
51. <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19991>
52. http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678
53. <http://www.start.umd.edu/gtd/globe/index.html>
54. <http://www.state.gov/documents/organization/10288.pdf>,
55. <http://www.tacno.net/novosti/bih-srbiji-i-crna-gora-zajednickim-snagama-protivkriminala-i-terorizma/>
56. <http://www.telegraf.rs/vesti/srbija/2907279-dijana-hrkalovic-iznela-stavo-ve-srbije-na-ministarskom-forumu-usofiji-borba-protiv-terorizma-jedan-je-od-nasih-prioriteta>
57. [http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/belgium/11349110/Casualties-in-Belgium-police-anti-terror-raid-in Verviers.html](http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/belgium/11349110/Casualties-in-Belgium-police-anti-terror-raid-in-Verviers.html)
58. <http://www.trust.org/trustlaw/news/one-bride-killed-every-hour-in-india-due-to-dowry-report>
59. http://www.tuzilastvorz.org.rs/upload/Regulation/Document__sr/201605/rezolucija_1244_cir.pdf
60. http://www.un.org/en/sc/inc/searchres_sc_year_english.asp?year=2008
61. <http://www.sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa96/SESSION.A/a267.pdf>
62. <https://rs.sputniknews.com/rusija/201704191110837052-Patrusev-teroristi-vrbovanje-Kavkaz/>
63. <https://europa.rs/angazman-eu-na-zapadnom-balkanu/>
64. <https://fas.org/asmp/library/reports/2007SIPRIYearbookappen14A.pdf>
65. <https://rs.sputniknews.com/rusija/201704191110841237-rusija-Vladimira-terorizam/>
66. <https://rs.sputniknews.com/rusija/201704191110841237-rusija-Vladimira-terorizam/>
67. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2018/04%20travnja/90%20sjednica%20VRH//90%20-%202.pdf>
68. <https://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/1#note1>
69. <https://www.klix.ba/vijesti/zavrsen-najduzi-rat-u-historiji-sad-a-amerikanci-nakon-13-godina-napustili-afganistan141229008>
70. <https://www.un.org/sc/suborg/en/s/res/2178-%282014%29>
71. https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res_1373_english.pdf, 23/06/2015.

72. <https://www.vecernji.hr/vijesti/sedmorica-terorista-su-se-raznijeli-jos-jedan-ubijen-najmanje-120-poginulih-na-vise-lokacija-u-gradu-hollandezatvoriograniceboritcemo-se-i-bit-cemo-nemilosrdni-1037473>
73. <https://www.vecernji.hr/vijesti/sedmorica-terorista-su-se-raznijeli-jos-jedan-ubijen-najmanje-120-poginulih-na-vise-lokacija-u-gradu-hollandezatvoriograniceboritcemo-se-i-bit-cemo-nemilosrdni-1037473>,
74. <https://www.vecernji.hr/vijesti/sedmorica-terorista-su-se-raznijeli-jos-jedan-ubijen-najmanje-120-poginulih-na-vise-lokacija-u-gradu-hollandezatvoriograniceboritcemo-se-i-bit-cemo-nemilosrdni-1037473>,
75. Jane Omara, „Timeline: Terror attacks in Europe”, USA Today, 22 march 2016, p. 2.
76. Justin Siberell, *Acting Coordinator for Counterterrorism: 19 July 2017*, U.S. State Department, Washington, 2017, <https://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2017/07/272694.htm>
77. Laura Wise, „It Takes Three to Tango? Re-Examining Ethnic Bargaining in Rump-Yugoslavia”, *IPSA Challenges of Contemporary Governance*, 24 July 2014, p. 16.
78. M. K. „Најдужем америчко рату крај се не назире” *Данас*, 24. avgust 2017., стр. 3.
79. Martine Dubuisson, *Didier Reynders: «Il y a deux victimes belges» à Paris*, Available from: <http://plus.lesoir.be/13547/article/2015-11-14/didier-reynders-il-y-deux-victimes-belges-paris>,
80. Matt Schroder, *Global efforts to control MANPADS*, Federation of American Scientists, Washington, DC, Available from: <https://fas.org/asmp/library/reports/2007SIPRIYearbookappen14A.pdf>,
81. Michelle Paison, *The History of the Muslim Brotherhood: Te Political, Social and Economic Transformation of the Arab Republic of Egypt*. Available from: <http://tigrarchives.org.s3.amazonaws.com/sites/default/files/resources/nimep/v4/The%20History%20of%20the%20Muslim%20Brotherhood.pdf>,
82. Natasha Christian, *Paris attacks: One attacker identified as French national Ismaël Omar Mostefai*, Available from: <https://au.news.yahoo.com/a/30093213/state-of-emergency-declared-in-paris-as-dozens-kiled-in-shootings-explosions/#page1>,
83. Refki Morina, „Kosovo: les fractures de la communauté islamique”. <http://fr.altermedia.info/general/kosovo-les-fractures-de-la-communauteslamique7437.html>

84. Robert Johnston, *Summary of Terrorist Attacks in Israel*, Available from:<http://www.johnstonsarchive.net/terrorism/terrIsraelsum.html>,
85. Sarah Teich, *Trends and Developments in Lone Wolf Terrorism in the Western World: An Analysis of Terrorist Attacks and Attempted Attacks by Islamic Extremists*, International Institute for Counter-Terrorism, Herzliya, Available from: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/39623318/Lone_Wolf__S.Teich_2013.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1509107673&Signature=fx10cxM2zLCROJXAtrNGkiuTOIw%3D&responsecontentdisposition=inline%3B%20filename%3DTrends_and_Developments_in_Lone_Wolf_Ter.pdf, p.13.
86. Stephen Hayes, „Saddam's al Qaeda Connection”, *The Weekly Standar*, 8. september 2003.
87. Steve Galster, *Afghanistan: The Making Of U.S. Policy, 1973–1990*, Available from: <http://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB57/essay.html>,
88. Tara John, *U.K. Police Arrest Man in Suspected Chemical Attack on London Airport*, Available from: <http://time.com/4542496/london-city-airport-chemical-incident/>
89. *Албанци би у рат са Црном Гором: Терористичка „Албанска национална армија”, наследница ОБК поново шаље претње*, Новости, Београд, 27. август 2016, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:622293-Albanci-bi-u-rat-sa-Crnom-Gorom>
90. Биљана Јовићевић, *Обама у УН позвао на заједничку борбу против милитаната*, Радио слободна Европа, Загреб, <https://www.slobodnaevropa.org/a/generalna-skupstina-un-o-iraku-siriji-i-eboli/26602204.html>
91. *Борба против тероризма један је од наших приоритета*, Телеграф, Београд, 27. октобар 2017,
92. Бранислав Глигоријевић, „Најављени злочин”, *НИН*, 7. 10. 2004, стр. 50-52.
93. *Вехабијска насеља се шире и на територију Републике Српске*, Искра, Бања Лука, 06. фебруар 2018, <http://iskra.co/republika-srpska/dzevad-galijasevic-vehabijska-naselja-se-sire-i-na-teritoriju-republike-srpske/>
94. Вук Цвијић, *Нисам криминалац: Припада озлоглашеном санџачком клану, тврди да није терориста, а преко друштвених мрежа позива на Убиства*, Блиц, Београд, 04. септембар 2017, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/nisam-kriminalac-pripada-ozloglasenom-sanzackom-klanu-tvr-di-da-nijeterorista-a/3zbptr7>

95. *Галијашевић Цевад: У Сарајеву се налази командни и оперативни центар Исламске државе*, Блиц, Београд, 9. март 2016, <https://www.blic.rs/vesti/svet/galijasevic-u-sarajevu-se-nalazi-komandni-i-operativni-centar-islamske-drzave/kj24721>,
96. *Гарда самопроглашене Илириде жели да казни "албанске издајнике"*, Новости, Београд, 05. новембар 2014, [html:518159-Garda-samoproglasene-Illiride-zeli-da-kazni-albanske-izdajnike](http://www.blic.rs/518159-Garda-samoproglasene-Illiride-zeli-da-kazni-albanske-izdajnike)
97. *Глобална коалиција, Дачић: Србија је за борбу против тероризма*, Курир, <https://www.kurir.rs/vesti/politika/1628293/globalna-koalicija-dacic-srbija-je-za-borbu-protiv-terorizma>
98. Д. З, „Велики број Албанаца у редовима ИД”, *Новости*, 05. фебруар 2016, стр. 5.
99. Д. З, „Зукорлићева војска и нацистичка СС Ханцар дивизија која је клала Србе носе исте униформе?!”, *Политика*, 9. септембар 2014, стр. 4.
100. *Жандармерија без инцидента уклонила споменик ОВПБМ у Прешеву*, Политика, Београд, 20. јануар 2013, <http://www.politika.rs/scc/clanak/246528/Zandarmerija-bez-incidenta-uklonila-spomenu-OVPBM-u-Presevu>
101. *Завршен курс „Концептуални приступ борби против тероризма”*, Министарство одбране Републике Србије, <http://www.mod.gov.rs/lat/2483/završen-kurs-konceptualni-pristup-borbi-protiv-terorizma-2483>
102. *Застрашујући број Албанаца у редовима Исламске државе*, Б92, Београд, 23. јун 2017, извештај Стејт департмента, у ком је наведено да расте претња од исламског тероризма на КиМ, упозорава да је Косово једна од најнеуралгичнијих тачака у Европи. Доступно преко:https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=07&dd=23&nav_category=640&nav_id=1285715, (приступљено 12. јун 2018).
103. Зоран Главоњић, „Балкан заједно против тероризма”, *Радио слободна Европа*, Београд, 20. март 2017, <https://www.slobodnaevropa.org/a/balkan-zajedno-protiv-terorizma/28380469.html>
104. И.Д., „Министарство сигурности БиХ: Тероризам и даље претња”, *Дневник*, Загреб, <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/ministarstvo-sigurnosti-bih-terorizam-i-dalje-prijetnja--492443.html>

105. Иван Станојевић, *Потписан споразум о нуклеарном наоружавању, Техеран на путу наде, Новости*, Београд, Доступно преко: <http://www.novosti.rs/ vesti /planeta.299.html:557364-Iran-i-sest-svetskih-sila-postigli-istorijski-sporazum>
106. Игор Ласић, *Да ли Хрватској прете терористички напади?* Дојче Веле, Београд, 15. јун 2017, <https://www.dw.com/sr/da-li-hrvatskoj-prete-teroristi%C4%8Dki-napadi/a-39260289>
107. *Из Европе највише припадника ИД из БиХ, Косова, Албаније*, Политика, Београд, 31. јул 2017, <http://www.politika.rs/scc/clanak/386000/Iz-Evrope-najvise-pripadnika-ID-iz-BiH-Kosova-Albanije>
108. Јелена Гускова, *Муџахедини на Балкану – Како су муџахедини за време и после рата у Босни и Херцеговини сурово ширили радикални ислам*, <http://www.intermagazin.rs/mudzahedini-na-balkanu-kako-su-mudzahedini-za-vreme-i-posle-rata-u-bosni-i-hercegovini-surovo-sirili-radikalni-islam/>
109. Јелена Гускова, *Формирање Велике Албаније нико није укинуо: На реду је Црна Гора*, ИН4С, Београд, 28. август 2013, <https://www.in4s.net/formiranje-velike-albanije-niko-nije-ukinuo-na-redu-je-crna-gora/>
110. *Ко је у праву? Црна Гора и Косово цртају нову границу*, Блиц, Београд, 04. јул 2015, <https://www.blic.rs/vesti/politika/ko-je-u-pravu-crna-gora-i-kosovo-crtaju-novu-granicu/wz5jtqb>
111. *Косовске тајне службе инфилтриране на југу Србије: Како Веселји мотри на Прешево, Бујановац и Медвеђу*, Блиц, Београд, 07. мај 2018, <https://www.blic.rs/vesti/politika/kosovske-tajne-sluzbe-infiltrirane-na-jugu-srbije-kako-veselji-motri-na-presevo/3tvh9mz>
112. Кристина Њетковић, „САД цене учешће и допринос Црне Горе Глобалној коалицији за борбу против ИД”, *Портал аналитика*, <http://portalanalitika.me/clanak/189568/arhiv>
113. Л.С., *Долазе Албанци, полако и мудро: Провокација новинара на рачун "уједињених" Македонаца и Срба*, Телеграф, Београд, 28. април 2017. Доступно преко: <https://www.telegraf.rs/vesti/2749834-dolaze-albanci-polako-i-mudro-provokacija-novinarana-racun-ujedinjenih-makedonaca-i-srba>, (приступљено 27. јун 2018).
114. Лејла Сарић, „Напад у Сарајеву тероризам, акција полиције опсежна”, *Радио слободна Европа*, 30. октобар 2011.

115. Леонид Велкхов, *Беслан:Тијек трагичних догађаја у школи*, Доступно преко: <http://www.slobodnaevropa.org/a/27220604.html>;
116. Милена Раковић, *Прање новца: Како га искоренити?*, Правни факултет Бања Лука, Бања Лука, <https://hrcak.srce.hr/35365>
117. Миодраг Симовић, Миле Шикман, *Кривичноправна заштита од тероризма: Међународни стандарди и правни оквир у Босни и Херцеговини*, Академија наука Босне и Херцеговине, Сарајево, стр. 137, http://www.anubih.ba/images/publikacije/posebna_izdanja/ODN/08_osebna_izdanja_CLXXI_8/08%20-%20Miodrag%20Simovi%20c,%20Mile%20Sikman.pdf
118. *Наоружани Албанци са Косова заузели полицијску станицу у Македонији, траже своју државу*, Блиц, Београд, 21. април 2015, <https://www.blic.rs/vesti/svet/terroristicki-napad-naoruzani-albanci-sa-kosova-zauzeli-policijsku-stanicu-u-ggppnvz>
119. Небојша Поповић, *Подгорица попушта: Косово улази дубоко у територију Црне Горе*, Спутњик, Београд, 20. фебруар 2018, <https://rs.sputniknews.com/komentari/201802201114630620-demarkacija-kosovo-crna-gora/>
120. Невена Радосављевић, *Individual Partnership Action Plans*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, стр. 41–45, http://www.bezbednost.org/upload/document/ta_je_individualni_akcioni_plan_partnerstva_srbij.pdf
121. Николај Петрушев, *Међународни терористи врбују борце на Кавказу*, доступно преко <https://rs.sputniknews.com/rusija/201704191110837052-Patrusev-teroristi-vrbovanjeKavkaz/>
122. *ОВК прогласила ОВПМБ својим огранком*, Блиц, Београд, 04.септембар 2017, Доступно преко: <https://www.blic.rs/vesti/politika/ovk-proglasila-ovpmb-svojim-ogrankom/1ew11kj>
123. *Осуђене вехабије из Новог Пазара, РТС*, Доступно преко: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/71693/osudjene-vehabije-iz-novog-pazara.html>
124. *Откривено 10.000 комада муниције на подручју Новог Пазара, Тутина и Сјенице*, Влада Републике Србије, Београд, 11. јун 2007. године, <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=68694>
125. Павле Љумовић, *Атентат у Марсељу 1934, фељтон у „Вечерњим новостима”*, наставак четврти Краљ на нишану, 22. септембар 2004.

126. Перица Совиљ, *Настанак четничке организације у емиграцији*, Погледи, <https://www.pogledi.rs/nastanak-cetnicke-organizacije-u-emigraciji/>
127. *Протести подршке Албанцима у Македонији*, Блиц, Београд, 09. 7. 2014, <http://www.blic.rs/Vesti/>
128. Раде Маровић, *11. септембар, дан који је променио свет*, Доступно преко: <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2448506/11-septembar-dan-koji-je-promenio-svet.html>;
129. С.А., *Дачић: Србија заинтересована за стабилност и напредак БиХ*, <http://www.novimagazin.rs/vesti/dacic-srbija-zainteresovana-za-stabilnost-i-napredak-bih>
130. *Сарадња и превенција у борби против екстремизма и тероризма*, Тектус, Београд, 5. октобар 2015, Доступно преко: <http://www.svet-bezbednosti.rs/sr/novosti/saradnja-i-prevenција-u-borbi-protiv-ekstremizma-i-terorizma>, 17100. html
131. Срђа Трифковић, *Рат против терора: Концепт, пракса и слабости*, Београд, Доступно преко: http://srdjatrifkovic.blogspot.com/2006_09_01_archive.html
132. *Терористи у комишулуку: Само их евидентирају, а када заврше обуку биће касно*, Кремлин, 22. март 2017, <http://kremlin.rs/2017/03/22/>
133. *Учешиће Хрватске у Генералној скупштини УН*, Република Хрватска, Министарство спољних и европских послова, Загреб, Доступно преко: <http://www.mver.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/ujedi-njeni-narodi/hr-u-un/>
134. *Хрватска у Уједињеним нацијама*, Република Хрватска, Министарство спољних и европских послова, Загреб, Доступно преко <http://un.mvr.hr/?mh=147&mv=2764>
135. *Црвеним телефоном САД спојио Хрватску, БиХ и Србију*, Вечерњи, Загреб, 21. марта 2017, <https://www.vecernji.hr/vijesti/crvenim-telefonom-sad-spojio-hrvatsku-bih-i-srbiju-1183848>

Табела и слике,

Табела 1. Главне регионалне безбедносне организације, 1945–2007.

Слика 1. Заступљеност сунита и шиита на Блиском истоку и северној Африци

Слика 2. Насељеност српског становништва пре погрома и након погрома 2004.

године

Биографија аутора

Владислав Р. Стефановић рођен је 1972. године у Београду. Диплому дипломираног политиколога за међународне односе стекао је на Интернационалном факултету из Новог Пазара, након чега је у Београду уписао мастер студије, модул Студије мира на Факултету политичких наука Универзитета у Београду. Године 2012. уписао је докторске студије на Факултету политичких наука (Међународне и европске студије). Током свих нивоа студија активно је учествовао у раду бројних организација, укључујући и удружења грађања чији је и оснивач. Аутор је научног рада у домену религије и сукоба.

Професионалну каријеру остварује у Градској општини Вождовац, радећи на пословима одбране и безбедности, који између осталог захтевају израду плана одбране. Присуствовао је бројним семинарима који се односе на безбедност и на примену Закона о одбрани и Закона о тајности података. Уз редовне активности, ангажован је на изради Плана повећања безбедности саобраћаја на територији Вождовца. Области научно-стручног интересовања обухватају и савремену политичку историју и међународне односе у Средњој и Источној Европи, као и феномен тероризма и политичког насиља и утицаја религије на политику.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а: Владислав Р. Стефановић

Број уписа: 1088

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

УТИЦАЈ ТЕРОРИЗМА НА БЕЗБЕДНОСТ
У РЕГИОНУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Владислав Р. Стефановић

Број уписа: 1088

Студијски програм

Наслов рада: **УТИЦАЈ ТЕРОРИЗМА НА БЕЗБЕДНОСТ У РЕГИОНУ ЗАПАДНОГ
БАЛКАНА**

Ментор: проф. др Драган Симеуновић

Потписани: Владислав Р. Стефановић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци у вези са добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић” да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

УТИЦАЈ ТЕРОРИЗМА НА БЕЗБЕДНОСТ У РЕГИОНУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, _____

1. Ауторство – дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.